

65.049(44)ч/

А 43

ISSN 2313-8246

Міністерство освіти і науки України
ДВНЗ “Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника”

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ РЕГІОНУ

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

Випуск 13

Том 1

Івано-Франківськ
2017

ISSN 2313-8246

Міністерство освіти і науки України
ДВНЗ “Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника”

Актуальні проблеми розвитку економіки регіону

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

Випуск 13

Том 1

Івано-Франківськ
ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя
Стефаника”
2017

809 822 2 u

Науковий журнал включено до переліку фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук (постанови Президії Вищої Атестаційної комісії України № 1-05/1 від 18.01.2007 р. і № 1-05/2 від 10.03.2010 р., наказ Міністерства освіти і науки України від від 09.03.2016 № 241)

Журнал входить до таких вітчизняних та міжнародних бібліотечних та баз даних: Національна бібліотека України ім. В.Вернадського, Google Scholar, Ulrich's Periodicals Directory, Directory of Research Journals Indexing, Index Copernicus (<http://journals.indexcopernicus.com/++++,p24788850,3.html>)

СКЛАД РЕДАКЦІЙНОЇ РАДИ: Грещук В.В. (голова ради) – ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника", завідувач кафедри української мови, доктор філологічних наук, професор; Кононенко В.І. – ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника" завідувач кафедри загального і порівняльного мовознавства, доктор філологічних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України; Васильєва В.А. – ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника", доктор юридичних наук, професор; Хороб С.І. – ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника", доктор філологічних наук, професор; Кугутяк М.В. – ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника", завідувач кафедри етнології і археології, доктор історичних наук, доктор філософії, професор, заслужений діяч науки і техніки України; Карпенко З.С. – ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника", завідувач кафедри педагогічної і вікової психології, доктор психологічних наук, професор; Загороднюк А.В. – ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника", завідувач кафедри математичного і функціонального аналізу, доктор фізико-математичних наук, старший науковий співробітник; Петришин Л.Б. – ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника", завідувач кафедри інформатики, доктор технічних наук, професор; Остафійчук Б.К. – ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника", завідувач кафедри матеріалознавства і новітніх технологій, доктор фізико-математичних наук, професор, член-кореспондент НАН України, заслужений діяч науки і техніки України; Ларіонова В.К. – ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника", завідувач кафедри філософії, доктор філософських наук, професор.

СКЛАД РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ: Ткачук І.Г. (головний редактор) – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника", заслужений діяч науки і техніки України; Криховецька З.М. (відповідальний секретар) – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника"; Янтонь-Дроздовська Е. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економічних наук Університету ім. Адама Міцкевича в Познані (Польща); Вавак Т. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри прикладної економіки Ягеллонського університету в Кракові (Польща); Баланюк І.Ф. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри обліку і аудиту ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника"; Ткач О.В. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту і маркетингу ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника"; Гуцал І.С. – доктор економічних наук, професор, декан факультету фінансів Тернопільського національного економічного університету; Романюк М.Д. – доктор економічних наук, професор кафедри менеджменту і маркетингу ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника"; Мельник В.М. – доктор економічних наук, професор, проректор з наукової роботи Європейського університету; Мельник А.Ф. – доктор економічних наук, професор, академік Української академії економічної кібернетики, завідувач кафедри державного і муніципального управління Тернопільського національного економічного університету; Крпельницька С.О. – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника"; Сус Т.Й. – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника".

Адреса редакційної колегії: 76018, Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57, кафедра фінансів ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника", тел. (0342) 752391, e-mail: kfin@pu.if.ua

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ РЕГІОНУ : науковий журнал. – Івано-Франківськ : Вид-во ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника", 2017. – Вип. 13. – Т. 1. – 217 с.

До наукового журналу "Актуальні проблеми розвитку економіки регіону" увійшли статті, у яких розглядаються теоретичні аспекти дослідження проблем економіки регіону, фінансово-кредитні проблеми формування виробничих відносин регіонального рівня, проблеми економічного й соціального розвитку регіонів України

Для науковців, викладачів вищих закладів освіти й науки, аспірантів і студентів.

ISSN 2313-8246 (Print) / ISSN 2518-7589 (Online) ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника", 2017

Розвиток фінансово-кредитного ринку

Коваленко В.В. Дослідження процесу організації фінансового моніторингу в банках	8
Руденко З.М. Сучасний стан та перспективи розвитку безготівкових розрахунків в Україні	16

Управління державними фінансами

Борейко В. І. Можливі наслідки збільшення мінімальної зарплати в Україні вдвічі	25
Меджибовська Н.С. Електронні системи закупівель: модель поведінки підприємств з урахуванням нецінових показників	30
Михайленко С.В. Підвищення фіскальної ролі місцевих податків в формуванні доходів місцевих бюджетів	37
Рудик В.К. Пріоритети пенсійної реформи в Україні на сучасному етапі... 45	
Жук О.І. Податковий контроль як складова системи адміністрування податків та зборів	53

Дослідження процесу розвитку вітчизняного підприємництва

Давиденко Н.М. Інвестиційна привабливість підприємств	59
Климчук М.М. Тріадо-модусна модель реалізації потенціалу енергоресурсозбереження на підприємствах	68
Вербицька Г.Л. Тенденції експорту товарів Україною в умовах євроінтеграції	73
Баран Р.Я. Розвиток моделей електронної комерції та її проблеми на сучасному етапі	77
Станьковська І. М. Адміністративні важелі в реалізації функціональних стратегій управління конкурентоспроможністю	88

Інноваційно-інвестиційні моделі економічного розвитку України

Черноіванова Г. С. Категорійний інструментарій забезпечення інноваційної праці в сучасних умовах	97
Щур Р.І., Плець І.І., Микитюк О. В. Кластерний аналіз розподілу регіонів України за рівнем інноваційного розвитку	111
Ставнича Н.І. Формування інвестиційного потенціалу забезпечення енергозберігаючих заходів у соціальній сфері України	122
Лезіна А.В. Цінність проекту: історичний та змістовний контекст	128
Мацьків В.В. Проблеми залучення іноземних інвестицій в економіку України: виклики сьогодення	135

Проблеми обліку і аудиту

Бондарчук Н.В. Облік оподаткування заробітної плати в сільськогосподарському підприємстві	140
Пилипів Н. І., Мотиль В. М. Організація управлінського обліку у формуванні інформаційної бази забезпечення розвитку будівельних підприємств	146
Кафка С. М. Етапи формування облікової політики підприємства	156
Юрченко Т. В. Емфітевзис: особливості відображення в бухгалтерському обліку	164
Галуцзяк І. Є. Загальна методика проведення аудиту запасів	171

Регіональна політика

Якубів В. М., Понадинець Н. М., Максимів Ю. В. Теоретичний і прикладний аспекти моніторингу соціально-економічних процесів розвитку регіону	176
Якимова Л. П. Структура і фактори циклічності регіонального ринку праці	184
Tarajewska L.S., Werbowska L.S., Petryna M.Ju. Tendencje rozwoju kompleksu przemysłowego obwodu Iwano-Frankowskiego	194
Васильченко Г.В., Васильченко С.М., Вербовська Л.С. Методичні підходи до стратегічного планування розвитку об'єднаних територіальних громад.....	202
Тимечко І.Р. Фінансові інструменти співробітництва територіальних громад в транскордонному просторі України і ЄС	208
Дані про авторів.....	216

Certificate of State Registration of printed mass media: KB No. 20937-10737 from 24.06.2014.

Founder and publisher of the journal: Vasyl Stefanyk Precarpathian National University (Ivano-Frankivsk, Ukraine)

The journal has been published from 2005 once a year in 2 volumes.

The journal is published in Ukrainian, English and Polish.
ISSN (Print) 2313-8246, ISSN (Online) 2518-7589.

Scientific journal is recognized as the professional edition, in which the results of dissertation research on receiving of scientific degrees of the doctor or candidate of sciences can be published according to Resolutions of the Presidium of the Higher Attestation Commission of Ukraine on Jan.18,2007 № 1-05/1 and on Mar.10, 2010 № 1-05/2, the Order by Ministry of Education and Science of Ukraine on Mar. 09, 2016 № 241.

The journal is included in *Index Copernicus*

(<http://journals.indexcopernicus.com/++++,p24788850,3.html>), *Ulrich's Periodicals Directory*, *Google Scholar*, *Directory of Research Journals Indexing*, *Vernadsky national library*.

Editorial Council

Hreshchuk V.V. (D. Sc., Professor, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University); **Kononenko V.I.** (D. Sc., Professor, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University); **Vesylieva V.A.** (D. Sc., Professor, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University); **Khorob S.I.** (D. Sc., Professor, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University); **Kuhytiak M.V.** (D. Sc., Professor, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University); **Zahorodniuk A.V.** (D. Sc., Professor, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University); **Petryshyn L.B.** (D. Sc., Professor, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University); **Ostafiichuk B.K.** (D. Sc., Professor, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University); **Larionova V.K.** (D. Sc., Professor, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University).

Editorial Board

EDITOR-IN-CHIEF

Iryna Tkachuk (D. Sc. (Econ.), Professor, Head of Department of Finance, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Honored Worker of Science and Technique of Ukraine), Ivano-Frankivsk, Ukraine

EDITORIAL BOARD MEMBERS

Z. Krykhovetska (PhD (Economics)), Ivano-Frankivsk, Ukraine (EXECUTIVE SECRETARY); **E. Jantón-Drozdowska** (D. Sc. (Econ.)) Poznan, Poland; **T.Vavak** (D. Sc. (Econ.)), Krakov, Poland; **I. Balaniuk** (D. Sc. (Econ.)), Ivano-Frankivsk, Ukraine; **O. Tkach** (D. Sc. (Econ.)), Ivano-Frankivsk, Ukraine; **I. Hutsal** (D. Sc. (Econ.)), Ternopil, Ukraine; **M. Romaniuk** (D. Sc. (Econ.)), Ivano-Frankivsk, Ukraine; **A. Melnyk** (D. Sc. (Econ.)), Ternopil, Ukraine; **V. Melnyk** (D. Sc. (Econ.)), Kyiv, Ukraine; **S. Kropelnytska** (PhD (Economics)), Ivano-Frankivsk, Ukraine; **T. Sus** (PhD (Economics)), Ivano-Frankivsk, Ukraine.

Editorial address: Department of Finance, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Shevchenko str.,57, Ivano-Frankivsk, 76018, Ukraine, tel.: (0342) 75-23-91, e-mail: kfin@pu.if.ua

THE ACTUAL PROBLEMS OF REGIONAL ECONOMY DEVELOPMENT : scientific journal. – Ivano-Frankivsk : Publishing house of Vasyl Stefanyk Precarpathian national university, 2017. – Issue 13. – V. 1. – 217 p.

The theoretical aspects of research of problems of economy of region, the financial-credit problems of forming of production relations of regional level, problems of economic and social development of regions of Ukraine are examined in the article of scientific journal "The actual problems of regional economy development"

Scientific journal is designed for research workers, teachers of higher establishments of education and science, graduate students and students

© Vasyl Stefanyk Precarpathian national university, 2017

CONTENTS

Development of financial-credit and insurance market of Ukraine

Kovalenko V.V. Research of process of financial monitoring organizing in banks8
Rudenko Z.M. Current state and development prospects of cashless 16

State finance management

Boreiko V.I. Consequences of increasing the minimum wage in Ukraine twice25
Medzhybovska N.S. Electronic procurement systems: enterprises behavior model with non-price indicators30
Mykhailenko S.V. Improving the fiscal role of local taxes and fees in the formation of revenues of local budgets37
Rudyk V.K. Priorities of pension reform in Ukraine at the present stage 45
Zhuk O.I. The tax control as a component of tax administration53

Research development of domestic business

Davydenko N.M. Investment attractiveness of enterprises59
Klimchuk M.M. Triad and modus model realization of potential energy and resource savings on the enterprises68
Verbytska H.L. Tendencies of export of goods of Ukraine in conditions of European integration 73
Baran R.Ya. Development of e-commerce models and its current challenges ...77
Stankovska I. M. Administrative instruments in implementing functional strategies competitiveness management88

Innovative-investment models of economic development of Ukraine

Chernoivanova A. S. Categorical tool of innovative labor providing in modern conditions97
Shchur R.I., Plets I.I., Mykytiuk O. V. Cluster analysis Ukraine regional distribution by level of innovation 111
Stavnycha N.I. Formation of investment potential for energy conservation measures in the social sphere of Ukraine 122
Liezina A.V. The value of the project, its historical context and meaningful ...128
Matskiv V.V. Problems of attracting foreign investment to economy of Ukraine: current challenges 135

Problems of accounting and audit

Bondarchuk N.V. Wage tax accounting in the agricultural enterprises140
Pylypiv N.I., Motyl V.M. Organizing of managerial accounting in the forming of information base of building enterprises providing development146

Kafka S.M. The stages of accounting policies formation 156
Yurchenko T. V. Perpetual lease: features of accounting164
Galushchak I. General method of stocks audit171

Region Policy

Yakubiv V. M., Popadynets N. M., Maksymiv Yu. V. Theoretical and practical aspects of monitoring of region's socio-economic development processes 176
Yakimova L. P. The structure and factors of the cyclic recurrence of regional labor market184
Taraievska L.S., Verbovska L.S., Petryna M.Yu. The development of the industrial complex of Ivano-Frankivsk region 194
Vasylchenko G.V., Vasylchenko S.M., Verbovska L.S. Methodical approaches to strategic planning of united local communities development 202
Tymchko I.R. Local communities cooperation in cross-border area of Ukraine and the EU 208

Information about authors 216

РОЗВИТОК ФІНАНСОВО-КРЕДИТНОГО РИНКУ

УДК 336.77:334.7

ББК 67.304.2я.73

Коваленко В.В.

**ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСУ ОРГАНІЗАЦІЇ ФІНАНСОВОГО
МОНІТОРИНГУ В БАНКАХ**

Одеський національний економічний університет,
Міністерства освіти і науки України,
кафедра банківської справи,
вул. Преображенська, 8, м. Одеса,
65082, Україна,
тел.: 0958480729,
e-mail: kovalenko-6868@mail.ru

Анотація. Стаття спрямована на дослідження методів та інструментів організації фінансового моніторингу в банках. Обґрунтовано, що однією з найактуальніших світових фінансових проблем останнім часом є зростання кількості випадків участі банків у процесі відмивання брудних грошей. Це завдає величезних збитків банкам, підриває довіру порядних вкладників, крім того, обіг таких коштів шкодить економіці держави.

Метою статті є розробка рекомендацій щодо підвищення ефективності системи фінансового моніторингу в банках.

Доведено, що сучасна модель вітчизняної системи фінансового моніторингу містить наступні елементи: мету на макроекономічному та мікроекономічному рівнях; принципи; функції; об'єкти; суб'єкти; види фінансового моніторингу; методи здійснення та нормативно-правове регулювання.

Обґрунтовано, що основні проблеми, які пов'язані з проведенням фінансового моніторингу у банках, полягають у наступному: відсутність встановлених на законодавчому рівні якісних вимог до інформації про клієнта; особи, які займаються легалізацією незаконних доходів, мають високу кваліфікацію, що значно полегшує їм проведення через банк сумнівних операцій; процес урегулювання питань відмови банку у проведенні сумнівної операції.

Ключові слова: фінансовий моніторинг, сумнівні операції, банк, відмивання грошей, фінансування тероризму.

Kovalenko V.V.

**RESEARCH OF PROCESS OF FINANCIAL MONITORING ORGANIZING
IN BANKS**

Odessa National Economic University,
Ministry of Education and Science of Ukraine,
Department of Banking,
Preobrazhenska str., 8, Odesa,
65082, Ukraine,
tel.: 0958480729,
e-mail: kovalenko-6868@mail.ru

Abstract. The article aims to study methods and tools for financial monitoring by banks. It is proved that one of the main global financial problems in recent years is increasing number of cases of banks participating in the money laundering. It causes banks huge losses, undermines the credibility of honest depositors, in addition, circulation of funds like these hurts the national economy.

The article is to develop recommendations to improve the effectiveness of financial monitoring in banks.

It is proved that the current model of the national financial monitoring system includes the following elements: the purpose of macroeconomic and microeconomic levels; principles; function; facilities; subjects; types of financial monitoring; methods of implementation and regulatory prevue regulation.

It is proved that the major problems related to the financial monitoring of banks are the following: lack of legislatively established quality requirements of customer information; persons engaged in legalization of illegal incomes are highly qualified, which greatly facilitates them through the bank of suspicious transactions; the process of settlement bank failure in the conduct of questionable transactions.

Keywords: financial monitoring, suspicious transactions, bank, money laundering, financing of terrorism.

Вступ. Однією з найактуальніших світових фінансових проблем останнім часом є зростання кількості випадків участі банків у процесі відмивання брудних грошей. Це завдає величезних збитків банкам, підриває довіру порядних вкладників, крім того, обіг таких коштів шкодить економіці держави.

Світ дійшов висновку, що боротьба з відмиванням брудних грошей у банківській системі економіки – справа виняткової ваги. В Україні на сьогодні склалися об'єктивні умови для активного відмивання грошових коштів. Поширенню цього явища значною мірою сприяє закритість банків, існування банківської таємниці, невизначеність законодавчої бази щодо реєстрації та джерел походження первинного капіталу. Банківська справа продовжує залишатися основною ланкою у сфері відмивання коштів підприємницьких структур.

Актуальність питання, що розглядається у статті, підкріплюється тим, що організовуючи роботу і розробляючи внутрішньобанківську систему запобігання легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, банківські установи повинні не тільки зупинити неправомірні операції клієнтів та притягати їх до відповідальності, а й відстежувати весь ланцюжок легалізації незаконно добутих коштів, викривати злочинців, конфісковувати їхні активи. Тобто основний тягар системи фінансового моніторингу припадає на банківську систему.

Постановка завдання. Слід зазначити, що проблемі організації системи фінансового моніторингу у банках та мінімізації ризиків, пов'язаних з відмиванням грошей приділено увагу багатьох вітчизняних економістів та практиків. Вагомий внесок у розв'язання цієї проблеми зробили М. Бормотова [1], О. Куришко [3], Н. Москаленко [4], О. Романченко [5], Д. Шиян [2] та інші. Узагальнення та аналіз наукової літератури, нормативних актів з досліджуваної тематики дозволяють зробити висновок про те, що банки зазнають певних труднощів при реалізації контрольних процедур, спрямованих на зниження ризику легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом. Так, з метою запобігання залучення їх в підозрілі схеми банки застосовують певний інструментарій на різних етапах взаємовідносин з клієнтами (як фізичними, так і юридичними особами). існує необхідність подальших досліджень у зазначеному науковому напрямку.

Мета дослідження – розробка рекомендацій щодо підвищення ефективності системи фінансового моніторингу в банках.

Результати. Відповідно до Закону України “Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення”, контроль за відмиванням брудних грошей здійснюється через проведення внутрішнього та державного фінансового моніторингу [7].

Основні питання здійснення фінансового моніторингу в банківській системі України визначаються сукупністю нормативно-правових документів, які можна

виділити у три групи (табл. 1): міжнародні документи у сфері запобігання та протидії легалізації кримінальних доходів та фінансуванню тероризму; національні законодавчі та нормативно-правові акти; внутрішні нормативні документи банків.

Ураховуючи організаційну структуру національної системи фінансового моніторингу України слід уточнити наступні елементи системи протидії легалізації доходів та фінансування тероризму в банківській системі: підзвітними особами є банки, платіжні організації та члени платіжних систем, що є банківськими установами; наглядовим органом є Національний банк України.

Таблиця 1

Нормативно-правове забезпечення фінансового моніторингу в банківській системі України [8, с. 284]

Table 1

Regulatory support financial monitoring in the banking system of Ukraine [8, p. 284]

Група	Назва
Нормативні документи міжнародних організацій та комітетів	Міжнародні конвенції: Конвенція ООН про боротьбу з незаконним обігом наркотичних засобів та психотропних речовин, Конвенція Ради Європи про відмивання, виявлення, вилучення та конфіскацію доходів від злочинної діяльності та про фінансування тероризму, Міжнародна конвенція ООН про боротьбу з фінансуванням тероризму, Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності, Конвенція ООН проти корупції та інші
	Резолюції Ради Безпеки ООН
	Документи Групи з розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням грошей (FATF): Рекомендації FATF
	Документи Базельського комітету банківського нагляду
	Документи інших міжнародних та регіональних організацій
Національні нормативні документи	Закон України “Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення” від 14.10.2014 № 1702-VII; Закон України “Про банки і банківську діяльність” від 07.12.2000 № 2121-III; Закон України “Про Національний банк України” від 20.05.1999 № 679-XIV
	Нормативно-правові документи Національного банку України (далі – НБУ): Положення “Про порядок організації та проведення перевірок з питань запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму” від 20.06.2011 № 197; Положення “Про застосування Національним банком України санкцій за порушення законодавства з питань запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму” від 15.06.2011 № 192; Положення “Про здійснення банками фінансового моніторингу” від 31.01.2011 № 22; листи та роз’яснення щодо

Група	Назва
	окремих питань здійснення фінансового моніторингу в банках тощо
	Нормативно-правові документи Кабінету Міністрів України (далі - КМУ): Порядок формування переліку осіб, які пов'язані з провадженням терористичної діяльності або щодо яких застосовано міжнародні санкції, Перелік офшорних зон та інші
	Нормативно-правові документи Держфінмоніторингу
Внутрішньо-банківські нормативні документи	Правила внутрішнього фінансового моніторингу банку
	Програма ідентифікації та вивчення клієнтів банку
	Програми здійснення фінансового моніторингу за певними напрямками діяльності банку в процесі обслуговування клієнтів
	Програма оцінки та управління ризиками легалізації кримінальних доходів/фінансування тероризму
	Програма навчання та підвищення кваліфікації працівників банку
	Інші нормативні документи (наприклад, Положення про підрозділ фінансового моніторингу тощо)

Сучасна модель вітчизняної системи фінансового моніторингу містить наступні елементи:

Мета: на макроекономічному рівні – максимальне сприяння досягненню прозорості, стабільності та безпеки фінансової системи держави; на мікроскопічному рівні – забезпечення протидії відмиванню коштів та його упередження;

Принципи: оперативність, безперервність, системність, регулярність, об'єктивність, ефективність, розвиток;

Функції: захисна, інформаційна, превентивна, контрольна-наглядова, оперативно-аналітична;

Об'єкти: дії з активами, пов'язані з відповідними учасниками фінансових операцій, які проводяться за умови наявності ризиків використання таких активів з метою легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, а також будь-яка інформація про такі дії чи події, активи та їх учасників;

Суб'єкти: державного фінансового моніторингу та первинного фінансового моніторингу;

Види фінансового моніторингу: обов'язковий та внутрішній фінансовий моніторинг.

Методи здійснення: ідентифікація, верифікація, повідомлення уповноваженого органу про підозрілі операції, аналіз повідомлень, формування дос'є, передача дос'є до відповідних правових та силових органів;

Нормативно-правове регулювання – сукупність законів та підзаконних нормативних актів [4, с. 215–216; 7; 8, с. 290].

Основні проблеми, які пов'язані з проведенням фінансового моніторингу у банках, полягають у наступному: відсутність встановлених на законодавчому рівні якісних вимог до інформації про клієнта; особи, які займаються легалізацією незаконних доходів, мають високу кваліфікацію, що значно полегшує їм проведення

через банк сумнівних операцій; процес урегулювання питань відмови банку у проведенні сумнівної операції.

Проведемо аналіз зазначених вище проблем.

По-перше. На стадії розгляду заяви клієнта – фізичної особи – банк використовує такі підходи: не відкриває рахунок без присутності особи, на ім'я якої відкривається рахунок, або його представника, а також рахунок без надання документів, необхідних для ідентифікації та встановлення відомостей про клієнта. Однак, на практиці зазначені інструменти є малоефективними, тому що для фізичної особи, метою якої є використання банківських послуг для проведення сумнівних операцій або переведення в готівку грошових коштів, здобутих злочинним шляхом, не представляє складності забезпечити особисту присутність особи, зазначеного в наданих документах в банку, і надати документ, що засвідчує його особистість.

При необґрунтованій відмові від укладення договору банківського рахунку заявник має право звернутися до суду з вимогою про спонукання укласти договір, а банк в даному випадку як сторона, яка необґрунтовано ухиляється від укладення договору, повинна відшкодувати клієнтові завдані цим збитки.

Крім того, на етапі відкриття рахунку фізичній особі на підставі поданих ним документів, необхідних для його ідентифікації, банк не має достатню інформацію для винесення мотивованого судження про характер проведених потенційним клієнтом операцій. У випадку відкриття рахунку новоствореній юридичній особі його фінансова історія і зовсім відсутня (табл. 2).

Таблиця 2

**Загальні принципи відкриття / закриття банківського рахунку,
відмови в проведенні операції банком**

Table 2

General principles of opening / closing a bank account, refusal to conduct bank transactions

Ситуація	Фізичні особи	Юридичні особи
підстава для відмови у відкритті рахунку / вкладу	наявність фізичної особи а переліку; наявність підозр про те, що рахунок / внесок відкривається з метою відмивання грошей та фінансування тероризму.	наявність засновників / керівників юридичної особи в переліку. наявність підозр про те, що рахунок / внесок відкривається з метою відмивання грошей та фінансування тероризму.
підстава для відмови у проведенні операції	не надані документи, необхідні для фіксування інформації про операції (ПІБ, ПІН, адреса); наявність підозр про те, що операція здійснюється з метою відмивання грошей та фінансування тероризму.	не надані документи, необхідні для фіксування інформації про операції (найменування, номер банківського рахунку, ПІН); наявність підозр про те, що операція здійснюється з метою відмивання грошей та фінансування тероризму.
підстава для відмови в обслуговуванні	ухвалення протягом року двох і більше рішень про відмову в проведенні операції	

Джерело: систематизовано автором за матеріалами [2, с. 45; 9, с. 75; 10, с. 358]

Таким чином, можливість відмови у відкритті рахунку при наявності підозр про проведення (у тому числі планованому) потенційним клієнтом операцій з метою легалізації доходів, отриманих злочинним шляхом, можуть спричинити за собою грубе порушення законодавства, так звану “торгівлю рахунками” на вітчизняному ринку банківських послуг.

По-друге. Після того як з заявником на відкриття банківського рахунку

укладені договірні відносини відповідно з міжнародною практикою, банки можуть використовувати два основні інструменти, спрямованих на обмеження залучення в підозрілі операції – відмова в проведенні операції або подальшому обслуговуванні клієнта, а також блокування його рахунку.

Однак, враховуючи той факт, що при проведенні розрахункових операцій та супроводі угод клієнтів банк має усі необхідні відомості, даний інструмент також є малоефективним для запобігання використанню вітчизняних банків для проведення операцій підозрілого характеру. Для вирішення даної проблеми, на нашу думку, було б доцільним впровадження механізму отримання банками від регулятора інформації про реальні ризики, пов'язані з певним клієнтом.

Окрім того, в окремих випадках вітчизняні банки не тільки можуть, але зобов'язані призупинити операції за рахунком клієнта (якщо хоча б одній зі сторін операції є фігурант переліку терористів чи екстремістів. За винятком операцій із зарахування коштів, що надійшли на рахунок фізичної або юридичної осіб, на п'ять робочих днів з дати, коли розпорядження клієнта про їх здійсненні має бути виконано. Банк направляє в уповноважений орган повідомлення про таку операцію для отримання дозволу на її проведення або повідомлення про подальше зупинення (рис. 1).

У зв'язку з цим можна зробити висновок про те, що з метою розширення інструментарію, що застосовується банками з метою протидії відмиванню брудних грошей та фінансування тероризму, необхідно на законодавчому рівні визначити конкретні випадки, які можуть розцінюватися банком як підстава для розірвання договору відкриття банківського рахунку.

Рис. 1. Процедура виявлення серед клієнтів банку осіб, причасних у відмиванні грошей та фінансування тероризму

Fig. 1. The identify procedure among bank clients persons, who involved in money laundering and terrorist financing

Джерело: розробка автора

По-третє. Незважаючи на те, що вступили зміни в законодавство, які номінально розширили наявні у розпорядженні банків для протидії їх залучення в підозрілі схеми на різних етапах взаємовідносин з клієнтами, фактично основні з них можуть бути використані банком тільки за рахунок прийняття правового ризику. Причина цього в тому, що умовою їх застосування є наявність обґрунтованих підозр, що діяльність клієнта пов'язана з легалізацією злочинних доходів. При цьому критерії верифікації таких підозр у вітчизняному законодавстві відсутні. Таким чином, на сучасному етапі розвитку національної системи протидії відмивання грошей та фінансування тероризму інструменти, спрямовані на підвищення стійкості національної банківської системи від протиправних посягань клієнтів з метою легалізації злочинних доходів, вимагають вдосконалення.

За результатами аналізу практики нами запропоновані наступні додаткові інструменти, використання яких у своїй сукупності з наявними комплексом заходів підвищить ефективність роботи фінансового моніторингу та протистояння зовнішнім

негативним чинникам в галузі протидії відмивання грошей та фінансування тероризму у банках, а саме:

До прийняття на обслуговування: відмова в укладанні угоди без особистої присутності клієнта або представника; ідентифікація клієнта; перевірка ліквідованих юридичних осіб; перевірка реквізитів та реєстраційних даних; перевірка паспортів громадянина; перевірка на співпадання з переліком осіб, що причетні до фінансування тероризму.

Після прийняття на обслуговування: відмова у проведенні операції, призупинення операції, розірвання угоди банківського рахунку, блокування рахунку, підвищення тарифів на обслуговування.

Перша і друга компонента пов'язана з перевіркою адрес масової реєстрації клієнтів та аналізом прозорості бізнесу клієнта відповідно.

Варто зазначити, що на сьогоднішній день шахрям не складає труднощів надати в банк фіктивні договори і угоди, які нібито підтверджують операції по рахунку. У даних обставинах єдиним критерієм, на який можуть спиратися відповідальні співробітники при винесенні судження про операціях клієнта, слугує податкова декларація та бухгалтерська звітність.

Висновки. Таким чином, проведений аналіз наявних у розпорядженні банків інструментів дозволив зробити висновок про те, що сформована на сьогодні національна система протидії відмиванню грошей та фінансуванню тероризму переважно орієнтована на перешкоджання руху активів екстремістських організацій і терористів через банківську систему. Однак банки схильні до високого ризику їх використання з метою протидії відмиванню грошей та фінансуванню тероризму на різних стадіях взаємовідносин з клієнтами.

Запропоновані інструменти покликані розширити наявний у банках арсенал заходів, що застосовуються з метою виявлення потенційних і діючих небажаних клієнтів, протидії використанню банківських послуг і продуктів з метою приховування злочинних доходів, а також мінімізації специфічних банківських ризиків, що виникають у сфері протидії відмиванню грошей та фінансуванню тероризму.

1. Бормотова М.В. Дослідження сутності поняття фінансового моніторингу / М.В. Бормотова, К.О. Мухіна // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2015. – № 50. – С. 214–217.
2. Коваленко В.В. Організація системи фінансового моніторингу в пострадянських країнах / В.В. Коваленко, Д.В. Шиян // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 5. – С. 41–49.
3. Куришко О.О. Особливості розвитку системи фінансового моніторингу в Україні / О.О. Куришко // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 1. – С. 267–275.
4. Москаленко Н. В. Фінансовий моніторинг як інструмент боротьби з тіньовою економікою // Фінансове право. – 2010. – № 4. – С. 39–42.
5. Петрук О.М. Особливості розвитку системи фінансового моніторингу / О.М. Петрук, К.Д. Левківська // Вісник ЖДТУ. – 2013. – № 2 (64). – С. 288–292.
6. Романченко О. Роль сучасного банку в боротьбі з легалізацією доходів, отриманих злочинним шляхом / О. Романченко // Вісник Національного банку України. – 2004. – № 1(95). – С. 5–57.
7. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення. Закон України, прийнятий Верховною Радою України від 14.10.2014 № 1702-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1702-18>.
8. Зверяков М. І. Управління фінансовою стійкістю банків: підручник / М.І. Зверяков, В.В. Коваленко, О. С. Сергєєва. – К. : Центр учбової літератури, 2016. – 520 с.
9. Горінов О.С. Роль ідентифікації клієнта банку у загальній системі запобігання відмивання грошей комерційного банку / О.С. Горінов, М.В. Колдовський // Вісник Української академії банківської справи. – 2007. – № 2 (23). – С. 72–76.
10. Коваленко В.В. Методичні підходи до реалізації етапів фінансового моніторингу / В.В. Коваленко // Сталій розвиток економіки. – 2012 (17). – 7 (17). – С. 356–360.

References

1. Bormotova, Myryna, and Kateryna Mukhina. "Research essence of the concept of financial monitoring." *Journal of economy and transport industry*, no. 50, 2015, pp. 267–275.
2. Kovalenko, Viktoriia, and Shyian, Diana. "Organization of financial monitoring in post-Soviet countries." *Actual problems of economy*, no. 5, 2012, pp. 41–49.
3. Kuryshko, Oleksandr. "Features of the system of financial monitoring in Ukraine." *Actual problems of economy*, no. 1, 2012, pp. 267–275.
4. Moskalenko, Nataliia. "Financial monitoring as a tool to combat the shadow economy." *Financial Law*, no. 4, 2010, pp. 39–42.
5. Petruk, Oleksandr, and Kateryna Levkiv's'ka. "Features of the system of financial monitoring." *Herald ZSTU*, no. 2 (64), 2013, pp. 288–292.
6. Romanchenko, Oleksii. "The role of a modern bank in the fight against legalization of proceeds from crime." *Bulletin of the National Bank of Ukraine*, no. 1(95), 2004, pp. 5–57.
7. "On prevention and counteraction to legalization (laundering) of proceeds from crime, terrorist financing and the financing of proliferation of weapons of mass destruction." *The Verkhovna Rada of Ukraine*, www.zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1702-18. Accessed 25 Yan. 2017.
8. Zvieriakov, Mykhajlo. Kovalenko, Viktoriia, and Olena Serhieieva. *Managing financial stability of banks*, Center of educational literature, 2016.
9. Horinov, Oleksandr, and Mykola Koldov's'kyi. "The role of the bank customer identification in the overall system of prevention of money laundering commercial bank." *Bulletin of Ukrainian Academy of Banking*, no. 2 (23), 2007, pp. 72–76.
10. Kovalenko, Viktoriia. "Methodological approaches to the implementation phases of financial monitoring." *Sustainable economic development*, no. 7 (17), 2012, pp. 356–360.

Рецензент:

Ткачук І.Г. - доктор економічних наук, професор, зав. кафедри фінансів ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника".

УДК 336.719

ББК 65.9(4Укр)262.6-805

Руденко З.М.

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ БЕЗГОТІВКОВИХ РОЗРАХУНКІВ В УКРАЇНІ

Львівський навчально – науковий інститут,
ДВНЗ "Університет банківської справи",
Міністерство освіти і науки України,
кафедра банківської справи,
проспект Т. Шевченка, 9, м. Львів,
79005, Україна,
тел.: 67 708 20 24,
e-mail: zoryanarudenko@gmail.com

Анотація. В Україні проводиться реформа фінансового сектору економіки, ключовим завданням якої є зменшення обсягу готівки та збільшення безготівкового обслуговування через сучасні дистанційні канали.

У статті розглянуто теоретичні основи надання традиційних та дистанційних банківських послуг, а також зазначено їх основні ознаки. Серед дистанційних послуг, які надаються банківськими установами України основна перевага належить інтернет-банкінгу. Здійснено класифікацію послуг інтернет-банкінгу на основні та додаткові. Проаналізовано інфраструктуру безготівкових розрахунків в Україні та інших країнах, зокрема кількість банкоматів та POS-терміналів, кількість держателів платіжних карток і банків-членів карткових платіжних систем, а також банки, що мають найбільшу кількість емітованих платіжних карток

в Україні. Окремо у статті проаналізовано дистанційні канали обслуговування клієнтів Приватбанку та Ощадбанку через лідируючі місця на ринку в системі Приват24 і Ощад24. Надано рекомендації для розширення обсягу надання банками безготівкових послуг.

Ключові слова: безготівкові розрахунки, дистанційні та традиційні банківські послуги, інтернет-банкінг, платіжні картки, платіжна інфраструктура.

Rudenko Z.M.

CURRENT STATE AND DEVELOPMENT PROSPECTS OF CASHLESS PAYMENTS IN UKRAINE

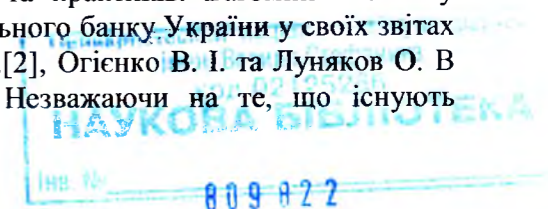
Lviv educational and scientific institute
Banking University,
Ministry of education and science of Ukraine,
Department of Banking,
T. Shevchenko boulevard, 9, Lviv,
79005, Ukraine,
tel.: 067 708 20 24,
e-mail: zoryanarudenko@gmail.com

Abstract. In Ukraine financial sector reform, whose main objective is to reduce cash and expand cashless payment amount by using modern remote channels, is conducted.

The article discusses the theoretical foundations providing of traditional and remote banking services and their main features. Among distance services provided by banking institutions in Ukraine main advantage belongs to Internet banking. Internet banking services were classified on main and additional. The infrastructure of cashless payments in Ukraine and other countries, including the number of ATMs and POS-terminals, the number of cardholders and member banks of card payment systems and banks, with the largest number of issued payment cards in Ukraine, were analyzed. Separately, in the article the remote customer service channels Privatbank and Oschadbank with help leading place in the market system Privat24 and Oschad24 were analyzed. Recommendations for expansion of volume of banks cashless services were given.

Keywords: cashless payments, remote and traditional banking services, internet banking, payment cards, payment infrastructure.

Вступ. Ринок банківських послуг в Україні створювався у період трансформації економіки і супроводжувався різноманітними потрясіннями та кризами в економічній, фінансовій і банківській сферах. Сьогодні банки поруч з традиційними банківськими послугами впроваджують і нові інформаційні технології, які дають змогу не лише підвищити якість послуг, а й суттєво розширити їх перелік. Останніми роками в Україні відбувався активний процес автоматизації банківської діяльності, пов'язаний насамперед із впровадженням у банківську практику технологій дистанційного обслуговування. Спостерігається стабільний позитивний тренд зростання частки безготівкових операцій – нові покоління клієнтів створюють попит на сучасні банківські сервіси. Ринок безготівкових платежів в Україні демонструє впевнене зростання: населення все частіше користується пластиковими картками при здійсненні розрахунків, збільшується кількість платежів через систему інтернет-банкінгу. Тому, більшість українських банків має стратегію розвитку безготівкових розрахунків, що сприятиме зростанню економіки та підвищить рівень прозорості розвитку сучасних сервісів і технологій. Слід зазначити, що розвитку безготівкових операцій в Україні приділяють увагу багато вітчизняних економістів та практиків. Вагомий внесок у розв'язання цієї проблеми зробили фахівці Національного банку України у своїх звітах та доповідях а також такі науковці, як: Шалига Т.С.[2], Огієнко В. І. та Луняков О. В [3], Батракова Т.І. та Полова А.В [8] та інші. Незважаючи на те, що існують

дослідження щодо розвитку безготівкових операцій в Україні проте, наукові та практичні пошуки у даному напрямку доцільно продовжувати.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз безготівкових розрахунків в Україні. Досягнення поставленої мети передбачає вирішення наступних завдань: дати класифікацію банківським послугам і продуктам відповідно до збільшення обслуговування клієнтів банку через дистанційні канали, а також проаналізувати розвиток платіжних інструментів та лідерів інтернет-банкінгу в Україні.

Результати. Слід зазначити, що в Україні низький рівень проникнення безготівкових розрахунків. Серед більшості розвинутих країн Україна виділяється високим показником співвідношення готівкової маси до ВВП (14,6 % у 2015 р.). Стратегічним завданням Національного банку України (НБУ), зазначеним у Комплексній програмі розвитку фінансового сектору України до 2020 року, є підвищення рівня безготівкових платежів в Україні та скорочення обсягів готівкових розрахунків. Так, уже в процесі реалізації напрямів та виконання завдань передбачених у вище зазначеному документі, НБУ зменшено частку готівкових розрахунків і частку готівки у грошовій масі за рахунок упровадження відкритих процедур і принципів функціонування, регулювання діяльності платіжних систем в Україні та створення сприятливих умов для використання електронних платіжних засобів. НБУ створено конкурентне середовище для впровадження та використання інноваційних платіжних інструментів та сервісів [1].

Банківська послуга як ринковий товар має цілий ряд специфічних особливостей, що відрізняють її від товарів на інших ринках. Ми вважаємо, що за сьогоднішніх умов розвитку банківської системи та оголошеного курсу НБУ на розвиток безготівкових операцій, доцільно класифікувати банківські послуги на традиційні і дистанційні. До традиційних відносяться три типи операцій: депозитні; кредитні; касово-розрахункові. Традиційне банківське обслуговування має характерні ознаки, серед яких [2]:

1. Необхідність наявності стаціонарного локалізованого офісу – в залежності від рівня структурно відокремленого підрозділу це може бути офісне приміщення з різними будівничими параметрами, проте кожне із них потребує витрат на спорудження та оздоблення, утримання штату фахівців, оснащення технічними засобами та засобами безпеки, забезпечення поточними витратними матеріалами.

2. Обов'язкова фізична присутність клієнта в місці надання банківської послуги у визначений час роботи офісу, що позбавляє споживача можливості вільно та економічно витратити власний час.

3. Ризики, пов'язані з некоректною оцінкою та/або зміною оцінки прибутковості стаціонарного банківського офісу у зв'язку з неадекватною оцінкою маркетингової потужності регіонального ринку або внаслідок зміни ринкової потужності регіональної ділянки з причин активізації дій конкурентів, зміни зовнішньої інфраструктури, локального виснаження економічних потреб місцевого населення.

Дистанційне обслуговування докорінно змінює формат взаємодії зі споживачем банківських послуг, та в основу процесу переносить не продукт, а канал обслуговування. Таким чином, фокус системи банківського обслуговування переноситься на канал як технологію, що дозволяє гнучко адаптувати будь-яку банківську послугу та розповсюджувати її на масовий потік клієнта. Дистанційні послуги – це надання банківських послуг (надання банківських продуктів) на відстані, без відвідування клієнтами офісу банку, без безпосереднього контакту з працівниками банку. В Україні дистанційні банківські послуги в основному представлені послугами інтернет-банкінгу. Перелік яких останніми роками значно розширюється і на нашу думку їх умовно можна розділити на основні та додаткові (табл.1):

Таблиця 1

Класифікація послуг інтернет-банкінгу

Table 1

Classification of Internet banking services

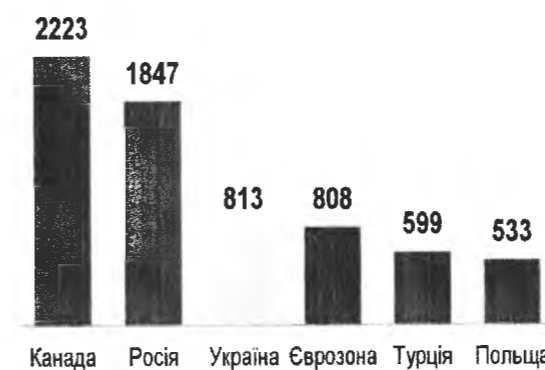
Основні послуги	Додаткові послуги
1. Перегляд балансу картки або рахунку, (за звичай також сум відкритих депозитів або стану погашення кредитів); 2. Виписки за рахунками; 3. Платежі в межах банку; 4. Можливість здійснювати перекази на карткові рахунки інших осіб в межах банку та на рахунки в інших банках; 5. Платежі в національній валюті в межах країни; 6. Блокування картки клієнтом, наприклад, вразі викрадення або втрати.	1. Встановлення лімітів на різні види операцій (оплата через інтернет, термінал, банкомат і т.д.) з карткових та поточних рахунків, наприклад 0 (нуль); 2. Платежі в іноземні валюти; 3. Обмін валют; 4. Оплата рахунків про надані небанківські послуги (зокрема комунальні, зв'язок); 5. Придбання ваучерів передоплачених послуг (мобільні оператори, інтернет); 6. Пряме поповнення балансу SIM (USIM,R-UIM)- карти за вказаним номером телефону.

Джерело: [3]

Незалежно від типів віддаленого банкінгу, які використовуються різними банками, всі ці фінансові послуги мають ряд очевидних переваг перед традиційними банківськими методами обслуговування: цілодобовий доступ; клієнти можуть зв'язатися з банком з будь-якого місця, де є доступ до комп'ютера; миттєве підтвердження трансакцій з широким діапазоном запропонованих операцій.

Слід зазначити, що інфраструктура безготівкових розрахунків в Україні менш розвинута, ніж в країнах Європи, високе проникнення банкоматів, проте за іншими показниками (мережа POS-терміналів, кількість безготівкових операцій серед населення) країна суттєво відстає (рис.1).

Кількість банкоматів на 1 млн. населення у 2014 р., шт.¹⁾

Кількість POS-терміналів на 1 млн. населення, тис. шт.²⁾

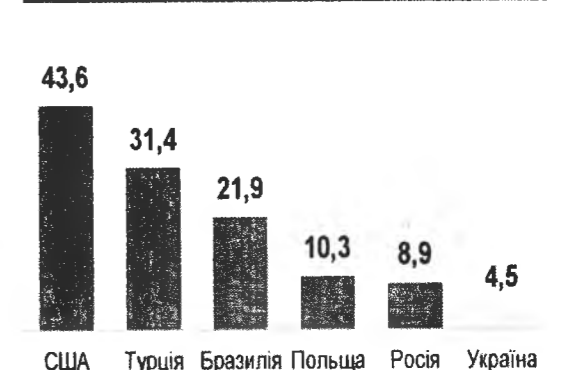

Рис. 1. Інфраструктура безготівкових розрахунків в Україні та інших країнах [4]
 Fig. 1. The infrastructure of cashless payments in Ukraine and other countries [4]

Проте, нові покоління клієнтів в Україні створюють попит на сучасні банківські сервіси, тому банки задовольняють попит новими технологіями та розвитком інфраструктури, що полегшує здійснення безготівкових трансакцій. Так, за даними НБУ станом на 01 січня 2016 року кількість учасників системи електронних платежів

порівняно з 01 січня 2015 року зменшилась на 99 установ та становила 260 учасників, з них: 127 – банки України; 104 – філії банків України; 2 – Національний банк України; 27 – Державна казначейська служба України та її органи. Це відбулось в результаті кардинальних дій НБУ при вирішенні проблем “баластів” минулого, виведення із ринку недобросовісних гравців, розкритті власників учасників фінансового сектору, за рахунок чого кількість банків зменшилась, банківський сектор став більш консолідованим та має диверсифіковану структуру – банківська система більш конкурентоспроможна та менш фрагментарна [5].

На 1 січня 2016 року кількість банків-членів карткових платіжних систем становила 98 (77,2% від загальної кількості), що обслуговували 43 млн. клієнтів банків (рис.2).

Рис.2. Кількість держателів платіжних карток і банків-членів карткових платіжних систем [5]

Fig.2. Number of cardholders and member banks of card payment systems [5]

Як видно з рисунку 3, в Україні спостерігається широке розповсюдження платіжних терміналів, яке є нетипове для розвинутих країн і є результатом відсутності альтернативних платіжних сервісів. Приріст платіжних операцій вказує на наявний незабезпечений високий попит операцій, який не задоволений електронними каналами.

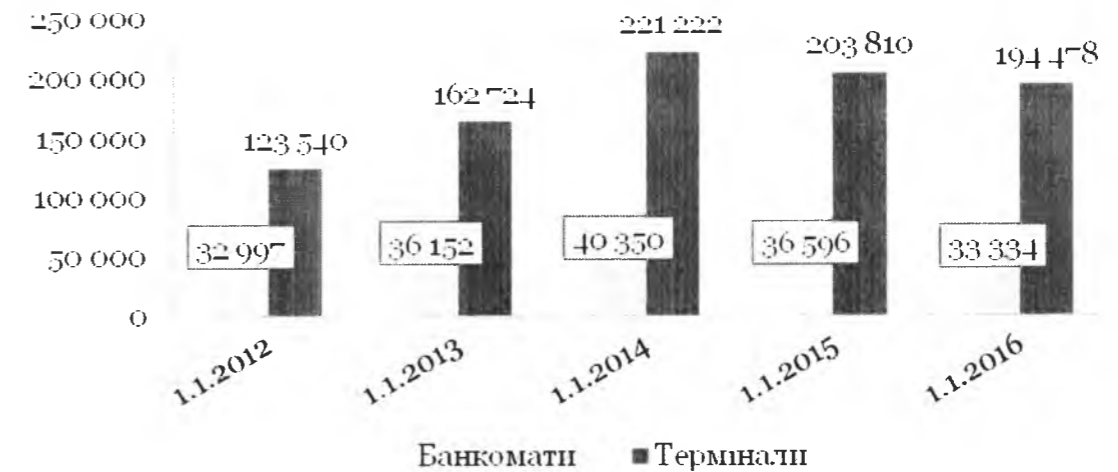

Рис.3. Платіжна інфраструктура в Україні [5]
Fig.3. Payment infrastructure in Ukraine [5]

Так станом на 1 квітня 2016 року загальна сума операцій з використанням платіжних карток, емітованих українськими банками, становила понад 332 050 млн. грн., з них безготівкових платежів зафіксовано на суму 115 325 млн. грн. Кількість безготівкових операцій станом на 1 квітня 2016 року становила понад 386 мільйонів (майже 70% від загальної кількості операцій за платіжними картками), а кількість операцій з отримання готівки – понад 166 мільйонів (30% від загальної кількості операцій за платіжними картками) [6]. У таблиці 2 відображенні банки, що мають найбільшу кількість емітованих платіжних карток на 01 січня 2016 року та кількість активних платіжних карток, за якими здійснена хоча б одна операція протягом трьох місяців.

Таблиця 2

Банки, що мають найбільшу кількість емітованих платіжних карток на 01 січня 2016 року

Table 2

Banks with the largest number of payment cards issued on January 1, 2016[5]

Назва банку	Платіжні картки, млн шт.	
	В обігу	Активні
Усього:	59,3	30,8
За обраними банками:	48,3	25,4
ПАТ КБ "ПРИВАТБАНК"	29,6	16,3
АТ "ОЩАДБАНК"	8,9	4,4
АТ "Райффайзен Банк Аваль"	4,3	2,1
АТ "УКРСИББАНК"	2,1	1,1
ПАТ "ПУМБ"	2,0	0,7
ПАТ "УКРСОЦБАНК"	1,4	0,8
Інші	11,0	5,4

Також, варто підкреслити, що продовжує зростати кількість безконтактних платіжних карток – станом на 1 квітня 2016 року їх кількість становила майже 1,55 млн., що на 42% більше, ніж у I кварталі 2015 року. Серед банків за кількістю платіжних карток та інфраструктури їх обслуговування станом на 1 квітня 2016 року лідерами були ПАТ КБ “Приватбанк”, АТ “Ощадбанк” та АТ “Райффайзен Банк Аваль”. На сьогодні банки в основному конкурують між собою дистанційними інтернет-банкінгівськими послугами постійно розширюючи можливості свого сервісу. Темпи зростання платежів через мережу Інтернет у 2015 році дедалі збільшувались. Так, на 01 січня 2016 р. обсяг операцій через мережу Інтернет досяг 52,7% від загальної суми безготівкових операцій з використанням платіжних карток (рис. 4). Протягом цього періоду в Україні було здійснено понад 505,5 млн. (98,3%) операцій з використанням платіжних карток через мережу Інтернет на загальну суму 192 млрд. грн. (94,6%), а в закордонних Інтернет-магазинах – майже 9 млн. (1,7%) платежів на суму 10,9 млрд. грн. (5,4%). Кількість магазинів електронної торгівлі (комерції), які обслуговували платіжні картки в Україні на 1 січня 2016 року становила 2 915 од. [4]

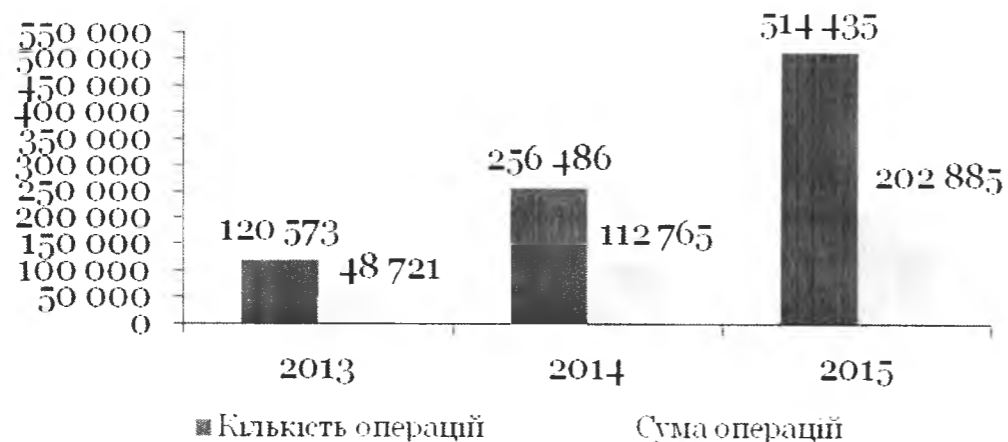

Рис. 4. Операції з використанням платіжних карток через мережу інтернет (тис.шт., млн.грн.) [4]

Fig. 4. Transactions using payment cards via the Internet (thousand, mln.) [4]

Лідруюче місце серед дистанційних послуг на ринку посідає Приватбанк, в системі Приват24. Так, щодня через дану систему реєструється близько 15 тис. осіб, а загальна кількість користувачів вже перевищує 4 млн. осіб. Також зростає аудиторія користувачів електронних сервісів Ощадбанку, який в останні роки активно модернізується і прагне зайняти лідируючі позиції на ринку банківських послуг. У 2014 році банк, повідомив про реєстрацію 100-тисячного клієнта у WEB-банкінгу “Ощад-24/7”. Запуск нової платформи веб та мобайл-банкінгу надав Ощадбанку можливість запропонувати клієнтам розширений перелік онлайн-сервісів “Ощад 24/7” та вийти на рівень лідерів банківського ринку. За кількістю доступних в “Ощад 24/7” функцій Ощадбанк одразу увійшов до ТОП-3 банків України [7].

Висновки. Банківська система України на даному етапі потребує значних змін, при одночасному вдосконаленні механізму безготівкових розрахунків, адже сучасний її стан характеризується розладом платіжно-розрахункової системи та платіжною кризою. Використання та удосконалення системи безготівкових розрахунків має суттєві переваги та відкриває значні перспективи в розвитку економіки України в цілому. Для

ого, щоб адаптувати зарубіжний досвід безготівкових розрахунків в Україні потрібно впровадити наступні заходи:

- відміна комісії за зарахування готівкових коштів на зарплатні картки;
- підвищити фінансову грамотність суспільства;
- збільшити платіжну інфраструктуру в Україні;
- додаткова фінансова мотивація безготівкових розрахунків.

І лише після того на цього, на нашу думку, можна “впроваджувати комісії” на операції зі зняття зарплатних коштів через банкомати. Тому подальший розвиток банківської системи з присутньою інтенсивною конкуренцією між банківськими системами дасть істотну перевагу тим банкам, які здатні розробляти і впроваджувати нові технології, модернізувати продуктивний ряд, розробляти альтернативні канали обслуговування клієнтів.

1. Комплексна програма розвитку фінансового сектору України до 2020 року. / Постанова Правління Національного банку України від 18.06. 2015 року № 391. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://bank.gov.ua/doccatalog/document>
2. Шалига Т.С. Розвиток дистанційних банківських послуг як показник модернізації елементів національної банківської системи. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/old_jm/Soc_Gum/VUABS/2010_2/29_03_09.pdf
3. Огієнко, В.І. Інтернет-банкінг як перспективний напрям розвитку ринку фінансових послуг [Електронний ресурс] / В.І. Огієнко, О.В. Луняков, О.Ю. Лісняк // Ефективна економіка. – 2012. – № 6. – Режим доступу до журналу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1217>.
4. Cashless economy. A9. Концепція проекту / Національний банк України. К., 2016. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://bank.gov.ua/control/uk/publish>
5. Платіжні системи та системи переказу коштів / Звіт НБУ за 2015р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=76254&cat_id=36042
6. Національний банк України відзначає стабільне зростання кількості та обсягів безготівкових розрахунків в Україні / Прес-реліз. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://bank.gov.ua/control/uk/publish/printable_article;jsessionid=124E2FE9BB8128AAA86968EB24A3B5D7?art_id=31075398&showTitle=true
7. Інтернет-банкінг: Ощадбанку та Приватбанку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://uk.wikipedia.org/wiki/>
8. Батракова Т.І. Сучасний стан готівкового обігу та проблеми безготівкових розрахунків в Україні. / Батракова Т.І., Полова А.В // “Молодий вчений”. – 2016. – № 2 (29) лютий [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2016/2/2.pdf>.

References

1. “Complex program of development financial to the sector of Ukraine 2020. Resolution of Rule of the National bank of Ukraine on June18,2015 № 391.” *The National bank of Ukraine official website*, www.nbu.gov.ua/old_jm/Soc_Gum/VUABS/2010_2/29_03_09.pdf. Accessed 20 Feb. 2017.
2. Shaluga, T. “Development of the controlled from distancebank services as index of modernisation of elements of thenational banking system.” *The National bank of Ukraine official website*, www.nbu.gov.ua/old_jm/Soc_Gum/VUABS/2010_2/29_03_09.pdf. Accessed 20 Feb. 2017.
3. Obiienko, V.I., Luniakov, O.V., and O.Yu. Lisniak. “Online Banking as a perspective direction of development of the financial services market.” *Efektivna ekonomika*, vol. 6, 2012, www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1217. Accessed 24 July 2015.
4. Cashless of economy. A9. Conception of project is the National bank of Ukraine, 2016, *The National bank of Ukraine official website*, bank.gov.ua/control/uk/publish. Accessed 20 Feb. 2017.
5. “The National bank of Ukraine marks the stable increase of amount and volumes of cashless settlements in Ukraine. Press-release.” *The National bank of Ukraine official website*, bank.gov.ua/control/uk/publish/printable_article;jsessionid=124E2FE9BB8128AAA86968EB24A3B5D7?art_id=31075398&showTitle=true. Accessed 20 Feb. 2017.
6. “Report on the operation of payment system and money transfers in Ukraine. 2015.” *The National bank of Ukraine official website*, bank.gov.ua/control/uk/publish/printable_article;jsessionid=124E2FE9BB8128AAA86968EB24A3B5D7?art_id=31075398&showTitle=true. Accessed 20 Feb. 2017.
7. “Internet banking: Oschadbank and Privat.” *Wikipedia*, uk.wikipedia.org/wiki/. Accessed 20 Feb. 2017.

8. Batrakova T.I., and A.V. Polovaia. "The modern state of cash circulation and issue of cashless payments in Ukraine." *Young Scientist*, no. 2 (29), Feb. 2016, molodyvcheny.in.ua/files/journal/2016/2/2.pdf. Accessed 20 Feb. 2017.

Рецензенти:

Слав'юк Р.А. – доктор економічних наук, професор кафедри банківської справи ЛННІ ДВНЗ “Університету банківської справи”;

Галайко Н.Р. – кандидат економічних наук, Голова Правління Студентської кредитної спілки “Галичина”.

УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНИМИ ФІНАНСАМИ

УДК 331.2: 338.242

ББК 65.012.2

Борейко В. І.

**МОЖЛИВІ НАСЛІДКИ ЗБІЛЬШЕННЯ МІНІМАЛЬНОЇ ЗАРПЛАТИ В УКРАЇНІ
ВДВІЧІ**

ПВНЗ “Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем’янука”,
вул. акад. С. Дем’янука, 4, м. Рівне,
33027, Україна,
тел.: 0362634973, 0672500012,
e-mail: Vib28@ukr.net

Анотація. В статті досліджено погляди вчених на роль доходів найменш забезпеченої частини населення у забезпеченні розвитку економіки країни та можливі наслідки збільшення мінімальної зарплати в Україні вдвічі; проаналізовано динаміку зміни в Україні мінімальної зарплати за останні десять років та показано зниження рівня життя населення за цей період; обґрунтовано заходи, які потрібно здійснити для не інфляційного зростання доходів населення; розкрито, що такі заходи повинні включати об’єднання податку на доходи фізичних осіб та єдиного соціального внеску і відновлення прогресивної шкали оподаткування доходів працюючої частини населення.

Ключові слова: мінімальна зарплата, доходи населення, найменш забезпечена частина населення, економіка країни, система оподаткування.

Boreiko V.I.

CONSEQUENCES OF INCREASING THE MINIMUM WAGE IN UKRAINE TWICE

The Private Higher Education Establishment “Academician Stephan Demianchuk International University of Economics and Humanities”,
Acad. S. Demianchuk str., 4, Rivne,
33027, Ukraine,
tel.: 0362634973, 0672500012,
e-mail: Vib28@ukr.net

Abstract. In the article the views of scientists on the role of incomes of the poorest people in providing of economic development of the country and consequences of increasing the minimum wage in Ukraine twice are investigated; the dynamics of change in Ukraine minimum wage during a decade are analyzed and decline in living standards of population during this period is shown; measures, which should be taken for non-inflationary growth in incomes of the population, are grounded; it is disclosed that such measures should include unification of income tax for individuals and single social contribution and restoration of a progressive taxation of incomes of the working population.

Key words: minimum wage, household income, the poorest part of the population, the economy of country, tax system.

Вступ. Після восьмирічного періоду економічного спаду та девальвації національної грошової одиниці, рівень заробітної плати в Україні став одним з найнижчих в Європі. Це спричинило загальне зубожіння населення, зниження його купівельної спроможності та негативний вплив на розвиток національної економіки. Водночас низький рівень заробітної плати в країні та, відповідно, малі обсяги соціальних внесків не дозволяють в достатній мірі наповнювати бюджет Пенсійного

фонду. Тому для закриття його дефіциту держава змушена виділяти кошти з Державного бюджету України, відволікаючи фінансові ресурси з галузей вітчизняної економіки. За таких умов, збільшення доходів найменш забезпеченої частини населення значна частина українських економістів та урядовці вважають одним із важливих кроків для вирішення економічних проблем України.

Питання необхідного рівня доходів населення, їх впливу на продуктивність праці та відповідно на економічний розвиток країни завжди займало вагоме місце в дослідженнях провідних зарубіжних і вітчизняних вчених, серед яких слід виділити роботи О. Амоші, О. Гоша, Б. Данилишина, М. Белопольського, В. Гейця, А. Гриценка, Е. Лібанової, І. Луніної, Т. Мальтуса, К. Маркса, В. Онищенко, В. Опаріна, Д. Рікардо, В. Семиноженка, А. Сміта, А. Соколовської та ін.

Проте, економічно необґрунтоване збільшення в Україні з 1 січня 2017 року мінімальної заробітної плати вдвічі викликало суперечливі погляди у вітчизняних економістів та побоювання щодо можливого чергового зростання інфляційних процесів у населення.

Зазначене визначило актуальність нашого дослідження.

Постановка завдання. Метою нашого дослідження є оцінка наслідків збільшення мінімальної заробітної плати в Україні вдвічі та обґрунтування потреби розробки стратегії не інфляційного зростання доходів населення.

Відповідно до визначеної мети в статті вирішуються такі завдання:

- оцінюються погляди вчених на роль доходів найменш забезпеченої частини населення у забезпеченні розвитку економіки країни;
- аналізується динаміка зміни в Україні мінімальної зарплати за останні десять років;
- обґрунтовуються заходи, які потрібно здійснити для безінвестиційного зростання доходів населення.

Результати. Для забезпечення успішного та динамічного економічного розвитку будь-якої країни необхідно створити умови за яких в результатах своєї праці був би зацікавлений кожний працюючий, раціонально розподілити фінансові ресурси держави та стимулювати підвищення продуктивності праці. Так А. Сміт зазначав: “Багата їжа збільшує тілесну силу працівника, а приємна надія поліпшити своє становище і закінчити свої дні в розкошах та достатку спонукає його до граничного напруження сил” [1, с. 203].

На думку В. П. Онищенко “... природа економіки визначається потребами (інтересами) людей, які трансформуються у цілі економічної діяльності – конкретизовані потреби, реалізувати які можна, обмінявши гроші на бажаний товар. У ринковій економіці головним ресурсом є гроші. Тому боротьба йде за гроші” [2, с. 5].

Відповідно, якщо життєві потреби людей не задовольняються в повній мірі, то працююча частина населення втрачає мотивацію до добросовісної та високо-продуктивної праці, а домогосподарства, через нестачу фінансових ресурсів, не здатні підтримувати попит на вітчизняну продукцію та послуги. Виходячи із зазначеного, забезпечення високого рівня доходів найменш заможних верств населення України є необхідною передумовою стабільного розвитку національної економіки. “Тому, як зазначає В. М. Геєць, перед державою постійно повинно стояти завдання врівноважувати можливості для задоволення потреб у суспільстві, члени якого перебувають у нерівних умовах. І чим більше різняться ці можливості, тим вищою є нестабільність суспільного порядку і тим більше держава змушена втручатися в економіку, нерідко тим самим гальмуючи її розвиток” [3, с. 19–20].

Отже, забезпечення мінімального рівня доходів для некваліфікованих найманих працівників є однією з найбільш важливих функцій держави.

Проте, впродовж останніх десяти років мінімальна зарплата на початок року та середньомісячна зарплата в Україні і, відповідно, доходи найменш заможної частини населення країни значно знизилися. Так, якщо на початок 2007 року мінімальна зарплата в Україні була еквівалентною 79,2 дол. США, а на початок 2014 року – зросла до суми еквівалентної 152,4 дол. США, то на початок 2016 року вона знизилася до суми еквівалентної 57,4 дол. США, або за 2 роки в 2,7 рази. Водночас, у 2015–2016 роках середньомісячна зарплата в Україні була еквівалентною 193–198 дол. США, що було найнижчим показником впродовж останніх десяти років. У 2015–2016 роках середньомісячна зарплата в Україні була у 1,4 рази меншою, ніж у 2007 році та у 2,1 рази меншою, ніж у 2013 році (табл. 1).

Тому, збільшення в Україні з 1 січня 2017 року мінімальної зарплати до 3200 грн., що становитиме суму еквівалентну 117,7 дол. США, дозволить привести її до показника 2011 року. При цьому вона поступатиметься показникам 2012–2014 років.

Таблиця 1*

Мінімальна зарплата на 1 січня та середньомісячна зарплата в Україні, грн. та дол. США

Table 1

The minimum wage on January 1 and the average salary in Ukraine, GRN and USD

Зарплата	Роки									
	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Мінімальна, грн.	400	515	605	869	941	1073	1147	1218	1218	1378
Мінімальна, дол.	79,2	102,0	78,6	108,8	118,2	134,3	143,5	152,4	77,2	57,4
Середньомісячна, грн.	1351	1806	1906	2239	2633	3026	3265	3480	4195	5070
Середньомісячна, дол.	267,5	342,9	244,6	282,2	330,5	378,7	408,5	292,8	192,9	198,1

* Складено за даними [4].

До того ж таке рішення Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України відповідає рекомендаціям багатьох вітчизняних економістів. Так, наприклад, І. О. Луніна до ключових завдань бюджетної політики у сфері видатків у післякризовий період відносить: “... фінансування заходів із підтримки найуразливіших верств населення, а саме забезпечення своєчасних виплат пенсіонерам, надання допомоги безробітним, адресної допомоги незахищеним верствам населення та сім’ям із дітьми, в тому числі у зв’язку з підвищенням тарифів на комунальні послуги” [5, с. 31].

Ще більш радикальну позицію займає М. Г. Білопольський, який пропонує впродовж 2–3 років: “... підняти заробітну плату, пенсії та інші соціальні виплати в 2–3 рази” [6, с. 21]. Правда вчений не наводить економічне обґрунтування звідки взяти на ці цілі гроші.

Водночас, слід зазначити, що всі попередні збільшення мінімальної зарплати в нашій країні передбачали одночасне збільшення номінальної зарплати для всіх працюючих, тоді як у 2017 році така процедура не передбачена. Тому, поряд з позитивними чинниками, збільшення мінімальної зарплати з 1 січня 2017 року буде мати і негативні наслідки.

Звичайно збільшення рівня мінімальної зарплати, без адекватного збільшення доходів всіх категорій працюючих, призведе до зростання купівельної спроможності однієї групи населення, але одночасно це спричинить зрівняння заробітної плати працівників некваліфікованих та кваліфікованих спеціальностей. Тому, держава

змушена буде вдатися і вже вдається до збільшення зарплати окремим категоріям працюючих (лікарям, вчителям, державним службовцям, правоохоронцям, військовим та ін.). А таке збільшення, не підтвержене відповідним зростанням продуктивності праці, без сумніву викличе зростання інфляції на значно більший відсоток, ніж його прогнозують урядовці.

Крім того, складається враження, що вітчизняні законодавці, підвищуючи рівень мінімальної заробітної плати з метою забезпечення скорочення дефіциту Пенсійного фонду України, не до кінця врахували інтереси приватного бізнесу. Тому, бажаючи вивести частину зарплати з “тіні”, своїм рішенням Верховна Рада України спричинилася до того, що за останні кілька місяців, не маючи змоги виплачувати підвищену зарплату, закрила свій бізнес значна частина приватних підприємців.

Водночас слід враховувати, що: “При спробі збереження непродуктивних витрат бюджету, насамперед на соціальні програми, боргової пастки уникнути не вдасться...” [7, с. 15].

Це вимагає від України шукати інші, ніж ті, які сьогодні застосовує Уряд, не інфляційні шляхи наповнення Державного бюджету, Пенсійного фонду та забезпечення зростання доходів населення, за яких би підвищення мінімального рівня зарплати було б наслідком підвищення продуктивності праці працюючих та зростання національного доходу.

Слід зазначити, що на “детінізацію” заробітної плати значний вплив здійснює рівень податкового і соціального навантаження на неї. Тому в 2016 році Україна вдалася до зниження середньої ставки єдиного соціального внеску з 38 до 22 %. Однак, це не спричинило до збільшення суб’єктами господарювання рівня середньої заробітної плати і, відповідно, до зростання надходжень до Державного бюджету та Пенсійного фонду.

Тому, для спрощення адміністрування податку на доходи фізичних осіб і єдиного соціального внеску та створення сприятливого середовища для виведення заробітної плати з “тіні” Україні слід скористатися досвідом Австралії, в якій суб’єкти господарювання відрахування на соціальне страхування не сплачують. Натомість, в цій країні ставка індивідуального податку складає від 20 до 47 % [8, с. 17].

Обґрунтовуючи у 2003–2004 роках необхідність запровадження в Україні пропорційної шкали оподаткування доходів фізичних осіб, ініціатори такої дії, обіцяли, що це призведе до виведення значної частини з тіні. Однак, цього не відбулося. Натомість, при зменшенні податкового навантаження на доходи працюючої частини населення з високими доходами, воно зросло щодо доходів найменш забезпечених громадян.

Виходячи із зазначеного, нашій країні потрібно скористатися досвідом більшості економічно розвинутих країн світу та повернути в Україну прогресивну шкалу оподаткування доходів фізичних осіб. При цьому, мінімальну ставку такого податку потрібно встановити 10, а максимальну – 40 %, що близько до середніх показників європейських країн [8, с. 17] та було в Україні до 2004 року. Це дозволить безінфляційно збільшити реальні доходи населення з найменшою заробітною платою та збільшити надходження до Державного бюджету.

На наше переконання, пояснювати необхідність існування пропорційної шкали оподаткування доходів фізичних осіб неможливістю вивести заробітну зарплату з “тіні” – це розписуватися в безсиллі правоохоронних органів, тим більше, що такими діями держава намагається вирішувати свої проблеми за рахунок найбільш вразливих верств населення.

Висновки. Узагальнюючи результати проведеного дослідження можна зробити висновок, що рівень доходів населення, особливо малозабезпеченого, відіграє важливу роль

в забезпеченні розвитку національної економіки, однак, економічно необґрунтоване збільшення в Україні мінімальної зарплати вдвічі спричинить зрівняння доходів низько- і висококваліфікованих працівників та зростання інфляції. Тому нашій країні необхідно шукати безінфляційні джерела наповнення Державного бюджету та Пенсійного фонду.

Такі шляхи повинні включати об’єднання податку на доходи фізичних осіб та єдиного соціального внеску і відновлення прогресивної шкали оподаткування доходів працюючої частини населення. Зазначене дозволить спростити адміністрування податків та забезпечить зниження податкового навантаження на працівників з низькими доходами і збільшення його на працівників з високими доходами.

1. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов (книги I–III) / А. Смит; отв. ред. акад. Л. И. Абалкин. – М. : Наука, 1993. – 572 с.
2. Онищенко В. П. Онтологічний контекст економічної кризи / В. П. Онищенко // Економіка України. – 2014. – № 4. – С. 4–17.
3. Геєць В. М. Про єдність і суперечності у розвитку суспільства, держави та економіки / В. М. Геєць // Економіка України. – 2012. – № 11. – С. 4–22.
4. Сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>
5. Луніна І. О. Шляхи мінімізації впливу фінансової кризи на бюджет України / І. О. Луніна, В. В. Баліцька, О. В. Короткевич, Н. Б. Фролова // Фінанси України. – 2008. – № 12. – С. 22–32.
6. Белопольський М. Г. Внутрішні резерви для порятунку України / М. Г. Белопольський // Вісник Приазовського державного технічного університету. Сер.: Економічні науки: 36. наук. праць. – Маріуполь : ДВНЗ “Приазовський державний технічний університет”, 2014. – Вип. 28. – С. 18–24.
7. Геєць В. М. Посткризові перспективи та проблеми розвитку економік України й Росії (макроекономічний спектр) / В. М. Геєць // Фінанси України. – 2011. – № 2. – С. 11–23.
8. Амоша О. До питання про оцінку рівня податків в Україні / О. Амоша, В. Вишневський // Економіка України. – 2002. – № 8. – С. 11–19.

References

1. Smit, A. *Investigation of nature and causes of wealth peoples (Books I-III)*. Edited by L. I. Abalkin, Science, 1993.
2. Onishchenko, V. P. “Ontological context of economic crisis.” *Economy of Ukraine*, no. 4, 2014, pp. 4–17.
3. Geyets, V. M. “About unity and contradictions in the development of society, state and economy.” *Economy of Ukraine*, no. 11, 2012, pp. 4–22.
4. The site of the State Statistics Service Ukraine, www.ukrstat.gov.ua. Accessed 8 Feb. 2017.
5. Lunina, I. O., Balytska, V. V., Korotkevych, O. V., and N. B. Frolova. “Ways to minimize the impact of the financial crisis on Ukraine's budget.” *Finance of Ukraine*, no. 12, 2008, pp. 22–32.
6. Belopol'skiy, N. G. “Internal reserves for rescue Ukraine.” *Journal of Priazov State Technical University. Series: Economics: Collected Works*, no. 28, 2014, pp. 18–24.
7. Geyets, V. M. “Post-crisis prospects and problems of development the economies of Ukraine and Russia (Macroeconomic spectrum).” *Finance of Ukraine*, no. 2, 2011, pp. 11–23.
8. Amosha, O., and V. Wisniewsky. “The question of assessment of the level of taxes in Ukraine.” *Economy of Ukraine*, no. 8, 2002, pp. 11–19.

Рецензент:

Ткачук І.Г. – доктор економічних наук, професор, зав. кафедри фінансів ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”.

УДК 004:658.71
ББК 65.9(4Укр)25

Меджибовська Н.С.

ЕЛЕКТРОННІ СИСТЕМИ ЗАКУПІВЕЛЬ: МОДЕЛЬ ПОВЕДІНКИ ПІДПРИЄМСТВ З УРАХУВАННЯМ НЕЦІНОВИХ ПОКАЗНИКІВ

Одеський національний економічний університет,
Міністерство освіти і науки України,
кафедра економічної кібернетики та інформаційних технологій,
вул. Преображенська, 8, м. Одеса,
65082, Україна,
тел.: 06751821546
e-mail: nmedzh@oneu.edu.ua

Анотація. Стаття присвячена питанню моделювання поведінки підприємств під час зворотного аукціону. Досліджено переваги та обмеження зворотних аукціонів та правила їх функціонування в Україні. В ході експериментів показано, що початкова ціна не є єдиним мірилом досягнення перемоги в конкурентній боротьбі. Найважливіше значення набувають обрана стратегія поведінки в ході торгів та використання нецінових показників. Використано метод агентного моделювання та враховано такі параметри для кожного з учасників, як стартова ціна, ціновий мінімум, стратегія, нецінові показники (в даному випадку – відстрочка платежу та період доставки).

Ключові слова: електронна система закупівель, зворотній аукціон, електронне постачання, нецінові показники, агентне моделювання.

Medzhybovska N.S.

ELECTRONIC PROCUREMENT SYSTEMS: ENTERPRISES BEHAVIOR MODEL WITH NON-PRICE INDICATORS

Odessa National Economic University,
Ministry of Education and Science of Ukraine,
Department of Economic Cybernetics and Information Technologies,
Preobrazhenska str., 8, Odessa,
65082, Ukraine,
tel.: 0675182154,
e-mail: nmedzh@oneu.edu.ua

Abstract. This paper deals with the modeling of enterprise behavior during the reverse auction. We studied the benefits and limitations of reverse auctions and rules for their functioning in Ukraine. During the experiments we proved that the initial price cannot be a single measure for the decision-making. In this case the trading strategy and non-price indicators become crucial. We used the method of agent-based modeling and considered the following parameters for each participant as the starting price, the minimum price, trading strategy, non-price parameters (in this case – payment delay and delivery period).

Key words: electronic procurement system, reverse auction, electronic procurement, non-price indicators, agent-based modeling.

Вступ. На сьогоднішній день найбільш характерною рисою електронного постачання є використання електронних систем закупівель. Основною причиною їх

виникнення є зниження витрат, покращення ефективності взаємодії з постачальниками та збільшення прозорості закупівельного процесу. Водночас електронні системи закупівель направлені на залучення нових постачальників.

Постановка завдання. З точки зору постачальника, розуміння того, як долучитися до процесу закупівлі за допомогою сучасних технологій стрімко стає необхідною компетенцією для того, щоб конкурувати за своїх клієнтів [1]. Оскільки електронні закупівлі є новітнім методом ведення бізнесу в Україні, доцільним є розробка стратегій поведінки їх учасників. Для реалізації поставленої мети був обраний метод агентного моделювання в якості методу імітаційного моделювання, що досліджує поведінку децентралізованих агентів та їх вплив на поведінку всієї системи, та використано навчальну версію AnyLogic 7.3.6 University.

Результати. Згідно з Законом України “Про публічні закупівлі” електронна система закупівель – це “інформаційно-телекомунікаційна система, що забезпечує проведення процедур закупівель, створення, розміщення, оприлюднення та обмін інформацією і документами в електронному вигляді, до складу якої входять веб-портал Уповноваженого органу, авторизовані електронні майданчики, між якими забезпечено автоматичний обмін інформацією та документами” [2].

На сьогоднішній день в Україні купівля товарів через електронну систему закупівель є обов'язковою лише для державних підприємств та організацій (йдеться про систему публічних закупівель ProZorro). Однак багато компаній сектору B2B схильні здійснювати закупівлі через електронну систему і це дає їм певні переваги, а саме:

- скорочення грошових витрат;
- стимуляцію конкуренції між постачальниками;
- зниження витрат часу на проведення;
- спрощення внутрішніх і зовнішніх комунікацій між учасниками процесу закупівель;
- аналіз і контроль закупівель;
- виключення фінансових махінацій з процесу закупівель;
- розширення бази постачальників та ринку збуту без географічних обмежень;
- оптимізацію і структурування всіх процесів закупівель за рахунок чіткого визначення ролей, процедур і документів;
- формування загальної бази документообігу за весь період здійснення закупівель тощо.

В Україні торги через електронну систему закупівель йдуть з поступовим зниженням ціни (тендер чи зворотній аукціон). За визначенням Інституту управління поставками, зворотній аукціон є “типом електронного аукціону, який проводиться online в режимі реального часу між однією організацією-покупцем і заздалегідь кваліфікованими постачальниками. Постачальники конкурують в поданні заявки покупцеві на поставку товарів або послуг, для яких технічні параметри, кількість, якість, доставка, а також пов'язані з ними терміни і умови чітко визначені” [3].

З точки зору покупця, зворотні аукціони пропонують переконливі переваги для їх використання. Вони завоювали популярність, оскільки покупці можуть негайно отримати “короткострокову” економію коштів і одночасно спростити процес переговорів [4]. За думкою американських вчених Гуса Маноочегрі і Крісти Ліндси, основні переваги зворотних аукціонів включають зниження витрат на закупівлі, підвищення ефективності на ринку, удосконалення процесу закупівель, доступ до глобальної бази постачальників [5]. Зворотні аукціони стали “кращою практикою” для закупівель в рамках корпоративного ландшафту. Давид Вилд вважає, що вони стали скоріше не способом тиску на постачальників щодо зниження витрат, але в більшій мірі інструментом автоматизації процесу переговорів [6].

З іншого боку, постачальники отримують можливість ефективного продажу своїх товарів і послуг. За словами Маноочегрі і Ліндси, “постачальники не відчувають, що вони можуть отримати багато від зворотного аукціону, але їм є що втрачати” [5].

Треба прийняти до уваги, що зворотні аукціони релевантні не для всіх закупівель, а для тих, які, перед усім, стандартизовані та мають чіткі специфікації. Крім того, успіху зворотних аукціонів сприяють запрошення тільки кваліфікованих постачальників; обережне ставлення до сумнівно заниженої ціни, за умовами якої контракт не може бути якісно виконаний; сприятливі витрати перемикачів між постачальниками; достатній рівень навиків роботи покупців та постачальників з відповідними програмними системами. Вважається також, що зворотні аукціони не релевантні в випадку стратегічного альянсу між покупцем і постачальником [7].

Система комерційних закупівель Rialto почала своє існування 21.10.2016р. та побудована за принципами електронної системи публічних закупівель ProZorro, а саме: єдині правила участі для всіх, публічність, прозорий вибір переможця і чесна конкуренція. Над створенням проекту Rialto почали працювати майданчики, які у свій час спільно з державою запустили систему ProZorro, серед яких ПриватМаркет, Zakupki.prom.ua, Держзакупівлі онлайн, SmartTender, Е-Тендер, UBIZ та ін.

Система Rialto складається із Центральної Баз Даних (ЦБД) та торговельних майданчиків, які є робочим інструментом для замовників та постачальників. Адже на них створюються тендери, публікуються заплановані закупівлі, подаються пропозиції на участь у тендерах тощо. Оголошення тендерів відбувається на будь-якому майданчику, звідти дані надходять до ЦБД, а з неї – поширюються на інші майданчики. Подані пропозиції на закупівлі також синхронізуються.

Учасники торгів бачать оголошення про тендер і можуть при необхідності через свій майданчик ставити питання та отримувати відповіді. Є можливість подавати свої пропозиції. Вся інформація збирається та зберігається [8].

На думку розробників системи, головною перевагою Rialto є простота і інтуїтивна зрозумілість. Інформаційна система повністю, з об'єктивних причин, не виключає порушень під час торгів, але учасники можуть бачити переможців та цінову пропозицію. У разі необхідності можна привертати увагу модераторів до порушень.

Проблема електронної системи комерційних закупівель Rialto полягає у тому, що параметр ціни як єдиного фактору прийняття рішень може об'єктивно працювати тільки в дуже рідкісних випадках. Для цього необхідні, як мінімум, чітко встановлені технічні вимоги. Адже є товари та послуги, які важко купувати, спираючись тільки на вартість та стандартні вимоги для всіх замовників.

У таких випадках треба враховувати не тільки цінові параметри, але й такі параметри, як рівень сервісу, привабливі умови оплати, швидкість виконання договірних зобов'язань тощо. Тому у системі є можливість використання нецінових критеріїв, які є важливими для замовників та впливають на життєвий цикл товару чи створюють додаткову вартість.

Замовник зацікавлений придбати найбільш якісні товари і послуги за найбільш вигідною ціною, тому він присвоює конкретному неціновому параметру певну вагу (при цьому за нормою Закону загальна вага таких критеріїв не повинна перевищувати 30%) [9]. Ця вага трансформується в наведену ціну – ціну, яка вказана учасником у тендерній пропозиції і перерахована з урахуванням показників інших критеріїв оцінки по математичній формулі, визначеної замовником у тендерній документації.

Під час торгів постачальник не бачить параметрів інших учасників, але він має можливість між раундами коригувати свою ціну і умови виконання контракту. Важливо, що за умовами системи Rialto учасник з найкращою (найменшою) ціною робить наступну пропозицію останнім, що означає можливість ознайомлення з ціновими

пропозиціями інших учасників. Вже після проведення зворотного аукціону всі дані зворотного аукціону розкриваються, тому учасники можуть в наступних торгах врахувати стратегію та параметри своїх конкурентів.

Модель поведінки підприємств дозволяє показати важливість нецінових показників під час зворотного аукціону. Вона враховує такі параметри для кожного з учасників, як стартова ціна, ціновий мінімум, стратегія, нецінові показники (в даному випадку – відстрочку платежу та період доставки). Модель має ряд допущень, а саме:

- учасники завжди дотримуються своїх стратегій;
- в новому експерименті змінюються нецінові показники та наведені ціни учасників;

– учасники знають своїх конкурентів.

Модель передбачає, що у зворотному аукціоні приймає участь 3 фірми (одна з яких – цільова компанія ТОВ “Профі Продукт”), а також існує 3 стратегії:

- зниження ціни у першому раунді;
- поетапне зниження ціни;
- зниження ціни в останньому раунді.

Проведемо ряд експериментів. При запуску моделі нецінові показники були встановлені на мінімальному рівні, отже коефіцієнти корекції цінової пропозиції у всіх учасників однакові і складають 1,125. Перший учасник обрав стратегію поетапного зниження ціни, другий – стратегію різкого зниження цінової пропозиції на останньому етапі, компанія “Профі Продукт” – стратегію зниження ціни у першому раунді (рис. 1).

Рис. 1. Початкові цінові пропозиції учасників (експеримент #1)

Fig 1. Initial bids of participants (experiment #1)

Як показано на рисунку 1, найбільш вигідну початкову пропозицію запропонував другий учасник (4 515,73 грн.). Однак в результаті 3-х етапів зворотного аукціону переможцем став учасник “Профі Продукт”, оскільки його остання пропозиція була найнижчою (3 501,981 грн.) (рис. 2).

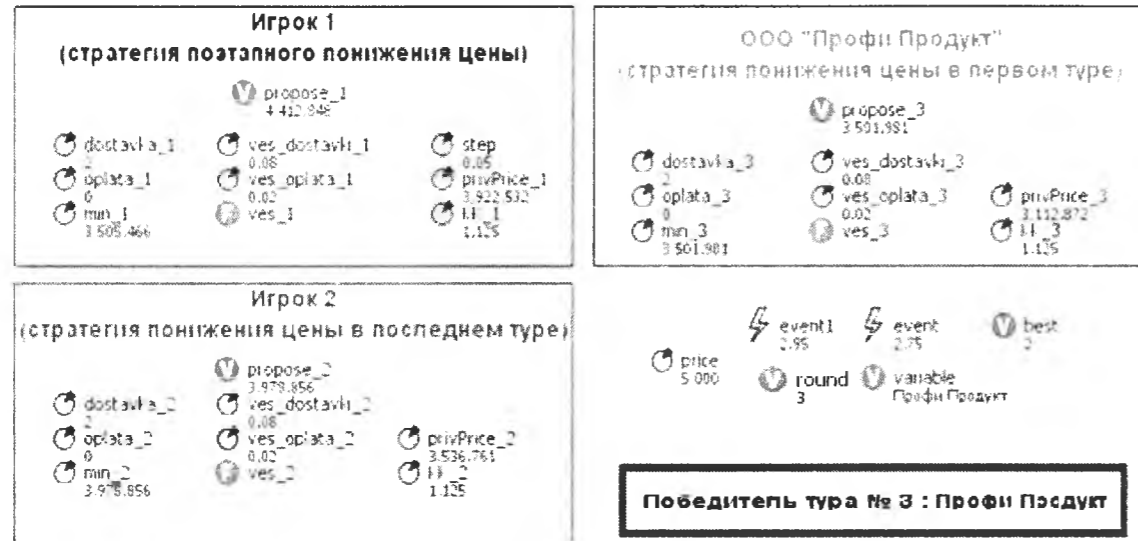

Рис. 2. Результаты эксперимента #1
Fig.2. The results of experiment #1

Як бачимо, якщо у аукціоні замовник використовує тільки цінові показники, то результат аукціону повністю залежить від мінімально-допустимої ціни та використаної стратегії.

Розглянемо наступний експеримент з участю нецінових показників. Уявимо, що компанія "Профі Продукт" запропонувала найкращі умови для доставки та оплати. Тоді коефіцієнт корекції цінової пропозиції компанії "Профі Продукт" складатиме 1,2 (першого і другого учасників – 1,087 і 1,1 відповідно). Чим вище коефіцієнт корекції цінової пропозиції, тим у вигіднішому положенні знаходиться компанія. Початкові пропозиції показані на рисунку 3.

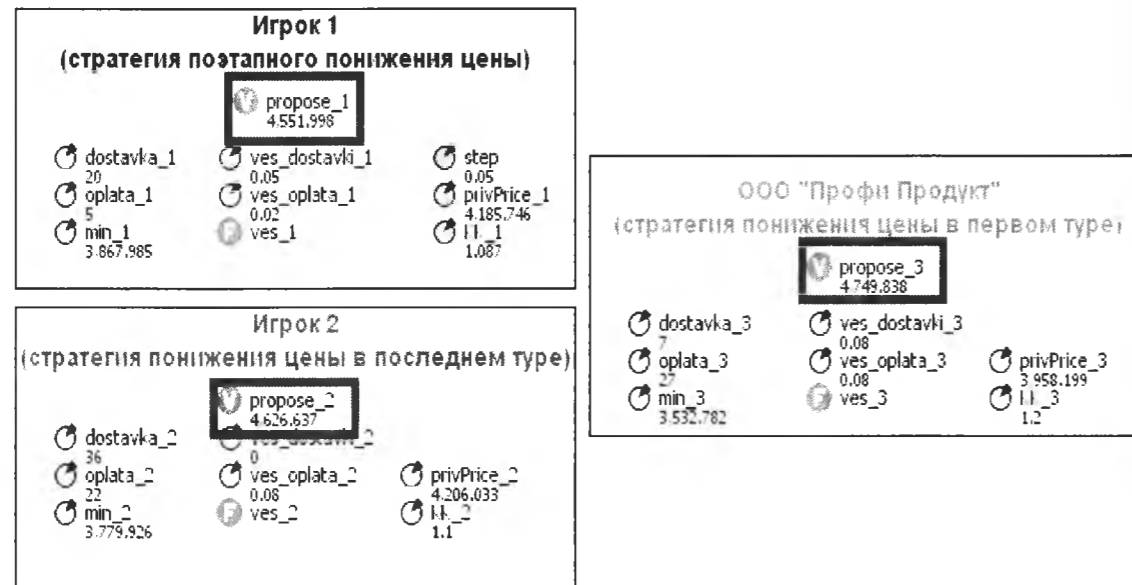

Рис. 3. Початкові пропозиції учасників (експеримент #2)
Fig. 3. Initial bids of participants (experiment #2)

У даному експерименті найнижча початкова пропозиція – у першого учасника (4 551,998 грн.). У компанії "Профі Продукт" надто висока початкова цінова пропозиція (4 749,838 грн.). Однак, незважаючи на це, переможцем зворотного аукціону стає саме

компанія "Профі Продукт" (наведена ціна – 3 066,605 грн.) завдяки сприятливому рівню нецінових показників (рис. 4).

Рис. 4. Результаты эксперимента #2
Fig. 4. The results of experiment #2

Третій експеримент полягає у тому, що компанія "Профі Продукт" пропонує найгірші умови для нецінових показників (коефіцієнт корекції – 1,025), але його початкова цінова пропозиція є мінімальною (4 516,912 грн.) (рис. 5).

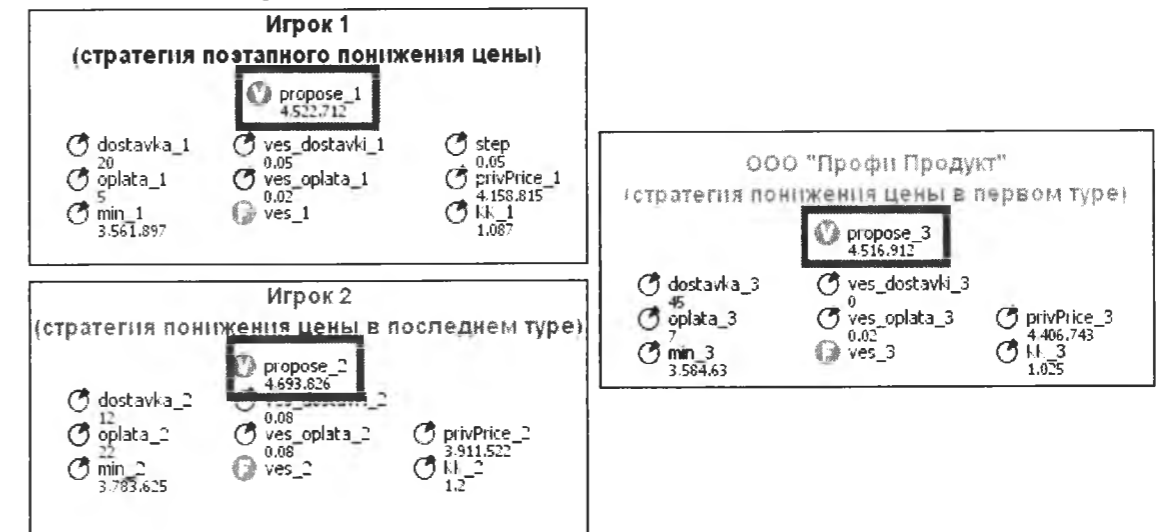

Рис. 5. Початкові пропозиції учасників (експеримент #3)
Fig.5. Initial bids of participants (experiment #3)

Переможцем даного експерименту стає другий учасник з найвищою початковою ціною пропозицією, оскільки він має найвищий коефіцієнт корекції пропозиції – 1,2. Його наведена ціна склала 3 153,021 грн. (рис. 6).

Рис. 6. Результаты эксперимента #3
Fig. 6. The results of experiment #3

Висновки. Провівши експерименти з моделлю, можна зробити висновок про надзвичайну важливість нецінових показників для досягнення перемоги в ході зворотного аукціону. Експерименти свідчать, що початкова ціна не є єдиним мірилом досягнення перемоги в конкурентній боротьбі. Найважливіше значення набувають обрана стратегія поведінки в ході торгів та використання нецінових показників, якими в даному випадку є строк доставки та відстрочка платежу.

Також експерименти з моделлю дають можливість сформулювати ряд правил поведінки в ході зворотного аукціону:

1. Важливе значення має встановлення початкової ціни. В випадку, якщо на старті пропозиція компанії виявилася найкращою (найменшою), то за правилами системи комерційних закупівель Rialto ця компанія робить наступну пропозицію останньою, отже вона бачить цінові пропозиції інших учасників аукціону і має можливість більш обізнано її скорегувати. Це правило працює для всіх етапів аукціону.

2. Учаснику необхідно подавати мінімальну ціну під час кожного раунду, тоді буде достатньо мінімального пониження ціни для збереження лідерства, тобто компанії розумно поступово знижуватися до свого мінімуму.

3. Зрозуміло, що величина пропозиції не може бути нижче мінімально-допустимої ціни, але й треба враховувати, що розмір прибутку для публічних торгів часто менше звичайного.

4. Якщо в перших двох раундах пропозиція компанії була не найкращою, то в третьому раунді треба подати мінімальну цінову пропозицію.

Таким чином, перемога у зворотному аукціоні потребує ретельного осмислення торгівельної стратегії та прорахування усіх кроків зворотного аукціону. В якості напрямку подальших досліджень нами передбачається аналіз існуючих торгівельних стратегій для різних умов контракту та вибір найбільш ефективної з них.

1. Williams J. A. Electronic reverse auctions (e-RAs): professional selling and purchasing students' reflections e-sourcing principles / J. A. Williams, K. Dobie. // Atlantic Marketing Journal. – 2014. – №3. – С. 152–171.

2. Закон України "Про публічні закупівлі" [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/922-19>.
3. ERAs: A CAPS research focus study – Nashville: The Institute for Supply Management, 2003.
4. Evidence of revenue equivalence in B2B open, reverse e-auctions and first price [Електронний ресурс] / M. R.Mullen, T. Dinev, J. L. Hopkins, D. F. Kehoe // Journal of Global Business Management. – 2008. – Режим доступу до ресурсу: http://www.jgbm.org/page/previous_V4-1.htm.
5. Manoochehri G. Reverse Auctions: Benefits, Challenges, and Best Practices / G. Manoochehri, C. Lindsay. // California Journal of Operations Management. – 2008. – №6. – С. 123–130.
6. Wyld D. C. Current research on reverse auctions: part I – understanding the nature of reverse auctions and the price and process savings associated with competitive bidding / David C. Wyld. // International Journal of Managing Value and Supply Chains. – 2011. – №2. – С. 11–23.
7. The role of reverse auctions in strategic sourcing / [S. Beall, C. Carter, P. L. Carter, та ін.]. – Tempe: CAPS Research, 2003. – 87 с.
8. Площадки – учасники ProZorro создали открытую систему закупок для бизнеса RIALTO [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://retail-community.com.ua/news/tehnologii/5036-ploschadki-uchastniki-prozorro-sozdali-otkryituyu-sistemu-zakupok-dlya-biznesa-rialto>.
9. Нецінові показники [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://openprocurement.org/ua/nonprice-criteria.html>.

References

1. Williams, J. A. "Electronic reverse auctions (e-RAs): professional selling and purchasing students' reflections e-sourcing principles." *Atlantic Marketing Journal*, no. 3, 2014, pp. 152–171.
2. "About public procurement. Law of Ukraine." *The Verkhovna Rada of Ukraine, zakon4.rada.gov.ua/laws/show/922-19*. Accessed 23 Feb. 2017.
3. ERAs: A CAPS research focus study – Nashville, The Institute for Supply Management, 2003.
4. Mullen, M. R., Dinev, T., Hopkins, J. L., and D. F. Kehoe. "Evidence of revenue equivalence in B2B open, reverse e-auctions and first price." *Journal of Global Business Management*, 2008, www.jgbm.org/page/previous_V4-1.htm. Accessed 24 Feb. 2017.
5. Manoochehri, G., and C. Lindsay. "Reverse Auctions: Benefits, Challenges, and Best Practices." *California Journal of Operations Management*, no. 6, 2008, pp. 123–130.
6. Wyld, D. C. "Current research on reverse auctions: part I – understanding the nature of reverse auctions and the price and process savings associated with competitive bidding." *International Journal of Managing Value and Supply Chains*, no. 2, 2011, pp. 11–23.
7. Beall, S., Carter, C., Carter, P. L. et al. *The role of reverse auctions in strategic sourcing*, CAPS Research, 2003.
8. "Platforms – ProZorro members created an open procurement system for business RIALTO." *Retail-community*, retail-community.com.ua/news/tehnologii/5036-ploschadki-uchastniki-prozorro-sozdali-otkryituyu-sistemu-zakupok-dlya-biznesa-rialto. Accessed 20 Feb. 2017.
9. "Non-price indexes." *OpenProcurement*, <http://openprocurement.org/ua/nonprice-criteria.html>. Accessed 24 Feb. 2017.

Рецензент:

Романюк М.Д. – доктор економічних наук, професор кафедри менеджменту і маркетингу ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника".

УДК 336.226

ББК 65.9(4УКР)261.34

Михайленко С.В.

ПІДВИЩЕННЯ ФІСКАЛЬНОЇ РОЛІ МІСЦЕВИХ ПОДАТКІВ В ФОРМУВАННІ ДОХОДІВ МІСЦЕВИХ БЮДЖЕТІВ

ПВНЗ "Європейський університет",
Міністерство освіти і науки України,
кафедра фінансів та банківської справи,
вул. Акад. Вернадського, 16в, м. Київ,

03115, Україна,
тел.: 0674161930,
e-mail: asv.vlad@mail.ru

Анотація. Децентралізація влади і суттєве розширення повноважень територіальних громад, надання бюджетної автономії і фінансової самостійності місцевим бюджетам, зміцнення матеріальної та фінансової основи місцевого самоврядування є об'єктивною потребою в Україні. В сучасних умовах розвитку економіки нашої держави підвищення ролі місцевих податків і зборів та збільшення доходної частини місцевих бюджетів за їх рахунок є головним важелем розширення фінансової незалежності та фінансової самостійності місцевих органів влади. Система місцевого оподаткування повинна забезпечити органи місцевої влади фінансовими ресурсами для виконання власних повноважень. Проте органи місцевого самоврядування не здатні повністю задовольнити покладені на них функції та завдання за рахунок місцевих податків та зборів, що потребує подальших розвідок у цієї сфері.

Метою статті є дослідження ролі місцевих податків і зборів в формуванні доходів місцевих бюджетів України з урахуванням новацій бюджетного та податкового законодавства та внесення пропозицій щодо реформування системи місцевого оподаткування. В статті застосовуються методи теоретичного і практичного узагальнення, системного та порівняльного аналізу, статистичні методи, групувань, таблично-графічні.

В процесі дослідження розглянуто історичні аспекти становлення та розвитку місцевих податків і зборів в Україні, проаналізовано новації бюджетного та податкового законодавства щодо системи місцевого оподаткування, їх позитивні та негативні наслідки. Проведено аналіз складу та структури місцевих податків і зборів в доходах місцевих бюджетів України за п'ять років. Встановлено роль місцевих податків і зборів в доходах місцевих бюджетів, податкових надходженнях та ВВП. Запропоновано заходи подальшого реформування системи місцевих податків та зборів в країні.

Ключові слова: доходи місцевих бюджетів, система місцевих податків та зборів.

Mykhailenko S.V.

IMPROVING THE FISCAL ROLE OF LOCAL TAXES AND FEES IN THE FORMATION OF REVENUES OF LOCAL BUDGETS

Private Educational Establishment "European University",
Ministry of Education and Science of Ukraine,
Department of Finance and Banking,
Akad. Vernadskogo str., 16, Kyiv,
03115, Ukraine,
tel.: 067-416-19-30,
e-mail: asv.vlad@mail.ru

Abstract. Decentralization of power and a significant empowerment of local communities, the provision of fiscal autonomy and financial independence of local budgets, strengthening of material and financial base of local self-government is an objective need for Ukraine. In modern conditions of development of the state economy enhancing the role of local taxes and fees and an increase in the revenue part of local budgets at their expense is the main lever for increased financial independence and financial autonomy of local authorities. Local taxation system must provide local authorities with financial resources to fulfill its mandate. However, local governments are not able to fully satisfy their functions and tasks from local taxes and fees, which requires further research in this area.

The aim of the article is to study the role of local taxes and fees in the formation of revenues of local budgets of Ukraine taking into account the innovations of the budget and tax legislation, and making proposals on the reform of local taxation system. The paper used the methods of theoretical and practical generalization, systematic and comparative analysis, statistical methods, grouping, table-graphics.

The study reviewed the historical aspects of the formation and development of local taxes and fees in Ukraine, analyzed the innovation budget and tax legislation with respect to the local tax system, their positive and negative consequences. The analysis of the composition and structure of local taxes and fees in the incomes of local budgets of Ukraine for five years. The role of local taxes and fees in the local budget revenues, tax revenues and GDP. The measures to further reform the system of local taxes and fees in the country.

Key words: incomes of local budgets, the system of local taxes and fees.

Вступ. Децентралізація влади і суттєве розширення повноважень територіальних громад, надання бюджетної автономії і фінансової самостійності місцевим бюджетам, зміцнення матеріальної та фінансової основи місцевого самоврядування є об'єктивною потребою в Україні. Бюджетна децентралізація процесів ухвалення рішень збільшує можливості участі місцевої влади у розвитку підконтрольних територій; фіскальна децентралізація сприяє ефективному забезпеченню суспільними послугами шляхом ретельнішого узгодження видатків органів влади з місцевими податками і уподобаннями.

Місцеві податки і збори є невід'ємною частиною податкових систем розвинених країн та України. Вони є вагомим інструментом формування власних доходів місцевих бюджетів. В сучасних умовах розвитку економіки України підвищення ролі місцевих податків і зборів та збільшення доходної частини місцевих бюджетів за їх рахунок є головним важелем зміцнення й розширення фінансової незалежності та фінансової самостійності місцевих органів влади, оскільки основне призначення місцевих податків і зборів полягає у створенні необхідної фінансової бази місцевих органів самоврядування для виконання власних повноважень, проведення регіональної соціальної політики та комплексного розвитку територій.

Проблеми місцевого оподаткування традиційно привертають до себе підвищену увагу науковців і практиків, оскільки в цій сфері перехрещуються інтереси держави і регіонів. Дослідженню теоретичних і практичних аспектів системи місцевих податків і зборів та їх ролі у формуванні доходів місцевих бюджетів присвячено праці багатьох вітчизняних науковців, зокрема: В. Андрущенко [11], С. Батажок [9], І. Боярко [7], В. Журавель [8], Я. Індюхової [2], Н. Пігуль [7], І. Шкури [10] та інших. Проте, зважаючи на соціально-економічні трансформації, які відбуваються в Україні, проголошений курс на децентралізацію бюджетної системи держави та зміцнення фінансової незалежності органів місцевої влади багато питань у сфері місцевого оподаткування залишаються невирішеними і потребують подальших досліджень.

Постановка завдання. З огляду на вищезазначене, метою статті є дослідження ролі місцевих податків і зборів в формуванні доходів місцевих бюджетів України з урахуванням новацій бюджетного та податкового законодавства та внесення пропозицій щодо реформування системи місцевого оподаткування.

Результати. Недосконалість вітчизняної системи оподаткування полягає у тому, що органи місцевої влади не здатні повністю задовольнити покладені на них функції за рахунок місцевих податків та зборів за поточної податкової системи.

Існування місцевих податків і зборів відповідає в першу чергу інтересам територіальних громад, від імені яких діють органи місцевого самоврядування, оскільки такі платежі є виключно їх фінансовою базою. Виходячи з цього, метою введення місцевих податків і зборів є забезпечення місцевих органів влади коштами, необхідними для здійснення їх завдань і функцій, що перебувають у їх самостійному розпорядженні і концентруються у відповідних бюджетах [1, с. 374].

Оскільки місцеві податки і збори повинні відповідати інтересам органів місцевого самоврядування та є самостійним джерелом доходів місцевих бюджетів, вони мають

зміцнювати та розширювати їх фінансову автономію. Тому правове регулювання місцевих податків і зборів має певну специфіку, оскільки здійснюється на двох рівнях: загальнодержавному та місцевому. Тобто місцеві податки і збори встановлюються державою, а регламентуються і справляються органами місцевого самоврядування [2, с. 37].

Місцеві податки і збори пройшли довгий шлях свого становлення. Початком формування місцевого оподаткування в Україні став прийнятий 20 травня 1993 року Декрет Кабінету Міністрів України “Про місцеві податки та збори”. Згідно з цим Декретом справлялись два місцевих податки та чотирнадцять зборів. З прийняттям Податкового кодексу України у 2011–2014 рр. в країні встановлено два види місцевих податків (податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки та єдиний податок) і три збори (збір за провадження деяких видів підприємницької діяльності, збір за місця для паркування транспортних засобів й туристичний збір) [3]. Зарахування місцевих податків і зборів до відповідних місцевих бюджетів здійснюється відповідно до Бюджетного кодексу України.

Протягом 2008–2010 рр. сума надходжень місцевих податків та зборів залишалась порівняно незмінною – близько 820 млн. грн., або 1,0–1,1% доходів місцевих бюджетів [4]. Тобто, фінансова роль місцевих податків та зборів у наповненні місцевих бюджетів вкрай низька.

З прийняттям Податкового кодексу України з 2011 року структура місцевих податків та зборів зазнала суттєвих змін. Крім скорочення їх загальної кількості, включення до їх складу єдиного податку спричинило підвищення питомої ваги місцевих податків і зборів у структурі доходів місцевих бюджетів. Так, в 2011 році до місцевих бюджетів надійшло 2,5 млрд. грн. місцевих податків та зборів, в 2012 р. – 5,5 млрд. грн., в 2013 р. – 7,3 млрд. грн., в 2014 р. – 8,1 млрд. грн., в 2015 р. – 27,0 млрд. грн. [4].

Внаслідок внесення змін до Податкового кодексу України (Закон України № 71) з 1 січня 2015 р. до місцевих податків належать: податок на майно та єдиний податок; до місцевих зборів – збір за місця для паркування транспортних засобів та туристичний збір. Податок на майно складається з податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, транспортного податку та плати за землю [5]. Нарешті, законодавчим актом плата за землю (земельний податок та орендна плата з юридичних та фізичних осіб) віднесена до місцевих податків та зборів.

Законом № 71 скасовано збір за провадження деяких видів підприємницької діяльності, фіксований сільськогосподарський податок трансформовано в єдиний податок (виділено в окрему четверту групу), введено третю групу платників єдиного податку – юридичних осіб взамін четвертої та шостої груп.

Відповідно до п. 12.3 ст. 12 Кодексу сільські, селищні та міські ради у межах повноважень та з урахуванням граничних розмірів ставок встановлюють своїми рішеннями місцеві податки і збори, які є обов'язковими до сплати на території відповідних територіальних громад.

Динаміка та структура місцевих податків та зборів в доходах місцевих бюджетів надано в таблиці 1.

Аналіз даних табл. 1 показує, що у 2011–2015 рр. помітна стала тенденція зростання обсягів місцевих податків і зборів в доходах місцевих бюджетів. Їх обсяги збільшилися майже в 11 разів за п'ять років. При цьому питома вага місцевих податків і зборів в доходах місцевих бюджетів зростає з 1,4% в 2011 році до 9,2% в 2015 році, або на 7,8 в.п., що вказує на позитивні зрушення у формуванні доходів місцевих бюджетів за рахунок місцевих податків і зборів.

Таблиця 1
Місцеві податки і збори в доходах місцевих бюджетів України*

Table 1

Local taxes and fees in the local budget revenues Ukraine					
Показники	2011	2012	2013	2014	2015
ВВП, млрд. грн.	1316,6	1408,9	1454,9	1566,7	1979,5
Доходи місцевих бюджетів, млрд. грн.	181,5	225,3	221,0	231,7	294,5
Податкові надходження, млрд. грн.	73,1	85,9	91,2	87,3	98,2
Місцеві податки і збори, млрд. грн.	2,5	5,5	7,3	8,1	27,0
Частка місцевих податків і зборів у ВВП, %	0,2	0,4	0,5	0,5	1,4
Частка місцевих податків і зборів в доходах місцевих бюджетів, %	1,4	2,4	3,3	3,5	9,2
Частка місцевих податків і зборів в податкових надходженнях місцевих бюджетів, %	3,4	6,4	8,0	9,3	27,5

* Розраховано та складено автором за даними [4].

Стрімке зростання обсягів місцевих податків і зборів відбулося в 2015 році з віднесенням до їх складу плати за землю. Завдяки цьому місцеві податки і збори стали другим за обсягом джерелом наповнення місцевих бюджетів. Їхня частка у структурі податкових надходжень місцевих бюджетів сягнула 27,5%.

Основним за обсягом джерелом місцевих податків є плата за землю. В 2015 році цього податку надійшло 14,8 млрд. грн., що на 22,7% більше за відповідний показник 2014 року.

Другою істотною складовою є єдиний податок, який надійшов у сумі 11,0 млрд. грн., що на 48% більше за обсяги його надходжень у 2014 році, та у 5,5 рази більше за обсяги його надходжень у 2011 році. Таке зростання відбулося, в основному, через збільшення кількості платників податку: фізичних осіб та суб'єктів малого підприємництва. Ще однією причиною збільшення обсягу цих надходжень стало віднесення до єдиного податку фіксованого податку з сільськогосподарських виробників, у яких частка сільськогосподарського товаровиробництва за попередній податковий (звітний) рік дорівнює або перевищує 75%.

Зауважимо, що єдиний податок формує доходи бюджету розвитку місцевих бюджетів [6], а відтак, надходження цього податку мають виключно цільове спрямування і не можуть використовуватися місцевими органами влади на фінансування власних поточних повноважень.

Податок на майно, відмінне від земельної ділянки, сплачений юридичними та фізичними особами, які є власниками об'єктів житлової та нежитлової нерухомості в 2015 р. склав 745,6 млн. грн., або 0,3% доходів місцевих бюджетів. На жаль, сьогодні він не є потужним інструментом наповнення місцевих бюджетів та не відіграє вагомую роль у формуванні їхніх доходів.

Варто зазначити, що серед місцевих податків західних країн податок на майно та місцеві прибуткові податки є найбільш вагомими. До країн з високим рівнем надходжень податку на майно у структурі податкових надходжень місцевих бюджетів

відносяться: Великобританія (99,5%), Іспанія (40%), Франція (30%), а також Ірландія, Люксембург, Нідерланди, Португалія [7, с. 140]. Оскільки податки на власність (володіння нерухомістю, землею, транспортними засобами) відповідають засадам справедливого оподаткування, то і оподаткування цих об'єктів не суперечить вимозі врахування платоспроможності платників [8, с. 74].

Частка місцевих податків та зборів у ВВП є показником, який відображає рівень фінансової самостійності органів місцевої влади у розв'язанні актуальних проблем розвитку територій. Незважаючи на зростання обсягів надходжень місцевих податків та зборів до місцевих бюджетів, їх питома вага у ВВП залишається вкрай низькою, хоча і намітилася тенденція щодо їхнього зростання (рис. 1).

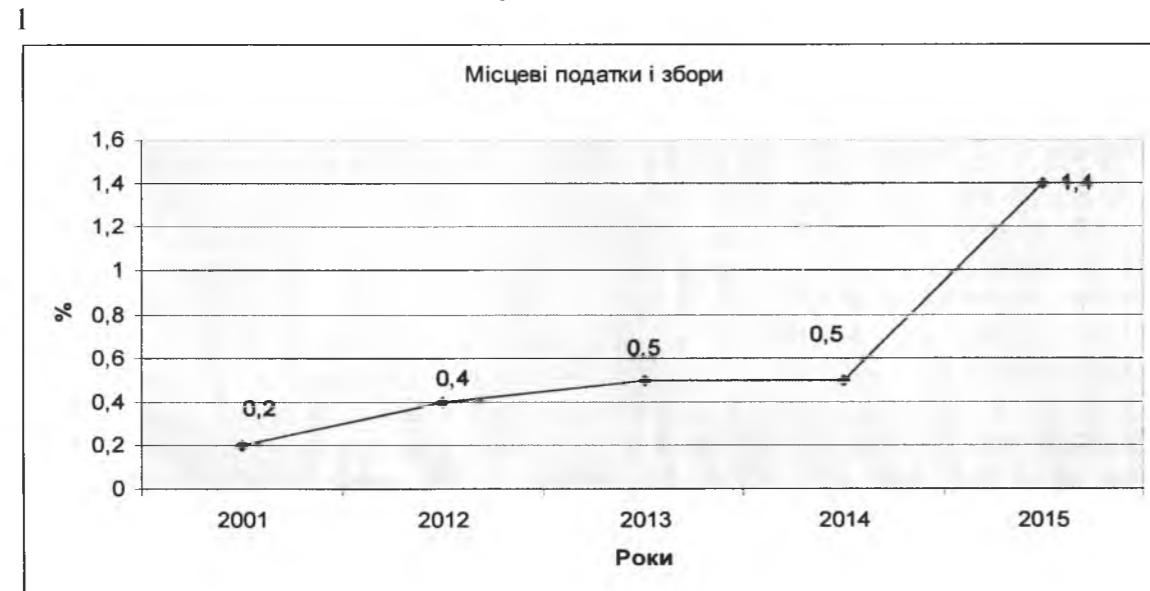

Рис. 1. Питома вага місцевих податків у ВВП, %.

Fig. 1. The share of local taxes in GDP, %.

Відносне зростання питомої ваги місцевих податків та зборів в податкових надходженнях місцевих бюджетів відбувається на тлі зменшення загальної частки податків в доходах бюджетів місцевих органів влади. Так, якщо в 2011 р. частка податкових надходжень складала 40,3% доходів місцевих бюджетів, то в 2015 р. цей показник знизився до рівня 33,4%. Таке зниження відбувається у зв'язку з тим, що з 2015 р. податок на доходи фізичних осіб (основний бюджетоутворюючий податок місцевих бюджетів) став розподілятися між державним та місцевими бюджетами.

Таке становище призводить до скорочення закріплених доходних джерел місцевих бюджетів, за рахунок яких здійснюється фінансування делегованих повноважень органів місцевого самоврядування. А це, в свою чергу, вказує на значне зниження рівня фінансової децентралізації за доходами, пряму залежність місцевих органів влади від центрального уряду, а доходів місцевих бюджетів від трансфертів із державного бюджету [9, с. 89].

На відміну від більшості розвинених країн світу, в Україні перелік місцевих податків і зборів є досить обмеженим. Якщо в українському законодавстві до 2011 р. було визначено 14 місцевих податків і зборів, то у Податковому кодексі України їх окреслено тільки 5, а з врахуванням змін до кодексу – 6. В окремих країнах Європейського союзу їх кількість перевищує сотню (наприклад, в Бельгії). В Україні становлення системи місцевого оподаткування відбувається надто повільними темпами. Місцеве оподаткування поки що не виконує ні фіскальної, ні регулюючої

функції, а є другорядним відносно державного оподаткування. Саме тому вітчизняна система місцевого оподаткування, потребує подальшого розвитку у контексті зміцнення фінансових основ органів місцевого самоврядування.

Податковим кодексом України встановлено закритий перелік місцевих податків і зборів: податок на майно, який складається із податку на нерухоме майно відмінне від земельної ділянки, плати за землю, транспортного податку; єдиний податок; збір за місця для паркування транспортних засобів; туристичний збір. Але централізовано неможливо точно прорахувати податковий потенціал кожної окремої громади. Відмінністю формування доходів місцевих бюджетів в Україні є те, що їх формування відбувається виключно за рахунок надходжень від прямих податків. Така практика не є типовою у місцевому оподаткуванні в зарубіжних країнах, де доходи місцевих бюджетів формуються як за рахунок прямих, так і непрямих податків.

Частка місцевих податків і зборів у доходах місцевих бюджетів України залишається дуже низькою в порівнянні з європейськими країнами (приміром, Великобританія та Німеччина – 37%, Франція – 67% [10, с. 549], хоча наша держава взяла на себе зобов'язання розбудувати інститут місцевого самоврядування за європейськими стандартами.

Крім того, підходи до побудови системи місцевого оподаткування в європейських країнах суттєво відрізняються від вітчизняних. По-перше, кількість місцевих податків у країнах ЄС досить значна – від 20 до 100 місцевих податків і різноманітна; по-друге, в структурі місцевих податків значну частку займають непрямі податки; по-третє, в західній Європі більшість органів місцевого самоврядування є автономними і незалежними суб'єктами права, а відтак, самостійно вирішують питання фінансового забезпечення і мають для цього відповідні фінансові ресурси [10, с. 550]. Загалом в країнах-членах Євросоюзу налічується близько 600 дрібних податків, зборів та платежів, котрі в сукупності дають надходжень до бюджетів з вартісним еквівалентом 0,1% ВВП, склад яких проливає світло на соціальні реалії, економічні проблеми та природні умови країн ЄС [11, с. 18].

На наш погляд, слід скористатися досвідом багатьох європейських країн, в яких місцевими органами влади успішно продовжується пошук додаткових фінансових ресурсів місцевих бюджетів. Такими ресурсами можуть стати доходи, які є платою користувачів за блага й послуги, зокрема, у таких сферах, як переробка сміття домогосподарств, опіка над людьми похилого віку, використання спортивних і культурних об'єктів, утилізація автомобілів, надмірне використання добрив у сільському господарстві тощо.

Головним резервом збільшення доходів місцевих бюджетів сьогодні є податок на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, оскільки він має сплачуватися максимальною кількістю жителів і суб'єктів господарювання за місцем розташування нерухомості, тобто запроваджується оподаткування не тільки житлового, а й комерційного (нежитлового) майна. Базою оподаткування є загальна площа об'єкта житлової та нежитлової нерухомості, в тому числі його часток [5]. Запровадження оподаткування комерційного (нежитлового) майна, потребує більш ретельно обліку бази оподаткування, оскільки база оподаткування об'єктів житлової та нежитлової нерухомості, що перебувають у власності юридичних осіб, обчислюється такими особами самостійно.

Важливим, з точки зору бюджетної децентралізації, є розширення та юридичне оформлення правових повноважень місцевих органів влади щодо самостійного встановлення місцевих податків і зборів, визначення економічної ефективності їх запровадження на окремій території.

Висновки. Місцеві податки і збори, на жаль, поки ще не відіграють належної фінансової ролі в наповненні місцевих бюджетів, продемонстрував низку проблем, які не дозволяють їм займати чільне місце у формуванні доходів місцевих бюджетів. Серед негативних чинників звуження фінансової автономії місцевих органів влади можна визначити такі: відсутність самостійних прав у органів місцевого самоврядування щодо запровадження на своїй території власних податків і зборів; пряме втручання органів державної влади у діяльність органів місцевого самоврядування; відсутність взаємозалежності між рівнем суспільних послуг, які надаються на певній території, із податковими зусиллями населення тощо.

Подальше реформування системи місцевих податків і зборів повинно бути спрямовано, насамперед, на забезпечення фінансової автономії органів місцевого самоврядування у виконанні покладених на них делегованих та власних повноважень, що є однією з найважливіших умов ефективної діяльності територіальних громад.

Реформування місцевого оподаткування в Україні повинно враховувати:

– конкурентні переваги та інтереси кожного регіону, необхідність розширення доходної бази,

– збільшення прав органів місцевого самоврядування щодо встановлення та стягнення місцевих податків та зборів,

– забезпечення фінансової самостійності місцевих органів влади шляхом розширення податкових форм наповнення місцевих бюджетів.

Децентралізація фінансових функцій держави дасть змогу вирішити комплекс проблем, пов'язаних з формуванням та забезпеченням місцевих органів влади додатковими фінансовими ресурсами.

1. Кучерявенко М.П. Податкове право : навч. посіб. / М.П. Кучерявенко. – К. : Юрінком Інтер, 2003. – 400 с.
2. Індіхова Я. Місцеві податки та збори в податковому кодексі / Я. Індіхова // Газета “Бухгалтерський тиждень”. – 2011. – №7. – С. 36–39.
3. Податковий кодекс України. Податковий кодекс України. Закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI / Верховна Рада України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon2.rada.gov.ua/laws/show>.
4. Звіти про виконання зведеного, державного та місцевих бюджетів України / Державна казначейська служба України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/index>
5. Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо податкової реформи. Закон України від 28.12.2014 р. № 71-VIII / Верховна Рада України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon4.rada.gov.ua/laws/show/71-19>.
6. Бюджетний кодекс України. Закон України від 08.07.2010 № 2456-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/>
7. Пігуль Н.Г. Європейський досвід формування доходів місцевих бюджетів / Н.Г. Пігуль, І.М. Боярко, О. В. Люта // Вісник Хмельницького національного університету. – 2012. – № 5. – Т. 2. – С. 138–142.
8. Журавель В.В. Зарубіжний досвід фінансового регулювання розвитку регіону / В.В. Журавель // Вісник Хмельницького національного університету. – 2008. – № 8. – С. 72–75.
9. Батажок С.Г. Доходи місцевих бюджетів як основа фінансової незалежності органів місцевого самоврядування / С.Г. Батажок // Формування ринкових відносин в Україні. – 2016. – Вип. 2. – С. 86–91.
10. Шкура І.С. Роль податків у консолідації фінансового забезпечення територіальних громад / І.С. Шкура // Бюджетно-податкова політика та регіональний розвиток України: матер. міжн. наук.-практ. конф., 22 травня 2015 р. – Ірпінь : Вид-во НУДПСУ, 2015. – С. 548–551.
11. Андрущенко В.Л. Чи існує проблема множинності податків? / В.Л. Андрущенко // Бюджетно-податкова політика та регіональний розвиток України: матер. міжн. наук.-практ. конф., 22 травня 2015 р. – Ірпінь: Вид-во НУДПСУ, 2015. – С. 18-20.

References

1. Kucheryavenko, M. *Tax law*, YurinkomInter, 2003.
2. Indihova, Ya. “Local taxes and fees in the tax code.” *Book Week*, no. 7, 2011, pp. 36.

3. “Tax Code of Ukraine. Law on Dec. 2, 2010 № 2755-VI.” *Official site of the Verkhovna Rada of Ukraine*. Accessed 20 Feb. 2017.
4. *Official site of the State Treasury Service of Ukraine*, www.treasury.gov.ua/main/uk/doccatalog. Accessed 20 Feb. 2017.
5. “Tax Code of Ukraine. Law on Dec. 28, 2014 № 71-VIII.” *Official site of the Verkhovna Rada of Ukraine*. Accessed 20 Feb. 2017.
6. “Budget Code of Ukraine. Law on July 8, 2010 № 2456-VI.” *Official site of the Verkhovna Rada of Ukraine*. Accessed 20 Feb. 2017.
7. Pigul, N., Boyarko, S., and O. Lyuta. “The European experience of formation of local budgets.” *Herald of Khmelnytsky National University*, no. 5, 2012, pp.138-142.
8. Zhuravel, V. “Foreign experience of financial regulation in the region.” *Herald of Khmelnytsky National University*, no. 8, 2008, pp. 72-75.
9. Batazhok, S. “Local budget revenues as a basis for financial independence of local authorities”. *The formation of market relations in Ukraine* no. 2, 2016, pp.86-91.
10. Shkura, I. “The role of taxes in the consolidation of financial security of local communities.” *Fiscal policy and regional development in Ukraine*, Izd NUDPSU, 2015, pp. 548-551.
11. Andruschenko, V. “Is there a problem plurality taxes?” *Fiscal policy and regional development in Ukraine*, Izd NUDPSU, 2015, pp.18-20.

Рецензенти:

Чуркіна І.Є. – доктор економічних наук, доцент, професор кафедри фінансів, грошового обігу та кредиту Одеського торговельно-економічного інституту;

Хомутенко А.В. – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів Одеського національного економічного університету.

УДК 631:368.914.2

ББК 65.9(4Укр)271

Рудик В.К.

ПРІОРИТЕТИ ПЕНСІЙНОЇ РЕФОРМИ В УКРАЇНІ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Подільський державний аграрно – технічний університет,
Міністерства освіти і науки України,
кафедра фінансів, банківської справи та страхування,
вул. Шевченка, 13, м. Кам’янець – Подільський, Хмельницька
область,
32300, Україна,
тел.: 03849 68 3 76,
e – mail: Rudyk_vk@meta.ua

Анотація. Розглядаються питання реформування національної пенсійної системи в сучасних умовах. Аналізуються її основні ланки, рівень їх використання у загальній пенсійній моделі країни. Дана оцінка фінансового забезпечення пенсійної сфери, збільшення обсягу пенсійних видатків, досліджено тенденції росту їх частки по відношенню до обсягу ВВП на перспективу і зроблено порівняння цього показника з європейськими країнами. Визначено пріоритети проведення пенсійної реформи на нинішньому етапі, обґрунтовано основні напрями реорганізації солідарної пенсійної системи, необхідність запровадження загальнообов’язкового накопичувального пенсійного страхування, визначено шляхи подальшого розвитку недержавного пенсійного забезпечення. Особлива увага акцентувалася на необхідності удосконалення законодавчої бази, яка буде юридичним підґрунтям для успішного проведення цього етапу пенсійної реформи.

Ключові слова: пенсійна реформа, солідарна пенсійна система, накопичувальна пенсійна система, недержавне пенсійне забезпечення, національна пенсійна система, пенсійні активи, накопичувальні пенсійні програми, фінансові ризики, пенсійний менеджмент.

Rudyk V.K.

PRIORITIES OF PENSION REFORM IN UKRAINE AT THE PRESENT STAGE

Podolsky state agrarian technical University,
The Ministry of education and science of Ukraine,
Department of Finance, banking and insurance,
Shevchenko str., 13, Kamenetz – Podolsk, Khmelnytsk region,
32300, Ukraine,
tel.: 03849 68 3 76,
e – mail: Rudyk_vk@meta.ua

Abstract. The issues of reforming the national pension system in modern conditions are considered. Their main elements, level of their using in the general pension model of the country are analyzed. The financial security of the pension sector, increasing in pension costs, tendencies of increase of their share relative to GDP for the future were assessed. Comparison of this indicator on the European countries was made. Priorities for pension reform were identified, main directions of reorganization of the solidarity pension system, the necessity of introduction of obligatory accumulative pension insurance were justified, the ways of further development of private pension provision were determined. Special attention was paid to the need to improve the legislative framework, which will be the legal basis for the successful conduction of this stage of the pension reform.

Key words: pension reform, pension system, pension system, pension provision, pension system, pension assets, pension programs, financial risks, pension management.

Вступ. Реалії останніх десятиріч в Україні відображають зростання пенсійних виплат, збільшення питомої ваги громадян пенсійного віку, погіршення демографічної ситуації в цілому. Такі процеси заставляють відповідно реагувати уряди країни на прискорення реформування національної пенсійної системи. Для того щоб забезпечити фінансування у сфері пенсійного забезпечення на рівні світових соціальних стандартів, було розроблене вітчизняне пенсійне законодавство, яке передбачає формування багаторівневої української пенсійної системи. Солідарна пенсійна система, накопичувальна пенсійна система і недержавне пенсійне забезпечення лежать в основі побудови трьохрівневої національної пенсійної моделі. Всі вони базуються на принципах пенсійного страхування.

Основною темою дискусій щодо реформування вітчизняної пенсійної системи у наукових і політичних колах країни протягом двох останніх десятиріч є пошук найбільш ефективних страхових методів та механізмів створення багаторівневих взаємопов'язаних та взаємодоповнюючих ланок даної системи, активне залучення приватного сектору та самих застрахованих до фінансування пенсійних витрат, залучення до процесу колективного і особистого пенсійного страхування осіб, зайнятих на тіньовому ринку праці, створення комплексних інститутів соціального захисту, які б задовольняли потреби і захищали інтереси пенсіонерів.

Основними результатами попередніх етапів пенсійної реформи стало практичне використання першого і третього рівнів запропонованої національної пенсійної системи. Проте недержавне пенсійне забезпечення на сьогодні не користується достатнім попитом серед населення, а солідарна пенсійна система вже не в змозі забезпечити зростаючі потреби громадян пенсійного віку. Це відмічали у своїх наукових працях І. Мірошніченко [8], О. Лондар [6], С. Онишко [9], М. Мальований [7], О. Коваль [5], О. Поплавський [16]. Вони зазначали, що перший рівень потребує удосконалення, особливо його механізм управління. Що стосується третього рівня

національної пенсійної системи, то його ефективне функціонування у значній мірі залежить від розвитку національного фондового ринку, створення спеціалізованих фінансових інститутів, які б забезпечували його ефективну діяльність і захисту пенсійних активів накопичувальних пенсійних програм.

Важливим і актуальним, вже на протязі кількох етапів проведення пенсійної реформи, виступає завдання запровадження другого рівня вітчизняної пенсійної системи – загальнообов'язкового державного накопичувального пенсійного страхування. Це питання дискутується на різних рівнях і серед політиків, урядовців, науковців, практиків. І на сьогодні не існує єдиної думки серед них щодо механізму його запровадження. Свої розробки і пропозиції щодо його використання пропонують науковці Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України [14], а також фахівці і експерти по пенсійним питанням Програми розвитку фінансового сектору USAID/FINREP-II [15; 12]. Саме тому визначення пріоритетів сучасного етапу проведення пенсійної реформи, їх обґрунтування потребує більш детального вивчення і дослідження.

Постановка завдання. Метою даних досліджень є визначення основних пріоритетів проведення пенсійної реформи в країні на сучасному етапі, аналіз його особливостей, можливостей і як їх успішна реалізація вплине на загальний рівень життя громадян пенсійного віку.

Для досягнення поставленої мети важливо по кожній ланці національної пенсійної системи визначити головні напрями їх удосконалення і розвитку, вказати проблеми які існують на цьому рівні і як можна їх вирішити, Важливо дати аналіз законодавчого поля по проблемі, що досліджується і які у юридичній площині намічаються шляхи для ефективної реалізації цього етапу пенсійної реформи.

Результати. Багаторівневий тип вітчизняної пенсійної моделі передбачений чинним пенсійним законодавством [1, 2, 3]. Відповідно до нього пенсійна система України представляє собою сукупність створених в Україні правових, економічних і організаційних інститутів і норм, метою яких є надання громадянам матеріального забезпечення у вигляді пенсії (рис.1).

Рис.1. Пенсійна система України відповідно до вітчизняного пенсійного страхування

Fig.1. Ukraine's pension system according to national pension insurance

Джерело: 1, 2, 3

У сучасному вигляді вона започаткована у 2004 році і містить у собі відносини по формуванню, призначенню і виплаті пенсій у трьохрівневій пенсійній системі. Щодо

першого рівня, то він представляє собою солідарну систему загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, у якій кошти, що перераховуються підприємствами та застрахованими особами до пенсійного фонду України, одразу ж виплачуються нинішнім пенсіонерам.

Другий рівень характеризується накопичувальною системою загальнообов'язкового державного пенсійного страхування. Учасники мають бути громадяни до 35 років включно. Частина обов'язкових пенсійних відрахувань (до 7% від заробітної плати працівника) буде спрямована на персональні рахунки громадян. Ці кошти будуть інвестуватися в українську економіку, а інвестиційний дохід збільшуватиме розмір майбутніх пенсійних виплат. На даний час ще не запроваджена.

Система недержавного пенсійного забезпечення, яка має добровільну форму для населення представляє третій рівень національної пенсійної системи. У ній можуть брати участь добровільно як фізичні особи, так і юридичні особи – роботодавці.

Третій рівень – система недержавного пенсійного забезпечення. В цій системі можуть брати участь добровільно як фізичні особи, так і юридичні особи-роботодавці.

Як уже раніше відмічалось всі три рівні української пенсійної системи базуються на принципах пенсійного страхування, що представляє собою систему соціально-фінансових відносин між його суб'єктами щодо формування, розподілу і перерозподілу пенсійних фондів за рахунок страхових внесків роботодавців, громадян і інших страхувальників з метою проведення виплат громадянам, що досягли пенсійного віку.

Попередні етапи проведення пенсійної реформи в Україні не змогли забезпечити формування цілісності вітчизняної пенсійної системи. Другий рівень так і не знайшов практичного застосування, а перший і третій потребують подальшого розвитку і удосконалення. Демографічні, економічні і соціальні фактори, які проявляються на протязі останніх років, вплинули на зростання пенсійних видатків у нашій країні. Дані тенденції збільшили фінансове навантаження на пенсійну сферу і призвело до росту дефіциту Пенсійного фонду України, який повинен бути основним джерелом фінансування пенсійних видатків.

Як показують прогнози розрахунки фахівців як в Україні, так і за рубежом, на перспективу буде спостерігатися тенденція до росту частки пенсійних видатків по відношенню до обсягу ВВП у більшості європейських країн. У нашій державі до 2050 року питома вага пенсійних видатків може скласти четверту частину величини національного ВВП, тоді як у західноєвропейських країнах вона збільшиться на кілька відсотків (таблиця 1). Якщо демографічні тенденції будуть такими самими, як на даний час, то в Україні передбачається, що в 2050 році частка пенсійних видатків досягне 24,2% по відношенню до величини ВВП. Порівняно з 2010 роком прогнозується підвищення частки пенсійних витрат протягом наступних сорока років на 7,9% до обсягу ВВП.

У західноєвропейських країнах протягом цього ж періоду також спостерігається тенденція до росту даного показника. Проте його збільшення в них буде незначне: Німеччині – на 2,1%, Данії – на 1,2%, у Франції – на 0,7%, у Великій Британії – на 1,4%, у Нідерландах – на 3,8%. Звертає на себе увагу те, що в Україні частка пенсійних видатків майже в два - три рази більша, ніж у країнах Західної Європи по відношенню до величини ВВП [12, с. 4].

Проблеми, які мають місце при реформуванні національної пенсійної системи необхідно вирішувати невідкладно. Це покликаний зробити новий етап проведення пенсійної реформи в країні. Він передбачає суттєві зміни на всіх трьох рівнях української пенсійної системи. Для практичної реалізації цього етапу пенсійної реформи були підготовлені відповідні законодавчі документи, які сприятимуть формуванню юридичного поля у пенсійній сфері на цей період. Одним із них

вважається законопроект №4608 "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування та єдиних принципів нарахування пенсій" [17]. Він внесений на розгляд Верховної Ради України у травні 2016 року.

Таблиця 1

Прогнозні розрахунки частки пенсійних видатків до величини ВВП в Україні і західноєвропейських країнах

Table 1

Forecasted estimates the share of pension expenditures in GDP in Ukraine and western European countries

Рік	Україна	Німеччина	Франція	Велика Британія	США	Нідерланди	Данія
2000	8,7	8,8	10,5	5,5	5,1	5,3	7,1
2005	12,0*	9,2	10,9	5,9	5,2	5,5	7,3
2010	16,3	10,2	13,5	6,7	4,9	6,5	9,4
2020	15,2	10,5	13,6	6,9	5,3	7,8	10,6
2030	18,8	11,5	14,2	7,6	6,0	9,3	10,6
2040	20,9	12,1	14,4	8,0	6,0	10,3	10,4
2050	24,2	12,3	14,2	8,1	5,7	10,3	9,6

Джерело: 12, с.4; 4

Він, а також інші юридичні документи, визначають основні напрями реформування вітчизняної пенсійної системи, які є пріоритетними на сучасному етапі (таблиця 2). Для першого рівня передбачається встановити єдині принципи нарахування пенсій у солідарній системі. Це повинно призвести до скорочення спецпенсій, які на сьогодні визначаються на основі більш як двох десятків законодавчих актів. Для таких професійних категорій як залізничники, металурги, шахтарі, пілоти та стюардеси спецпенсії за віком залишаться.

Ще одним важливим напрямком щодо удосконалення солідарної пенсійної системи вважається оптимізація співвідношення щодо сплати страхових пенсійних внесків між роботодавцями і безпосередньо самими працівниками. Зарубіжний досвід показує, і це підтверджує більшість вітчизняних фахівців, що це співвідношення повинно бути приблизно 50% на 50%. Однакові розміри страхових пенсійних внесків повинні бути для обох суб'єктів даних страхових пенсійних відносин. Проте враховуючи попередні пропорції у сплаті страхових платежів у солідарній пенсійній системі, а також фінансове становище працюючих громадян на сьогоднішній день, таке співвідношення можна досягти поступово, в залежності від темпів збільшення заробітної плати і доходів громадян.

Одним із ключових завдань сучасного етапу проведення пенсійної реформи виступає формування оптимального механізму управління, який би створював сприятливі умови для функціонування першого рівня української пенсійної системи, здійснював її ефективне адміністрування, координував діяльність всіх суб'єктів пенсійних відносин, захищав інтереси пенсіонерів. В удосконаленні управлінських процесів солідарної пенсійної системи важливу роль має зіграти використання

теоретичних і практичних аспектів пенсійного менеджменту. Попередні механізми управління, які використовувалися і в пенсійній сфері, вже не можуть повністю відповідати нинішнім реаліям, серед яких виступають: високий рівень освіти населення, глобалізація відносин, електронні засоби передавання інформації, швидкі переміни в технологічних процесах, зміни кон'юнктури багатьох ринків. В наукових колах відмічають, формуючи новий механізм управління влюбій сфері суспільства, потрібно враховувати загострення конкуренції, ускладнене навколишнє середовище, підвищення соціальних і економічних вимог на відміну від часів простіших умов існування [18, с. 15]. У зв'язку з цим основні елементи пенсійного менеджменту необхідно якнайповніше використати для створення механізму ефективного управління у пенсійній сфері.

Таблиця 2

Основні пріоритети проведення пенсійної реформи країни на сучасному етапі

Table 2

The main priorities of pension reform of the country at the present stage

№	Рівні національної пенсійної системи	Основні пріоритети
1.	Солідарний рівень	Уніфікація пенсійних виплат, які будуть однаковими для всіх громадян
		Оптимізація співвідношення щодо сплати страхових пенсійних внесків між роботодавцями та працівниками
		Формування оптимального механізму управління на першому рівні вітчизняної пенсійної системи з використанням основних елементів пенсійного менеджменту
2.	Другий рівень	Запровадження накопичувальної пенсійної системи у 2017 році.
		Розвиток фондового ринку, який повинен запропонувати різноманітні фінансові інструменти для інвестування фінансових ресурсів другого рівня.
		Створення системи захисту пенсійних активів накопичувальних пенсійних програм, підвищення ролі держави у ній
3.	Третій рівень	Організація ефективної роботи недержавних пенсійних фондів, компаній з управління активами, зберігачів, створення здорової конкуренції серед них, підвищення довіри до них серед населення.
		Зменшення розміру адміністративних витрат у загальній вартості пенсійних активів накопичувальних пенсійних програм.
		Прозорість щодо використання пенсійних активів учасників накопичувальних пенсійних програм.
		Удосконалення законодавчої бази, яка б регламентувала відносини між основними суб'єктами третього рівня і сприяла їх ефективному функціонуванню.

Джерело: 16, власні розробки автора

Основним пріоритетом нового етапу пенсійної реформи передбачається запровадження накопичувальної системи, яка формує другий рівень вітчизняної

пенсійної системи. Її використання сприятиме диверсифікації фінансових ресурсів для громадян пенсійного віку, зниженню фінансового навантаження на солідарну пенсійну систему. Саме головне, що пенсійні кошти будуть акумулюватися на персональному рахунку громадянина і він зможе контролювати їх динаміку, а також можливості інвестування у різноманітні проекти на протязі тривалого періоду.

Накопичувальна система буде складатися з двох складових: професійно накопичувальної та обов'язкової накопичувальної. Професійна пов'язана з тим, що у нас є люди, які працюють в поганих умовах і які раніше йдуть на пенсію. Сьогодні за цих людей роботодавець платить в загальний котел, а потрібно – цій людині на персональний рахунок. Тоді незалежно від того, де людина працювала, вона буде мати свою професійну пенсію, тому що вона її своїм здоров'ям заробила.

Використання другого рівня дасть поштовх для подальшого розвитку недержавного пенсійного забезпечення, яке також використовує накопичувальні пенсійні програми, тільки у добровільній формі. Для ефективного функціонування третього рівня української пенсійної системи необхідна наявність кваліфікованих фахівців у сфері накопичувального пенсійного страхування і надійних спеціалізованих фінансових інститутів, які зможуть якісно управляти його пенсійними активами і раціонально використовувати їх на фондовому ринку. Тому пріоритетним на цьому рівні вважається створення сприятливих умов для діяльності недержавних пенсійних фондів, зберігачів, компаній з управління активами, їх активна робота на фондових біржах з пенсійними активами, наявність різноманітних фінансових інструментів, у які можна інвестувати фінансові ресурси накопичувальних пенсійних програм.

Для розвитку вітчизняного фондового ринку необхідно терміново змінювати законодавство у кількох сферах. Воно повинно сприяти створенню відкритого, прозорого і підконтрольного державі фінансового ринку, а також сприятливих умов для діяльності фондових бірж, де будуть продавати, купувати різні види цінних паперів і інші фінансові інструменти, у які будуть інвестуватися пенсійні активи.

Висновки. Узагальнюючи викладене, слід зазначити, що сучасний стан національної пенсійної системи вимагає її подальшого реформування для побудови цілісної трьохрівневої пенсійної моделі, яка передбачена чинним вітчизняним пенсійним законодавством. Новий етап пенсійної реформи необхідно реалізовувати найближчим часом. На це наголошують експерти групи "Пенсійна реформа реанімаційного пакету реформ" [13]. Вони відмічають, що із трьох задекларованих пенсійних систем в країні повноцінно працює тільки одна. На їхню думку суттєво прискорити реформування дозволить прийняття Верховною Радою України відповідних законопроектів у пенсійній сфері.

Основними пріоритетами сучасного етапу пенсійної реформи вважаються: реорганізація солідарної пенсійної системи, запровадження загальнообов'язкової накопичувальної пенсійної системи і створення сприятливих умов для розвитку недержавного пенсійного забезпечення. Реформування планується провести у три етапи. На першому з них буде проведена ревізія солідарної системи пенсійних нарахувань, що існує в країні на поточний момент. Другий етап передбачає скасування спец пенсій для відповідних категорій працюючих. Після реалізації перших двох етапів можна буде запроваджувати обов'язкову накопичувальну пенсійну систему і більш якісно реалізовувати практику приватного страхування пенсій.

Незважаючи на критику накопичувальної пенсійної системи деякими фахівцями і політками і ймовірність прояву різних фінансових ризиків при її функціонуванні її все-таки необхідно запроваджувати. Враховуючи значне фінансове навантаження на солідарну пенсійну систему, значний дефіцит Пенсійного фонду України вона дасть змогу пенсіонерам диверсифікувати свої пенсійні доходи і мати можливість їх

збільшувати. Крім того пенсійні активи накопичувальних пенсійних програм розглядаються важливим фінансовим джерелом довгострокових інвестицій у нашу національну економіку. Одним із шляхів їхнього збереження і примноження є їх активна участь у ефективному функціонуванні як національного, так і світового фінансового ринку.

1. Закон України “Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування” №1058 – IV” від 9.07.2003р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>.
2. Закон України “Про недержавне пенсійне забезпечення” № 1057-IV від 9 липня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003.– № 47-48.
3. Закон України “Про заходи щодо законодавчого забезпечення реформування пенсійної системи” №3668 –VI від 8.07.2011р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>.
4. Євростат, база даних в мережі Інтернет [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database.
5. Коваль О. П. На хвилі світових тенденцій / О. Коваль // Вісник Пенсійного фонду України. – 2013. – №9. – С. 23 – 25.
6. Лондар С. Л., Вплив фактора старіння населення на збалансованість державних фінансів в Україні / С. Л. Лондар, В. Й. Башко // Фінанси України. – 2012. – № 5. – С. 27–39.
7. Мальований М.І. Стан та проблеми фінансового забезпечення системи пенсійного страхування України / М.І.Мальований // Облік і фінанси. – 2014. – 1(63). – С. 89–95.
8. Мірошниченко І.С. Сучасні проблеми пенсійного забезпечення: зарубіжний досвід та вітчизняні реалії / І.С. Мірошниченко // Облік і фінанси. – 2012. – 4(58). – С. 45–49.
9. Онишко С. В. Потенціал розбудови пенсійної системи в Україні у контексті зниження ризиків державних фінансів / С. В. Онишко // Актуальні проблеми економіки. – 2012. – № 3. – С. 248–352.
10. Офіційний веб – сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
11. Офіційний веб-сайт Пенсійного фонду України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pfu.gov.ua/control/uk/index>
12. Пенсійне забезпечення: міжнародний досвід. Проект розвитку фінансового сектору, 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pension.kiev.ua/>.
13. “Пенсійна реформа реанімаційного пакету реформ”. Реформа фінансового сектору та пенсійної системи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rpr.org.ua>.
14. Пенсійна реформа в Україні: напрями реалізації (колективна монографія); за ред. Е.М. Лібанової. – К. : Ін-т демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України, 2010. – 270 с.
15. Наталія Горюк. Пенсійна система України: проблеми і перспективи / Наталія Горюк. Програма розвитку фінансового сектору USAID/FINREP-II. Квітень 2013[Електронний ресурс]. – Режим доступу : [/presentation_cofference_25april2013_ru.pdf](http://presentation_cofference_25april2013_ru.pdf).
16. Поплавський О.О. Діяльність страхових організацій на фінансовому ринку : аналіз світового досвіду / О.О. Поплавський // Облік і фінанси. – 2016. – 1(71). – С.117 – 123.
17. Проект Закону України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запровадження накопичувальної системи загальнообов’язкового державного пенсійного страхування та єдиних принципів нарахування пенсій” від 06 05. 2016 р. № 4608-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?user=01&find=1&typ=1>
18. Страховий менеджмент: підручник / [С.С. Осадець, О.В. Мурашко, В.М. Фурман та ін.]; за наук. ред. д-ра екон. наук, проф. С.С. Осадець. – К. : КНЕУ, 2011. – 333 с.

References

1. “State obligatory pension insurance. Law on July 9, 2003 № 1058.” *Official site of the Verkhovna Rada of Ukraine*, zakon1.rada.gov.ua. Accessed 19 Feb. 2017.
2. On Non-State Pension Provision. Law on July 9, 2003 № 1057-IV.” Supreme Council of Ukraine, no. 47-48, 2003.
3. “On measures to legislative provision of pension system reforms. Law on July 8, 2011 № 3668-VI.” *Official site of the Verkhovna Rada of Ukraine*, zakon1.rada.gov.ua. Accessed 20 Feb. 2017.
4. *Eurostat database*, epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search. Accessed 3 Dec. 2016.

5. Koval, O.P. “In terms of world tendencies.” *Pension Bulletin of Ukraine*, no. 9, 2013, pp. 23–25.
6. Londar, S. L. “The Influence of aging population factor at the Ukrainian state finances balance.” *Finances of Ukraine*, no 5, 2012, pp. 27–39.
7. Malovanyi, M.I. “The state and problems of Ukrainian pension system insurance.” *Accounting and Finances*, no. 1(63), 2014, pp. 89–95.
8. Miroshnychenko, I.S. “Modern problems of retirement insurance: foreign experience and Ukrainian realities.” *Accounting and Finances*, no 4 (58), 2012, pp. 45–49.
9. Onyshko, S. V. “Potential of pension system development in Ukraine in the context of reducing state financial risks.” *Actual problems of economics*, no. 3, 2012, pp. 248–352.
10. *State committee of Ukrainian statistics*, www.ukrstat.gov.ua. Accessed 20 Feb. 2017.
11. *Pension Fund of Ukraine*, www.pfu.gov.ua/control/uk/index. Accessed 10 Dec. 2016.
12. “The international experience of pension provision. Project of development of financial sector.”, <http://www.pension.kiev.ua>.
13. “Reform of financial sector and pension system. “Pension system of reanimation set of reforms.” *Reanimation Package of Reforms*, www.rpr.org.ua. Accessed 17 Feb. 2017.
14. *The realization of pension reform in Ukraine*. Edited by E. Libanova, University of demography and social experiments named after V. Ptukha. The National Academy of Science of Ukraine, 2010.
15. Horiuk, N. “Pension system of Ukraine.” *Program of financial sector development USAID/FINREP-II.* presentation_cofference_25april2013_ru.pdf>.
16. Poplavskiy, O.O. “Insurance organization activities at the financial market: analysis of the world experience.” *Accounting and Finances*, no 1(17), 2016, pp. 117–123.
17. “Project of changes in legislative acts of Ukraine on implementation of accumulative general state pension insurance. Project of law of Ukraine on May 6, 2016. *Official site of the Verkhovna Rada of Ukraine*, zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?user=01&find=1&typ=1. Accessed 20 Feb. 2017.
18. Osadets, S.S., Murashko, O., and V. Furman. *Insurance management*, KNEU, 2011.

Рецензенти:

Чикуркова А.Д. – д.е.н., професор Подільського державного аграрно – технічного університету;
Місюк М.В. – д.е.н., професор Подільського державного аграрно – технічного університету.

УДК 336.225

ББК 65.261.41

Жук О.І.

ПОДАТКОВИЙ КОНТРОЛЬ ЯК СКЛАДОВА СИСТЕМИ АДМІНІСТРУВАННЯ ПОДАТКІВ ТА ЗБОРІВ

ДВНЗ “Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаніка”,
Міністерство освіти і науки України,
кафедра управління та бізнес-адміністрування,
вул. Шевченка, 57, м. Івано-Франківськ,
76000, Україна,
тел.: 596003,
e-mail: oi82@i.ua

Анотація. У статті досліджено особливості податкового контролю у системі адміністрування податків та зборів. Визначено основні підходи до визначення податкового контролю. Визначено принципи податкового контролю дотримання, яких забезпечуватиме його ефективність та результативність. Охарактеризовано основні форми проведення податкового контролю. Наведено переваги горизонтального моніторингу, як однієї з форм податкового контролю, над іншими формами.

Ключові слова: податковий контроль, форми податкового контролю, горизонтальний моніторинг, документальні, камеральні та фактичні перевірки.

Zhuk O.I.

THE TAX CONTROL AS A COMPONENT OF TAX ADMINISTRATION

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University,
Ministry of Education and Science of Ukraine,
Department of Management and Business
Administration,
Shevchenko str., 57, Ivano-Frankivsk,
76000, Ukraine,
tel.: 596003,
e-mail: oi82@i.ua

Abstract. In the article the features of tax control in the system of taxes administration were investigated. The basic approaches to the determination of tax control were defined. Principles of tax control that must be kept were defined and it will ensure efficiency and effectiveness of tax control. Basic forms of tax control were characterized. An advantages of horizontal monitoring that is one of the form of tax controls were directed.

Key words: tax control, tax control forms, horizontal monitoring, documentaries, desk and actual checks.

Вступ. Контроль є важливим елементом будь-якої галузі управління. Податковий контроль є самостійним видом державного контролю, спрямований на забезпечення дотримання податкового законодавства платниками податків, виявлення, попередження та ліквідацію податкових правопорушень.

Як складова системи адміністрування податків і зборів податковий контроль, повинен вирішувати завдання щодо зменшення податкового боргу платників податків перед бюджетом та забезпечення повного і своєчасного їх надходження до бюджетів та державних цільових фондів.

Постановка завдання. Питання пов'язані з сутністю податкового контролю його організацією та проведенням розглядаються у роботах як вітчизняних, так і зарубіжних вчених, таких як: О.Д. Василика, Л.К. Воронова, М.М. Весельського, Л.О. Зазвонової, Г.В. Пухальської, Т.В. Литвинчук, Л.М. Касьяненко, М.П. Кучерявенко, А.Н. Козиріна, А.І. Крисоватого, А.Я. Кізими, В.В. Карпової, О.П. Чернявського, В.П. Хомутенка, В.В. Немченка та інших. Однак постійні зміни податкового законодавства потребують подальших досліджень щодо ефективності здійснення податкового контролю.

Результати. Податковий контроль, який є складовою системи адміністрування податків і зборів, покликаний забезпечувати зв'язок платників податку з органами державного управління, що наділені правами з усіх питань оподаткування. У системі адміністрування податків, зборів і платежів, податковий контроль здійснюється в процесі [1]:

- ведення обліку платників податків;
- ведення оперативного обліку надходжень податків, зборів та митних платежів;
- адміністрування системи приймання та комп'ютерної обробки податкової звітності;
- визначення податкового та/або грошового зобов'язання платників податків, зборів та платежів;
- проведення перевірок і звірок відповідно до вимог ПКУ, а також перевірок щодо дотримання законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи (органи державної фіскальної служби та митні органи, у порядку, установленому законами України, що регулюють відповідну сферу правовідносин);

– адміністрування податкового боргу платника податку.

Податковий контроль як елемент системи адміністрування податків і зборів забезпечує не тільки повноту податкових надходжень до бюджету та державних цільових фондів, але й відповідальність усіх учасників правовідносин за дотримання вимог податкового законодавства. В економічній науці є досить багато визначень поняття “податковий контроль” (табл. 1).

Таблиця 1

Визначення поняття “податковий контроль” у нормативних та економічних джерелах

Table 1

The definition of "tax control" in the regulatory and economic sources

Джерело	Визначення “податковий контроль”
П.К. Бечко [1]	Податковий контроль – процес, що забезпечує досягнення намічених цілей, завдань та планових параметрів, у тому числі шляхом застосування фінансових санкцій, який передбачає виявлення відхилень між фактично досягнутими результатами за певний період від запланованих, а також вживання заходів, спрямованих на їх усунення
Ю.Б. Іванов, А.І. Крисоватий, А.Я. Кізима, В.В. Карпова [2]	Податковий контроль – елемент фінансового контролю і механізму, який є необхідною умовою ефективного податкового менеджменту
О.П.Чернявський, В.П.Хомутенко, В.В.Немченко [3]	Податковий контроль – це окрема складова системи управління податкової системи, що забезпечує додержання чинного податкового законодавства з метою забезпечення грошовими ресурсами бюджету і державних цільових фондів
В. А. Онищенко [4]	Податковий контроль – це багатоаспектна міжгалузєва система спостереження державних контролюючих органів за фінансово-господарською діяльністю платників податків з метою об'єктивного забезпечення заданого рівня формування бюджету й установлення її відповідно до вимог чинного законодавства
Н. П. Кучерявенко [5]	Податковий контроль є спеціальним державним контролем, який являє собою діяльність податкових органів та їх посадових осіб щодо перевірки виконання вимог податкового законодавства особами, які реалізують податкові зобов'язання або забезпечують їх виконання
А.П. Чередниченко [6]	Податковий контроль – це система дій та заходів в управлінні фінансами країни, які спрямовані на забезпечення додержання суб'єктами господарювання чинного законодавства з оподаткування з метою наповнення фінансовими ресурсами бюджетів усіх рівнів і державних цільових фондів
Податковий кодекс України [7]	Податковий контроль визначається “як система заходів, що вживаються контролюючими органами з метою контролю правильності нарахування, повноти та своєчасності сплати податків і зборів, а також дотримання законодавства з питань регулювання обігу готівки проведення розрахункових та касових операцій, патентування, ліцензування та іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи”.

Різні наукові підходи до визначення податкового контролю зумовлені тим, що одні вчені розглядають податковий контроль як правову категорію, а інші як функцію у сфері управління податковою системою. Однак, податковий контроль є самостійним напрямком державного фінансового контролю у сфері оподаткування.

Податковий контроль здійснюється контролюючими органами в межах їх повноважень, що визначені податковим законодавством.

Контролюючими органами є державні фіскальні органи – центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування єдиної державної податкової, державної митної політики в частині адміністрування податків і зборів, митних платежів та реалізує державну податкову, державну митну політику, забезпечує формування та реалізацію державної політики з адміністрування єдиного внеску, забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері боротьби з правопорушеннями при застосуванні податкового та митного законодавства, а також законодавства з питань сплати єдиного внеску, та його територіальні органи [7].

В основу організації податкового контролю в Україні закладено як загальні, так і специфічні принципи контрольної діяльності, а саме загальні принципи: безплатність здійснення, правомочність, професіоналізм, визначеність предмета контролю, координація і взаємодія органів контролю, повнота, превентивність.

До специфічних принципів організації податкового контролю належать: дотримання процесуальної форми, презумпція невинності платника податків, презумпція правоти платника податків, дотримання податкової таємниці, забезпечення оптимального поєднання фіскальної та регулюючої спрямованості податкового контролю (принцип недопущення завдання шкоди платнику податків). Додержання цих принципів податкового контролю забезпечує його як ефективність так і результативність.

Крім того податковий контроль виконує наступні функції (рис. 1):

Рис. 1. Функції податкового контролю

Fig. 1. The functions of tax control

Джерело: сформовано автором на основі [7].

– облікову функцію – забезпечення обліку платників податків, предметів оподаткування, належних платежів бюджетам і цільовим державним фондам;

– профілактичну функцію – припинення та попередження правопорушень у податковій сфері;

– інформаційну функцію податковий контроль слугує джерелом інформації для прийняття управлінських рішень;

– контролюючу функцію за результатами податкового контролю може збільшуватись обсяг надходжень до бюджетів та цільових державних фондів.

Податковий контроль здійснюється в конкретних формах, які мають обов’язкове законодавче закріплення.

Під формами податкового контролю необхідно розуміти врегульоване нормами права зовнішнє практичне вираження й організацію контрольних дій, здійснюваних контролюючими суб’єктами на постійній основі щодо всіх суб’єктів, які підлягають такому контролю. До форм податкового контролю слід відносити податковий облік та податкову перевірку та горизонтальний моніторинг.

Податковий облік становить визначену податковим законодавством послідовність дій податкових органів щодо здійснення реєстрації, перереєстрації та зняття з реєстрації осіб, що підлягають податковому обліку, а також діяльність податкових органів з ведення Єдиного державного реєстру платників податків.

Під податковою перевіркою необхідно розуміти право податкових органів щодо перевірки дотримання податкового законодавства шляхом зіставлення звітних даних платника податків із фактичним станом його фінансової діяльності з метою встановлення правильності нарахування й своєчасності сплати податків і зборів, визначення податкового зобов’язання, виявлення фактів, що свідчать про скоєння правопорушень у сфері податкових правовідносин.

Контролюючі органи мають право проводити такі види податкових перевірок: камеральні; документальні (планові або позапланові; виїзні або невиїзні); фактичні перевірки.

Горизонтальний моніторинг – здійснення процедури відстеження та аналізу державною фіскальною службою. Горизонтальний моніторинг дає можливість здійснювати контроль через надання інформації (переважно в електронній формі), яка даватиме змогу контролюючому органу моніторити господарську діяльність платників податків. Контролюючий орган, у свою чергу, надаватиме відповіді на запити суб’єкта господарювання та консультації щодо податкового обліку господарських операцій, повідомлятиме про ризикові операції, щоб підприємство мало можливість уникнути контактів із сумнівними бізнес-партнерами.

Висновки. Податковий контроль є самостійним напрямком державного контролю, який має чітко визначену мету і реалізується шляхом ведення обліку платників податків, інформаційно-аналітичного забезпечення та перевірок.

На сьогоднішній день основною формою податкового контролю в Україні залишаються перевірки. Саме ця форма контролю є найбільш ефективною з точки зору виявлення та стягнення недоїмок, забезпечення податкових надходжень до бюджетів і державних цільових фондів.

1. Бечко П.К. Податковий менеджмент : навч. посіб. / П.К. Бечко, Н.В. Лиса. – К. : Центр навч. літ-ри, 2009. – 288 с.
2. Іванов Ю.Б. Податковий менеджмент: підручник / Ю.Б. Іванов, А.І. Крисоватий, А.Я. Кізіма, В.В. Карпова. – К. : Знання, 2008. – 525 с.
3. Чернявський О.П. Організація і методика податкових перевірок: навч. посібник / О.П. Чернявський, В.П. Хомутенко, В.В. Немченко. – К. : ЦУЛ, 2004. – 288 с.
4. Онищенко В.А. Податковий контроль / В.А. Онищенко. – К. : Ред. журн. “Вісник податкової служби України”, 2002. – 432 с.
5. Кучерявенко Н.П. Налоговое право / Н.П. Кучерявенко. – Харьков : Легас, 2001. – 583 с.
6. Чередниченко А.П. Податковий контроль в умовах трансформаційної економіки України / А.П. Чередниченко. – К. : ТОВ “Аспект-Поліграф”, 2005. – 204 с.

7. Податковий кодекс України від 23.12.2010 року № 2856-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sfs.gov.ua/nk/>

References

1. Bechko, P.K., and N.V. Lusa. *Tax management*, Center navch lit-ry, 2009.
2. Ivanov, Y.B., Krysovaty, A.I., Kizyma, A.J., and V.V. Karpov. *Tax management*, Znannya, 2008.
3. Cherniavsky, O.P., Homutenko, V.P., and V.V. Nemchenko. *The organization and methods of tax audits*, TSUL, 2004.
4. Onishchenko, V.A. *Tax control*, Red. zhurn. "Journal of Tax Service of Ukraine", 2002.
5. Kucheriavenko, N.P. *Tax law*, Legas, 2001.
6. Cherednychenko, A.P. *Tax control in transformation economy of Ukraine: monograph*, Aspect-Polygraph, 2005.
7. "Tax Code of Ukraine. Law on Dec. 23.,2010 № 2856-VI." *Official website of State Fiscal Service of Ukraine*, sfs.gov.ua/nk/. Accessed 28 Feb. 2017.

Рецензенти:

Баланюк І.Ф. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри обліку і аудиту ДВНЗ "Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника";

Якубів В.М. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри управління та бізнес-адміністрування ДВНЗ "Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника".

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСУ РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА

ББК 65.27

УДК 330.322:336

Давиденко Н.М.

ІНВЕСТИЦІЙНА ПРИВАБЛИВІСТЬ ПІДПРИЄМСТВ

Національний університет біоресурсів і природокористування України,
Міністерство освіти і науки України,
кафедра фінансів,
вул. Героїв Оборони, 11, м. Київ,
03041, Україна,
тел.: 0444268550,
e-mail: davidenk@ukr.net

Анотація. В статті проаналізовані підходи до визначення сутності поняття "інвестиційна привабливість підприємств" і надано власне узагальнення. На прикладі ТОВ "Агрофірма Брусилів" проведено поглиблений аналіз діяльності аграрного підприємства з метою оцінки прибутковості, ліквідності, платоспроможності, фінансової стійкості, термінів повернення інвестованих коштів та мінімізації інвестиційних ризиків.

В дослідженні застосовано методи рейтингової оцінки та системного аналізу. Для обґрунтування умов підвищення інвестиційної привабливості сільськогосподарських підприємств застосовано метод бальної оцінки.

Встановлено, що в результаті використання інтегральної оцінки фінансового стану можливо побачити проблемні сторони фінансового стану підприємства та розробити заходи щодо підвищення ліквідності, платоспроможності, виявити резерви підвищення ефективності функціонування підприємства та попередити виникнення фінансової кризи.

Аналіз показників фінансового стану показав, що менеджмент підприємства не задумується над питанням фінансової стабільності та платоспроможності підприємства, не розуміє користі позиченого капіталу.

Використання результатів дослідження у практичній діяльності аграрних підприємств дозволяє дати реальну оцінку стану інвестиційної привабливості підприємства та обґрунтувати шляхи її підвищення.

Ключові слова: інвестиції, інвестиційна привабливість, потенціал, підприємство, фінансовий стан.

Davydenko N.M.

INVESTMENT ATTRACTIVENESS OF ENTERPRISES

The National University of Life
and Environmental Sciences of Ukraine,
Ministry of Education and Science of Ukraine,
Department of Finance,
Heroyiv Oborony str., 11, Kyiv,
03041, Ukraine,
tel.: 0444268550,
e-mail: davidenk@ukr.net

Abstract. In the article the approaches to defining the essence of the concept of "investment attractiveness of enterprises" were analyzed. On the example of "Agrofirma Brusilov" depth analysis of

the agricultural enterprises to evaluate of profitability, liquidity, solvency, financial stability, the timing of the return of invested funds and minimizing investment risks was conducted.

To study methods of rating and system analysis were used. To justify the conditions of increasing investment attractiveness farms method of scoring was used.

It was established as a result of the use of integrated evaluation of the financial position one can see problem aspects of financial position of the company and develop measures to enhance liquidity, solvency, identify potential for raising the efficiency of company and prevention of financial crisis.

The analysis of financial position showed that the management of the enterprise doesn't think about financial stability and solvency, does not understand the benefit of borrowed capital.

Using research results in practice of agricultural enterprises allows us to give a real evaluation of investment attractiveness and justify ways to improve it.

Key words: investments, investment attractiveness, potential business, financial position.

Вступ. Успішна ринкова трансформація економіки і соціального життя українського суспільства не може здійснюватися на тлі повільних інвестиційних процесів [7]. Для суб'єктів господарювання зовнішні інвестиції є одним із основних джерел формування капіталу. Тому система формування капіталу має забезпечувати залучення інвестицій, необхідних для здійснення господарської діяльності підприємств.

Важливим чинником, що впливає на вибір об'єкта інвестування, є надання інвестору повної, достовірної, своєчасної інформації про результати й перспективи діяльності підприємства, що потребують інвестування. Одночасно зростає актуальність оцінки підприємствами власної інвестиційної привабливості з метою забезпечення реалізації найбільш ефективних форм вкладення капіталу, спрямованих на розширення економічного потенціалу підприємства.

Постановка завдання. Особливої гостроти проблема підвищення інвестиційної привабливості підприємств набуває в сільському господарстві, яке значно відстало в технічному та технологічному розвитку, має низку специфічних особливостей, що зумовлюють необхідність прискорення інвестиційних процесів. Більшість аграрних підприємств залишається економічно відсталими через несформовану ринкову інфраструктуру, високі відсоткові ставки за кредити, недостатню державну підтримку аграрного сектору. Серйозною перешкодою для інвесторів, які бажають вкласти кошти в аграрний сектор, є недосконале вітчизняне законодавство.

В умовах сучасних викликів вирішення завдання підвищення інвестиційної привабливості набуває особливого значення, оскільки необхідно визначити, чи може конкретне сільськогосподарське підприємство розглядатися як об'єкт інвестиційних інтересів, які особливості обраного підприємства як об'єкта інвестування, яких обсягів інвестицій потребує конкретне підприємство і наскільки воно є привабливим для потенційного інвестора.

Результати. Детальний аналіз літературних джерел свідчить, що переважна більшість ключових теоретичних положень щодо оцінки інвестиційної привабливості розроблена досить ґрунтовно. Проте, традиційно інвестиційна привабливість підприємства розглядається як функція його фінансового стану. Не приділяється достатньої уваги таким факторам як інвестиційно-інноваційний потенціал, темпи економічного зростання, конкурентні позиції на ринку. Розрахунки переважно обмежуються ретроспективним аналізом, який висвітлює той стан, що мав місце в попередньому періоді.

Згідно з Методикою [1], інвестиційна привабливість підприємства визначається як рівень задоволення фінансових, виробничих, організаційних та інших вимог чи інтересів інвестора щодо конкретного підприємства, яке може визначатися чи оцінюватися відповідними показниками, у тому числі інтегральної оцінки.

Інвестиційна привабливість підприємства є визначальним чинником у процесі формування капіталу. На етапі створення підприємства інвестиційна привабливість впливає на модель майбутньої роботи підприємства, на підставі якої можна в перспективі передбачати переваги і можливості стратегічного управління інвестиціями в довгостроковому періоді, а також, застрахуватися від ризиків як на рівні прийняття рішень про вигідність чи не вигідність інвестування, так і ризику неадекватної реакції суб'єктів інвестиційного проектування і їхніх очікувань [6].

О.М.Ястремська стверджує, що інвестиційна привабливість має визначатися із застосуванням методів багаторівневого факторного аналізу для виявлення явних і прихованих тенденцій у їхньому використанні, на першому етапі, і регресивного аналізу, що базується на генетичному алгоритмі, – на другому [8].

Інвестиційна привабливість підприємства – це сукупність характеристик його фінансово-господарської та управлінської діяльності, перспектив розвитку та можливості залучення інвестиційних ресурсів. Оцінка інвестиційної привабливості підприємства є інтегральною характеристикою його внутрішнього середовища [2, с. 185–208].

На заході досить розповсюдженим є метод рейтингової оцінки. Найбільш популярнішими є: Fortune 500, Global 1000, BusinessWeek 1000. Вони оцінюють інвестиційну привабливість, виходячи з фінансово-господарських показників підприємств: об'єми доходів, прибутків, активів; ефективність інвестицій; збільшення прибутків, доходів, працівників; рівень ринкової вартості компанії.

На нашу думку, для повної оцінки інвестиційної привабливості підприємства слід враховувати кількісну та якісну оцінку характеристик підприємства: структура капіталу, рівень ліквідності та платоспроможності підприємства, прозорість діяльності вищого керівництва і відповідальність перед інвесторами, характер конфліктів корпоративних інтересів, ділову репутацію підприємства.

За даними ТОВ “Агрофірма Брусилів” Житомирська обл., смт Брусилів оцінимо інвестиційну привабливість аграрного підприємства. Для оцінки інвестиційної привабливості підприємства застосуємо методіку оцінку фінансового стану підприємств та розрахунок інтегральної оцінки [1]. Методика оцінки фінансового стану підприємства та розрахунок інтегральної оцінки передбачає реалізацію декількох етапів, а саме:

- 1) визначення основних напрямів оцінки;
- 2) вибір основних фінансових коефіцієнтів за кожним з аналітичних напрямів;
- 3) розрахунок для кожного з коефіцієнтів нормативного значення;
- 4) визначення вагомості окремих коефіцієнтів;
- 5) формування узагальнюючих показників;
- 6) розробку інтегральної оцінки фінансового стану підприємства.

Проведення діагностики за інтегральним показником фінансово-господарської діяльності дозволяє отримати досить вичерпну інформацію про фінансовий стан підприємства на даному етапі його розвитку та можливу динаміку у майбутньому.

Загалом при виділенні основних показників фінансового стану підприємства з усієї сукупності коефіцієнтів необхідно керуватись принципом максимальної інформативності та допустимої мультиколінеарності, а групувати коефіцієнти відповідно до певного аспекту діяльності підприємства, який вони дозволяють описати.

Отже, оцінити фінансовий стан підприємства можливо шляхом розрахунку чотирьох груп показників, таких як: ліквідність та платоспроможність; ділова активність; фінансова стійкість; рентабельність. Кожна група характеризує окремий аспект діяльності підприємства. Завершати методіку оцінки фінансового стану підприємства доцільно через розрахунок інтегрального показника. В економічній

літературі узагальнено існуючі методи визначення інтегральних показників в наступні групи: індексний метод; бальний (рейтинговий) метод; графічний метод; статистичний метод [5, с. 57].

Виділимо бальний метод, суть якого полягає у визначенні кожного показника певної кількості балів відповідно до його фактичного значення за спеціально розробленою шкалою оцінювання і результатом розрахунку є сума балів.

Даний метод побудований на такому принципі: у неточних науках думки експертів і суб'єктивних суджень через необхідність мають замінити точні закони причинності, що відбиваються природничими науками [8].

Для оцінки фінансового стану є показники нормативні, які мають оцінювальні параметри, та тенденційні показники, які їх не мають. Отже, під нормативними показниками розуміють такі показники, для яких встановлено оцінювальні (рекомендаційні) параметри. Під тенденційними показниками фінансового стану підприємства слід розуміти такі показники, для яких не встановлено загальноприйнятих значень та які оцінюються бажаним вектором направлення (збільшення або ж зменшення).

Для проведення інтегральної оцінки фінансового стану підприємства доцільно сукупність показників фінансово-господарського стану підприємства поділити на дві групи: нормативні та тенденційні. Доцільність такого поділу показників пояснюється зменшення міри фінансового ризику при визначенні рейтингу підприємства. Оскільки відповідність встановленим нормативам діяльності має бути першочерговою вимогою для оцінки фінансового стану, а динаміка тенденційних показників має бути похідною від нормованих значень. Групування показників і визначення мінімально граничного значення за критеріями оцінки фінансового стану, визначеними експертним шляхом представлено в табл. 1.

Таблиця 1

Групування показників за критеріями оцінки фінансового стану (бальний метод)

Table 1

Grouping of indicators by evaluation criteria of financial position (Ball method)

Показник	Границі класів згідно з критеріями (бал)					
	1-й клас	2-й клас	3-й клас	4-й клас	5-й клас	6-й клас
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	Більше 0,25-156	0,2-126	0,15-106	0,1-86	0,05-46	0,04-06
Коефіцієнт поточної ліквідності	Більше 1,0-136	0,9-116	0,8-106	0,7-96	0,6-66	0,5-06
Коефіцієнт поточної ліквідності	Більше 2,0-136	(1,9-1,7) – (12-11)б	(1,6-1,4) – (10,5-7,5)б	(1,3-1,1) – (6-3)б	1,0-26	Менше 1-06
Коефіцієнт власної платоспроможності	Більше 1 – 156	(0,9-0,8) – (14-12)б	(0,7-0,5) – (11-8,5)б	(0,4-0,3) – (7-4)б	0,2-1,56	Менше 1-06
Коефіцієнт фінансової незалежності	Більше 0,6-126	(0,59-0,54) – (11-10)б	(0,53-0,43) – (9-7,4)б	(0,42-0,41) – (6,8-2,8)б	0,4-1,56	Менше 0,3-06

Коефіцієнт фінансової залежності	Більше 0,5-126	0,4-106	0,3-96	0,2-66	0,15-36	Менше 0,1-06
Коефіцієнт співвідношення мобільних та іммобільних активів (Кма/іма)	Більше 1,0-106	0,9-96	0,8-76	0,7-66	0,6-36	Менше 0,5-06
Коефіцієнт постійного активу (Кпа)	Більше 0,5-106	0,4-96	0,3-7	0,4-6	0,3-3	Менше 0,2-06
Мінімальне значення границі	1006	88-846	73,5-66,46	54,8-44,86	246	06

Отже, інтегральну оцінку фінансового стану підприємства можна провести на основі зіставлення граничних (критичних і нормальних) та фактичних значень індикаторів. Експрес-оцінка фінансового стану є досить ефективною і може здійснюватися із застосуванням графічного підходу. При його використанні нормальні значення індикаторів обмежують зону нормального рівня фінансового стану підприємства, критичні – зону критичного рівня, критичні плюс дельта – передкризову зону.

Таким чином, у якості індикаторів рівня фінансового стану компанії можуть виступати нормовані значення показників, розраховані на базі нормальних (граничних) значень вихідних показників. На підставі даних форми 1 Баланс (Звіт про фінансовий стан) та форми 2 Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід) розраховано показники ліквідності та платоспроможності (табл. 2).

Таблиця 2

Показники ліквідності та платоспроможності ТОВ “Агрофірма Брусилів”

Table 2

Indicators of liquidity and solvency of “Agrofirm Brusilov”

Показники	Роки			Відхилення 2015-2013 рр.
	2013	2014	2015	
Запаси, тис. грн.	20146	21751	18104	-2042
Дебіторська заборгованість за звітний період, тис. грн.	2619	2632	1420	-1199
Грошові кошти та їх еквіваленти, тис. грн.	778	497	1727	949
Оборотні активи, тис. грн.	24358	25450	22123	-2235
Поточні зобов'язання, тис. грн.	17689	16273	12500	-5189
Коефіцієнт абсолютної ліквідності (Кабл)	0,04	0,03	0,14	0,09
Коефіцієнт поточної ліквідності (Кпл)	0,24	0,23	0,32	0,08
Коефіцієнт загальної ліквідності (Кзл)	1,38	1,56	1,77	0,39
Коефіцієнт власної платоспроможності (Квпл)	0,38	0,56	0,77	0,39

Джерело: розраховано автором за даними звітності ТОВ “Агрофірма Брусилів”

Можна побачити в табл. 2, що найбільші значення показники ліквідності були у 2015 році, у 2014 році вони значно нижчими. У 2015 році порівняно з 2013 роком рівень показників підвищився на: абсолютна ліквідність – 0,09; поточна ліквідність –

0,08; загальна ліквідність – 0,39; власна платоспроможність – 0,39, такі результати свідчать про те, що ліквідність та фінансова платоспроможність підприємства покращується. Також проаналізовано показники фінансової стійкості підприємства (табл. 3).

Таблиця 3

Показники фінансової стійкості ТОВ “Агрофірма Брусилів”

Table 3

Financial stability Indicators of “Agrofirma Brusilov”

Показники	Роки			Відхилення 2015-2013 рр.
	2013	2014	2015	
Необоротні активи, тис. грн.	16765	16684	17097	332
Оборотні активи, тис. грн.	24358	25450	22123	-2235
Власний капітал, тис. грн.	23364	25791	26661	3297
Залучений капітал, тис. грн.	70	70	59	-11
Сума балансу, тис. грн.	41123	42134	39220	-1903
Коефіцієнт фінансової незалежності (Кфнз)	0,57	0,61	0,68	0,11
Коефіцієнт фінансової залежності (Кфз)	1,76	1,63	1,47	-0,29
Коефіцієнт співвідношення мобільних та іммобільних активів (Кма/іма)	0,69	0,66	0,77	0,08
Коефіцієнт постійного активу (Кпа)	0,72	0,65	0,64	-0,08

Джерело: розраховано автором за даними звітності ТОВ “Агрофірма Брусилів”

Аналіз фінансової стійкості за 2013–2015 рр. в таблиці 3 показав, що протягом аналізованого періоду підприємство було фінансово стійким, оскільки показники фінансової незалежності були вище 0,5, що свідчить про достатність власних коштів; показники фінансової залежності – більше 1, що свідчить про можливість покриття залучених кошти за рахунок власних ресурсів; показники співвідношення мобільних до іммобільних активів – менше 1, свідчить про недостатність оборотних активів; показники постійного активу більше 0,5, що свідчить про фінансування власних ресурсів у розвиток підприємства. Для побудови діаграми індикаторів рівня оцінки фінансового стану визначено нормовані значення відповідних показників (табл. 4).

Таблиця 4

Вихідні дані для побудови діаграми індикаторів оцінки фінансового стану ТОВ “Агрофірма Брусилів”

Table 4

Initial data for creating of chart of evaluation of financial position indicators of “Agrofirm Brusilov”

Показники	Граничне значення показника		Граничне значення індикатора		Фактичне значення показника Рф		
	критичне Ркр	нормальне Рн	критичне Хкр	нормальне Хн	Роки		
					2013	2014	2015
Коефіцієнт абсолютної ліквідності (Кабл)	0,04	0,25	0,16	1	0,04	0,03	0,14
Коефіцієнт поточної ліквідності (Кпл)	0,5	1	0,50	1	0,24	0,23	0,32

Коефіцієнт загальної ліквідності (Кзл)	0,9	2	0,45	1	1,38	1,56	1,77
Коефіцієнт власної платоспроможності (К впл)	0,9	1	0,90	1	0,38	0,56	0,77
Коефіцієнт фінансової незалежності (Кфнз)	0,2	0,6	0,33	1	0,57	0,61	0,68
Коефіцієнт фінансової залежності (Кфз)	0,1	0,5	0,20	1	1,76	1,63	1,47
Коефіцієнт співвідношення мобільних та іммобільних активів (Кма/іма)	0,5	1	0,50	1	0,69	0,66	0,77
Коефіцієнт постійного активу (Кпа)	0,15	0,5	0,30	1	0,72	0,65	0,64

Джерело: розраховано автором за даними звітності ТОВ “Агрофірма Брусилів”

Результати аналізу табл. 4 показали, що фактичні (2015 року) показники абсолютної, поточної та загальної ліквідності мають значення 0,14; 0,32; 1,17, а нормальні їх значення 0,25; 1; 2 це означає, що підприємство не є ліквідним, оскільки фактичні результати значно нижче їх нормальних значень. Показники фінансової незалежності та залежності, коефіцієнт співвідношення мобільних та іммобільних активів у 2015 році мали такі значення: 0,68; 1,47; 0,77, а нормальні їх значення 0,6; 0,5; 1 це означає, що підприємство забезпечене власним капіталом і є фінансово незалежним, оскільки фактичні результати перевищують їх нормальні значення. Графічно критичні, нормальні і фактичні значення наведено на діаграмі індикаторів оцінки фінансового стану за 2015 рік (рис. 1).

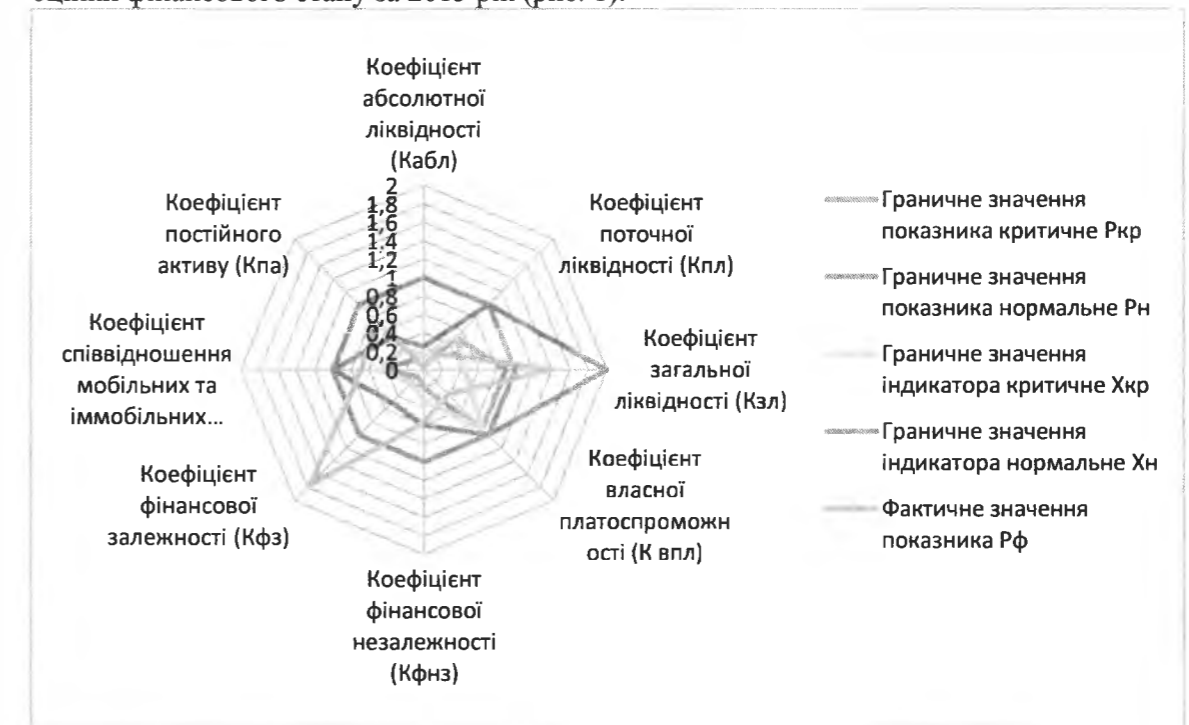

Рис. 1. Індикатори оцінки фінансового стану за 2015 рік

Fig. 1. Evaluation of financial position indicators for 2015.

Джерело: складено автором на основі даних таблиці 4

Як видно із рис. 1, підприємство має непоганий фінансовий стан у 2015 рік. Отже, для інтерпретації інтегральної оцінки розмежуємо значення з використанням методом рейтингової оцінки. В основі визначення класу (рівня) фінансового стану лежать граничні значення показників (табл. 4) та їхній рейтинг. Якщо оцінка має значення вище нормального, то їй присвоюють I клас, нижче нормального, але вище критичного – присвоюють II клас, нижче критичного – III клас. Модель шкали, що включає показники ліквідності, платоспроможності та фінансової стійкості, подана у табл. 5.

Таблиця 5

Шкала для оцінки фінансового стану підприємства

Table 5

The scale of evaluation of financial position of the company

Найменування показника	I клас	II клас	III клас
Коефіцієнт абсолютної ліквідності (Кабл)	Більше 0,25	0,1	0,04
Коефіцієнт поточної ліквідності (Кпл)	Більше 1,0	0,7	0,5
Коефіцієнт загальної ліквідності (Кзл)	Більше 2,0	1,3-1,1	Менше 1
Коефіцієнт власної платоспроможності (К впл)	Більше 1,0	0,4-0,3	Менше 1
Коефіцієнт фінансової незалежності (Кфнз)	Більше 0,6	0,42-0,41	Менше 0,3
Коефіцієнт фінансової залежності (Кфз)	Більше 0,5	0,2	Менше 0,1
Коефіцієнт співвідношення мобільних та іммобільних активів (Кма/іма)	Більше 1,0	0,7	Менше 0,5
Коефіцієнт постійного активу (Кпа)	Більше 0,5	0,4	Менше 0,2

Джерело: складено автором за даними [3]

Загальна оцінка дається у балах, які визначаються як добутки рейтингу кожного показника на клас, а рейтинг кожного показника встановлюється в залежності від цілей дослідження і важливості показника для обраного напрямку дослідження. Практичне відображення оцінки фінансового стану за 2013–2015 роки згідно розробленої шкали наведена (табл. 6).

Таблиця 6

Інтегральна оцінка фінансового стану ТОВ “Агрофірма Брусилів”

Table 6

The integrated estimation of the financial position of “Agrofirma Brusilov”

Показники	Рейтинг показників, %	Фактичне значення показника			Клас			Бали		
		2013	2014	2015	2013	2014	2015	2013	2014	2015
Коефіцієнт абсолютної ліквідності (Кабл)	15	0,04	0,03	0,14	3	3	2	45	45	30
Коефіцієнт поточної ліквідності (Кпл)	13	0,24	0,23	0,32	3	3	3	39	39	39
Коефіцієнт загальної ліквідності (Кзл)	13	1,38	1,56	1,77	1	1	1	13	13	13
Коефіцієнт власної платоспроможності (К впл)	15	0,38	0,56	0,77	2	1	1	30	15	15
Коефіцієнт фінансової незалежності (Кфнз)	12	0,57	0,61	0,68	1	1	1	12	12	12

Коефіцієнт фінансової залежності (Кфз)	12	1,76	1,63	1,47	1	1	1	12	12	12
Коефіцієнт співвідношення мобільних та іммобільних активів (Кма/іма)	10	0,69	0,66	0,77	2	2	2	20	20	20
Коефіцієнт постійного активу (Кпа)	10	0,72	0,65	0,64	1	1	1	10	10	10
Інтегральна оцінка фінансового стану	100	X	X	X	X	X	X	181	166	151

Джерело: розраховано автором на основі даних [3]

В результаті аналітичних розрахунків видно, що інтегральна оцінка фінансового стану за 2015 рік склала 151 балів, що відповідає II класу і дозволяє оцінити фінансовий стан компанії нормальним, що свідчить про не високий рівень показників ліквідності, платоспроможності і фінансової стійкості.

Висновки. В результаті використання інтегральної оцінки фінансового стану можливо побачити проблемні сторони фінансового стану підприємства та розробити заходи щодо підвищення ліквідності, платоспроможності, виявити резерви підвищення ефективності функціонування підприємства та попередити виникнення фінансової кризи.

Аналіз показників фінансового стану показав, що менеджмент підприємства не задумується над питанням фінансової стабільності та платоспроможності підприємства, а навпаки, не розуміють користі позиченого капіталу та бояться його залучати.

Якщо проаналізувати теперішній стан сільськогосподарського підприємства і порівняти з майбутніми перспективами, то можемо стверджувати про значний виробничий потенціал підприємства, які його можливі потужності в майбутньому і що необхідно зробити задля їх покращання. Досить важливою умовою тут є дослідження всіх показників підприємства для того, щоб краще побачити недовикористані можливості самого підприємства.

Перспективою подальших наукових розвідок є аналіз взаємозв'язку між інвестиційною привабливістю підприємства та регіоном, де воно розташоване. Він базується на визначенні інвестиційної привабливості за фінансовими показниками, розмірами землекористування та обсягом зовнішніх і внутрішніх інвестицій у сільськогосподарські підприємства області.

1. Про затвердження Методики проведення поглибленого аналізу фінансово-господарського стану неплатоспроможних підприємств та організацій. Наказ Агентства з питань запобігання банкрутству підприємств та організацій 27.06.1997 р. N 81. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0288-97>
2. Борщ Л.М. Інвестування: теорія і практика: навчальний посібник / Борщ Л.М., Герасимова С.В. – [2-ге видання, перероб. і доп.] – К. : Знання, 2007. – 685 с.
3. Інвестиції зовнішньоекономічної діяльності України [Електронний ресурс] / Державна служба статистики. – Режим доступу : http://ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/publ6_u.htm.
4. Задорожна Я.Є. Підвищення інвестиційної привабливості підприємництва як напрямок залучення інвестиційних ресурсів / Я.Є.Задорожна, Л.П. Дядечко // Інвестиції: практика та досвід. – №2. – 2007. – С.32-35.
5. Нападівська І.В. Теоретичні та методичні аспекти дослідження інвестиційної привабливості України / І.В. Нападівська // Вісник ДонДУЕТ. – №4(28). – 2005. – С.55-61.

- Пономаренко В.С. Економічні та соціальні аспекти управління інвестиційною діяльністю / Пономаренко В.С., Гриньова В.М., Лисиця Н.М., Ястремська О.М. – Х. : ХДЕУ, 2003. – 180 с.
- Садеков А.А., Лисова Н.А. Инвестиционная привлекательность предприятия (методология и методика оценки) / Садеков А.А., Лисова Н.А. – Донецк : ДонГУЭТ, им.М.Тугана – Барановского, 2001. – 270 с.
- Ястремська О.М. Інвестиційна діяльність промислових підприємств: методологічні та методичні засади: Наукове видання / О.М.Ястремська. – Х. : ХДЕУ, 2004. – 427с.

References

- “On approval of the Methodology depth analysis of the financial and economic state of insolvent companies and organizations. Order of the Agency for the Prevention of bankruptcy of enterprises and organizations June 27,1997 N 81.Official site of the Verkhovna Rada of Ukraine, zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0288-972. Accessed 12 Feb. 2017.
- Borshch, L.M., and S.V. Gerasimov. *Investment: Theory and Practice: Textbook*. 2nd ed., Knowledge, 2007.
- “Investments of foreign economic activity of Ukraine.” *State Statistics Service*, ukrstat.org/uk/druk/publicat/kat_u/publ6_u.htm. Accessed 12 Feb. 2017.
- Zadorozhna, Ya.Ye., and L.P. Diadechko. “Increasing of investment attractiveness of entrepreneurship as a way of attracting of investment resources.” *Investments: practice and experience*, no. 2, 2007, pp. 32-35.
- Napadovskaya, I.V. “Theoretical and methodological aspects of research investment attractiveness of Ukraine.” *Bulletin Don SUET*, no. 4 (28), 2005, pp. 55-61.
- Ponomarenko, V.S., Gryniova, V.M., Lysytsia N.M., and A.M. Yastremska. *Economic and social aspects of investment activity*, HDEU, 2003.
- Sadekov, A.A., and N.A. Lysova. *Investment attractiveness of the enterprise (Methodology and technique estimations)*, M.Tuhan - Baranovsky Don SUET, 2001.
- Yastremska, A.M. *Investments industry: Methodological and methodical bases: scientific publications*, KhSEU, 2004.

Рецензенти:

Рогач С.М. – д.е.н., професор, зав кафедри економіки підприємства ім. Романенка Національного університету біоресурсів і природокористування України;

Вдовенко Н.М. – д.е.н., професор, зав кафедри глобальної економіки Національного університету біоресурсів і природокористування України.

УДК 330.101:620.91-027.236

ББК 65.28 (4 УКР)

Климчук М.М.

ТРИАДО-МОДУСНА МОДЕЛЬ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОТЕНЦІАЛУ ЕНЕРГОРЕСУРСОЗБЕРЕЖЕННЯ НА ПІДПРИЄМСТВАХ

Київський національний університет
будівництва і архітектури
Міністерство освіти і науки України,
кафедра організації та управління будівництвом,
проспект Повітрофлотський, 31, м.Київ,
03680, Україна,
тел.: 0663398973,
e-mail: klimarchuk@gmail.com

Анотація. У статті досліджено категоріальний апарат ресурсного, енергетичного та потенціалу енергозбереження, що обумовило розроблення триадо-модусної моделі реалізації потенціалу енергоресурсозбереження підприємств на засадах концепції “environmental economics”. Для оцінювання рівня ефективності споживання енергоресурсів на підприємстві запропоновано використовувати дефініцію “потенціал енергоресурсозбереження”, яку

інтерпретовано як синергетичний підхід щодо підвищення резервів енергозбереження через інтенсифікацію виробництва на базі раціоналізації використання всіх видів ресурсів.

Ключові слова: потенціал енергозбереження, відновлювальні джерела енергії, енергоефективність, інвайроментальна економіка, енергоресурси.

Klimchuk M.M.

TRIAD AND MODUS MODEL REALIZATION OF POTENTIAL ENERGY AND RESOURCE SAVINGS ON THE ENTERPRISES

Kyiv National University
Engineering and Architecture
Ministry of Education and Science of Ukraine,
Department of organization and construction
management,
Povitroflotsky ave, 31, Kyiv,
03680, Ukraine,
tel.: 0663398973,
e-mail: klimarchuk@gmail.com

Abstract. The article studied categories of the resource, energy and potential energy savings that resulted in the development of triad and modus model of potential energy and resource savings enterprises based on the concept of “environmental economics”. To assess the level of energy efficiency in the company it is proposed to use a definition of “potential of energy and resource savings” which is interpreted as a synergistic approach to improve energy conservation reserves through intensification of production based on the rationalization of the use of all resources.

Keywords: potential of energy savings, renewable energy, energy efficiency, environmental economics, energy resource.

Вступ. Загострення паливно-енергетичної, екологічної, соціально-економічної криз актуалізує та потребує розроблення теоретичних засад управління потенціалом енергозбереження підприємств на засадах інвайроментальної економіки, що надасть можливість вирішити екологічні та ресурсні проблеми, підвищити рівень енергоефективності, енергонезалежності, енергобезпеки держави. Пріоритетним є вирішення проблематики реалізації потенціалу енергоресурсозбереження на підприємствах будівельного комплексу, де за оцінками експертів він становить 55 % [7].

Дослідженням проблематики реалізації потенціалу енергозбереження на підприємствах займалися низка провідних учених: Д.В. Зеркалов, А.Н. Ковальов, В.О. Козловський, В.І. Литвин, І.В. Причепка, В.П. Розен, І.В. Сизонова, Т.А. Талах, А.В. Чернявський та інші.

Постановка завдання. Метою статті є розробити пропозиції щодо побудови триадо-модусної моделі реалізації потенціалу енергоресурсозбереження на підприємствах.

Результати. В контексті реалізації національної парадигми сталого розвитку, що передбачає визначення стратегічних орієнтирів на основі оцінювання новітніх концепцій реалізації виробничо-комерційної діяльності враховуючі базисні компоненти (соціальну, економічну, екологічну) існує потреба в розробці науково-методичних засад реалізації потенціалу енергоресурсозбереження підприємства на основі новітньої концепції “environmental economics”, що передбачає ефективний розподіл ресурсів навколишнього середовища та обумовлює взаємозалежність довілля й економіки.

Одним з основних стратегічних пріоритетів є комплексний підхід щодо удосконалення та ефективного використання ресурсної бази підприємств в контексті розвитку їх потенціалу енергоресурсозбереження.

Наприклад, у промисловості будівельних матеріалів – перехід з мокрому способу виробництва цементу на напівсухий та сухий способи виробництва. Це надасть можливість зменшити енерговитрати близько 0,5 млн т.у.п. на рік, що становитиме 25 % від річного обсягу споживання паливно-енергетичних ресурсів на виробництво цементу [5].

За результатами проведеного дослідження категоріально-поняттєвого апарату енергозбереження виявлено відсутність чіткого розуміння дефініції енергозбереження. Квінтесенція енергозбереження розглядається в ракурсі різних структурних компонент: економічної, соціальної, технічної, екологічної, але доцільно врахувати інноваційну та інституційну [2].

Існують деякі розбіжності у визначенні таких понять, як “ресурсний потенціал”, “енергетичний потенціал” і “потенціал енергозбереження” підприємства. Так, на думку вчених [3; 9], ресурсний потенціал – це не лише система ресурсів, які є в наявності, але й альтернативні ресурси і їх джерела, тобто нове представлення ресурсів, що раніше не існувало або не використовувалося.

Категорія “енергетичний потенціал” теж має низку інтерпретацій в науковій літературі. Так, І.В. Сизонова визначає “енергетичний потенціал” як “узагальнюючий показник сумарної кількості потенційної енергії, що притаманна певній економічній системі, носіями якої виступають природні, людські та матеріальні ресурси” [8]. Д.В. Зеркалов вважає, що “енергетичний потенціал” знаходиться у прямій залежності від нетрадиційних і відновлюваних джерел енергії [1].

Більшість науковців вважають, що потенціал енергозбереження обумовлений технічними, економічними, фінансовими можливостями промислового підприємства, а також рівнем розвитку науково-технічного прогресу [6]. Автори у своїй роботі [4], розглядають потенціал енергозбереження, як систему взаємопов’язаних поточних та перспективних, внутрішніх та зовнішніх можливостей, мобілізаційних здатностей керівників та персоналу підприємства до перетворення доступних вхідних ресурсів для реалізації стратегічних цілей підприємства.

Ефективність споживання паливно-енергетичних ресурсів оцінюють на основі таких показників як: коефіцієнт корисної дії, величина питомого енергоспоживання, енергомісткість продукції, питомими витратами умовного палива, електроенергії та теплоенергії на натуральну одиницю продукції. При цьому беруться до уваги лише прямі витрати палива, проте такий метод оцінювання зміни енерговитрат має недолік, адже прямі питомі витрати не відображають всі витрати виробничого процесу виготовлення кінцевої продукції, то й розрахунок динаміки використання паливно-енергетичних ресурсів на основі цього показника характеризує не повний, а в низці випадків невідповідний дійсності результат роботи підприємства щодо економного використання енергоресурсів.

З метою оцінювання рівня ефективності споживання енергоресурсів, електричної та теплової енергії пропонуємо використовувати дефініцію “потенціал енергоресурсозбереження” інтерпретуємо його, як синергетичний підхід щодо підвищення резервів енергозбереження через інтенсифікацію виробництва на базі раціоналізації використання всіх видів ресурсів (енергоресурсів, електричної та теплової енергії) та побудови ефективної системи управління енергоресурсозбереженням виробничо-економічної системи.

Пропонуємо розробити тріадо-модусну модель реалізації потенціалу енергоресурсозбереження виокремивши модуси (від лат. Modus – вияв, різновид), на

які орієнтуються керівники при прийнятті управлінських рішень в процесі розроблення та реалізації енергозберігаючих заходів.

На тому чи іншому етапі упровадження зазначених заходів значущість окремого модусу може зростати або робота може відбуватись в кількох модусах одночасно. Для схематичного зображення використаємо кола, що перетинаються: коло “РП” (ресурсний потенціал) – система ресурсів, перспективне впровадження альтернативних джерел енергії;

“ПЕ” (потенціал енергозбереження) – використання переваг підприємством при економії паливно-енергетичних ресурсів від упровадження засобів технічно-технологічного, організаційно-економічного характеру, з врахуванням соціально - екологічних обмежень;

“ЕП” (енергетичний потенціал) – сумарна кількість зекономленої потенційно можливої енергії природних, людських та матеріальних ресурсів;

“ПЕРЗ” (потенціал енергоресурсозбереження) – модус, є фактично виміром, у якому перебувають усі інші запропоновані модуси (рис.1), тобто зміст реалізації енергозберігаючих заходів, які стосуються як самої виробничо-економічної системи, так і клієнта, та тих обставин, що породжують їх дефіцит енергоресурсів.

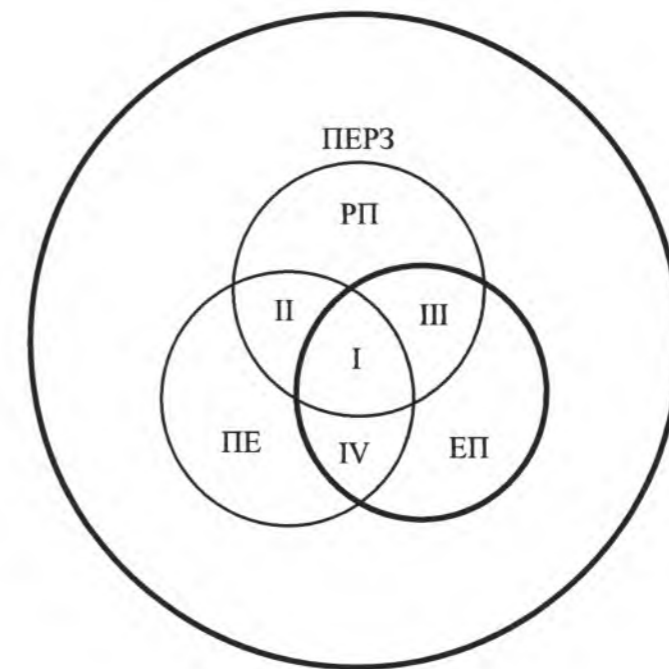

Рис. 1. Тріадо-модусна модель реалізації потенціалу енергоресурсозбереження на підприємствах

Fig.1. Triad and modus model of potential energy and resource savings enterprises

Позначені колами модуси в результаті перетину утворюють сектори: сектор I – перетин модусів: “ресурсний потенціал”, “потенціал енергозбереження”, “енергетичний потенціал”; сектор II – перетин модусів “ресурсний потенціал” та “потенціал енергозбереження”; сектор III – перетин модусів “ресурсний потенціал” й “енергетичний потенціал”; сектор IV – перетин модусів “потенціал енергозбереження” й “енергетичний потенціал”. Відповідно до нашого підходу тріадо-модусна модель реалізації потенціалу енергоресурсозбереження містить такі сектори:

сектор I: “Еколого-соціально-економічний потенціал” – це симбіоз економічних, соціальних, екологічних доміант реалізації заходів енергоресурсозбереження в контексті захисту навколишнього середовища, інтересів суб’єктів виробничо-комерційної діяльності, спрямованих на максимізацію прибутку, а для споживача забезпечення комфортних умов та якісною інноваційною будівельною продукцією в умовах високих темпів урбанізації;

сектор II: “Економічний потенціал енергоресурсозбереження” – це сукупність заходів, що при мінімальних питомих витратах енергії на виробництво одиниці продукції забезпечують максимально ефективно використання енергетичного потенціалу;

сектор III: “Соціальний потенціал енергоресурсозбереження” – забезпечення споживача якісною інноваційною продукцією та послугами;

сектор IV: “Екологічний потенціал енергоресурсозбереження” – зменшення техногенного навантаження на навколишнє середовище, також через упровадження енергозберігаючих заходів визначається максимально можливим зниженням екологічного збитку викидами забруднюючих, шкідливих речовин.

Висновки. Отже, розроблена нами тріадо-модусна модель реалізації потенціалу енергоресурсозбереження надає можливість комплексно підійти до вирішення проблематики ідентифікації сутності, завдань енергоресурсозбереження на підприємствах з урахуванням доміантних компонент концепції “environmental economics”: економічної, соціальної, екологічної. На наш погляд, це створює надійний базис для прийняття ефективних управлінських рішень щодо реалізації заходів підвищення рівня енергозбереження та структурувати їх з урахуванням специфіки діяльності виробничо-економічної системи.

Перспективами подальшого дослідження потенціалу енергоресурсозбереження є розробка інструментарію його оцінювання з врахуванням специфіки виробничо-комерційної діяльності будівельних підприємств, а також секторів та модусів запропонованої моделі.

1. Зеркалов Д.В. Енергозбереження: Організація виростання енергоресурсів : довідник / Д.В. Зеркалов. – К. : Основа, 2009. – 396 с.
2. Климчук М.М. Категоріально-поняттєвий апарат у сфері енергозбереження: економічний аспект / М.М. Климчук // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону: науковий журнал. – Вип.11 (Т.2). – П. – 2015. – С.174–178.
3. Ковалев А.Н. Ресурсный потенциал торговых организаций и эффективность его использования: Дис... канд. экон. наук: 08.00.05. – М. : РГБ, 2003. – 224 с.
4. Козловський В.О. Теоретико-методологічні підходи до визначення потенціалу підприємства / В. О. Козловський, І. В. Причєпа // Вісник Вінницького політехнічного інституту. – № 3. – 2007. – С. 28–33.
5. Промисловий потенціал України: проблеми та перспективи структурно-інноваційних трансформацій / [Відпов. ред. канд. экон. наук Ю.В. Кіндзерський]. – К. : Ін-т економіки та прогнозування НАН України, 2007. – 408 с.
6. Розен В.П. Використання класифікації підрозділів по потенціалу енергозбереження для планування впровадження енергозберігаючих заходів : курс лекцій / В.П.Розен, Чернявський, В.І. Литвин. – К. : НТУУ “КПІ”, 2005. – 16 с.
7. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 13.07.2016 “Про схвалення Концепції впровадження механізмів стабільного фінансування заходів з енергоефективності” № 489-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=249189954>
8. Сизонова І.В. Організаційно-економічні основи енергозбереження в сільському господарстві: Автореф. дис... канд. экон. наук: 08.07.02 / Сумський національний університет. – Суми, 2004. – 24 с.

9. Талах Т.А. Аналіз ефективності використання ресурсного потенціалу підприємств хлібопекарської промисловості: Автореф. дис... канд. экон. наук: 08.06.04 / Терноп. акад. народ. госпва. – Тернопіль, 2005. – 22 с.

References

1. Zerkalov, D.V. *Energozberezhennya: Organizaciia virostantnya energoresursiv: Dovidnik*, Osnova, 2009.
2. Klimchuk, M.M. “Kategorial'no-ponyatyevyi aparat u sferi energozberezhennia: ekonomichnyy aspekt.” *Aktual'ni problemi rozvitku ekonomiki regionu*, vol. 2, no. 11, 2015, pp. 174-178.
3. Kovalev, A.N. *Resursnyi potentsial torgovyh organizatsii i effektivnost' iego ispol'zovaniia: Dis... kand. ehkon. nauk: 08.00.05*, RGB, 2003.
4. Kozlovskyy, V.O., and I. V. Prichepa. “Teoretyko-metodologichni pidhody do vyznachennia potentsialu pidpriemstva.” *Visnyk Vinnitskogo politekhnichnogo instytutu*, no. 3, 2007, pp. 28-33.
5. *Promyslovyi potentsial Ukraini: problemy ta perspektivy strukturno-innovatsiinyh transformatsiy*. Edited by Yu.V. Kindzers'kii, In-t ekonomiky ta prognosuvannia NAN Ukrainy, 2007.
6. Rozen, V.P., Cherniavs'kii, A.V., and V.I. Lytvyn. *Vykorystannia klasyfikatsii pidrozdiliv po potentsialu energozberezhennia dlia planuvannia vprovadzhenia energozberigaiuchykh zahodiv*, NTUU “KPI”, 2005.
7. “Pro skhvalennia Kontseptsiiv vprovadzhenia mekhanizmiv stabil'nogo finansuvannia zahodiv z energoeffektivnosti. Rozporyadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy № 489-r vid 13.07.2016.” *Government portal*, www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=249189954. Accessed 12 Feb. 2017.
8. Syzonova, I.V. *Organizatsiino-ekonomichni osnovy energozberezhennia v sil's'komu gospodarstvi: Avtoref. dis... kand. ekon. nauk: 08.07.02*, Sums'kii natsional'nyi universytet, 2004.
9. Talah, T.A. *Analiz effektivnosti vykorystannia resursnogo potentsialu pidpriemstv khlibo-pekars'koi promyslovosti: Avtoref. dis... kand. ekon. nauk: 08.06.04*, Ternop. akad. narod. gosp., 2005.

Рецензенти:

Рижаківа Г.М. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту в будівництві Київського національного університету будівництва і архітектури;

Тугай О.А. – доктор технічних наук, професор, завідувач кафедри організації та управління будівництвом Київського національного університету будівництва і архітектури.

УДК 339.56

ББК 65.5+65.26я73

Вербицька Г.Л.

ТЕНДЕНЦІЇ ЕКСПОРТУ ТОВАРІВ УКРАЇНОЮ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Національний університет “Львівська політехніка”,
Міністерство освіти і науки України,
кафедра менеджменту і міжнародного підприємництва,
вул. С. Бандери, 12, м. Львів,
79013, Україна,
тел.: 0977410671,
e-mail: galinaverbicka@ukr.net

Анотація. Стаття спрямована на дослідження тенденцій експорту товарів Україною в умовах євроінтеграції. Метою статі є дослідити тенденції експорту товарів Україною в умовах євроінтеграції; визначити перспективи покращення експортної політики України. В процесі дослідження використовувалися такі методи: економіко-статистичний (при дослідженні тенденцій експорту товарів Україною в умовах євроінтеграції); аналітичний і структурно-логічний (при визначенні напрямків експортної політики українського уряду). Отримано такі результати: досліджено структуру та тенденції експорту товарів Україною; проаналізовано сучасні процеси європейської інтеграції України та зміни, які відбулися у зв'язку з цим у сфері міжнародної торгівлі; визначено негативні чинники, що впливають на стан зовнішньої торгівлі України. Наукова новизна дослідження полягає у використанні комплексного підходу до обґрунтування напрямів покращення експортної політики України, втілення яких дасть змогу

підвищити ефективність інтеграції нашої держави до системи світового господарства. Отримані результати дослідження направлені на вирішення проблеми пасивного торговельного балансу вітчизняної економіки. Вони можуть бути використані в процесі формування урядової експортної політики.

Ключові слова: експорт, зовнішня торгівля, статті експорту, товар, квота.

Verbytska H.L.

TENDENCIES OF EXPORT OF GOODS OF UKRAINE IN CONDITIONS OF EUROPEAN INTEGRATION

National University "Lviv Polytechnic",
Ministry of Education and Science of Ukraine,
Department of Management and international
entrepreneurship,
S. Bandery str., 12, Lviv,
79013, Ukraine,
tel.: 0977410671,
e-mail: galinaverbicka@ukr.net

Abstract. The article aims to study the trends of export of goods of Ukraine in conditions of European integration. The purpose is to examine the export trends of goods of Ukraine in conditions of European integration; to determine the prospects of improving the export policy of Ukraine. In the process of research the following methods were used: Economics and statistics (in the study of trends of export of goods of Ukraine in conditions of European integration); analytical and logical (in determining the directions of the export policy of the Ukrainian government). The following results are obtained: the structure and trends of exports of goods Ukraine; analyzes the current processes of European integration and the changes that have occurred in this regard in the field of international trade; the identified negative factors affecting the condition of foreign trade of Ukraine. Scientific novelty of the research is to use an integrated approach to the justification of directions of improvement of the export policy of Ukraine, the implementation of which will improve the efficiency of integration into the world economy. The results of research aimed at solving the problems of the passive trade balance of the domestic economy. They can be used in the formation of government export policy.

Key words: export, foreign trade, export, commodity, quota.

Вступ. Товарна експортна діяльність є вихідною формою міжнародного економічного співробітництва. Ще жодній країні не вдалося створити ефективну і незалежну від будь-яких інших держав економіку, ізолювавши її від світової економічної системи та процесів глобалізації. Від тенденцій розвитку експортної діяльності залежить економічне становище держави.

Дослідженням питань розширення експортної діяльності підприємствами України присвячені праці багатьох вітчизняних вчених, зокрема слід виділити Т.Л. Вишинську, О.В. Генералова, Т.А. Дейнеку, О.В. Єлісеєнко, А.А. Мазаракі, Т.М. Мельник, О.О. Носирева, тощо. Однак, незважаючи на численні дослідження цієї проблеми, питання низької конкурентоспроможності вітчизняної продукції на зовнішніх ринках є досить складними і потребують постійного моніторингу.

Постановка завдання. Метою статі є дослідження тенденцій експорту товарів Україною в умовах євроінтеграції; визначення перспектив покращення експортної політики України. Теоретичною і методологічною основою дослідження є фундаментальні положення сучасної економічної теорії, наукові праці вчених, статистичні дані, нормативні та законодавчі акти України з питань регулювання міжнародної торгівлі. В процесі дослідження використовувалися такі методи: економіко-статистичний (при дослідженні тенденцій експорту товарів Україною в

умовах євроінтеграції); аналітичний і структурно-логічний (при визначенні напрямків експортної політики українського уряду).

Результати. Інтеграція України у світову економіку виявилася досить болісною. У міжнародну торговельну гонку економіка України включилася з позицій аутсайдера. Напівсировинна спеціалізація української економіки робить її досить чутливою до зовнішніх загроз та зміни цінової кон'юнктури. В топ-10 експортованих товарів найбільш високотехнологічною продукцією є кабель. Основними статтями вітчизняного експорту в 2015 р. були: продовольчі товари і сільськогосподарська продукція (38,2%); метали і вироби з них (24,8%); машини, обладнання і транспорт (12,5%), мінеральні продукти (6,8%); продукція хімічної промисловості, каучук (6,7%); деревина і целюлозно-паперові вироби (4,5%); текстиль, текстильні вироби, взуття (2,1%); паливно-енергетичні товари (1,3%); вироби з каменю скла кераміки (0,9%); шкіра, хутро і вироби з них (0,3%). Питома вага експорту продовольчих товарів і сільгосппродукції у товарній структурі експорту України в 2015 році склала рекордний показник – 38,2%. Всього експорт товарів за 2015 рік в грошовому еквіваленті склав 38,17 млрд. дол. США, та зменшився на 29,3% проти обсягу 2014 р. та на 38,8% проти обсягу 2013 р. [4].

Український експорт, що ґрунтується на зернових і рослинних оліях, тільки частково збігається зі структурою світового товарного попиту [2]. Проведене на прохання Мінекономрозвитку дослідження Інституту економічних досліджень і політичних консультацій свідчить: якщо у світовому експорті домінують механічне обладнання (23,7%), мінеральні продукти (18,8%), транспортні засоби (9,9%), хімічна продукція (8,8%) і недорогоцінні метали, то в українському частка механічного обладнання вдвічі менша (10,5%), ніж у середньому по світу. При цьому частка зовнішніх поставок недорогоцінних металів і виробів з них істотно перевищує загальносвітовий показник (29,8%). Та й частка експорту мінеральних продуктів у нашій країні (12,5%) також менша за середньосвітову (18,8%). Водночас питома вага продукції рослинного походження в українському експорті (11,9%) майже вчетверо перевищує світові показники. При цьому на українські жири й олії припадає 3,5% світового ринку, на продукти рослинного походження – 1,6% [5].

Сировинна спрямованість українського експорту свідчить про низьку конкурентоспроможність вітчизняної продукції на світовому ринку. Основною причиною погіршення стану торгівлі товарами України є падіння експорту металургії, питома вага якої в структурі експорту в 2006 р. складала 39,03 %, в 2014 р. – 25,9 %, в 2015 р. – 24,8 % [3]. Зважаючи на те, що ця група становить високу питому вагу в структурі українського експорту, вплив зазначеного негативного фактора є досить вагомим. У першу чергу, це обумовлено продовженням бойових дій на Сході України, зупиненням або ж значним скороченням роботи багатьох металургійних підприємств.

Наша країна в 2015 році здійснювала експорт в 191 країну, а головним партнером України виступив Європейський Союз, на який довелося 34,1% від всього вітчизняного експорту. Найсуттєвіші експортні поставки серед країн ЄС здійснювались до Італії (чорні метали, зернові культури, жири та олії тваринного або рослинного походження) та Польщі (чорні метали, електричні машини, руди, шлак і зола) – по 5,2% від загального обсягу експорту, Німеччини – 3,5% (електричні машини, одяг та додаткові речі до одягу, текстильні, механічні машини) та Іспанії – 2,7% (зернові культури, жири та олії тваринного або рослинного походження, залишки і відходи харчової промисловості) [1].

Вагомою подією у реалізації зовнішньоторговельної політики стало підписання Угоди про Асоціацію між країнами Європейського Союзу та Україною у 2014 р. В рамках вільної торгівлі Україна може імпортувати 36 видів сільськогосподарських

товарів із 0% митною ставкою у межах встановленої квоти. Всі інші види товарів, а також обсяги, які перевищують встановлені квоти Україна експортує по загальній системі зі сплатою митних платежів [7].

За період п'ять місяців 2016 р. вже повністю використано 9 тарифних квот: на виноградний та яблучний соки, мед, ячмінну крупу та борошно, цукор, оброблені томати, кукурудзу, овес, пшеницю, а також солод та пшеничну клейковину. При цьому експорт продовжується і поза межами тарифних квот. Основна квота на м'ясо птиці на перший та другий квартал вже традиційно використана на 100% (4 000 тонн щокварталу). У поточному році розпочалося активне використання додаткової квоти на курячі каркаси (23% від загального обсягу квоти). Також розпочалося використання тарифних квот на цукрову кукурудзу, цукрові продукти (фруктоза, лактоза, ін.), етанол, крохмаль, висівки, відходи та залишки, ячмінь, оброблені продукти з цукру, оброблену продукцію з зернових тощо. Виробникам курятини реалізувати свою продукцію в Європі поза квотою не вигідно – мито занадто високе і товари стають неконкурентоспроможними. У той же час, наприклад, виробники меду в минулому році за квотою (з нульовим митом) продали 5 тисяч тонн меду, а з митом в 17,3% – 21,1 тис. тон [6].

З 36 категорій продуктів, які підпадають під дію квот, наразі всі квоти ще не покриті тому, що українська продукція поки не відповідає багатьом санітарним і фітосанітарним стандартам, і українські компанії не можуть наразі експортувати цю продукцію до ЄС. Взагалі не здійснювались поставки такої продукції, на які передбачені квоти: яловичина, м'ясо баранини (1 500 тонн), часник (500 тонн), цукрові сиропи (2 000 тонн), оброблений крохмаль (1 000 тонн), гриби (500 тонн), продукція з обробленого молока (2 000 тонн), оброблена продукція з зернових (2 000 тонн), оброблена продукція з молочних вершків (300 тонн), сигари та цигарки (2 500 тонн), манітол сорбіту (100 тонн), продукти переробки солоду та крохмалю (2 000 тонн) [8].

Реалізація мети експортної орієнтації економіки неможлива без реалізації ефективної експортної політики держави, яка повинна бути спрямована переважно на: забезпечення сприятливих умов для виходу країни на світовий ринок; реалізацію на світовому ринку товарів, у виробництві яких країна має порівняльні переваги. Особливо важливим є створення технологічно пов'язаних, конкурентоспроможних виробництв, здатних нарощувати товарний експорт. Йдеться про реалізацію таких пріоритетів: орієнтація на експорт високоякісного прокату; розвиток експортної спеціалізації за окремими видами сільськогосподарської продукції, переробної і харчової промисловості, сільськогосподарських машин та обладнання для харчової промисловості; розвиток спеціалізованого, зорієнтованого на міжнародні ринки комплексу виробництва ракетної та авіаційної техніки, підтримка оборонно-промислового комплексу, передусім за напрямками, що вже сьогодні мають перспективи виходу на зовнішні ринки; розвиток мікроелектроніки; формування нового наукомісткого комплексу на базі виробництв, що безпосередньо пов'язані з реалізацією перспективних науково-технічних досягнень.

Висновки. Отже, за останні два десятиліття ринкових реформ національної економіки Україні так і не вдалося суттєво змінити свій статус у міжнародній системі поділу праці. Зберігається сировинне спрямування українського експорту, практично втрачені конкурентні переваги у техніці та технологічному обладнанні. Тому експортна політика держави повинна бути спрямованою на: забезпечення сприятливих умов для виходу країни на світовий ринок; реалізацію на світовому ринку товарів, у виробництві яких країна має порівняльні переваги; підтримку вітчизняних експортерів конкурентоспроможної продукції. Перспективою подальших досліджень в цьому напрямі є аналізування структури експорту послуг в Україні.

1. Вишинська Т.Л. Сучасний стан зовнішньої торгівлі товарами в Україні / Т.Л. Вишинська, О.В. Генералов, І.М. Севрук // Науковий журнал "ScienceRise". – 2015. – №3. – Т.3. – С. 41–45.
2. Власюк Т.О. Оптимізація імпоротної політики як чинник зовнішньоторговельної безпеки / Т.О. Власюк // Проблеми економіки. – 2015. – №3. – С. 39–51.
3. Дейнека Т.А. Проблеми та суперечності сучасного періоду трансформації зовнішньоекономічних відносин України / Т.А. Дейнека // Вісник ОНУ імені І.І. Мечникова. – 2016. – Т. 21. – Вип. 4. – С. 40–43.
4. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
5. Зовнішня торгівля України товарами та послугами у 2015 році: статистичний збірник. – К. : Державна служба статистики. – 156 с.
6. Микольська Н. Що дала Україні вільна торгівля з ЄС / Н. Микольська // НВ [Електронний ресурс]. – 07 червня 2016р. – Режим доступу : <http://biz.nv.ua/ukr/experts/mikolskaya/vilna-torgivlja-mizh-ukrajinoju-ta-jes-persh-rezultati-142400.html>.
7. Самаєва Ю. Торговля з ЄС: за деякими позиціями експорт навіть не розпочинався / Ю. Самаєва // Дзеркало тижня: інформаційно-аналітичний тижневик. – 28 травня – 3 червня 2016 р. – №19. – С. 9.
8. Трофімцева О. Збільшення європейських тарифних квот – черговий крок до відкриття ринків / О. Трофімцева // Agropolit.com [Електронний ресурс]. – 27 жовтня 2016. – Режим доступу : <https://agropolit.com/blog/163-zbilshennya-yevropeyskih-tarifnih-kvot--chergoviy-krok-do-vidkrittya-rinkiv>.

References

1. Vyshynska, T.L., Heneralov, O.V., and I.M. Sevruk. "The modern condition of foreign trade in Ukraine." *Naukovyi zhurnal "ScienceRise"*, no 3, 2015, pp. 41-45.
2. Vlasjuk, T.O. "Optimization of the import policy as a factor in foreign trade security." *Problemy ekonomiky*, no 3, 2015, pp. 39-51.
3. Deineka T.A. "Problems and contradictions of the modern period of transformation of foreign economic relations of Ukraine." *Visnyk ONU imeni I.I. Mechnykova*, vol. 21, 2016, pp. 40-43.
4. *Derzhavnyi komitet statystyky Ukrainy*, www.ukrstat.gov.ua. Accessed 25 Jan. 2017.
5. *Zovnishnia torhivlia Ukrainy tovaramy ta posluhamy u 2015 rotsi: statystychnyi zbirnyk*, Derzhavna sluzhba statystyky, 2015.
6. Mykolska, N. "That gave Ukraine a free trade with the EU." *NV Biznes*, biz.nv.ua/ukr/experts/mikolskaya/vilna-torgivlja-mizh-ukrajinoju-ta-jes-persh-rezultati-142400.html. Accessed 25 Jan. 2017.
7. Samaieva, Iu "Trade with the EU: for some items, the export of not even started." *Dzerkalo tyzhnia: informatsiino-analitychnyi tyzhnevnyk*, no. 19, 2016, pp. 9.
8. Trofimtseva, O. "The increase in the European tariff quotas is another step towards opening up." *Agropolit.com*, 27 Oct, 2016, agropolit.com/blog/163-zbilshennya-yevropeyskih-tarifnih-kvot--chergoviy-krok-do-vidkrittya-rinkiv, Accessed 25 Jan. 2017.

Рецензенти:

Кузьмін О.Є. – доктор економічних наук, професор, директор Навчально-наукового інституту економіки і менеджменту Національного університету "Львівська політехніка".

Мельник О.Г. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри зовнішньоекономічної та митної діяльності Національного університету "Львівська політехніка".

УДК 004:339

ББК 65.42с51я73

РОЗВИТОК МОДЕЛЕЙ ЕЛЕКТРОННОЇ КОМЕРЦІЇ ТА ЇЇ ПРОБЛЕМИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Баран Р.Я.

Івано-Франківський навчально-науковий інститут менеджменту ТНЕУ,

Міністерство освіти і науки України,
кафедра гуманітарних та фундаментальних дисциплін,
вул. Галицька, 7, м. Івано-Франківськ,
76018, Україна,
тел.: (0342) 773090,
e-mail: baranr32@gmail.com

Анотація. Стаття спрямована на дослідження розвитку моделей електронної комерції та її проблем на сучасному етапі. Метою даної статті є дослідження особливостей використання моделей, форм та інструментів електронної комерції та визначення її основних проблем на сучасному етапі розвитку світової економіки. Проаналізовано сучасний стан розвитку ринку електронної комерції в світі та Україні, що дозволило визначити як його основні тенденції зростання мобільної комерції та трансграничної торгівлі онлайн. Проаналізовано діяльність провідних світових маркетплейсів та здійснено їх порівняльну характеристику. Визначено основні модифікації моделей електронної комерції та основні проблеми даної сфери, що дозволяють підвищити ефективність діяльності вітчизняних підприємств в Інтернет.

Ключові слова: електронна комерція, Інтернет, маркетплейс, мобільна комерція

Baran R. Ya.

DEVELOPMENT OF E-COMMERCE MODELS AND ITS CURRENT CHALLENGES

Ivano-Frankivsk Scientific and Training Institute of
Management Ternopil National Economic University,
Ministry of Education and Science of Ukraine,
Department of humanities and basic sciences,
Galytska str., 7, Ivano-Frankivsk,
76018, Ukraine,
tel.: (0342) 773090,
e-mail: baranr32@gmail.com

Abstract. The article investigates the development of E-commerce business models and highlights its current problems. The aim of the article is to research the application features of E-commerce models, forms and instruments, as well as to define its basic challenges at the present stage of world economic development. The article explores the current state of E-commerce market development both worldwide and in Ukraine. This allows determining the mainstream of E-commerce market - growth of M-commerce and transnational online trade. The article analyzes the activities of leading global marketplaces and offers their performance comparison. It defines the basic modifications in E-commerce models and singles out the key problems in this field thus enabling domestic enterprises to improve the efficiency of their Internet business activities.

Key words: E-commerce, Internet, marketplace, M-commerce

Вступ. На сучасному етапі розвитку світової економіки одним з найбільш помітних чинників впливу є активне формування інформаційного ринку, яке відбувається вже майже півстоліття. Це зумовило інтенсифікацію використання інформаційних потоків в різних сферах життєдіяльності, і, зокрема, в економіці, що проявилось в модифікації інструментів та форм ведення бізнесу, управління ним. Активний розвиток інструментів глобальної інформаційної мережі Інтернет зумовив перехід значної кількості комерційних, а особливо фінансових трансакцій, в електронний формат. Тому ведення бізнесу в Інтернет стає обов'язковим чинником успіху для сучасних компаній в більшості сегментів ринку.

В усьому світі спостерігається підтримання високих темпів зростання електронної комерції протягом останнього десятиріччя. Постійна позитивна динаміка даної сфери

економіки привертає увагу та залучає нових гравців на ринку, які орієнтуються на застосування інноваційних продуктів, а також нових методів, форм та інструментів ведення електронного бізнесу. Додатковим підтвердженням інтересу до даної сфери є запуск в січні 2016 року в Нідерландах EcommerceWiki – Вікіпедії з питань систем електронної комерції, де провідні фахівці з даної тематики матимуть можливість ділитися знаннями щодо електронної комерції та особливостей її розвитку в різних сегментах бізнесу та різних регіонах світу. Цікавими виглядають напрямки трансграничної торгівлі, електронних платежів, мерчендайзингу, ефективності реклами та роботи в соціальних мережах.

Питанням формування систем електронної комерції присвячено дослідження багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених, серед них: І. Балабанов, Д. Белл, М. Кастельс, К. Келлі, Ф. Махлуп, М. Макарова, М. Маклюен, Н. Меджибовська, В. Плєскач, Р. Райх, І. Свидрук, Е. Тоффлер, Ф. Уєбстер. Однак, сфера електронної комерції є настільки динамічною частиною вітчизняної та світової економіки, що потребує постійного дослідження та впровадження нових форм, моделей ведення бізнесу в електронному форматі.

Постановка завдання. В даний час, який характеризується постійними інноваціями в сфері інформаційних технологій, необхідними є дослідження як існуючого стану розвитку систем електронної комерції, проблем, які виникають в різних сферах її обслуговування, так і перспективних напрямків її функціонування.

Слід відзначити високий рівень проникнення електронної комерції в усі сфери економічної діяльності, а це зумовлює необхідність застосування найширшого спектру інноваційних форм і методів організації бізнесу з використанням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій.

Метою даної статті є дослідження особливостей використання моделей, форм та інструментів електронної комерції та її проблеми на сучасному етапі розвитку світової економіки.

Результати. Світова економіка, на даному етапі свого розвитку, характеризується суттєвими якісними та структурними змінами, які дозволяють говорити про формування новітньої економіки, яка базується на максимальному застосуванні інформаційно-комунікаційних технологій, що перетворюються на базис нового соціально-економічного устрою та джерело економічного розвитку. І навіть, коли процеси, які відбуваються називають "четвертою промисловою революцією" [1], то мають на увазі поєднання класичної промисловості з цифровими технологіями.

Одним з найбільш помітних проявів нової інформаційної економіки є формування та поступальний розвиток систем ведення бізнесу з допомогою інструментів інформаційних та електронних комунікацій. Використання систем електронного бізнесу перестало бути просто модним трендом, а є обов'язковим атрибутом сучасної економіки, що підтверджується дослідженнями та статистичними даними як загалом у різних регіонах світу, так і в Україні зокрема.

Динаміка обсягів вітчизняного ринку електронної комерції (E-commerce) у 2015–2016 (табл. 1) роках продовжувала залишатися позитивною, після зростання попередніх років, причому як за даними Державного комітету статистики, так і незалежних дослідницьких агенцій та маркетплейсів.

Варто відзначити, що Державний комітет ввів у форму статистичної звітності в розділі "Роздрібний товарооборот підприємств" графу "продажі через Інтернет, яка починаючи з 2015 року відображається у статистичному бюлетені "Продаж і запаси товарів у торгівій мережі".

Таблиця 1

Динаміка обсягів роздрібного товарообороту та продажів через Інтернет в Україні, млн. грн

Table 1

Dynamics of Retail Turnover and Online Sales in Ukraine, mln UAH

Показник	I квартал			I півріччя		
	2015	2016	2016/2015 (%)	2015	2016	2016/2015 (%)
Роздрібний товарооборот - усього	106 266, 4	120 273,8	13	221 542,2	252 269,9	14
В тому числі через мережу Інтернет	516, 2	833,7	61	888,3	1 668,1	88

Складено автором на основі [2]

Аналіз даних таблиці 1 показує постійну позитивну динаміку офіційних обсягів продажів через мережу Інтернет як відносно роздрібного товарообороту, так і в поквартальних вимірах. Так, у зростання роздрібного товарообороту за I квартал 2016 у порівнянні з 2015 склало 13%, а в перших півріччях даних аналізованих років 14%, а продажі через мережу Інтернет зросли на 61% та 88 % відповідно. Таким чином, помітним є також зростання в часових межах квартал-півріччя у 2016 році в порівнянні з 2015 роком на 27%. Ще більшим є зростання у II кварталі 2016 року в порівнянні з I кварталом 2015 року – понад 100% – з 833,7 млн. грн. до 1 668,1 млн. грн. Однак, якщо брати абсолютні цифри, то за офіційними статистичними даними складає менше 1%.

Схожі дані за відносними показниками зростання українського ринку електронної комерції дає і один з провідних вітчизняних маркетплейсів Prom.ua, який визначив, що кількість замовлень на вітчизняному ринку зростає орієнтовно на 20–30%, а обсяг товарообігу у гривнях – на 40 – 60%, що дає частку продажів через Інтернет 2,1% (у 2014 році), 2,6% (у 2015 році) від загального товарообігу (рис. 1).

Вітчизняний ринок електронної комерції відповідає загальносвітовим тенденціям розвитку даної сфери, адже, обсяги торгівельних онлайн-угод продовжують зростати і в світовому масштабі.

З даними дослідницької агенції eMarketer [4] роздрібні продажі світового ринку електронної комерції (за винятком туристичних та ресторанних послуг, а також різноманітних квитків) складуть в 2016 році 1,915 трлн. дол. США, що становить 8,7% від загального обсягу роздрібних витрат по всьому світу (рис. 2).

І хоча темпи зростання роздрібного сегменту світового ринку електронної комерції хоча й незначно, однак, постійно знижуються, вони суттєво перевищують темпи зростання загальних роздрібних продажів і за прогнозами 2020 році складуть 14,6% від загальних обсягів роздрібних витрат.

Найбільшим регіональним ринком електронної комерції є і залишатиметься протягом прогнозованого періоду Азіатсько-Тихоокеанський, що зумовлено зростанням не тільки найбільшого ринку електронної комерції в світі – китайського (на нього припадає 47 % світового обсягу E-commerce) [4], а й ринків E-commerce Індії, Індонезії, Японії та Південної Кореї.

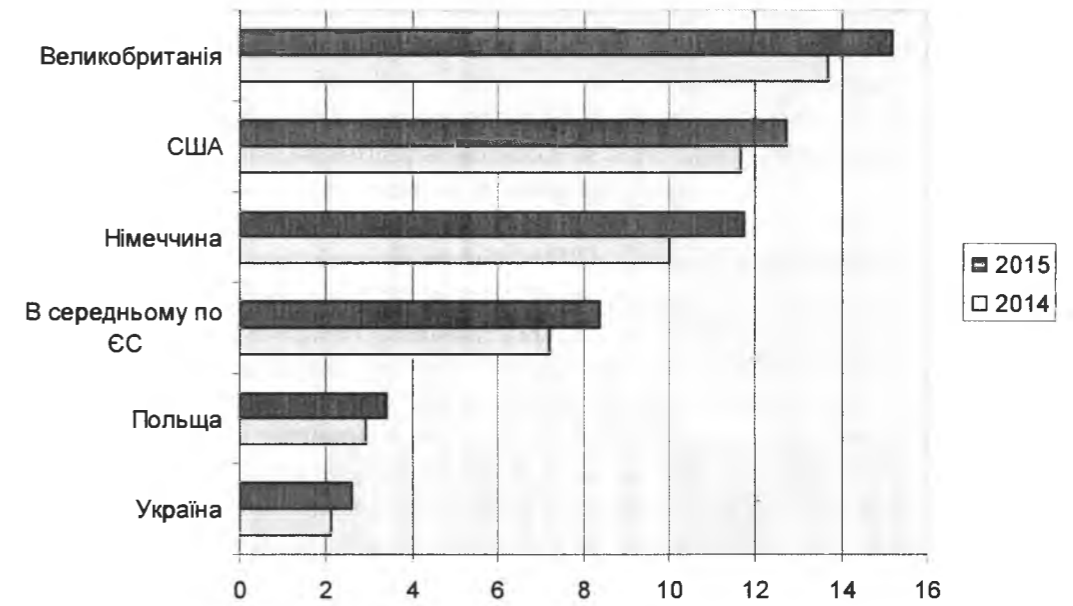

Рис. 1. Частка електронної комерції в роздрібній торгівлі країн світу

Fig. 1. Share of E-commerce in Global Retail Trade

Джерело [3]

Найшвидше, за даними проведеного ASSOCHAM і Forrester дослідження зростає ринок E-commerce Індії, темп зростання якого у 2016 році склав 51 % [5]. Серед характерних рис даного ринку варто відзначити його переважно молодіжну аудиторію та, відповідно, переважання споживання товарів, націлених на неї, а саме, брендового одягу, аксесуарів, взуття, ювелірних та подарункових виробів. Іншою помітною рисою є переважання частки покупок здійснених з допомогою мобільних пристроїв – телефонів і планшетів.

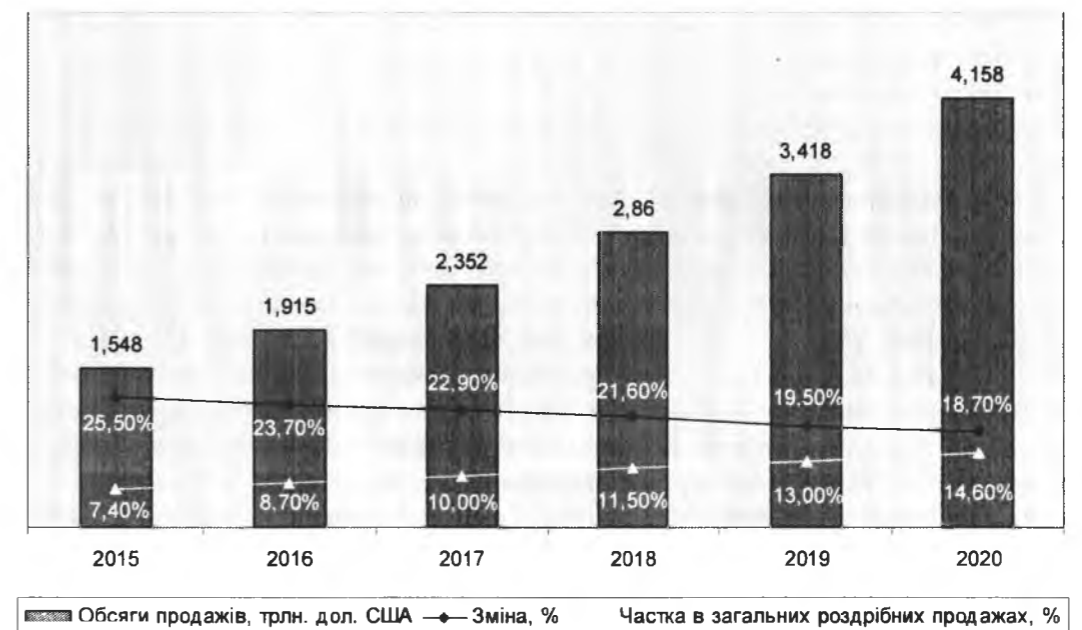

Рис. 2. Роздрібні продажі E-commerce у світі в 2015–2020 рр.

Fig. 2. Global E-commerce Retail Sales in 2015–2020

Джерело [4]

Водночас, варто відзначити, що в більшості країн Південно-Східній Азії, ринок електронної комерції знаходиться в зародковому стані, що пояснюється слабкістю логістичної інфраструктури та проведення цифрових платежів і відповідно не спроможністю реалізовувати значні обсяги замовлень електронної комерції.

Також зростаючим і другим за обсягом в світі залишається регіональний ринок електронної комерції Північної Америки з річними темпами зростання у 2016 році 15,6% та обсягом 423 млрд. дол. США [4]. Лідером на даному ринку протягом усього періоду досліджень залишаються США. Характерними рисами розвитку електронної комерції в даному регіоні, який за відносними показниками обсягів ринку на особу є світовим лідером, є зростання обсягів в нових товарних категоріях, особливо у продовольчій сфері та зростання продажів в сфері мобільної комерції.

Третім за обсягом є ринок E-commerce Європи, де дві третини Інтернет-користувачів робили покупки онлайн в 2016 році, причому за останні п'ять років – з 2012 – даний показник зріс майже на 8%. Серед найбільш популярних товарних категорій – одяг і спортивні товари, поїздки і відпочинок, побутові вироби, квитки на різноманітні події, книги, журнали та газети. Найбільшим ринком за абсолютними показниками є ринок Німеччини – понад 100 млрд. євро у 2016 році, а за відносними – Великобританії, де покупки здійснює понад 83% користувачів Інтернет [6]. Для даного ринку також характерною є загальносвітова тенденція вищих темпів зростання мобільної комерції, аніж загалом електронної. Так, у Великобританії E-commerce вже майже наполовину мобільний – 48,9 % угод укладається з допомогою мобільних пристроїв [7].

Серед інших помітних загальносвітових тенденцій розвитку електронної комерції варто відзначити зростання обсягів транскордонної торгівлі он-лайн, оскільки, більшість користувачів намагаються здійснити максимально ефективну покупку і тому виходять за межі традиційних для себе внутрішніх чи регіональних ринків. Дослідження, проведене компанією Nielsen [8], показало, що майже 57% онлайн-покупців проводили торгові операції на торгових майданчиках, які розташовані в інших країнах. Особливо це характерно для Китаю, який є лідером таких продажів, а основними покупцями є громадяни США, Австралії, Франції та Великобританії. Не минула дана тенденція і Україну, де представники китайського E-commerce також проводять активне просування власних ресурсів, причому не тільки відомих маркетплейсів Alibaba чи його підрозділу Aliexpress, а й менш відомих, наприклад, JD.com.

За даними статистики MasterCard, найпопулярнішим за кількістю здійснених покупок став маркетплейс aliexpress.com, на якому здійснили покупки 47% вітчизняних онлайн-покупців [9]. Найважливішим аргументом на користь укладання транс-кордонних угод стала суттєво нижча ціна, яка стала більш важливою, порівнюючи із невпевненістю у якості товару чи тривалістю його доставки.

Загалом, можемо відзначити зростання довіри українців до електронної комерції, що зумовлює посилення тенденцій перетворення традиційних супермаркетів на шоу-руми [10]. Крім того це змусило традиційні крамниці знижувати ціни до рівня інтернет-крамниць, а часто і нижче даного рівня, а також інтенсифікувати застосування маркетингових зусиль (дій, інструментів) для завоювання клієнтів.

Загально світовою тенденцією є розширення каналів продажів для роздрібних продавців за рахунок вже згаданого нами зростання потужностей маркетплейсів, і, відповідно, підвищення рівня конкуренції між ними. Це зумовлює необхідність інтенсифікації зусиль щодо їх розвитку та використання ними нових інструментів, засобів продажів та напрямків охоплення та просування. Найвідоміший світовий

маркетплейс Amazon за даними 2016 року втратив лідерство за кількістю клієнтів [11], однак, залишається провідним світовим маркетплейсом за кількістю брендів, що співпрацюють з ним.

Ця суттєва відмінність між Amazon та Alibaba/ Aliexpress зумовлює і різні підходи до маркетингової політики маркетплейсів. Amazon переважно розрахований на клієнта, що слабо розбирається в товарі, потребує невелику кількість товару (переважно 1–2 одиниці), який був би якісно упакований та мав зрозумілу інструкцію до користування. Суттєвою особливістю для клієнтів Amazon є високі вимоги до швидкості та зручності доставки. Відповідно цінова політика, ціни – високі.

Alibaba/ Aliexpress націлені на оптову торгівлю в більшості випадків (Aliexpress – часто дрібний опт), тому розраховані, відповідно, на гуртових покупців, які не виставляють високих вимог до упакування, інструкцій тощо, оскільки, або постачатимуть в дрібні магазини чи майстерні, або самі власне здійснюватимуть упакування і заробляти на цьому, або даватимуть як додаток при придбанні телефону у вигляді бонусу. В такій ситуації термін доставки не відіграє значної ролі. Товари на Alibaba/ Aliexpress переважно не брендові, або мало відомих брендів, водночас, велика кількість клієнтів, нехай і орієнтованих більше на ціновий параметр, робить дані маркетплейси зручним майданчиком для просування нових брендів.

Порівняльна характеристика провідних світових маркетплейсів за ширшим переліком параметрів наведена в таблиці 2.

Аналізуючи можливість прямого спілкування з продавцем варто відзначити, що на Amazon вона відсутня у більшості випадків, однак, існує можливість задавати запитання перед покупкою на сайті, а відповідають, зазвичай, споживачі, які попередньо купували даний товар, або, в окремих випадках, відповідає сам виробник товару.

За способами оплати найширший перелік пропонує Amazon, які наведено у порядку популярності. Окремо варто відзначити банківські перекази, які не є аналогом грошових переказів, наприклад, через WesternUnion на Alibaba/Aliexpress, а реалізуються через прив'язку власного банківського рахунку напряму до екаунта клієнта в Amazon.

Ебай пропонує єдиний спосіб оплати – через систему електронних грошей PayPal, однак, він, забезпечує найвищий, у порівнянні з існуючими на інших маркетплейсах способами оплати, рівень безпеки проведення платежів. Переказані кошти не йдуть напряму продавцеві, а блокуються на його екаунті в Ебай, і тільки після підтвердження покупцем отримання товару та його відповідності заявленим параметрам, переказуються продавцю на його рахунок PayPal.

Схожий спосіб пропонується і на Alibaba/Aliexpress через систему Alipay, однак, рівень безпеки PayPal є вищим. У Ебай існує теоретична можливість настроїти рахунок Paypal у “merchant account” і приймати банківські карточки, однак, Paypal зі своїм власним захистом від шахрайства показує себе краще, оскільки, не доводить ситуацію до проходження процедур заміни карток банком/кредитором у випадку шахрайств, з огляду на розкриття конфіденційної інформації клієнта шахраям.

Високий рівень конкуренції змушує маркетплейси здійснювати спроби виходу на ринки, яким раніше не надавалося достатньої уваги. Так, Amazon, який раніше надавав послуги хмарних сервісів невеликим приватним компаніям, вирішив надавати послуги аутсорсингу державним установам та банкам. Іншим напрямком стає розвиток систем доставки в різні країни світу, в тому числі і в Україну, що дозволить скоротити її тривалість. Alibaba планує розвивати логістичну інфраструктуру для E-commerce більш в сільських районах, які раніше залишалися поза увагою крупних гравців ринку.

Таблиця 2
Порівняльна характеристика провідних світових маркетплейсів
Table 2

Comparative Analysis of Leading Global Marketplaces			
Параметр	Amazon	Ebay	Alibaba/ Aliexpress
Доставка 1) час; 2) обмеження.	1) 1 день (overnight) – висока вартість і тільки по США, не всі магазини; 3-5 днів - стандарт; 2) є обмеження по країнах доставки	1) 1 день (overnight) – висока вартість і тільки по США, не всі магазини; 3-5 днів – стандарт (зазвичай безплатно); 2) є обмеження по країнах доставки на окремі товари	1) 20-35 днів; 2) немає обмежень по країнах доставки
Ціни	Високі	Середні	Низькі
Орієнтація на гурт/роздріб	Роздріб	Переважно роздріб	Переважно гурт
Вимоги до товару та упаковки	Високі	Невисокі	Відсутні
Орієнтація на бренд	Переважно бренди	Мікс	Переважно ноунейм товари
Можливість прямого спілкування з продавцем	Відсутня	Можливо	Можливо
Способи оплати	1. Банківські карти (кредитні та дебетові) 2. Банківські перекази 3. Подарункові передплачені карти (Gift card) 4. Apple pay, Amazon pay та інші NFC способи оплати 5. COD (Cash on delivery)	PayPal	1. Alipay, 2. Карти Visa, MasterCard, 3. Переказом WesternUnion 4. Qiwi
Особистий кабінет	+	+	+
Пошук по сайту	Зручний	Зручний	Незручний
Товарна номенклатура	Широка	Широка	Вузька
Групування товарів при покупках	+	+	Відсутнє

Розробка автора

В даний час загальна тенденція розвитку електронної комерції свідчить про завершення процесу витіснення фірмових Інтернет-ресурсів з лідируючих позицій на ринку. Проведення SEO-оптимізації контенту вже не здатні підняти рівень конкурентоспроможності Інтернет-ресурсу, якщо його асортимент обмежений власною продукцією та послугами продавця, а інтернет-торгівля є різновидом рекламної кампанії. Таким чином, більшість Інтернет-ресурсів провідних світових брендів працюють в режимі моделі ЕК “Візитна картка”.

Слід відзначити, що класичні моделі ведення ЕК часто не витримують конкуренції з існуючими в даний час чи з модернізованими класичними моделями. Таким чином, це є демонстрацією різної популярності моделей ЕК на даному етапі розвитку. Так, в Україні в останні два роки відбувається активний розвиток адміністративних моделей електронної комерції, і, зокрема, моделей А2А і В2А. Це

проявляється і у впровадженні системи електронного уряду, і спрощенні реєстрації бізнесу через канали Інтернет, і в зростанні електронних закупівель урядовими структурами (система Prozorro), в тому числі і військовими. Все це зумовлює ситуацію, коли більшість економічних процесів не тільки на мікро-, а й на макрорівні реалізуватимуться онлайн.

Ще однією модифікованою моделлю ЕК, яка перейшла з оффлайн бізнесу, є надання послуг прокату. Найбільшою популярністю така модель користується на ринку прокату дитячих товарів. Але варто відзначити інтенсифікацію розвитку Інтернет-проектів такого типу і загалом. Це зумовлено намаганням покупців зекономити, особливо на речах, які можливо будуть використані протягом короткого періоду часу або і взагалі одноразово. Варто відзначити, що Інтернет-проекти такого типу можуть мати також і підвиди. Це можуть бути як власне бізнес-проекти, так і Інтернет-ресурси, які сприятимуть приватним особам в намірі поділитися власними речами, а сам ресурс зароблятиме на комісії (переважно стягується тільки з професійних прокатних компаній) або рекламі.

Серед особливостей даної моделі електронної комерції є її переважно регіональна “прив’язка”, що викликана двома проблемами:

- 1) високою вартістю доставки в порівнянні з самою вартістю оренди;
- 2) потребою повернення товару після користування.

Це зумовлює необхідність інтеграції діяльності такого виду Інтернет-проектів з логістичними службами доставки чи кур’єрськими службами. Загалом розвиток даної моделі йде в контексті розвитку загальносвітової тенденції формування економіки спільної участі - sharing economy.

Зростання конкуренції в електронній комерції, яке вже відзначалося раніше, знаходить свій прояв і в її розвитку на регіональних ринках. Регіональні особливості та можливості відзначаються в різних моделях електронної комерції. Яскравим прикладом є новації, запропоновані найпопулярнішим світовим Інтернет-аукціоном eBay, який започаткував, наразі лише у Великобританії, новий локальний сервіс - eBay Local. Він усуває згадані вище проблеми пов’язані з регіональною “прив’язкою” і передбачає можливість пошуку товару та організацію операцій купівлі-продажу у локального продавця.

В даній моделі змінюється і механізм оплати. Замість традиційного інструменту, системи електронних грошей PayPal, пропонується можливість оплати готівкою при доставці, враховуючи територіальну близькість продавця та покупця. Серед переваг даної модифікації традиційної моделі E-commerce є прискорене отримання замовлення. Дана модель стосується продажу як нових, так і бувших у вжитку речей. Клієнту необхідно визначити назву чи тип товару та поштовий код району, у якому бажано отримати даний товар. У підсумку буде висвітлено карту Google, з відзначеними торговими точками чи іншими координатами продавця та відстані до них від поштового відділення клієнта.

Однією з ключових практик успішної електронної компанії є персоналізація. Коли клієнти купують товари в Інтернет, вони часто отримують короткий список інших предметів, в яких вони можуть бути зацікавлені. Це відомо, як рекомендації, а через легкість реалізації в онлайн-бізнесі, її порівняно легко включити в електронну комерцію. Компанія має набагато більше шансів на замовлення від клієнтів, коли клієнти отримують персоналізований список продуктів.

Індивідуальні веб-сторінки є ще однією важливою частиною персоналізації. Багато компаній розробляють свої сайти так, щоб використовувати дані постійних клієнтів, щоб створити конкретні веб-сторінки з рекламою нових продуктів для клієнта, який може бути зацікавлений в цих пропозиціях. Серед інструментів персоналізації

з широкими функціональними можливостями, в яких формується список потрібних товарів, з вказанням бажаних цін, очікуваних знижок тощо.

Визначаючи напрямки та перспективи різних моделей електронної комерції, варто відзначити і проблеми, які стримують їх розвиток. За даними досліджень [6] у майже 70 % користувачів жодних проблем не виникало, у решти вони також переважно не були критичними. Однак, дане дослідження проводиться серед покупців, які купили або замовили товари, а не серед усіх клієнтів Інтернет-крамниць і, очевидно, що відзначені ними проблеми знизили відсоток покупців, які завершили торгові операції купівлею товарів чи послуг.

Загалом усі проблеми можна поділити на дві основні групи: бізнес-проблеми та технологічні. Серед бізнес-проблем найбільш помітними є проблеми доставки товарів. Це підтверджується даними ще одного дослідження статистики електронної комерції компанії Kibo [12], відповідно до яких Інтернет-крамниці США та Великобританії втрачають 50% потенційних клієнтів через відсутність вказання конкретної служби доставки. Іншою проблемою є терміни доставки, про які ми вже згадували аналізуючи маркетплейси – для третини користувачів бажаним є не більше, ніж дводенний термін після оформлення замовлення. Загалом, варто відзначити, що термін доставки досить часто є довшим, ніж вказано при замовленні, або він заздалегідь вказується досить тривалим, як на Alibaba/Aliexpress чи вітчизняному маркетплейсі Rozetka.

Окремі бізнес проблеми мають під собою технологічне підґрунтя. Так, можливість блокування реклами користувачами зумовила відключення показу рекламних оголошень на 20 млрд. дол. США тільки за перше півріччя 2015 року [13]. У підсумку один з провідних блокувальників AdBlock було продано і його понад 40 млн. користувачів бачитимуть рекламу, однак, не нав'язливу за твердженням розробника [14]. Іншою бізнес-проблемою, яка має і технологічне підґрунтя є покинуті кошики покупців. З одного боку вони займають місце на сервері та час на їх періодичну обробку, а з іншого зумовлюють необхідність інвестицій в ІТ- технології, щоб пропонуваній сервіс не викликав бажання у клієнта відмовитися від покупки через труднощі з її оформленням, надмірністю кроків чи їх нечіткістю.

Серед інших бізнес-проблем електронної комерції варто відзначити стан товарів, які доставляються (не завжди це пов'язано з доставкою), труднощі в пошуку інформації про гарантії чи інші права покупця, вищі за очікувані підсумкові витрати, не оперативне реагування чи відсутність реагування на скарги тощо.

Поряд з бізнес-проблемами в даний час стрімко зростають масштаби технологічних проблеми. І якщо на початкових етапах розвитку це переважно були технічні збої систем, які виникали при оформленні замовлення чи проведенні оплати, то зараз це переважно проблеми з шахрайствами на кіберрівні. Варто відзначити, що дані проблеми зачіпають як дрібні компанії, так і потужних гравців на ринку, причому і продавців, і представників фінансового сектора, які обслуговують транзакції. Зокрема, через існуючі проблеми з картковим шахрайством зростає кількість і помилково відхилених транзакцій і MasterCard вимушений боротися з даною проблемою, яка знижує репутацію і продавців також [15]. Кіберзлочинці також здійснюють розсилки, які маскують під повідомлення відомих кур'єрських компаній, зокрема, DHL та FedEx, і, отримують конфіденційні дані клієнтів під виглядом уточнення інформації щодо доставки. Таким чином, існуючі технологічні проблеми мають безпосередній вплив і на бізнес-процеси компаній в сфері електронної комерції.

Висновки. Визначені тенденції розвитку систем електронної комерції дозволять врахувати основні зміни в їх моделях, а врахування вищезазначених проблем та визначення основних причин відмов від покупки, дозволить підвищити частку відвідувачів Інтернет-крамниць, які здійснюють покупки. Серед важливих напрямків

розвитку систем електронної комерції, які варто досліджувати в подальшому, є технічні та продуктові інновації в них, а саме, використання нових мобільних пристроїв, урізноманітнення форм оплати, монетизація моделей електронної комерції, що раніше не були бізнесовими, взаємопроникнення бізнесу, нові сфери застосування тощо.

1. The Fourth Industrial Revolution: what it means, how to respond [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.weforum.org/agenda/2016/01/the-fourth-industrial-revolution-what-it-means-and-how-to-respond/>
2. Статистичний бюлетень “Продаж і запаси товарів у торговій мережі” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publtorg_u.htm
3. По прогнозу Prom.ua, в этом году объем украинского рынка интернет-торговли достигнет 33,7 млрд грн. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://itc.ua/news/po-prognozu-prom-ua-v-etom-godu-obem-ukrainskogo-ryinka-internet-torgovli-dostignet-33-7-mlrd-grn/>
4. Worldwide Retail Ecommerce Sales Will Reach \$1.915 Trillion This Year [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.emarketer.com/Article/Worldwide-Retail-Ecommerce-Sales-Will-Reach-1915-Trillion-This-Year/1014369#sthash.xjMGnM1t.dpuf>
5. India's e-tailing growing fastest in the world, says ASSOCHAM-Forrester study [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.assochem.org/newsdetail.php?id=5669>
6. E-commerce statistics for individuals [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/E-commerce_statistics_for_individuals
7. Mobile Commerce at the Tipping Point: Almost Half of All UK eCommerce Transactions Now Take Place on Mobile [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.criteo.com/news/press-releases/2016/05/mobile-commerce-at-the-tipping-point-almost-half-of-all-uk-ecommerce-transactions-now-take-place-on-mobile/#sthash.LEX3vq8K.dpuf>
8. Nielsen [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.nielsen.com/>
9. Українці почали більше довіряти електронній комерції [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://news.finance.ua/ua/news/-/380149/ukrayintsi-pochaly-bilshе-doviryaty-elektronnij-komertsiyi>
10. Баран Р.Я., Романчукевич М.Й. Особливості логістики в діяльності інтернет-крамниць / Р.Я.Баран, М.Й.Романчукевич // Зб. наук. праць “Моделювання регіональної економіки”. – № 2(20). – Івано-Франківськ: Плай, 2012. – С. 68-80.
11. BI Intelligence [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.businessinsider.com/>
12. 6-in-10 consumers ready to leave retailers unable to fulfill digital needs [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://kibocommerce.com/company/press/2016-consumer-trends-digital-needs/>
13. Блокування реклами відключило оголошень на \$ 20 млрд за перше півріччя 2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://news.finance.ua/ua/news/-/356375/blokuvannya-reklamy-vidklyuchilo-ogoloshen-na-20-mlrd-za-pershe-pivrichchya-2015-roku>
14. Липенцева Ю. AdBlock продан и начинает пропускать рекламу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://ain.ua/2015/10/05/adblock-prodan-i-nachinaet-propuskat-reklamu>
15. Mastercard Rolls out Artificial Intelligence across Its Global Network [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.businesswire.com/news/home/20161130005546/en/Mastercard-Rolls-Artificial-Intelligence-Global-Network>

References

1. “The Fourth Industrial Revolution: what it means, how to respond.” *World Economic Forum*, www.weforum.org/agenda/2016/01/the-fourth-industrial-revolution-what-it-means-and-how-to-respond/ Accessed 20 Feb. 2017.
2. *Sales and Stock of goods in Commercial Network. Statistical bulletin. The State Statistics Service of Ukraine*, www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publtorg_u.htm. Accessed 20 Feb. 2017.
3. “According to Prom.ua Outlook, the market volume of Ukrainian electronic retailing will reach UAH 33.7 billion this year.” *Itc.ua*, itc.ua/news/po-prognozu-prom-ua-v-etom-godu-obem-ukrainskogo-ryinka-internet-torgovli-dostignet-33-7-mlrd-grn/ Accessed 20 Feb. 2017.
4. “Worldwide Retail Ecommerce Sales Will Reach \$1.915 Trillion This Year.” *eMarketer*, www.emarketer.com/Article/Worldwide-Retail-Ecommerce-Sales-Will-Reach-1915-Trillion-This-Year/1014369#sthash.xjMGnM1t.dpuf. Accessed 20 Feb. 2017.
5. “India's e-tailing growing fastest in the world, says ASSOCHAM-Forrester study.” *Assocham India*, www.assochem.org/newsdetail.php?id=5669. Accessed 20 Feb. 2017.
6. “E-commerce statistics for individuals.” *Ec.europa.eu*, ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/E-commerce_statistics_for_individuals. Accessed 20 Feb. 2017.

7. "Mobile Commerce at the Tipping Point: Almost Half of All UK eCommerce Transactions Now Take Place on Mobile." *Criteo*, www.criteo.com/news/press-releases/2016/05/mobile-commerce-at-the-tipping-point-almost-half-of-all-uk-e-commerce-transactions-now-take-place-on-mobile/#sthash.LEX3vq8K.dpuf. Accessed 20 Feb. 2017.
8. *Nielsen*, www.nielsen.com. Accessed 20 Feb. 2017.
9. "Ukrainians began to trust e-commerce." *Finance.ua*, news.finance.ua/ua/news/-/380149/ukrayintsi-pochaly-bilshе-doviryaty-elektronnij-komertsiyi. Accessed 20 Feb. 2017.
10. Baran, Rostyslav, and Mariana Romanchukovysh. "The peculiar features of logistics in online stores activities." *Collection of Scientific Papers "Regional Economics Modelling"*, no. 2(20), 2012, pp. 68-80.
11. BI Intelligence (n.d.). *Business insider*, www.businessinsider.com. Accessed 20 Feb. 2017.
12. "6-in-10 consumers ready to leave retailers unable to fulfill digital needs." *Kibo*, kibocommerce.com/company/press/2016-consumer-trends-digital-needs/. Accessed 20 Feb. 2017.
13. "During the first six months of 2015, ad blockers have cut off the adverts totaling to \$ 20 billion." *Finance.ua*, news.finance.ua/ua/news/-/356375/blokuvannya-reklamy-vidklyuchylo-ogoloshen-na-20-mlrd-za-pershe-pivrichchya-2015-roku. Accessed 20 Feb. 2017.
14. Lipenceva, Julia. "AdBlock has been sold out and now it fails to block commercial." *Ain*, ain.ua/2015/10/05/adblock-prodan-i-nachinaet-propuskat-reklamu. Accessed 20 Feb. 2017.
15. "Mastercard Rolls out Artificial Intelligence across Its Global Network." *Businesswire*, www.businesswire.com/news/home/20161130005546/en/Mastercard-Rolls-Artificial-Intelligence-Global-Network. Accessed 20 Feb. 2017.

Рецензенти:

Ляшенко О.М. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних економічних відносин і міжнародної інформації Тернопільського національного економічного університету;

Земляков І.С. – кандидат економічних наук, доцент, завідувач кафедри маркетингу ПВНЗ "Галицька академія".

УДК 658.5:005

ББК 65.9 (4 УКР)

Станьковська І. М.

АДМІНІСТРАТИВНІ ВАЖЕЛІ В РЕАЛІЗАЦІЇ ФУНКЦІОНАЛЬНИХ СТРАТЕГІЙ УПРАВЛІННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСЮ

Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу,
Міністерство освіти і науки України,
кафедра менеджменту і адміністрування,
вул. Карпатська, 15, м. Івано-Франківськ,
76019, Україна,
тел.: 0667776777,
e-mail: irinastankovska@i.ua

Анотація. Стаття досліджує використання адміністративних важелів в реалізації функціональних стратегій управління конкурентоспроможністю. У зв'язку з необхідністю фінансового забезпечення стратегічного управління конкурентоспроможністю досліджується застосування адміністративних важелів управління при формуванні та реалізації фінансової стратегії. Як один із важелів адміністративного впливу на реалізацію стратегій, запропоновано систему формування фінансової політики за окремими політиками генеральної фінансової стратегії підприємства. На підставі методу декомпозиції та дерева рішень сформовано структуру стратегічних альтернатив реалізації фінансово-інвестиційної стратегії. Для вибору стратегічних альтернатив, визначення стратегічних розривів та оцінки відхилень від заданих цільових маркерів в процесі реалізації фінансової політики запропоновано застосовувати GAP-аналіз, як інструмент управлінського аналізу.

Ключові слова: функціональні стратегії, фінансова стратегія, управління конкурентоспроможністю, фінансова політика, адміністративні важелі, GAP-аналіз.

Stankovska I. M.

ADMINISTRATIVE INSTRUMENTS IN IMPLEMENTING FUNCTIONAL STRATEGIES COMPETITIVENESS MANAGEMENT

Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas,
Ministry of Education and Science of Ukraine,
Department of Management and Administration,
Carpataska str., 15, Ivano-Frankivsk,
76019, Ukraine.
tel.: 0667776777,
e-mail: irinastankovska@i.ua

Abstract. The article explores the use of administrative instruments in implementing functional strategies competitiveness management. Due to providing strategic financial management competitiveness the use of administrative levers of control in the formulation and implementation of financial strategies were investigated. System of financial policies forming by individual policies of general financial strategy, which is an administrative levers of influence on implementation strategies, was proposed. Structure strategic alternatives of financial and investment strategy implementation based on the decomposition and decision tree was formed. To select strategic alternatives, to identify strategic gaps and evaluate deviations from specified target markers in the implementation of financial policies using GAP-analysis that is a tool of management analysis was proposed.

Key words: functional strategy, financial strategy, competitiveness management, financial policy, administrative instruments, GAP-analysis.

Вступ. Здатність сучасних підприємств успішно функціонувати і забезпечувати належний рівень прибутковості в значній мірі залежить від ефективності управління підприємством, вибору шляхів забезпечення його конкурентоспроможності та якісної роботи системи управління конкурентоспроможністю. А це, в свою чергу, вимагає ефективного стратегічного планування конкурентоспроможності та напрямків її реалізації через функціональні стратегії, у відповідності до поставлених цілей та наявних стратегічних ресурсів підприємства, зокрема фінансових.

Основною базою дослідження є роботи відомих зарубіжних вчених в сфері загально корпоративного та фінансового стратегічного управління, управління конкурентоспроможністю І. Ансоффа, П. Друкера, Ф. Котлера, Ж.Ж. Ламбена, М. Портера, А.А. Томпсона, А. Дж. Стрікланда, Дж. Еванса, Б. Бермана [1, 2]. Знайшли своє відображення розробки в галузі менеджменту та фінансової стратегії в працях вітчизняних вчених: О. Є. Кузьміна, Н. А. Тарнавської, І. С. Бланка, А.М. Поддєрьогіна, В. П. Савчука та ін. [3, 4, 5, 6, 7].

Постановка завдання. За результатами опрацьованих джерел встановлено, що стратегічні підходи до управління конкурентоспроможністю розглядаються науковцями через маркетингову стратегію, стратегію розвитку персоналу, інноваційну стратегію. Однак, залишаються до кінця не розкритими питання формування, реалізації та гармонізації із стратегіями підприємства фінансової стратегії як однієї з функціональних стратегій. Правильне формування та реалізація фінансової стратегії є особливо актуальним завданням для менеджменту підприємства, адже виконання будь-якої конкурентної та функціональної стратегії вимагає фінансового забезпечення. З цією метою необхідно розглянути реалізацію фінансового забезпечення стратегічних

цілей управління конкурентоспроможністю, встановлення взаємозв'язків стратегічних корпоративних, фінансових цілей та застосування адміністративних важелів управління при формуванні та реалізації стратегії.

Для вирішення поставлених завдань необхідно застосувати методи теоретичного узагальнення – для формування визначень понять, підходів та принципів; аналізу та синтезу, системного та комплексного аналізу; формалізації та структурування.

Результати. Відповідно до класифікації стратегій за рівнями управління, запропонованої А. А. Томпсоном та Дж. Стріклендом розрізняють: корпоративну, ділову, функціональну та операційну стратегії [1]. Залежно від розмірів та диверсифікації діяльності підприємства корпоративна та ділові стратегії можуть співпадати, якщо підприємство не диверсифіковане, та формуватися як загально-корпоративна стратегія управління конкурентоспроможністю. При розробці стратегії підприємство прогнозує свої дії спрямовані на:

- визначення напрямів диверсифікації загальної та фінансової діяльності підприємства;
- покращення загальних показників діяльності підприємства;
- визначення напрямів управління конкурентоспроможністю з метою отримання синергічного ефекту;
- визначення інвестиційних пріоритетів, що забезпечать конкурентоспроможність та підтримання їх фінансовими ресурсами.

Для реалізації цілей пов'язаних із забезпеченням конкурентоспроможності Портер пропонує сконцентрувати увагу на трьох основних базових підходах, що дають можливість забезпечити конкурентоспроможність: мінімізації витрат; диференціації та фокусування [2].

Виконання поставлених стратегічних завдань здійснюється через окремі дії на рівні функціональних стратегій. До функціональних стратегій відносять плани управлінських перспективних дій за окремими напрямками функціональної діяльності із забезпечення конкурентоспроможності підприємства. Функціональні стратегії приймають участь у реалізації окремих функціональних цілей та загальної стратегії підприємства із забезпечення його конкурентоспроможності через управлінські дії. До ключових функціональних стратегій відносять: маркетингову, виробничу, фінансову, соціальну, інноваційну, персоналу.

За результатами аналізу наукових визначень понять загальної та фінансової стратегій підприємства, запропонованих науковцями в галузі фінансів та менеджменту, встановлено, що в основі їх взаємозв'язку (як цілого і часткового) є системний підхід, на підставі якого загальна стратегія підприємства впливає на формування фінансової стратегії, а та в свою чергу визначає фінансові можливості реалізації цілей і завдань підприємства.

Основною метою конкурентної стратегії підприємства є забезпечення високих темпів економічного розвитку та підвищення конкурентної позиції підприємства на ринку, а фінансової – можливість реалізації поставлених завдань через фінансові ресурси (власні, залучені та запозичені).

Запорукою успішного функціонування системи управління конкурентоспроможністю підприємства є фінансова складова як предмет дослідження та засіб функціонування системи. Аналіз системи показників, зміна яких впливає на фінансову складову забезпечення конкурентоспроможності підприємства та розроблення системи управлінських дій, що спрямовані на реалізацію конкретних фінансових цілей та завдань, корегування впливу внутрішніх та зовнішніх факторів середовища функціонування підприємства на фінансові та ринкові показники діяльності підприємства, дасть можливість контролювати та вчасно реагувати на їх зміну,

забезпечуючи цим самим ринкову вартість та відносно стійкий рівень конкурентоспроможності підприємства.

Для реалізації фінансової стратегії управління конкурентоспроможністю необхідно правильно вибрати та застосувати економічні (формування бюджету, формування системи економічних параметрів та показників) та адміністративні (тактики, політики, процедур та правил) важелі управління [3]. Тактика – це короткотермінова стратегія, що формує механізм реалізації обраної загальної стратегії, через їх подальшу конкретизацію. Тактика реалізації стратегії розробляється на короткі часові періоди, характеризується відносно швидкими результатами, формується менеджментом середньої ланки управління. Політика – це загальне керівництво для дій і прийняття рішень, які полегшують досягнення цілей визначених стратегією. Процедури – це дії, які слід здійснювати в конкретній ситуації. Правила – це дії, що повинні бути виконані в специфічній одноразовій ситуації, розраховані на конкретне, обмежене питання.

Для забезпечення управління конкурентоспроможністю важливим є формування фінансової політики, як одного із важелів адміністративного впливу на реалізацію стратегій. При цьому важливо визначити на якому з управлінських рівнів буде забезпечуватися реалізація фінансової стратегії та її корегування у випадку невідповідностей між загальною та функціональними стратегіями. Важливим є встановлення лінійних та функціональних взаємозв'язків між рівнями управління відповідальними за стратегічне планування та формування корпоративної фінансової політики (вищий рівень управління) та реалізацію фінансової стратегічної політики (керівництво середньої ланки управління).

Відповідно до корпоративної стратегії конкурентоспроможності та генеральної фінансової стратегії формується політика відносно основних напрямків фінансової діяльності підприємства, а далі розробляються окремі фінансові стратегії та політики їх реалізації.

Фінансова політика підприємства – це сукупність методів фінансового менеджменту, яка здійснюється в короткостроковому періоді і враховує фактори, які діють у цей час [5, 6].

При формуванні фінансової політики підприємства необхідно враховувати вплив факторів макроекономічного середовища (трудове та податкове законодавство держави; регуляторна політика; кредитно-грошова політика; кон'юнктура ринків ресурсів та капіталів); мікроекономічного середовища (споживчий попит на товари та послуги підприємства, наявність товарів-замінників; рівень конкуренції на ринку; рівень цін на товари; вплив постачальників; ринкова частка підприємства та його конкурентоспроможність) та специфічних фінансових факторів (часу, інфляції, ризиків). Врахування факторів часу та ризику має важливе значення для формування фінансової стратегії, оскільки її реалізація, переважно, супроводжується ризиками неплатежів, інфляційних коливань, фінансової кризи та інших непередбачуваних обставин.

Фінансова політика формує ідеологію реалізації фінансової стратегії. На відміну від фінансової стратегії, фінансова політика вказує конкретні напрями фінансової діяльності підприємства, які потребують забезпечення найбільш ефективного фінансового управління для досягнення головної стратегічної мети. Систему формування фінансової політики в рамках загальної (генеральної) фінансової стратегії підприємства сформовано в таблиці 1 на підставі джерел 5, 6.

Таблиця 1

Система формування фінансової політики за окремими політиками генеральної фінансової стратегії підприємства

Table 1

The system of financial policy forming by some policies of general financial strategy of the company

Види політик генеральної політики фінансової стратегічної підприємства	Види оперативної фінансової політики підприємства	Політика реалізації окремих фінансових стратегічних завдань в межах оперативної фінансової стратегічної політики
1	2	3
1 Політика управління активами	Політика формування активів	- політика залучення активів; - політика використання активів
	Політика управління оборотними активами	- політика управління запасами; - політика управління дебіторською заборгованістю; - політика управління грошовими активами; - політика фінансування оборотних активів
	Політика управління необоротними активами	- політика управління основними засобами; - політика управління нематеріальними активами; - політика фінансування необоротних активів.
2 Політика управління капіталом	Політика формування структури капіталу.	- політика залучення активів політика використання активів
	Політика управління власним капіталом.	- політика управління статутним капіталом - політика управління отриманим прибутком - політика управління спеціальними фондами: резервним, розвитку, матеріального стимулювання та ін.
	Політика управління позиковим капіталом.	- політика управління погашенням позикових ресурсів; - політика управління джерелами формування позикового капіталу
3 Політика управління інвестиціями	Політика управління реальними інвестиціями	- управління капітальними інвестиціями; - управління інноваційними інвестиціями;
	Політика управління фінансовими інвестиціями	- формування портфеля грошових інструментів інвестування; - формування портфеля фондових інструментів інвестування

4 Політика управління грошовими потоками	Політика управління операційними грошовими потоками	- політика управління грошовими потоками від основної діяльності; - політика управління грошовими потоками від додаткової діяльності
	Політика управління інвестиційними грошовими потоками	- політика управління проектами
	Політика управління фінансовими грошовими потоками	- політика управління цінними папери за видами(облігаціями, акціями та ін.)
5 Політика управління фінансовими ризиками	Політика уникнення фінансових ризиків	- політика управління фінансами залежно від виду ризику
	Політика диверсифікації фінансових ризиків	- політика управління фінансами за термінами погашення - політика управління фінансами за джерелами кредитування
	Політика хеджування фінансових ризиків	- політика валютного хеджування; - політика хеджування цінних паперів; - політика товарного хеджування;
6 Політика антикризового фінансового управління	Політика фінансової стабілізації підприємства	- політика мінімізації витрат
	Політика санації підприємства	- політика управління погашенням заборгованості через: бюджет, цільові кредити, передачу боргу, випуск цінних паперів)

Джерело: розроблено автором на основі джерел [5, 6]

Важливим завданням при виборі фінансової стратегії та фінансової політики, а також напрямів їх реалізації є формування набору та відповідного вибору стратегічних альтернатив реалізації кожної із можливих послідовних дій для ефективного досягнення конкретної цілі.

Для прикладу, представимо формування стратегічних альтернатив одного з напрямів фінансової складової реалізації конкурентної стратегії, а саме фінансових стратегічних альтернатив реалізації фінансово-інвестиційної стратегії. Застосуємо метод декомпозиції фінансової стратегії підприємства за підходом виділення провідної ключової стратегії за допомогою використання структури дерева рішень стратегічних альтернатив, результат представимо в таблиці 2 (спрощений варіант).

У процесі реалізації генеральної стратегії необхідно прийняти правильне управлінське рішення, щодо вибору стратегічних альтернатив, оцінивши та проаналізувавши, запропоновані варіанти.

Для цього доцільно скористатися інструментом управлінського аналізу для визначення стратегічних розривів – GAP-аналізом, який дає можливість оцінити відхилення від заданих цільових маркерів в процесі реалізації фінансової політики через заходи із забезпечення поставлених стратегічних цілей. Ідентифікація фінансових стратегічних розривів, здатність підтримувати фінансові ресурси та відповідний рівень конкурентоспроможності у стратегічних часових межах є одним із важливих напрямів управління конкурентоспроможністю підприємства [8].

Таблиця 2
Структура стратегічних альтернатив реалізації фінансово-інвестиційної стратегії

Table 2

The structure of strategic alternatives of financial and investment strategy implementation

Стратегічне рішення, щодо фінансування проекту	Групи стратегічних альтернативних рішень	Стратегічні альтернативи
1	2	3
1 Рішення (стратегія) щодо залучення зовнішніх фінансових ресурсів	1.1 Рішення (стратегія) щодо вибору структури джерел фінансування	- зменшення зовнішніх джерел фінансування; - диверсифікація джерел зовнішніх фінансових засобів - відмова від залучень зовнішніх фінансових засобів.
	1.2 Рішення (стратегія) щодо вибору термінів отримання кредитів.	- фокусування в часі отримання фінансових засобів - поступове отримання фінансових засобів
2 Рішення (стратегія) щодо повернення залучених засобів	2.1 Концентрація (фокусування) в часі повернення залучених фінансових засобів;	- реалізація частини капіталу до одного року; - застосування інших джерел фінансування
	2.2 Поступове повернення фінансових засобів.	- контроль за джерелами надходжень (дебіторською заборгованістю); - контроль за витратами
3 Рішення (стратегія) щодо інвестування наявними засобами.	3.1 Стратегія участі в фінансових спекуляціях	- вибір портфеля цінних паперів;
	3.2 Мінімальна участь у фінансових спекуляціях	- тримання залишків коштів на депозиті
	3.3 Фінансування розвитку власного бізнесу	- самостійна реалізація інвестиційних проектів - створення об'єднання для реалізації інвестиційних проектів

Джерело: розроблено автором на основі джерела [7]

Висновки. Для реалізації фінансової політики в системі управління конкурентоспроможністю необхідно забезпечити реалізацію функцій менеджменту (планування, організування, мотивування, контролю та регулювання) та методів менеджменту (сукупності способів впливу керівної системи на керовану); сформувати методи менеджменту та надати їм форми адміністративних важелів, які в свою чергу потрібно представити у формалізованому вигляді. Формалізовані методи менеджменту (управлінські рішення представлені у формі наказів, розпоряджень) повинні здійснювати відповідний управлінський вплив на реалізацію конкретних фінансових рішень вибраних із запропонованих стратегічних альтернатив. Для забезпечення управлінського впливу на реалізацію фінансової стратегії на засадах керівництва доцільно визначити відповідні критерії та параметри реалізації фінансової стратегії управління конкурентоспроможністю, провести їх оцінку та подальший аналіз із застосуванням методу структурування та формалізації, що дає можливість глибше проникнути в розуміння суті проблеми та виміряти її кількісно. Відповідні числові значення дадуть можливість зіставляти величини формалізованих зв'язків та перевіряти коректність формалізації [9]. У результаті виявлення невідповідностей здійснити зворотній зв'язок між керованою та керуючою підсистемами та провести відповідні корегувальні дії.

1. Томпсон А. А. Стратегический менеджмент. Искусство разработки и реализации стратегии : [Учебник] / А. А. Томпсон, А. Дж. Стрикленд; под ред. Л. Г. Зайцева, М. И. Соколовой. – М. : Банки и Биржи. ЮНИТИ, 1998. – 634 с.
2. Портер М. Стратегія конкуренції / М. Портер: Пер. з англ. – К. : Основи, 1997. – 430 с.
3. Кузьмін О.Є. Управління міжнародною конкурентоспроможністю підприємств: [підручник] / О.Є. Кузьмін, Н.І.Горбаль. – Львів : Компакт-ЛВ, 2005. – 304
4. Тарнавська Н.П. Управління конкурентоспроможністю підприємств: теорія, методологія, практика: [монографія] / Н. П. Тарнавська. – Тернопіль : Економічна думка, 2008. – 570 с.
5. Фінансовий менеджмент : підручник / кер. кол. авт. і наук. ред. проф. А.М. Поддєрьогін. – К. : КНЕУ, 2005. – 552 с.
6. Бланк І. А. Фінансова стратегія підприємства / І. А. Бланк. – К. : Ніка-центр, 2004. – 711 с.
7. Ковтун О. І. Стратегія підприємства: Навч. Посібник. 2-ге вид., стереотип. / О. І. Ковтун. – Львів: "Новий Світ – 2000", 2006. – 338 с.
8. Станьковська І. М. Застосування GAP-аналізу для ідентифікації фінансових стратегічних розривів при управлінні конкурентоспроможністю / І. М. Станьковська, Т. М. Станьковський // Економіка та управління в нафтогазовому комплексі України: Актуальні проблеми, реалії та перспективи (Івано-Франківськ, 21-23 вересня 2016 року): Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, Івано-Франківськ, 2016. – С. 166–167.
9. Станьковська І. М. Використання методів управлінського аналізу для діагностики якості складових інтелектуалізованої системи управління конкурентоспроможністю підприємств нафтогазової галузі / І. М. Станьковська // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону: науковий журнал. – 2016. – Вип. 12. – Т. 1. – С. 67–72.

References

1. Thompson, A., and A.J. Strickland *Strategic management. Art of strategy development and Implementation*, Banks and exchanges. UNITY, 1998.
2. Porter, M. *Competitive strategy*, Fundamentals, 1997.
3. Kuzmin, O. *Management of the international competitiveness of enterprises*, CD-LO, 2005.
4. Tarnavska, N. *Management of competitiveness of enterprises: the theory, methodology, practice: Scientific monograph*. Economic thought, 2008.
5. Poddierohin, A. *Financial Management*, KNEU, 2005.
6. Blank, I. *The financial strategy of the company*, Nicka tsender, 2004.
7. Kovtun, A. *Business Strategy*, "New World – 2000", 2006.
8. Stankovska, I. "Application of GAP-analysis to identify financial gaps in the management of strategic competitiveness." *Economy and management in the oil and gas sector of Ukraine: Current Affairs, realities and prospects, Ivano-Frankivsk: International scientific and practical conference 21–23 September 2016*, 2016, pp. 166–167.

9. Stankovska, I. "Use of management analysis for diagnosis as components of Intelligent management competitiveness of enterprises Oil and Gas." *Actual problems of the regional economy*, vol. 1, issue. 12, 2016, pp. 67–72.

Рецензенти:

Полянська А.С. – д.е.н., проф., зав. каф. менеджменту і адміністрування Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу;

Криховецька З.М. – к.е.н, доцент кафедри фінансів ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника".

**ІННОВАЦІЙНО-ІНВЕСТИЦІЙНІ МОДЕЛІ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ
УКРАЇНИ**

УДК 005.591.6

ББК 65.24

Черноіванова Г. С.

**КАТЕГОРІЙНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ
ПРАЦІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ**

Харківський національний економічний університет
імені Семена Кузнеця,
Міністерство освіти і науки України,
кафедра менеджменту та бізнесу,
пр. Леніна 9а, м. Харків,
61166, Україна,
тел.: 0675783797,
e-mail: anna1213ch@ukr.net

Анотація. Стаття спрямована на обґрунтування теоретичних засад забезпечення інноваційної праці в сучасних умовах на основі систематизації категорійного інструментарію. За результатами проведеного дослідження: виявлено особливості інноваційної праці та виокремлено її серед інших споріднених категорій: "творча праця", "інтелектуальна праця", "управлінська праця"; узагальнено теоретичні положення щодо сутності інноваційної праці та уточнено її визначення; обґрунтовано класифікацію видів інноваційної праці; визначено особливості інноваційної праці та виокремлено її місце серед інших споріднених видів праці.

Ключові слова: інноваційна праця, види інноваційної праці, творча праця.

Chernoivanova A. S.

**CATEGORICAL TOOL OF INNOVATIVE LABOR PROVIDING IN MODERN
CONDITIONS**

Simon Kuznets Kharkiv National Economic University,
Ministry of Education and Science of Ukraine,
Department of Management and Business,
Lenin Avenue, 9, Kharkiv,
61166, Ukraine,
tel.: 0675783797,
e-mail: anna1213ch@ukr.net

Abstract. The article aims to study theoretical foundations of providing innovative work in modern conditions based on systematizing categorical tools. As a result of the study we found out the innovative work features and singled it out among other related to it categories such as "creative work", "intellectual work", "labor management"; summarized theoretical propositions about the nature of innovation work and clarified its definition. Classification of innovative work was grounded. The features of the innovative work were defined. Innovative work was singled out among other related to it types of work.

Keywords: innovative work, the types of innovative work, creative work.

Вступ. Трансформаційні зміни в сучасному суспільстві потребують активізації інноваційної діяльності підприємств, удосконалення інноваційної праці та визначення її нової сутності в сучасних умовах. Багатоаспектність інноваційної праці вимагає врахування сутності споріднених категорій, також її особливостей та відмінностей між різними її та видами.

Різні аспекти трактування поняття інноваційної праці, її особливостей та характеристики висвітлені в працях таких зарубіжних та українських вчених: Завлин П.Н., Беклешов В.К., Щербак В.Г., Василенко В.М., Мороз О.С., Бунтовський С.Ю., Друкер П. (досить ґрунтовано – Зеленов А., Коваль Л.А., Стремоусова О.Г.) та ін. Наприклад, узагальнення теоретичних підходів до визначення сутності категорії “інноваційна праця” здійснив Бунтовський С. Ю. Але цей автор дослідив співвідношення “інноваційної праці” тільки з такими спорідненими категоріями, як “людський капітал”, “трудоий капітал”, “інтелектуальний капітал”, залишаючи поза увагою розгляд таких категорій як “інтелектуальна праця” та “управлінська праця”. У роботах Беклешова В.К., Завлина П.Н. визначено сутність та особливості дефініції “інноваційна праця” та виділено її види. Такі автори як: Звягин О.О., Звягина Н.І., Дороніна М.С., Литовченко І.В. також розглядають види “інноваційної праці”. Захарчин Г.М., Любомудрова Н.П. досліджують новий зміст та особливості інноваційної праці. Однак у всіх цих роботах не визначено єдиного підходу до категорійного інструментарія забезпечення інноваційної праці в сучасних умовах.

Разом з цим, недостатньо розробленими залишаються теоретичні та практичні питання щодо визначення сутності інноваційної праці та урахування її особливостей, що сприятиме активізації інноваційної праці та підвищенню ефективності інноваційної діяльності.

Постановка завдання. Тому метою дослідження є узагальнення теоретичних засад щодо побудови забезпечення інноваційної праці в сучасних умовах на основі систематизації категорійного інструментарію.

Для досягнення поставленої мети дослідження визначено такі наукові завдання:

1) виявити особливості інноваційної праці та виокремити її серед інших споріднених видів праці.

2) узагальнити теоретичні положення щодо сутності інноваційної праці та уточнити її визначення;

3) систематизувати види інноваційної праці.

Методи дослідження – метод наукового аналізу і синтезу – при уточненні предметної галузі дослідження: “інтелектуальна праця”, “управлінська праця”, “інноваційна праця”; порівняльного співставлення – для виявлення особливостей інноваційної праці та відмінностей “інноваційної праці” серед інших споріднених видів праці; логічного узагальнення – для розкриття сутності інноваційної праці; аналізу та синтезу – для систематизації та удосконалення класифікації видів інноваційної праці.

Результати. Оскільки в економічній літературі [1-6; 9-11; 14-21; 22-23] відсутня чіткість у формулюванні поняття “інноваційна праця”, її особливостей і відмінностей від інших видів праці, то було узагальнено діючі підходи до визначення сутності категорії “інтелектуальна праця”, “управлінська праця” та “інноваційна праця”, визначено місце інноваційної праці в ряду інших категорій з урахуванням її особливостей, відокремлено споріднені категорії. Це дозволило зробити такі висновки:

По-перше, кожен вид праці має свої особливості. Необхідно дослідити відмінності “інноваційної праці” серед інших споріднених видів праці, таких як “творча праця”, “інтелектуальна праця” та “управлінська праця”.

Характеризуючи творчу працю, Зеленов А. відзначає, що творча праця – це “постійний пошук нових рішень, нових постановок завдань”. Але автор підкреслює, що дана категорія не завжди направлена на створення чогось нового. Москвичева Л. трактує творчу працю, як “концентрацію і напруження всіх духовних сил людини” [13, с. 31].

На основі дослідження поглядів зарубіжних та вітчизняних вчених щодо визначення понять “інтелектуальна праця”, “управлінська праця” та “інноваційна праця” було отримано наступні результати, які представлено в табл. 1–3.

Таблиця 1
Морфологічний аналіз поняття “інтелектуальна праця” у працях сучасних вчених*

Table 1
Morphological analysis of the notion of “intellectual labor” in the writings of modern scientists *

№ п/п	Автор	Ключові слова
1	2	3
1-3	Щербак В.Г. [21, с. 254]	1. Внутрішня діяльність людини, головною характеристикою якою виступає інтелект. 2. Система функцій. 3. Доцільна інтелектуальна праця.
4-5	Белл Д., Гальчинський А. Глазьев С., Каленюк І., Процак В., Шумпетер Й. та ін. [21, с. 254]	1. Через інтелектуальну працю реалізується загальна праця й ефективність функціонування суспільної праці. 2. Конкретна праця, що створює споживчу діяльність.
6	Герасименко О.О. [6, с. 105]	1. Сукупність якісно визначених трудових функцій.
7	Стремоусова О.Г. [18, с. 5]	Інтелектуальну працю не треба ототожнювати з інтелектуальною роботою. Інтелектуальна праця може бути присутня і присутня в процесі будь-якої роботи і розумової і фізичної.
8 9 10 11 12	Зеленов А. [14, с.2]	1. Праця, при здійсненні якого робочим органом, що створює продукт, є мозок 2. Принципово новий синтез природних і соціальних можливостей людини. 3. Максимальна класифікація природних розумових даних людини. 4. Діяльність, де превалюють розумові зусилля. 5. Матеріальна діяльність.
13	Кирсанов К. А., Буянов В. П., Михайлов Л.М. [14, с.2]	Склад розумової праці.
14 15	Друкер П. [20, с. 10]	1. Область діяльності – мислення. 2. Праця, у якій основною рушійною силою є знання. Її не можна виміряти по виробничим витратам. Вона визначається по її результату.

*Складено автором на основі [6; 14; 18; 20; 21]

Отже, більшість вчених пов'язують “інтелектуальну працю” з розумовою працею або діяльністю. Зеленов А., вважає, що для здійснення інтелектуальної праці необхідно розумові зусилля, енергія. Багато авторів використовують сполучення “інтелектуальна робота”. Отже, можна погодитись з Щербак В. Г., яка визначає, що інтелектуальна праця – це сукупність або система функцій.

Таблиця 2
Морфологічний аналіз поняття “управлінська праця” у працях сучасних вчених*

Table 2
Morphological analysis of the notion of "management work" in the writings of modern scientists *

№	Автор	Ключові слова
1 2	Томпсон А.А., Стрикленд А.Дж. [20, с. 10]	1. Це практичне виконання функцій управління в організації. 2. Комплекс організації праці та праці з людьми у процесі постановки та реалізації цілей.
3 4 5 6 7	Череп А.В., Олейнікова Л.Г., Череп О.Г., Ткаченко О.В. [20, с. 10]	1. Складається з вироблення, прийняття та організації виконання управлінських рішень. 2. Це продукт мислення суб'єкта управлінської праці. 3. Перш за все, розумовою. 4. Це взагалі робота інтелектуальна. 5. Координація спільної діяльності працівників організації.
8 9 10	Балабанова Л.В., Сардак О.В. [1, с. 9-10]	1. Переважно розумова праця. 2. Є невід'ємною частиною праці сукупного працівника. 3. Це вид суспільної праці, основним завданням якої є забезпечення цілеспрямованої, скоординованої діяльності.
11	Румянцева З. П. [1, с. 11]	Розумова праця; робота з людьми, має творчий характер.
12 13 14	Куліпанов К.О. [10, с. 6]	1. Творча діяльність людини, спрямована на здійснення процесу управління як єдиного цілого. 2. В цілому, розумова, хоча і пов'язана з витратами фізичних сил. 3. Це творча праця, що обумовлює неможливість привести її до будь-яких норм часу.
15 16 17	Лисенко Ю.В. [11, с. 5]	1. Один з найскладніших видів розумової діяльності людей. 2. Відрізняється надзвичайною складністю і різноманіттям, наявністю великої кількості форм і видів, численними зв'язками з різними явищами і процесами матеріального виробництва. 3. Це переважно розумова, інтелектуальна праця, основою якої є творчість.
18 19	Сумін В.О [19, с. 227,70]	1. Є конкретно розумовою працею в системі комунікацій. 2.Продукт – інформація.
20	Дороніна М.С., Литовченко І.В., Михайленко Д.Г., Полубедова А.О. [5, с. 26]	Унікальна діяльність, яку необхідно заохочувати, постійно удосконалювати з урахуванням змін зовнішнього середовища.
21	Василенко В. Н., Мороз О .С. [4, с. 9]	Вид трудової діяльності по виконанню функцій.
22	Друкер П. [20,с. 10]	“Виробляє” знання, ідеї, інформацію.

* Складено автором на основі [1; 4; 5; 10; 11; 19; 20]

Таким чином, існують різні підходи до трактування дефініції “управлінська праця”, але більшість авторів розглядають управлінську працю як розумову. Деякі автори пов'язують управлінську працю з творчою працею або творчою діяльністю (наприклад, Череп А.В., Олейнікова О.Г., Череп А.Г., Ткаченко О.В., Куліпанов К.О., Балабанова Л.В., Сардак О.В. , Куліпанов К.О.), а інші – визначають управлінську працю, яка інтелектуальну. Слід погодитися з Лисенко Ю.В., яка виділяє таку складову управлінської праці, як креативність. Отже вважаємо, що надавати визначення поняття “інноваційна праця” з ключовим словом “креативність” слід коригуючи.

Дослідження дефініції “управлінська праця” деякі автори пов'язують з виконанням функцій управління. Наприклад, Василенко В.Н., Мороз О.С. використовують поняття “управлінська праця” у розумінні: вид трудової діяльності з виконання функцій, а Томпсон А.А., Стрикленд А.Дж. як “виконання функцій управління в організаціях”. Деякі автори трактують досліджувану категорію, як комплекс організації праці та праці з людьми, що являє собою зовсім іншу управлінську площину в дослідженні.

Лисенко Ю.В. управлінську працю розглядає з трьох позицій: як розумову діяльність; як розумову, інтелектуальну роботу, основою якої творчість; як різновид розумової праці: Заслугою автора є виділення таких властивостей управлінської праці, як евристичність і креативність.

Таблиця 3
Морфологічний аналіз поняття “інноваційна праця” у працях сучасних вчених*
Table 3

Morphological analysis of the notion of "innovative work" in the writings of modern scientists *

№ п/п	Автор	Поняття
1 2 3	Міжгалузеві методичні рекомендації [15, с. 5]	1.Це доцільна діяльність по створенню науково-технічної продукції та послуг. 2.Один з видів розумової праці й пов'язаний з пошуком і переробкою різноманітної інформації. 3. Творчий вид розумової праці.
4 5 6	Беклешов В. К, Завлин П. Н. [2, с. 20]	1. Творча праця не тільки з проведених дослідженнях, але й за одержуваними результатами. 2. Розумова робота, але не виключає необхідність застосування фізичної енергії. 3. Органічна єдність творчої та експериментальної енергії.
7	Юделевич М.А. [2, с. 20]	Творча діяльність, спрямована на отримання, систематизацію та переробку нових, оригінальних, доказових відомостей.
8	Коваль Л.А. [9, с. 6]	Трудова діяльність творчого змісту, яка спрямується на використання результатів наукових досліджень і проведення розробок нових ідей.
9	Друкер П., Богиня Д., Колот А., Коваль Л [3, с. 6]	Трудова діяльність, для якої характерна висока частка знанневої, інтелектуальної, творчої компоненти.
10 11 12	Панчеко А. Ю., Сарабский А. А. [16, с.5]	1. Психоемоційна енергія. 2. Процес інтелектуальної праці. 3. Можливість реалізації завдань на основі розширення сфери експериментальної ситуації.

13 14	Стемоусова О. Г. [18, с.5]	1.Створення нових продуктів, рішень, підходів з присутністю таких елементів, як творчість і креативність. 2. Вищий рівень інтелектуальної активності.
15	Бунтовський С. Ю. [3, с. 6]	Трудова діяльність.
16	Сенічкіна О.Е. [17, с. 6]	1. Специфічна форма трудової діяльності творчого змісту.
17 18 19	Захарчин Г.М., Н.П.Любомудрова [6, с. 105]	1.Переважна частка інтелектуальних функцій. 2.Творча робота. 3.Інтелектуалізація праці, як прояв її нового змісту.
20 21	Зеленов А. [14 с. 4]	1. Містить у собі компоненту інтелектуальної праці. 2. Творчий характер створення будь-якого блага, що володіє корисністю.
22	Мазина А. О. [12, с. 317]	Праця продуктивна, здатна взаємодіяти з новими технологіями.
23	Пузиня К. Ф. [2, с. 20]	Творча, управлінська праця.

* Складено автором на основі [2; 3; 6; 12; 14–18]

Згідно з проведеним дослідженням та наведеними вище визначеннями сутності інноваційної праці можна стверджувати, що вчені пропонують різні підходи до трактування дефініції. Більшість вчених асоціюють інноваційну працю з трудовою діяльністю. Інші автори лише зазначають, що інноваційна праця – це діяльність. Багато авторів використовують сполучення “творча діяльність, творча праця”, до таких належать: Беклешов В.К., Завлин П.П., Юделевич М.А., Куліпанов К.О., Пузиня К. Ф. Погоджуємося з думкою Беклешова В.К., Завлина П.П. що “інноваційна праця” – це творча, розумова діяльність та уточненням Юделевича М.А., що “якщо результатом роботи є вже відоме, перевірене, то ця праця не може бути визнана науковою”.

Бунтовський С.Ю. лише підтримав позицію вчених Друкера П., Богіні Д., Колота А., Коваль Л., які вважають, що інноваційна праця – “це трудова діяльність, для якої характерна висока частка знанневої, інтелектуальної, творчої компоненти і яка здатна задовольнити суспільні потреби з більш корисним ефектом”. Слід погодитися з авторами, щодо виділених компонентів, але варто зазначити, що інноваційна праця не завжди передбачає наявність корисного ефекту.

Окрім наведених вище тлумачень, у різних контекстах можна зустріти і достатньо загальні визначення аналізованого поняття. Наприклад, Панченко А.Ю., Сарабський А.А. використовують поняття “інноваційна праця” у розумінні: можливість реалізації завдань, тобто автори на вказують, що саме відрізняють інноваційну працю від інших видів праці.

На основі проведеного морфологічного аналізу (табл. 3) можна зробити наступні узагальнення: при визначенні поняття “інноваційна праця” найчастіше дослідники використовують ключове слово – творча праця або діяльність (22% з аналізованих понять). Друге місце по частоті використання (17%) належить ключовому слову – трудова діяльність. На третьому місці (14%) автори пов’язують інноваційну працю з інтелектуальною працею, а також з розумовою працею. На четвертому місці ключове слово – енергія. Усі інші ключові слова (табл. 3) використовуються приблизно однаково в процентному співвідношенні.

На основі дослідження поглядів зарубіжних та вітчизняних вчених щодо визначення дефініції “інноваційна праця” встановлено, що немає спільної точки зору щодо змістової сутності цієї категорії.

Для обґрунтування визначення інноваційної праці проведено аналіз робіт [2; 6; 11; 14; 17; 18; 21], який дозволив виділити наступні особливості інноваційної праці:

- 1) для інноваційної праці характерний пізнавальний елемент;
- 2) основа інноваційної праці – це наукові знання;
- 3) інноваційна праця має творчий характер, вона здійснюється з інтуїції;
- 4) відсутній “строого регламентований технологічний процес” [2];
- 5) креативність;
- 6) евристичність;
- 7) результатом інноваційної праці є наукова інформація;
- 8) ризик і невизначеність;
- 9) імовірність;
- 10) здійснення пов’язане з особистими якостями виконавця;
- 11) складність у процесі її виконання;
- 12) базується на нестандартних підходах;
- 13) процес постійного пошуку нових рішень і підходів;
- 14) висока частка інтелектуальної та творчої компоненти;
- 15) вищий рівень інтелектуальної активності;
- 16) завдання є більш складними ніж у інших смежних праць;
- 17) поєднання творчої та експериментальної діяльності;
- 18) найскладніший вид розумової праці;
- 19) наявність новизни та унікальності, оригінальності;
- 20) є менш регламентованим та шаблонним ніж інші види праці;

21) результат інноваційної праці є матеріальний продукт, інноваційна праця повинна бути завершена.

По-друге, проведений аналіз споріднених категорій та особливостей інноваційної праці дозволяє відокремити інноваційну працю та уточнити її визначення.

Таблиця 4

Порівняння ключових слів у дефініції “інноваційна праця” та споріднених видів праці*

Table 4

Comparison of key words in the definition of "innovative work" and related types of work *

Ключові слова	Інтел. праця	Управ. праця	Іннов. праця	Автори
1. Система функцій, виконання функцій	+	+	+	1.Щербак В.Г., 2. Томпсон А.А., Стрикленд А.Дж, 3. Герасименко О.О., 4.Захарчин Г.М., Любомудрова Н.П. 6. Василенко В.Н, Мороз О.С.
2. Діяльність людини	+			1.Щербак В.Г.
3. Інтелектуальна робота, праця	+	+	+	1.Щербак В.Г., 2. Череп А.В., Череп Л.Г., Олейнікова Л.Г., Ткаченко О.В., 3.Лисенко Ю.В., 4. Зеленов А., 5. Захарчин Г.М., Любомудрова Н.П. 6. Панченко А.Ю.
4. Загальна праця	+			1. Белл Д., Гальчинський А. та ін..
5. Суспільна праця	+	+		1. Белл Д., Гальчинський А. та ін. 2. Балабанова Л.В., Сардак. О. В.

6. Розумова праця, діяльність	+	+	+	1. Стремоусова О.Г., 2. Румянцева З.П., 3. Зеленов А., 4. Череп А.В., Череп Л.Г., Олейнікова Л.Г., Ткаченко О.В. 5. Куліпанов К.О. 6. Лисенко Ю.В., 7. Сумин В.А. 8. Беклешов В.К., Завлин П.Н. 9. Міжгалузеві рекомендації 10. Балабанова Л.В., Сардак. О.В. 11. Кирсанов К.А., Буянов В.П., Михайлов Л.М. 12. Румянцева З.П.
7. Головним є мозок	+			Зеленов А.
8. Розумові зусилля	+			Зеленов А.
9. Мислення	+	+		1. Друкер П. 2. Череп А.В., Череп Л.Г., Олейнікова Л.Г., Ткаченко О.В.
10. Знання	+			1. Друкер П.
11. Інформація		+		1. Друкер П., 2. Сумин В.А.
12. Праця з людьми, праця працівника		+		1. Томпсон А.А., Стрикленд А.Дж, 3. Герасименко О.О., 2. Балабанова Л.В., Сардак. О.В.
13. Виконання управлінських рішень		+		1. Череп А.В., Череп Л.Г., Олейнікова Л.Г., Ткаченко О.В.
14. Координація діяльності		+		1. Череп А.В., Череп Л.Г., Олейнікова Л.Г., Ткаченко О.В. 2. Балабанова Л.В., Сардак В.О.
15. Творча діяльність, праця		+	+	1. Захарчин М., Любомудрова Н.П. 2. Беклешов В.К., Завлин П.Н. 3. Міжгалузеві рекомендації 4. Куліпанов К.О. 5. Юделевич М.А. 6. Румянцева З.П. 7. Пузиря К.Ф.
16. Унікальна діяльність		+		1. Дороніна М. С. та ін.
17. Доцільна діяльність			+	1. Міжгалузеві рекомендації
18. Трудова діяльність		+	+	1. Коваль Л.А., 2. Беклешов В.К., Завлин П.Н. 3. Бунтовський С.Ю. 4. Сенічкіна О.Е. 5. Василенко В.Н., Мороз О.С. 6. Друкер П., Богиня Д., Колот А., Коваль Л.
19. Енергія			+	1. Беклешов В.К., Завлин П.Н. 2. Панченко А.Ю., Сарабський А.А.
20. Креативність	+	+	+	1. Стремоусова О.Г. 2. Лисенко Ю.В. 3. Захарчин Г.М., Любомудрова Н.П. 4. Щербак В.Г.
21. Евристичність		+		1. Лисенко Ю.В.
22. Інтелектуальна активність			+	1. Стремоусова О. Г
23. Створення продукту	+		+	1. Міжгалузеві рекомендації 2. Стремоусова О. Г. 3. Зеленов А.

24. Творчість, творчий характер, компонента	+	+	+	1. Румянцева З.П. 2. Лисенко Ю.В. 3. Друкер П., Богиня Д., Колот А., Коваль Л. 4. Щербак В. Г.
---	---	---	---	--

*Складено автором на основі [1–6; 9–11; 14–21]

На основі проведеного аналізу ключових слів категорій “інтелектуальна праця”, “управлінська праця”, “інноваційна праця” (табл. 4) отримані наступні результати:

1) для усіх трьох споріднених видів праці найчастіше дослідники використовують ключове слово – розумова праця, діяльність (20 % з аналізованих авторів). Друге місце за частотою використання (10%) для дефініцій “інтелектуальна праця”, “управлінська праця”, “інноваційна праця” належить сполученням – “система функцій, виконання функцій” та “інтелектуальна робота, праця”. Третє місце для всіх трьох категорій по частоті використання належить ключовим словам – “творчість” (6,7%) та “креативність” (6,7%).

2) для дефініцій “управлінська праця” та “інноваційна праця” найчастіше використовуються сполучення “творча діяльність, творча праця” (11,7% з аналізованих авторів). На другому місці автори пов'язують дані категорії з ключовим словом “трудова діяльність” (10%).

3) для категорій “інтелектуальна праця” та “управлінська праця” можна виділити такі спільні сполучення “суспільна праця” та “мислення” (3,3%).

4) для понять “інтелектуальна праця” та “інноваційна праця” спільними є тільки ключове слово “створення продукту” (3,3%).

Усі інші ключові слова (табл. 4) використовуються тільки для однієї категорії праці однаково в процентному співвідношенні (частіше вчені “інноваційну працю” пов'язують з “енергією” (3,3%), а “управлінську працю” – з ключовими словами “інформація” (3,3%) та “координація спільної діяльності” (3,3%).

Спочатку доцільно визначити відмінності інноваційної праці від творчої праці, однак слід зазначити, що творча праця завжди є інноваційною. Незважаючи на це творча праця відрізняється від категорії “інноваційна праця”:

1) поняття “творча праця” значно ширше ніж “інноваційна праця”;

2) результат творчої праці відрізняється від результату інноваційної праці. Результат творчої та інноваційної праці є продукт. Однак у творчої праці продукт може бути не купленим. Для інноваційної праці це є неможливим;

3) відмінність творчої праці від інноваційної є також те, що творчою працею може бути творчість артиста або балерини, таким чином, творча праця може бути в будь-якій сфері діяльності;

4) не завжди спрямована на створення чогось нового, унікального;

5) результатом творчої праці на виробництві може бути визнане вдосконалення процесу праці, зміна організації виробництва та менеджменту, а також інновації, що мають всілякий ступінь новизни..

6) на відміну від інших видів праці творчістю працівник здатний займатися в неробочий час і поза межами робочого місця.

Можна погодитися з думкою Зеленова А.

7) Москвичева Л.М. також вважає, що творча праця має свої особливості: відмінність творчої праці від інноваційної: творчість ученого починається та розвивається в міру оволодіння їм розумовим матеріалом і методами науки. У будь-якій області діяльності – всюди потрібен необхідний рівень умінь і навичок [13]. Ми також погоджуємося з думкою автора.

Сумін В. О. підкреслює, що основною відмінністю творчої праці є з'єднання деякого внутрішнього змісту з формою її втілення. Все це стосується, з нашої точки зору й інноваційної праці.

Сумін В. О. також акцентує увагу, що творча праця відбувається безперервно, як протягом дня так й у вільний від роботи час, це також є властивістю інноваційної праці.

Розглянемо більш детально відмінності інтелектуальної та інноваційної праці. Так, Зеленов А. виділяє такі відмінності:

1) інтелектуальна праця може бути шаблоною і регламентованою, а інноваційна не є регламентованою і шаблоною. Це не означає, що до даної категорії праці не можуть бути застосовані які-небудь регламенти, інструкції та інше;

2) на думку Зеленова А. "інноваційна праця" стосовно категорії "інтелектуальна праця" полягає у творчому характері створення якого-небудь блага, що володіє новою споживчою вартістю й корисністю;

3) на думку А. Зеленова, інтелектуальна праця може бути виконана за певними показниками, інструкціям, нормативам, де творчий компонент не задіяний, а також і новаторською, де зазначений компонент безпосередньо задіюється при створенні продукту. Наявність даного компонента як в інтелектуальній, так й в інноваційній праці створює можливість ототожнення й труднощі у виокремленні кожного з видів праці.

Не можна однозначно погодитися з цим автором. Слід зазначити, що інтелектуальна праця є не тільки менш регламентована та шаблоною, має менше новизни та унікальності ніж інноваційна праця. Основна відмінність інтелектуальної і інноваційної праці є в їх результатах. Результати інтелектуальної праці звичайно представляються у вигляді нематеріальних активів (об'єктів інтелектуальної власності), а результатом інноваційної праці завжди є матеріальний продукт.

Розкриємо також відмінності управлінської праці від інноваційної:

1) категорія "управлінська праця" є більш ширше ніж категорія "інноваційна праця";

2) управлінська праця не вимагає високого рівня новизни, пов'язана з виконанням часто повторювальних, аналогічних операцій;

3) для управлінської праці більш характерна певна група людей;

4) управлінська праця як правило потребує більш управлінські здатності ніж наукові знання;

5) управлінська праці менш складна, потребує менш інтелектуальних можливостей людини ніж інноваційна.

В.О. Сумін відокремлює такі особливості управлінської праці:

1) предмет та продукт праці це інформація (вихідні дані, знання, компетенції);

2) праця спрямована не на безпосереднє виробництво матеріальних благ, а на управління виробництвом цих благ;

3) управлінська праця є в основному розумовою, при природному мінімумі фізичної праці, пов'язаної з підтримкою нормального фізіологічного стану організму;

По-третє, враховуючи особливості інноваційної праці та її суттєві відмінності серед інших споріднених видів праці обґрунтовано місце та значущість інноваційної праці в ряду інших категорій. Це сприятиме забезпеченню інноваційної праці на сучасних промислових підприємствах та її активізації. У зв'язку з цим узагальнено теоретичні положення щодо сутності інноваційної праці та з'ясовано, що її плінність залежить від складності інноваційної праці та її виду. Тому необхідно систематизувати види інноваційної праці. На основі проведеного аналізу економічної літератури [2; 5; 7; 8; 11; 15; 18; 21] з питань видів інноваційної праці запропоновано класифікація видів інноваційної праці за такими ознаками (рис. 1).

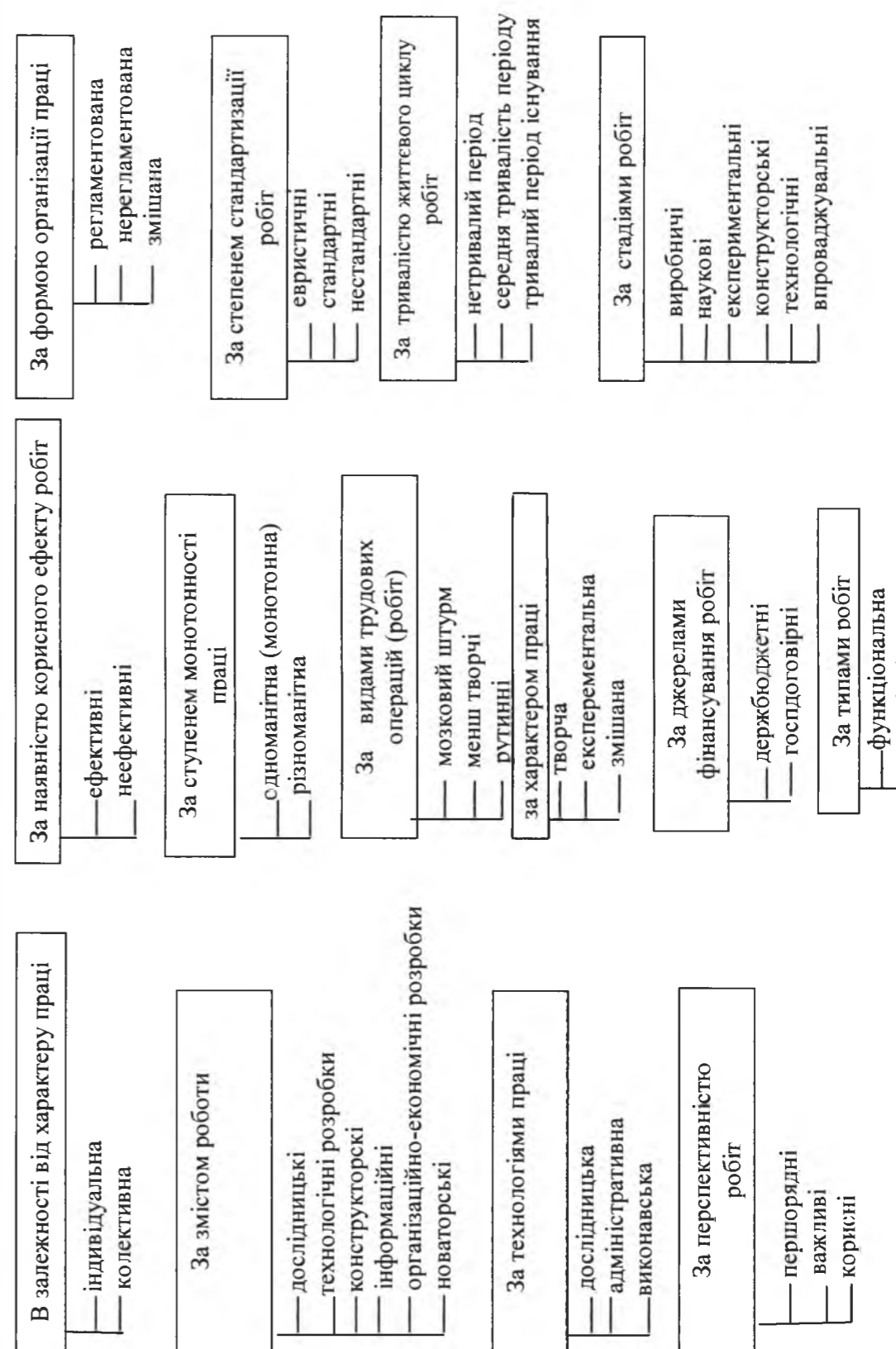

Рис. 1. Класифікація видів інноваційної праці
Fig. 1. Classification of innovative work

В працях зарубіжних та українських вчених існують достатньо різні точки зору щодо класифікації видів інноваційної праці. Так, наприклад, Беклешов В.К., Завлин П.Н. [2], класифікують види інноваційної праці за такими ознаками: за стадіями та видами робіт інноваційної праці. Щербак В.Г. [21] поділяє інноваційну працю тільки за напрямками і формами використання. Звягин О.О., Звягина Н.І., Дороніна М.С., Литовченко І.В. [5; 7] також розглядають тільки деякі види “інноваційної праці”. Лисенко Ю.В. [11] виділяє три різновиди інноваційної праці тільки за однією ознакою. Однак у цих роботах відсутня обґрунтована класифікація усіх видів інноваційної праці.

Далі необхідно проаналізувати діючі види інноваційної праці за ознаками та побудувати класифікацію сучасних видів інноваційної праці за існуючими та новими, запропонованими нами ознаками.

Щербак В.Г. [21] поділяє інноваційну працю за напрямками і формами використання на: наукові дослідження, технологічні розробки, організаційно-економічні розробки та персональну інноваційну. Ми вважаємо, що ці напрямки можна представити у класифікації видів інноваційної праці за ознакою: за змістом роботи інноваційної праці. Але ми пропонуємо змінити критерії наукові дослідження на дослідницькі, персональну інноваційну на новаторські. Окрім наведених вище видів інноваційної праці за даної ознакою, слід додати такі важливі види, як інформаційні та конструкторські.

Завлин П.Н., Беклешов В.К. [2] виділяють роботи інноваційної праці, які виконуються на такі три критерія: 1) суттєво творчі; 2) менш творчі; 3) рутинні.

Аногічний розподіл пропонують Дороніна М.С., Литовченко І.В., Михайленко Д.Г., Полубедова А.О. [5], вони також відзначають такі різновиди інноваційної праці в залежності від видів робіт: 1) творча; 2) адаптивна; 3) рутинна.

Термін суттєво творча (у Завлина П.Н. та творча (у Дороніної М.С.) ідентичні терміну мозковий штурм у класифікації, поняття адаптивні – менш творчі. За даною ознакою ми поділяємо інноваційну працю за видами трудових операцій (робіт). За цією ознакою ми визначаємо такі види інноваційної праці як: мозковий штурм, менш творчі та рутинні.

Роботи суттєво творчі (мозковий штурм), потребують високого ступеня новизни. До них відносяться: фундаментальні, пошукові й прикладні НДР, ДКР (винаходу й відкриття), завдання прогнозування, планування й евристичного характеру.

Менш творчі роботи мають індивідуальний характер, що не вимагає високого рівня новизни, пов'язані з виконанням часто повторюваних операцій.

Рутинні – часто повторювані операції, однотипні, з невеликою частиною творчої праці, що не вимагають новизни, які виконуються за зразком, що мають конкретний характер.

Ознака за формою організації інноваційної діяльності та її види запозичена з електронного ресурсу [8]. Але ми вважаємо, що краще назвати ознаку – за формою організації праці.

Розподіл інноваційної праці на ефективні та неефективні за ознакою: наявність корисного ефекту запропоновано нами. Не завжди праця здійснюється з метою отримання прибутку або іншого виду ефекту.

Критерії праці: функціональна та професійна також взято з електронного ресурсу за ознакою: в залежності від розподілу праці, яка було перейменовано на ознаку: за сутністю робіт.

Стемоусова О.Г. [18] підкреслює, що інноваційна праця може бути індивідуальною та колективною. В електронних ресурсах також в залежності від характеру праці поділяють інноваційну працю на: індивідуальну та колективну. Ми взяли дану ознаку у Стемоусової О.Г. та з електронного ресурсу.

Лисенко Ю.В. [11] виділяє три різновиди інноваційної праці: 1) евристична; 2) адміністративна; 3) операційна.

Слід погодитись з Лисенко Ю.В та включити до класифікації одну різновидність інноваційної праці: адміністративну. Пропонуємо використовувати ознаку: за технологіями праці та поділити за даною ознакою інноваційну працю за такими критеріями: 1) дослідницька; 2) адміністративна; 3) виконавська.

У електронному ресурсі [8] інноваційну працю поділяють також на стандартну та нестандартну. Пропонується удосконалити даний розподіл через поділ даних видів праці за ознакою: за ступенем стандартизації робіт. Вважаємо, що до даної ознаки необхідно включити також евристичну працю, яка відрізняється від стандартної та нестандартної наявністю високого рівня новизни та унікальності.

Ознака за тривалістю життєвого циклу робіт запозичена у Дороніної М.С., Литовченко І.В., Михайленко Д.Г., Полубедової А.О. [5]. Автори розглядають види інноваційної праці в залежності від тривалості життєвого циклу розвитку та поділяють в залежності від даної ознаки на: нетривалий період; середня тривалість періоду існування; тривалий період існування.

Але ми змінили словосполучення “цикл розвитку” на “цикл робіт”.

Ознака за стадіями запозичена у Беклешова В.К., Завлина П.Н. [2]. Автори пропонують за даною ознакою поділяти роботи на: теоретичні, експериментальні, конструкторські та технологічні. Слід погодитися з ними, але більш доцільно змінити теоретичні на наукові. Проте автори не визначили за даною ознакою такі види робіт, як виробничі та впроваджені, що, на нашу думку, є необхідним.

Розподіл інноваційної праці за ознаками: за перспективністю робіт та за джерелом фінансування робіт було взято з міжгалузевих рекомендацій з нормування праці спеціалістів НДІ та КБ [15]. Критерії розподілу за даними ознаками ми також запозичили з рекомендацій [15].

Погоджуємося з думкою Звягина О.О., Звягиної Н.І. [7] щодо розподілу інноваційної праці за ознакою: за методом проведення робіт на творчі, експериментальні та змішані. Дану ознаку краще назвати: за характером праці.

Висновки. Наукова новизна одержаних результатів:

1) виявлено особливості інноваційної праці та виокремлено її серед інших споріднених категорій: “творча праця”, “інтелектуальна праця”, “управлінська праця”;

2) узагальнено теоретичні положення щодо сутності інноваційної праці та уточнено її визначення;

3) визначено особливості інноваційної праці та виокремлено її серед інших споріднених видів праці;

4) набула подальшого розвитку класифікація видів інноваційної праці за рахунок введення нових ознак.

Проведені дослідження особливостей інноваційної праці та виокремлення її серед інших споріднених видів праці дозволили встановити основні відмінності інноваційної праці від таких категорій як “творча праця”, “інтелектуальна праця” та “управлінська праця”.

Запропоновані науково-практичні розробки можуть бути використані у промисловості, її машинобудівній галузі у процесі здійснення інноваційної праці, а також розробці й впровадженню конкретних заходів щодо підвищення ефективності інноваційної діяльності та управлінської праці.

Майбутнім напрямком дослідження у цій предметній галузі може стати обґрунтування теоретичного підходу до управління інноваційною працею в сучасних умовах.

1. Балабанова Л. В. Організація праці менеджера: підручник / Л. В. Балабанова, О. В. Сардак. – Донецьк : ДонНУЕТ, 2008. – 480 с.
2. Беклешов В. К., Завлин П. Н. Нормирование в научно-технических организациях / В. К. Беклешов, П. Н. Завлин. – М. : Экономика, 1989. – 240 с.
3. Бунтовський С. Ю. Формування системи соціально-економічного управління інноваційною працею: Автореф. дис....к-та екон.наук: 08.00.07 / С. Ю. Бунтовський. – Дон. Нац. ун-т. – Донецьк, 2010. – 20 с.
4. Василенко В. Н., Мороз О. С. Управленческий труд на металлургических предприятиях: организация, обособление, мотивация: монография / В. Н. Василенко, О. С. Мороз. – НАН Украины. Ин-т экономико-правовых исследований. – Донецк : ООО "Юго-Восток, Лтд", 2006. – 175 с.
5. Дороніна М. С., Литовченко І. В., Михайленко Д. Г., Полубедова А. О. Розвиток професійної компетентності управлінського персоналу: монографія / М. С. Дороніна, І. В. Литовченко, Д. Г. Михайленко, А. О. Полубедова. – Х. : ВД "ІНЖЕК", 2014. – 368 с.
6. Захарчин Г. М. Формування та оцінювання мотивації управлінського персоналу підприємств і організацій: монографія / Г. М. Захарчин, Н. П. Любомудрова. – Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2015. – 188 с.
7. Звягин А. А., Звягина Н. И. Комплексный подход к методам разработки нормативов трудоемкости НИОКР / А. А.Звягин, Н. И. Звягина. – М. : Издательство "Система", 1991. – 174 с.
8. Классификация видов труда. Разнообразие характеристик. Психология. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : KazEdu.kzreferat/140386/1
9. Коваль Л. А. Соціально-економічні важелі активізації інноваційної праці на промислових підприємствах: Автореф. дис....к-та екон.наук: 08.09.01 / Л. А. Коваль. – Київ : Нац. Акад. наук України Ін-т економіки, 2002. – 20 с.
10. Куліпанов К. О. Підвищення ефективності праці керівників аграрних підприємств: Автореф. дис....к-та екон.наук: 08.06.01 / К. О. Куліпанов. – Харків : Нац. ун-т. ім. В. В. Докучаєва, 2010. – 20 с.
11. Лисенко Ю. В. Ефективність управлінського персоналу машинобудівних підприємств: Автореф. дис....к-та екон.наук: 08.00.04 / Ю. В. Лисенко. – Запоріжжя : Класичний приватний ун-т., 2008. – 20 с.
12. Мазина А. А. Инновационный труд как фактор преодоления кризиса / А. А. Мазина [Электронный ресурс]. – Режим доступа : elibrare.ru
13. Москвичева Л. Н. Эстетическое развитие личности и ее творческий потенциал / Л.Н. Москвичева. – М. : Знание, 1985. – 64 с.
14. Мотивация трудовой деятельности на малом инновационном предприятии. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://books.google.com.ua.
15. Нормирование труда специалистов НИИ и КБ: межотраслевые методические рекомендации. – Москва : Экономика, 1990. – 142 с.
16. Панченко А.Ю., Сербский А.А. Роль психофизических факторов в процессе трудовой деятельности / А.Ю. Панченко, А.А. Сербский. – Диспут плюс. – 2012. – №3. – С.6–10
17. Сенічкіна О. Е. Активізація інноваційної праці фахівців у промисловості: Автореф. дис....к-та екон.наук: 08.00.07 / О. Е. Сенічкіна. – Харків : Харківський національний економічний ун-т ім. С. Кузнеця, 2014. – 20 с.
18. Стрёмусова Е. Г. Сущность категории инновационный труд / Стрёмусова Е. Г. / Научный электронный архив. – Режим доступа : http://econf.rae.ru/article/7994.
19. Сумин В. А. Регулювання діяльності персоналу управління: монографія / В. А. Сумин. – Донецьк : ДонНТУ, 2006. – 308 с.
20. Управління інноваційним розвитком підприємства на основі реінжинірунгу: монографія / А.В. Череп, Л. Г. Олейнікова, О. Г. Череп, О. В. Ткаченко. – Запоріжжя : Запоріжський національний університет, 2009. – 270 с.
21. Щербак В. Г. Інноваційні аспекти управління трудового потенціалу: монографія / В. Г. Щербак. – Харків : Вид. ХНЕУ, 2009. – 332 с.
22. Victor H. Vroom. Work and Motivation. – New York: Willy, 1994. – 420 p.
23. Ed Kur, Richard Bunning. Future of cooperative management // The Journal of Management Development. – 2002. – №10. – P. 12–18.

References

1. Balabanova, L. V., and O. V. Sardak. *Manager's work organization*, DonNUET, 2008.
2. Bekleshov, V.K., and P.N. Zavlin. *Standardization in electro-technical organizations*, Economics, 1989.

3. Buntovskii, S. Yu. *Formation of social and economic management innovation work: Avtoref. dys....k-ta ekon.nauk: 08.00.07, Donets'. Nats. un-t.*, 2010.
4. Vasylenko, V. N., and O. S. Moroz. *Managerial work at metallurgical enterprises: organization, isolation, motivation: monograph*, Yuho-Vostok, 2006.
5. Doronina, M. S., Lytovchenko, I. V., Mykhaylenko, D. H., and A. O. Polubyedova. *Development of professional competence of of managerial staff: monograph*, "INZhEK", 2014.
6. Zakharchyn, H. M., and N. P. Lyubomudrova. *Formation and evaluation of of managerial staff motivation for companies and organizations: monograph*, Vydavnytstvo L'vivskoi politekhniky, 2015.
7. Zvyahyn, A. A., and N. Y. Zvyahyna. *Comprehensive approach to methods of developing labor intensity standards for research and development*, "Systema", 1991.
8. "Species work classification. Diversity of characteristics. Psychology." *KazEdu.kz*, KazEdu.kzreferat/140386/1. Accessed 20 Feb. 2014.
9. Koval', L. A. *Socio-economic instruments for promotion of innovative work in industrial enterprises: Avtoref. dys....k-ta ekon.nauk: 08.09.01, Nats. Akad. nauk Ukrainy In-t ekonomiky*, 2002.
10. Kulipanov, K. O. *Improving the efficiency labor of leaders of agricultural enterprises: Avtoref. dys....k-ta ekon.nauk: 08.06.01, Kharkiv. Nats. un-t. im. V. V. Dokuchayeva*, 2010.
11. Lysenko, Yu. V. *The effectiveness of of managerial staff machine building: Avtoref. dys....k-ta ekon.nauk: 08.00.04, Klasychnyy pryvatnyy un-t.*, 2008.
12. Mazyna, A. A. "Innovative work as a factor in overcoming the crisis." *eLibrary.ru*, elibrary.ru. Accessed 20 Feb. 2014.
13. Moskvychyeva, L. N. *Aesthetic development of the personality and its creativity*, Znaniie, 1985.
14. "Motivation of work at a small innovative enterprise." books. google.com. ua.
15. *Labour standardization for research and design institute personnel: cross-industry guidelines*, Ekonomika, 1990.
16. Panchenko, A.Yu., and A.A. Sarbskiy "The role of psychophysical factors in the work process." *Dysput plus*, no. 3, 2012, pp.6-10.
17. Senichkina, O. E. *Innovation work professionals activation in the industry: Avtoref. dys....k-ta ekon.nauk: 08.00.07, Kharkivs'kii natsional'nii ekonomichnii un-t im. S. Kuznetsia*, 2014.
18. Stremousova, E. G. "Essence of the category innovative work." *econf.rae.ru/article/7994*.
19. Sumyn, V. A. *Regulation of Personnel Management: monohrafiya*, DonNTU, 2006.
20. Cherep, A.V., Oleynikova, L.G., Cherep, O.G., and O.V. Tkachenko. *Management of innovative development of the enterprise based on reengineering: monograph*, Zaporizhzhia National University, 2009.
21. Shcherbak, V. H. *Innovatsiyni aspekty upravlinnya trudovoho potentsialu: monohrafiya*, Vyd. KhNEU, 2009.
22. Vroom, Victor H.. *Work and Motivation*, Willy, 1994.
23. Kur, Ed, and Richard Bunning. "Future of cooperative management." *The Journal of Management Development*, no. 10, 2002, pp. 12–18.

Рецензенти:

Ястремська О. М. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри управління підприємствами та логістики Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця;

Лепейко Т. І. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту та бізнесу Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця.

УДК 330.322

ББК 65.9(4 Укр)30-31

Щур Р.І., Плєць І.І., Микитюк О. В.

КЛАСТЕРНИЙ АНАЛІЗ РОЗПОДІЛУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ ЗА РІВНЕМ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ

Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника,
Міністерство освіти і науки України,
кафедра фінансів,
вул. Шевченка, 82, м. Івано-Франківськ,

76018, Україна,
тел.: (0342) 59-61-76, 75-23-91,
e-mail: kfin@pu.if.ua

Анотація. Проведено SWOT-аналіз загроз та переваг стратегії інноваційного розвитку Івано-Франківської області в контексті фінансового забезпечення. Визначено методичний підхід до визначення потенціалу публічно-приватного партнерства як інструменту фінансування інноваційного розвитку економіки. Проведено кластерний аналіз щодо можливостей формування державно-приватного партнерства в тому чи іншому регіоні. На основі кластерного підходу визначається оптимальний набір проблемних сфер, які потребують першочергового вирішення та фінансового забезпечення. Це дозволить випрацювати практичні рекомендації до формування дієвого фінансового механізму в регіонах України.

Ключові слова: механізм фінансового забезпечення інноваційного розвитку, інноваційний розвиток, державно-приватне партнерство, кластерний аналіз, стратегія інноваційного розвитку.

Shchur R.I., Plets I.I., Mykytiuk O. V.

CLUSTER ANALYSIS UKRAINIAN REGIONAL DISTRIBUTION BY LEVEL OF INNOVATION

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University,
Ministry of Education and Science of Ukraine,
Department of finance,
Shevchenko str., 82, Ivano-Frankivsk
76018, Ukraine,
tel.: (0342) 59-61-76, 75-23-91,
e-mail: kfin@pu.if.ua

Abstract. SWOT-analysis of the threats and benefits of innovation development strategy of Ivano-Frankivsk region in the context of financial support was conducted. Methodical approach to determine of public-private partnerships potential that is tool of innovative economic development financing was identified. Cluster analysis of possibilities of forming public-private partnership in a particular region was carried out. Optimal set of problem areas that require urgent solutions and financial security is defined on the basis of cluster approach. It will help to form practical recommendations for the formation of an effective financial mechanism in the regions of Ukraine.

Key words: the mechanism of innovation development financial provision, innovation development, public-private partnerships, cluster analysis, innovative development strategy.

Вступ. На сьогоднішній день в регіонах України набули актуальності питання пошук сучасних нетрадиційних джерел фінансування інноваційних процесів, особливого значення серед джерел фінансування інноваційної сфери на місцевому рівні набуває інститут державно-приватного партнерства, який зарекомендував себе як дієвий каталізатор інноваційної діяльності в зарубіжних країнах. Для комплексного дослідження та оцінки інноваційного потенціалу та фінансового забезпечення інноваційного розвитку у регіональному розрізі доцільним є використання методів кластерного аналізу.

Постановка завдання. Проаналізувати дієвість фінансового механізму регіональної інноваційної політики за допомогою SWOT-аналізу. Оцінити перспективи запровадження державно-приватного партнерства в регіонах України, як дієвого механізму фінансування інноваційної сфери. Сформулювати рекомендації щодо розробки ефективної стратегії інноваційного розвитку окремих регіонів України в рамках державно-приватного партнерства на основі кластерного аналізу.

Результати. Для оцінки можливості фінансового механізму області забезпечити ефективність реалізації стратегії інноваційного розвитку, використаємо SWOT-аналіз сильних та слабких сторін інноваційного розвитку регіону, з-поміж яких значну увагу приділимо фінансовим чинникам. Проведемо оцінку відповідності чинників впливу стратегії розвитку або, в нашому випадку, Програмі розвитку науково-технічної та інноваційної діяльності Івано-Франківської області до 2020 року (далі – Програма) [7].

Оцінка кожного з чинників впливу була проведена методом експертних оцінок, середні значення виставлених балів відображено в табл. 1.

Таблиця 1

Оцінка переваг і загроз стратегії інноваційного розвитку регіону в контексті фінансового забезпечення*

Table 1

Evaluation of the benefits and threats of innovative regional development strategy in the context of financial provision *

Сильні сторони інноваційного розвитку регіону	Оцінка	Слабкі сторони інноваційного розвитку регіону	Оцінка
Займає 15 місце серед регіонів України за обсягом фінансування інновацій за 2015 рік	2,7	Низька частка коштів місцевих бюджетів в структурі фінансування інновацій	3,3
19,6% підприємств від загальної кількості отримало збиток (2015)	3,3	Брак власних коштів малого бізнесу для фінансування інновацій	3
Позитивний розвиток регіональної інноваційної інфраструктури	3,7	Відсутність венчурних фондів в регіоні	3,7
Планове збільшення обсягів фінансування з обласного бюджету	3,7	Відсутність інституцій трансферту технологій	4,7
Інвестиційно-інноваційна привабливість регіону	4,3	Складна фінансова ситуація у академічних, дослідницьких закладах	4
Наявний значний науковий потенціал	4,7	Неадаптованість більшості інноваційних розробок до впровадження	1,7
Розроблена Програма інноваційного розвитку регіону до 2020 року	4,3	Недостатність коштів бюджету розвитку, неефективність використання	2,3
Зовнішні можливості	Оцінка	Зовнішні загрози	Оцінка
Гранти, програми та проекти міжнародних організацій	5	Відсутність державного фінансування	4
Значна частка інвестиції іноземних інвесторів у загальній структурі	3,3	Відсутність дієвої системи правового регулювання	3,7
Децентралізація влади та перспектива збільшення концентрації фінансових ресурсів на місцях	2,3	Дороговизна банківських кредитів, небажання банків довгостроково кредитувати інноваційні проекти	2,7
Існує програма державних грантів і стипендій	3,7	Відсутність податкового стимулювання інноваційної діяльності	3,3
Програмно-цільовий метод планування бюджетного фінансування зареєстрованих інноваційних проектів	4	Нерозвиненість іннов.-ї інфрастр.-ри	3
		Низька оплата праці науковців	4
		Обмежений доступ до інформації про джерела фінансування інновацій	3,3

* Розраховано авторами

Вважаємо за доцільне трансформувати бальні оцінки у відносні. Це надасть змогу порівнювати розрахункові оцінки за єдиною оцінною шкалою.

Результати аналізу чинників впливу (сумарні відносні оцінки) для Івано-Франківської області наведені в табл. 2.

Таблиця 2

Сумарна оцінка можливостей і загроз фінансування стратегії інноваційного розвитку регіону*

Table 2

The total score of opportunities and threats of innovative regional development strategy funding *

Оцінка	Стратегія інноваційного розвитку регіону
Відносна оцінка привабливості факторів, що сприяють фінансуванню інноваційного розвитку	0,75
Відносна оцінка загрози факторів, що перешкоджають фінансуванню інноваційного розвитку	0,67
Підсумкова відносна оцінка впливу факторів	0,08

*Розраховано авторами

Пропонуємо за результатами розрахунків відносних оцінок обрати сценарій інноваційного розвитку регіону та механізму його фінансування відповідно до шкали, наведеної на рис. 1.

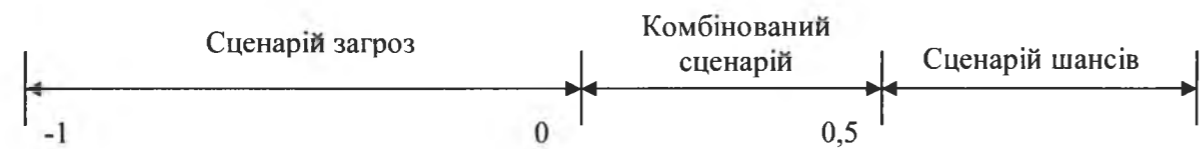

Рис. 1. Шкала вибору сценарію стратегії розвитку за результатами відносних оцінок

Fig. 1. Scale of choice of development strategy scenario based on the results of relative estimates

*Складено авторами за даними [2, с. 336]

Як видно з розрахунків, результуюча відносна оцінка відповідності існуючих умов розвитку Івано-Франківської області щодо можливостей фінансування інноваційної сфери та Програми розвитку науково-технічної та інноваційної діяльності області до 2020 року знаходиться в межах дії комбінованого сценарію за шкалою оцінювання. За даною стратегією розвитку загрози у фінансуванні Програми дорівнюють перспективам. Підсумкова відносна оцінка доволі низька, майже досягає границі з сценарієм загроз, що створює певні проблеми для реалізації обраного вектору інноваційного розвитку області. Це свідчить про те, що потрібно зменшити максимальний вплив слабких сторін, вжити оперативних заходів за для покращення фінансового забезпечення інноваційної діяльності області, тобто необхідно здійснити пошук додаткових зовнішніх джерел фінансових ресурсів чи виявити та максимально використати потенційні можливості фінансового забезпечення в межах регіону. Зміни повинні відбуватися як на регіональному, так і на загальнодержавному рівні. Програма інноваційного розвитку регіону не являється стратегічним планом переходу області на інноваційний тип розвитку.

Для України в теперішній час дуже актуальним є розробка ефективної стратегії інноваційного розвитку окремих регіонів України (областей та їх сукупностей), зокрема в рамках державно-приватного партнерства.

Запровадження ДПП в Україні є одним із важливих напрямів нової регіональної політики в програмах інноваційного розвитку регіонів країни. Важливим нормативно-правовим актом для розвитку державно-приватного партнерства в Україні став прийнятий Закон України “Про державно-приватне партнерство” від 1 липня 2010 року. У Законі ДПП визначають як співробітництво між державою Україна, Автономною Республікою Крим, територіальними громадами в особі відповідних державних органів та органів місцевого самоврядування (державними партнерами) та юридичними особами, крім державних та комунальних підприємств, або фізичними особами-підприємцями (приватними партнерами), що здійснюється на основі договору в порядку, встановленому законодавством [8, с. 38].

В Україні вже зроблено окремі кроки щодо впровадження державно-приватного партнерства в окремих сферах господарської діяльності (Національний проект “Енергія природи” в Одеській області, згідно з якими будуються вітрові та сонячні електростанції загальною потужністю 220 МВт, проекти “Водовугільне паливо”, “Теплий дім”; інвестиційні проекти за напрямом “Біржа проектів” тощо). У м. Кіровограді започатковано проект “Будівництво сучасного комплексу з переробки твердих побутових відходів”. Волинська облдержадміністрація опрацювала питання організації промислової зони “ТехноПаркКовель” та будівництва Луцького регіонального сміттєпереробного комплексу [8, с. 39].

В аналітичній записці, на сайті Національного інституту стратегічних досліджень при Президентові України, викладено основні проблеми використання механізму державно-приватного партнерства на місцевому і регіональному рівні:

- 1) відсутність привабливості для приватних інвесторів більшості об'єктів, на яких передбачається реалізація проектів ДПП;
- 2) недосконалість вітчизняної нормативно-правової бази (зокрема, труднощі з отриманням приватним інвестором дозвільних документів та погоджень, необхідних для виконання умов договору), у якій не передбачено норм, що існують у розвинених країнах світу;
- 3) недостатня фахова підготовка державних службовців, які займаються питаннями ДПП, низький рівень їх мотивації щодо пошуку та роботи з приватними інвесторами;
- 4) відсутність інформації у частини представників бізнесу щодо переваг використання механізмів ДПП в процесі розвитку підприємницької діяльності [6].

Отже, при розробці ефективної стратегії інноваційного розвитку окремих регіонів України з використанням механізму державно-приватного партнерства, доцільно виділити найбільш однорідні елементи регіональної системи, тобто розділити їх на подібні групи областей, які схожі між собою за рівнем інноваційного розвитку. На думку авторів, для комплексного дослідження та оцінки інноваційного потенціалу та фінансового забезпечення інноваційного розвитку у регіональному розрізі доцільним є використання таких методів аналізу, як кластерний та багатомірні середні, оскільки за їх допомогою можна побудувати науково обґрунтовані класифікації об'єктів з одночасним урахуванням усіх групувальних ознак [1, с. 65].

Застосування кластерного аналізу дозволяє вирішити такі завдання:

- 1) побудова науково обґрунтованих класифікацій;
- 2) виявлення внутрішнього зв'язку серед одиниць сукупності;

3) виділення однорідних груп із початкових багатомірних даних таким чином, щоб об'єкти, які належать одній групі, були схожі між собою, а ті, що відносяться до різних груп, – відмінні;

4) скорочення інформації через виявлення діагностичних ознак, а саме тих, які мають найсуттєвіші особливості [1, с. 66].

Про якість одержаних кластерів можна робити висновки після порівняння середніх значень ознак кластерів із середнім значенням ознак усієї сукупності об'єктів. Чим більш значима різниця групових середніх від загальної середньої, тим якісніше проведено кластеризацію.

Пропонуємо методичний підхід до оцінки потенціалу використання державно-приватного партнерства як інструменту фінансування інноваційного розвитку регіонів (рис. 2.).

Для дослідження було зібрано дані, що характеризують стан інноваційного розвитку 25 регіонів України (крім АР Крим, м. Севастополя) [3; 4; 5;].

Оскільки показники відображаються у різних одиницях виміру, потрібно їх стандартизувати. Одним із поширених засобів статистичного узагальнення для неоднорідних сукупностей є стандартизація показників шляхом відношення відхилення (x_i) до одиниці стандартизації. У нашому випадку одиницею стандартизації обрано σ_i . Зазначені ознаки мають бути нормовані з використанням такої формули [1, с. 66]:

$$z_{ij} = \frac{x_{ij} - \bar{x}_i}{\sigma_i}$$

де x_{ij} – значення i -тої ознаки для j -ї одиниці сукупності; \bar{x}_i – середній рівень i -тої ознаки; σ_i – середньоквадратичне відхилення i -тої ознаки.

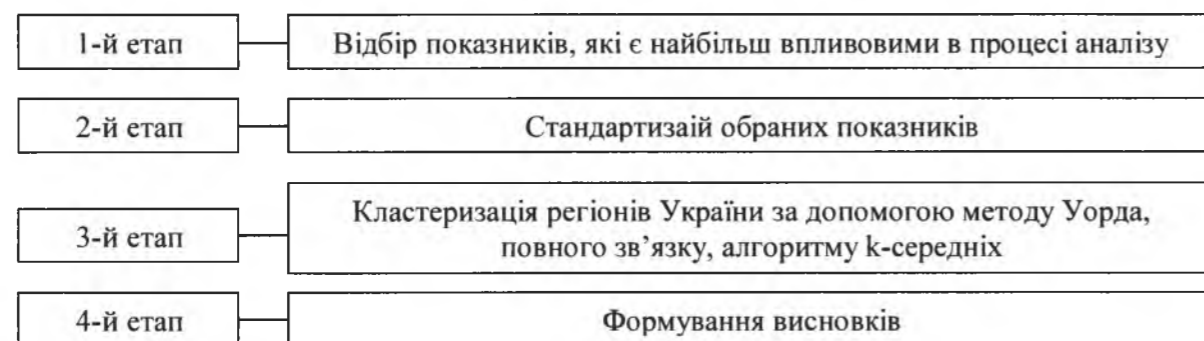

Рис. 2. Методичний підхід до визначення потенціалу публічно-приватного партнерства як інструменту фінансування інноваційного розвитку економіки*

Fig. 2. The methodical approach to determine of public-private partnerships potential that is tool of innovative economic development financing

*Джерело: побудовано автором

Для виконання кластерного аналізу використаємо прикладний пакет програм "Statistica", модуля "Cluster analysis". Класифікація регіонів України проводилася за допомогою різних алгоритмів кластерного аналізу. Застосування методу повного зв'язку та методу Уорда дозволило зробити припущення про можливість об'єднання регіонів України у три кластери. Дендрограми відповідних об'єднань наведені на рис. 3 і рис. 4.

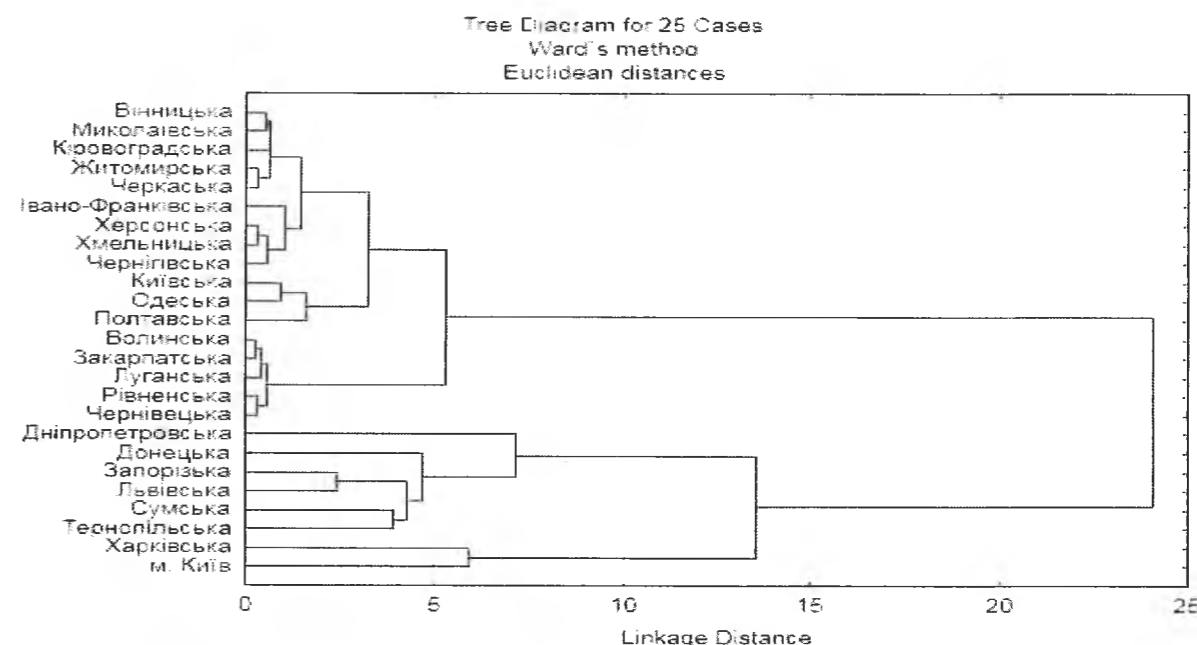

Рис. 3. Дендрограма об'єднання регіонів України (метод Уорда)
Fig. 3. Dendrogram of union of regions of Ukraine (Ward's method)

*Джерело: побудовано автором

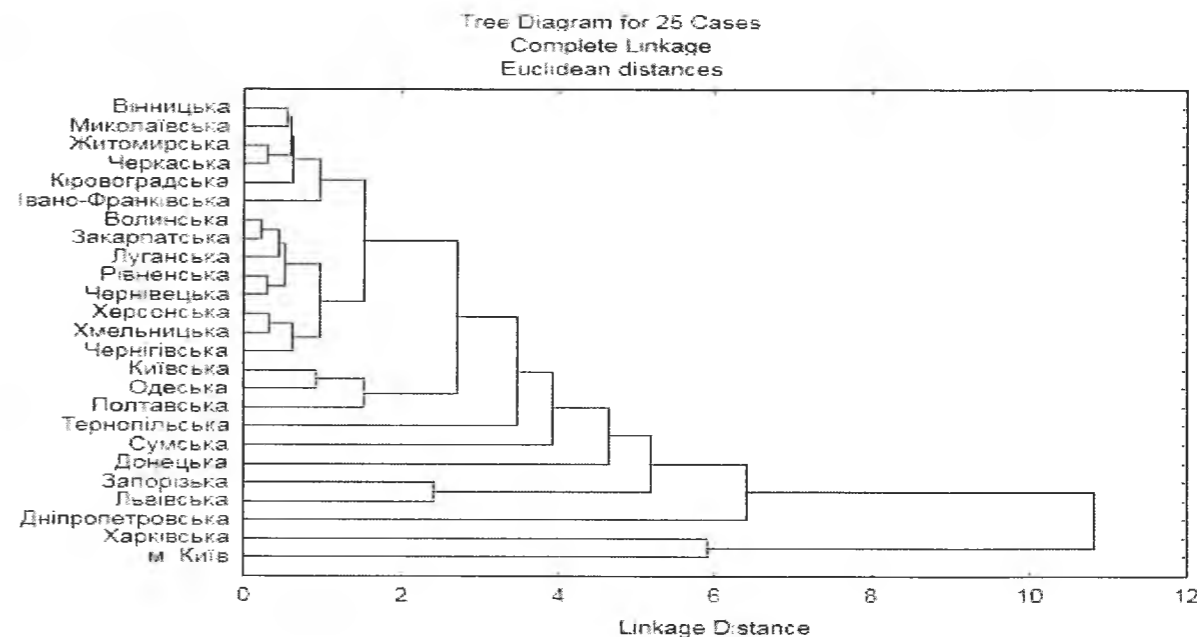
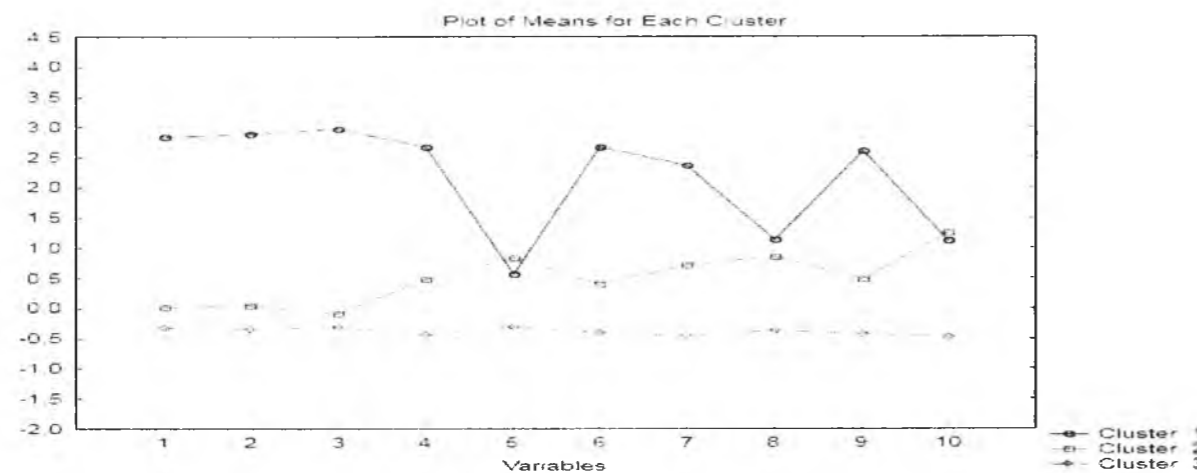

Рис. 4. Дендрограма об'єднання регіонів України (метод повного зв'язку)
Fig. 4. Dendrogram of union of regions of Ukraine (full communication method)

*Джерело: побудовано автором

Найкращі результати щодо змістовної інтерпретації було одержано з використанням ітеративного методу кластерного аналізу, зокрема алгоритму k-середніх з розбиттям на три кластери. Після виконаних процедур за допомогою вказаної раніше комп'ютерної програми одержано результати кластеризації, які наведені на рис. 7.

Примітка:

1. – фінансування наукових та науково-технічних робіт;
2. – кількість виконавців наукових та науково-технічних робіт;
3. – кількість виконаних наукових та науково-технічних робіт;
4. – кількість промислових підприємств, що займалися інноваційною діяльністю;
5. – обсяг фінансування інноваційної діяльності;
6. – кількість промислових підприємств, що впроваджували інновації;
7. – впроваджено нових технологічних процесів на промислових підприємствах;
8. – освоєння виробництва інноваційних видів продукції, найменувань;
9. – кількість підприємств, що реалізували інноваційну продукцію;
10. – обсяг реалізованої інноваційної продукції

Рис. 5. Середні рівні нормованих значень показників для виділених кластерів

Fig. 5. Average level of normed values of indicators for the selected clusters

*Джерело: побудовано автором

Для перевірки якості отриманої кластеризації проведемо дисперсійний аналіз кластерного розподілу регіонів (табл. 3).

Чим менше значення внутрішньогрупової дисперсії та вище значення міжгрупової, тим краще параметр характеризує належність спостереження до кластеру та якісніше кластеризація. Майже для всіх запропонованих нами показників, крім двох, встановлено, що внутрішньогрупова дисперсія є нижчою за міжгрупову, тому проведемо кластерний аналіз є доцільним та коректним.

Таблиця 3

Дисперсійний аналіз кластерного розподілу регіону

Table 3

The dispersion analysis of cluster distribution region

Ознака	Міжгруппова дисперсія Between-SS	К-ть ступенів df	Внутрішньогрупова дисперсія Within-SS	К-ть ступенів df	Значення критерію Фішера(F)	Рівень значимості F-критерію (signif. - p)
Фінансування наукових та науково-технічних робіт	18,0049	2	5,995096	22	33,03599	0,0000002

Кількість виконавців наукових та науково-технічних робіт	18,80508	2	5,19492	22	39,81888	0,0000000
Кількість виконаних наукових та науково-технічних робіт	19,42660	2	4,573402	22	46,72507	0,00000012
Кількість промислових підприємств, що займалися інноваційною діяльністю	18,67650	2	5,323503	22	38,5914	0,0000000
Обсяг фінансування інноваційної діяльності	5,69945	2	18,30055	22	3,425796	0,0506736
Кількість промислових підприємств, що впроваджували інновації	18,03277	2	5,96723	22	33,24163	0,0000022
Впроваджено нових технологічних процесів на промислових підприємствах	17,5561	2	6,44384	22	29,96936	0,0000052
Освоєння виробництва інноваційних видів продукції, найменувань	8,66856	2	15,33144	22	6,21952	0,0072291
Кількість підприємств, що реалізували інноваційну продукцію	18,03006	2	5,96994	22	33,22155	0,0000022
Обсяг реалізованої інноваційної продукції	14,53152	2	9,468481	22	16,88198	0,0003603

*Джерело: побудовано автором

Також внесок ознак у розподіл об'єктів на групи характеризується значеннями критерію Фішера (F-критерію) та його рівнем значимості (p): чим вищі значення першого та менші значення другого, тим краще виконано кластеризацію. Для всіх без винятку параметрів рівень значимості p дорівнює нулю, що свідчить про високу статистичну значимість F-критерію. Залежно від рівнів означених показників регіони були згруповані в три кластери (табл. 4).

Таблиця 4

Групування регіонів України в залежності від перспективи залучення державно-приватного партнерства

Table 4

Grouping regions of Ukraine according to the prospects of public-private partnership attracting

Група регіонів	Регіони
1 кластер	Харківська, м. Київ
2 кластер	Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Львівська, Сумська
3 кластер	Луганська, Миколаївська, Одеська, Полтавська, Рівненська, Хмельницька, Кіровоградська, Житомирська, Закарпатська, Івано-Франківська, Тернопільська, Черкаська, Вінницька, Волинська, Київська, Херсонська, Чернівецька, Чернігівська

*Джерело: побудовано автором

Отже, найкращі перспективи залучення державно-приватного партнерства як сучасного інструменту фінансування інноваційного розвитку спостерігаються в регіонах України, що входять до першого кластера – в Харківській області та м. Києві.

В даному кластері спостерігаються найвищі значення майже за всіма показниками. Особливо великі розриви між першим та другим і третім кластерами існують у сфері наукової та науково-технічної діяльності, значно випереджає перша група інші за інноваційною активністю підприємств. Судячи з результатів кластерного аналізу, можна сказати, що області, які знаходяться в другому кластері, також мають

значні можливості розвитку державно-приватного партнерства. За такими важливими показниками, як обсяг фінансування інноваційної діяльності, обсяг реалізованої інноваційної продукції, другий кластер, хоч і незначно, переважає перший. На жаль, за всіма іншими класифікаційними ознаками спостерігаються великі розриви між другим та першим кластером на користь останнього. Тому Дніпропетровській, Донецькій, Запорізькій, Львівській, Сумській областям необхідно більше уваги приділити розвитку науково-технічної діяльності, особливо в частині фінансування, та активізації інноваційної діяльності підприємств. Щодо третього кластеру, то він є найбільш чисельнішим, до його складу входять в 18 регіонів, які характеризуються показниками нижче середнього. Це так звані депресивні регіони, які характеризуються низьким рівнем наукового розвитку, малою кількістю промислових підприємств, що займаються інноваційною діяльністю, низькою часткою фінансування наукової та інноваційної діяльності. Також у третій групі набагато нижчі обсяги реалізованої інноваційної продукції, порівняно з першим та другим типом регіонів. До даної групи також відноситься Івано-Франківська область. Отже, третій групі потрібно покращувати результати за всіма показниками.

З метою активізації ДПП у регіонах, пропонуємо на місцевому рівні створити регіональні органи з питань розвитку державно-приватного партнерства, які діятимуть взаємодії з науковими закладами, владою і бізнесом (рис. 6). Як пілотний проект даний орган рекомендуємо створити в структурі міського виконавчого комітету м. Івано-Франківська та м. Калуша, оскільки саме в цих населених пунктах спостерігається найбільша активність інноваційної діяльності підприємствами.

Рис. 6. Модель розвитку державно-приватного партнерства на регіональному рівні*

Fig. 6. The model of development of public-private partnerships at regional level *
*Джерело: складено за даними [8, с. 39]

Проведене дослідження дало змогу зробити висновки щодо перспективи запровадження механізму державно-приватного партнерства, як дієвого інструменту фінансування інноваційних процесів розвитку регіонів України, на основі кластерного аналізу, а саме:

1. Оцінивши фінансову спроможність Програми розвитку науково-технічної та інноваційної діяльності Івано-Франківської області до 2020 року, визначили, що вона

знаходиться в межах дії комбінованого сценарію за шкалою оцінювання. Підсумкова відносна оцінка доволі низька, майже досягає границі з сценарієм загроз. Одним із шляхів вирішення даної ситуації буде пошук додаткових зовнішніх джерел фінансових ресурсів, зокрема, використання механізму державно-приватного партнерства для фінансування інновацій;

2. Сформовано методичний підхід до оцінки потенціалу використання публічно-приватного партнерства як інструменту фінансування інноваційного розвитку регіонів. Дана оцінка проводиться у чотири етапи: відбір показників, які є найбільш впливовими в процесі аналізу; стандартизація обраних показників; кластеризація регіонів України за допомогою методу Уорда, повного зв'язку, алгоритму k-середніх; формування висновків;

3. Залежно від рівнів означених показників регіони України були згруповані в три кластери. Дисперсійний аналіз кластерного розподілу регіонів свідчить про те, що проведений кластерний аналіз є доцільним та коректним. Найкращі перспективи залучення державно-приватного партнерства спостерігаються в регіонах України, що входять до першого кластера – в Харківській області та м. Києві. До другої групи належать Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Львівська, Сумська області. Даний кластер також характеризується сприятливими умовами для впровадження державно-приватного партнерства. Третя група – це так звані депресивні регіони, які характеризуються низьким рівнем наукового розвитку, малою кількістю промислових підприємств, що займаються інноваційною діяльністю, низькою часткою фінансування наукової та інноваційної діяльності. При чому Івано-Франківської області відноситься до останнього, який характеризується найнижчими показниками;

4. Рекомендується, з метою активізації державно-приватного партнерства у регіонах, на місцевому створити регіональні органи з питань розвитку ДПП, які діятимуть взаємодії з науковими закладами, владою і бізнесом. Як пілотний проект даний орган рекомендуємо створити в структурі міського виконавчого комітету м. Івано-Франківська та м. Калуша.

1. Бараник З. П. Групування регіонів України залежно від рівня розвитку ринку лабораторних медичних послуг / З. П. Бараник, Д. І. Черненко // Бізнес Інформ. – 2015. – № 5. – С. 65–70.
2. Механізм стратегічного управління інноваційним розвитком : монографія / за заг. ред. О.А. Біловодської. – Суми : Університетська книга, 2012. – 432 с.
3. Наукова та інноваційна діяльність в Україні [Текст] : стат. зб. – К. : Держ. служба статистики України, 2012. – 305 с.
4. Наукова та інноваційна діяльність в Україні : стат. зб. / Держ. служба статистики України. – К. : Інформ.-вид. центр Держстату України, 2015. – 255 с.
5. Наукова та інноваційна діяльність в Україні / Держ. служба статистики України. - К. : Інформ.-вид. центр Держстату України, 2016. – 257 с.
6. Особливості застосування державно-приватного партнерства як механізму реалізації нової регіональної політики. Аналітична записка [Електронний ресурс] : / Національний інститут стратегічних досліджень. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1239>
7. Програма розвитку науково-технічної та інноваційної діяльності Івано-Франківської області до 2020 року від 25.12.2015 року [Електронний ресурс] / Івано-Франківська обласна рада. – Режим доступу : <http://www.if.gov.ua/files/uploads/вс%20програма%20інновації%20тиховська>
8. Стойка В. О. Державно-приватне партнерство – рушійна сила інноваційного розвитку країни / В.О. Стойка // Агросвіт. – 2015. – № 6. – С. 36–40.

References

1. Baranik, Z. P., and D. I. Chernenko. "Grouping of Regions of Ukraine Depending on the Level of Development of the Market of the Laboratory-Based Health Services." *Biznes-inform*, no.5, 2015, pp. 65–70.
2. *The mechanism of strategic management of innovative development*. Edited by O. A. Bilovodska, Universytetska knyga, 2012.

3. *Scientific and innovative activity in Ukraine*, State Statistics Service of Ukraine, 2012.
4. *Scientific and innovative activity in Ukraine*, State Statistics Service of Ukraine, 2015.
5. *Scientific and innovative activity in Ukraine*, State Statistics Service of Ukraine, 2016.
6. "Features of the application of public-private partnerships, which is mechanism of implementing of new regional policy." National Institute of Strategic Research, www.niss.gov.ua/articles/1239. Accessed 20 Feb. 2017.
7. "The program of science, technology and innovative activity of Ivano-Frankivsk region to 2020." Ivano-Frankivsk Regional Council, www.if.gov.ua/files/uploads/вс%20програма%20інновації%20тиховська. Accessed 20 Feb. 2017.
8. Stoika, V. O. "Public Private Partnership that is driving force of innovation development." *Agrosvit*, no. 6, 2016, pp. 36-40.

Рецензенти:

Ткачук І.Г. – доктор економічних наук, професор, зав. кафедри фінансів ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника";

Криховецька З.М. – к.е.н., доцент кафедри фінансів ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника".

УДК 332.02

ББК 65.050

Ставнича Н.І.

ФОРМУВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕНЕРГОЗБЕРІГАЮЧИХ ЗАХОДІВ У СОЦІАЛЬНІЙ СФЕРІ УКРАЇНИ

Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу, Міністерство освіти і науки України, кафедра менеджменту і адміністрування, вул.Карпатська,15, Івано-Франківськ, 76006, Україна, тел.: 0342 725875, e-mail: vkadres@gmail.com

Анотація Стаття присвячена пошукам джерел інвестування заходів з енергозбереження в соціальній сфері. Метою статті є визначення можливих ресурсів для залучення їх до реалізації енергоощадних заходів у бюджетних установах держави. Для реалізації поставленої мети використані наступні методи дослідження: теоретичного узагальнення, абстрактно-логічний аналіз, порівняння. Результатами досліджень є: виокремлення проблем з точки зору енергоефективності, які мають місце у бюджетних установах; заходи з реалізації потенціалу енергозбереження; запропоновані джерела пошуку інвестицій таких заходів. Наукову новизну визначають інструменти, які можуть стати джерелами інвестицій. Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що запропоновані джерела інвестицій можуть бути впроваджені у практичну діяльність керівниками бюджетних установ при реалізації енергозберігаючих заходів.

Ключові слова: бюджетна сфера, енергоефективність, енергоощадність, перфоманс контракти, гранти.

Stavnycha N.I.

FORMATION OF INVESTMENT POTENTIAL FOR ENERGY CONSERVATION MEASURES IN THE SOCIAL SPHERE OF UKRAINE

Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas, Ministry of Education and Science of Ukraine,

Department of management and administration, Karpatcka str.,15, Ivano-Frankivck, 76006, Ukraine, tel.:0342 725875, e-mail: vkadres@gmail.com

Abstract. The article is devoted to searching for sources of investment for measures of energy supply in the social sphere. The aim of the article is to determine possible resources for their attraction to energy conservation measures in budgetary institutions of the country. To achieve this next methods were used: theoretical generalization, abstract logical analysis, comparison. The results of the research are: isolating of problems in terms of energy efficiency, which take place in budgetary institutions; measures to implement the potential of energy conservation; search sources of investment were proposed. Scientific novelty identify tools that can be sources of investment. The practical significance of the results is that the proposed investment sources can be used in practice by the heads of budgetary institutions in the implementation of energy conservation measures.

Key words: budget sphere, energy efficiency, energy conservation, performance contracts, grants.

Вступ. Питання енергозбереження з кожним роком стає все більш актуальним, оскільки стає чинником реалізації Енергетичної стратегії України на період до 2030 року [1]. Від неї залежить: енергетична безпека держави; рівень шкідливої екологічної дії на навколишнє середовище; ефективність функціонування національної економіки та її конкурентоспроможність. Слід констатувати, що Україна – одна з країн світу, де рівень енерговитрат надзвичайно високий. Її частка у світовому споживанні енергії становить 1,9 %, тоді як населення становить менше ніж 1 % населення Землі. Відтак енергозбереження стає головним напрямом діяльності всіх галузей економіки. Розв'язання проблем енергозбереження залежить від реалізації енергозберігаючих заходів як на промислових підприємствах, в домогосподарствах, так і в закладах соціальної сфери.

Зазначимо, що до соціальної сфери належать: заклади охорони здоров'я, освіти, культури, мистецтва. Більшість з них побудовані у 60-тих – 80-тих роках минулого століття цілеспрямовано під розміщення даних закладів. Щодо енергоощадливості, то будівлі цих закладів мають цілий ряд недоліків, а саме: значний відсоток огорожуючих конструкцій зі скла (у деяких будівлях цей відсоток становить – 68%); тепловий опір огорожуючих конструкцій будівель не відповідає чинним нормативам України (в середньому в 1,5 рази менший від установленого).

Стає зрозумілим, що відсутність достатніх фінансових ресурсів значно обмежує можливості бюджетних установ щодо реалізації енергозберігаючих заходів. Тут основною проблемою є неефективна політика держави у сфері впровадження енергозбереження в бюджетних установах, адже така політика має гармонійно поєднувати інтереси інвесторів, державних та регіональних органів влади, кожної територіальної громади, керівників установ щодо ефективного використання енергетичних ресурсів. В цьому контексті актуального значення набувають питання формування інвестиційного потенціалу забезпечення енергозберігаючих заходів у соціальній сфері держави.

Постановка завдання. Проблеми енергозбереження висвітлені у працях багатьох як вітчизняних так і зарубіжних учених, серед яких: С. Аталі, В. Бушуєва, С. Денисюк, А. Дорошкевич, М. Земляний, М. Ковалка, М. Кулик, В. Кухар, О. Литвинова, Я. Малик, Я. Співак та багато ін. Заслужують на увагу результати досліджень науковців у сфері інвестиційної політики у сфері енергозбереження, а саме: М. Вознюк, Н. Внукової, В. Гейця, З. Герасимчук, С. Ішук, М. Козоріз, О. Коломицевої, В. Кравціва,

О. Кузьміна та ін. Узагальнення та аналіз опублікованих праць дозволили зробити висновок про те, що питання формування інвестиційного потенціалу забезпечення енергозберігаючих заходів у соціальній сфері висвітлені недостатньо.

Метою статті є пошук джерел інвестування заходів з енергозбереження в соціальній сфері.

Результати Як відомо, енергозбереження – це реалізація організаційних, правових, економічних, технічних, технологічних та інших заходів, спрямованих на зменшення обсягу використовуваних тепло- та енергоресурсів при збереженні відповідного ефекту від їх використання, а також заходи, що мають на меті енергозбереження. Питання енергозбереження нині є “вузьким місцем” для подальшого соціального розвитку держави. Цей процес невідворотний, оскільки зростають як ціни на енергоносії, так і їх нераціональне використання. Серед проблем з точки зору енергоефективності, які мають місце у бюджетних установах слід виділити: використання застарілого теплового обладнання будівель, неналежний контроль за його роботою; загородження радіаторів пластиковими декоративними панелями; нерегулярність промивки системи опалення будівель; відсутність або неробочий стан системи вентиляції у будівлях; використання індивідуальних електричних опалювальних приладів. Відтак керівники закладів соціальної сфери мають бути зацікавленими в ощадливому споживанні енергоносіїв. Зниження обсягу енергоносіїв, що використовується для виробництва певної кількості послуг, повинно стати головним предметом політики енергозбереження в таких закладах.

Матеріали досліджень вказують на те, що потенціал енергозбереження може складати 50 % і більше поточного енергоспоживання, і не менше, ніж половина цього потенціалу може бути віднесено до категорії абсолютно ефективних заходів [6]. Так, потенціал економії електроенергії в будинках і спорудах дорівнює 50 – 65 %, а теплової енергії – близько 50 % [2]. У порівнянні з країнами ЄС витрати енергії для опалення в Україні є у 2–3 рази вищими. Скажімо, витрати на опалення 1 м² у Німеччині й Україні за чинними нормами відносяться як 1:1,6, а фактично – як 1:3 [4]. Таким чином, наявний потенціал енергозбереження в державі обумовлює заходи із енергозбереження, які передбачені в багатьох стратегічних та програмних документах. Заплановано, що за рахунок потенціалу енергозбереження в Україні енергоемність ВВП до 2030 року має зменшитись удвічі. В Енергетичній стратегії України на період до 2030 року визначено такі пріоритетні складові потенціалу енергозбереження в Україні: технологічна, структурна, галузева та міжгалузева.

Таким чином, в соціальній сфері, енергозбереження реалізовуватиметься за такими основними напрямками [1]: впровадження нових енергозберігаючих технологій та обладнання; удосконалення існуючих технологій та обладнання; скорочення втрат енергоресурсів; заміщення і вибір найбільш ефективних енергоносіїв; використання сучасних ефективних систем обліку та контролю за витратами енергоресурсів; використання економічних систем і приладів електроосвітлення; вдосконалення систем теплопостачання тощо.

Досвід вказує на те, що при реалізації потенціалу енергозбереження розрізняють три категорії енергозберігаючих заходів:

– низьковитратні заходи, які зводяться до наведення порядку при використанні палива та енергії: усунення втрат енергоносіїв при транспортуванні та зберіганні, дотримання енергоекономічних технологічних режимів, заміна енергообладнання надлишкової потужності, оснащення споживачів лічильниками енергоносіїв тощо;

– капіталомісткі заходи, що вимагають значних цільових інвестицій і здійснювані, тільки якщо ефект від енергозбереження в прийнятні терміни окупить витрати на їх реалізацію;

– супутні заходи, що виконуються в процесі технічного пере озброєння галузей народного господарства, коли енергозбереження є супутнім фактором; до них належать також зміна структури використовуваних матеріалів, технологій, кінцевих продуктів. [7, с. 102].

Очевидно, що розуміння проблем енергозабезпечення бюджетних установ лежить у полі зору як керівників місцевого, регіонального, державного рівня, так і самих керівників закладів. Це дозволяє ідентифікувати енергозбереження, як джерело реальних додаткових бюджетних надходжень. Проте фінансування енергозберігаючих заходів у бюджетній сфері можливе не тільки завдяки централізованому виділенню коштів з державного та місцевих бюджетів, чи коштів одержаних за рахунок кредитів комерційних банків (рис.1). Розглянемо їх більш детально.

Пільгові кредити – може надавати держава, банки (іноді в рамках програми із Міжнародними фінансовими організаціями); кредитні фонди, підтримувані міжнародними й багатосторонніми організаціями.

Гранти – це цільові кошти, які можуть бути надані органами управління (центральними та місцевими); донорами (в контексті з відповідними програмами розвитку); державні банки (для стимулювання комерційного фінансування і відкриття ринку фінансування енергоефективності).

Часткові гарантії по кредиту - спеціальні гарантійні механізми. Які надаються державою.

Рис. 1 Джерела формування інвестиційного потенціалу енергозберігаючих заходів у соціальній сфері

Fig. 1. The sources of investment potential of energy conservation measures in the social sphere.

Джерело: запропоновано автором

Перформанс-контракти – кошти, які можна одержати за рахунок контракту, який підписується між закладами соціальної сфери і компанією-постачальником енергетичних послуг (наприклад, енергосервісною компанією (ЕСКО), Енергетичним центром ЄС, НПО або консультаційною фірмою). Фінансування може залучатися через

місцеві органи самоврядування, постачальника послуг або через третю сторону. Так, за даними прес-служби Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства співпраця з енергетичними компаніями (ЕСКО) є одним з дієвих механізмів залучення коштів у термоізоляцію об'єктів соціальної сфери [3].

Кредит компанії постачальника можуть надати постачальники певного устаткування.

Лізинг – можуть надати приватні компанії, виробники чи продавці устаткування, які хочуть вийти на ринок.

Револьверний фонд – неприбуткові організації, органи державного управління, міжнародні донори (наприклад, в м. Тернополі потенціал енергозбереження в соціальній сфері (а це 46 установ) оцінено 15,5 GWh/рік, що при його реалізації дасть змогу скоротити видатки до 56 % щорічно. За рахунок створення револьверного фонду передбачається впродовж 2016–2020 рр. одержати з фонду 28,3 млн грн. [8]. За прогнозами фахівців, один енергозберігаючий проект на 2–3 роки буде профінансовано із заощадних коштів.

Загалом, потенціал енергозбереження у закладах соціальної сфери вбачаємо через реалізацію наступних заходів:

– забезпечення системного та систематизованого енергетичного менеджменту, що, на нашу думку, дозволить скоротити певні фактори перевитрат та марнотратства, уникнути коштовних енергоаудитів за рахунок проведення самоаудитів, створення реальних енергетичних балансів закладів з урахуванням цільового призначення об'єктів, технологічних циклів надання послуг та нормативних вимог до мікроклімату;

– впровадження енергетичних паспортів будівель, що дасть можливість визначити реальні та відповідні до вимог чинних державних стандартів питомі витрати теплової енергії;

– утеплення фасадів будівель, заміна вікон на енергозберігаючі склопакети з двома камерами, що дасть змогу заощадити енергію;

– установа приладів обліку з авторегулюванням теплового потоку та централізованим моніторингом і керуванням, що дозволить здійснювати контроль за режимом тепlopостачання будівель;

– установа рекуператорів тепла забезпечить збереження відповідного мікроклімату в приміщеннях шляхом інфільтрації свіжого повітря, яке надходить теплим за рахунок використання утилізованого тепла, що дозволить заощадити тепло;

– впровадження сонячних теплових колекторів, твердопаливних водогрійних котлів, що працюють на палетах та когенераційних установках, що дозволить зменшити енергетичну залежність, використовуючи альтернативні джерела енергії та заощадити не поновлювані первинні паливно-енергетичні ресурси;

– створення відділу моніторингу споживання енергоносіїв.

Висновки В сучасних умовах розвитку держави питання енергозбереження має надзвичайно важливе значення. Основними проблемами на шляху реалізації заходів з енергозбереження у закладах соціальної сфери є відсутність: фінансових ресурсів на реалізацію заходів; повноцінного енергоменеджменту; системи стимулювання енергозбереження; систематизованого підходу впровадження самих енергозберігаючих заходів. Виділяючи основною з вищезазначених проблем дефіцит коштів, виникає нагальна потреба в залученні інвестицій для реалізації енергозберігаючих заходів у бюджетній сфері. Джерелами інвестицій можуть бути: кошти з державного та місцевих бюджетів, кошти одержаних за рахунок кредитів комерційних банків, перформанс-контракти, кредити компанії постачальника, створення револьверного фонду тощо. У випадку пошуку та залучення коштів реалізації енергозберігаючих заходів у соціальній сфері буде відбуватись зменшення споживання енергоресурсів бюджетними

установами, що відобразиться у зменшенні видатків із бюджету на утримання цих закладів. Результатами подальших досліджень може стати розробка механізму реалізації заходів із енергозбереження у соціальній сфері держави.

1. Енергетична стратегія України на період до 2030 р. (схвалена 24.07.2013 №1071). – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/n0002120-13>
2. Кіотський протокол до Рамкової конвенції Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату, Міжнародний документ від 11.12.1997 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_801.
3. ЕСКО-механізм спрямований на зменшення енергозалежності та переорієнтацію держресурсів з поточних витрат на капітальні інвестиції [Електронний ресурс]. Офіційний сайт Урядовий портал. – Режим доступу : http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=247603128
4. Стратегія енергозбереження в Україні : Аналіт.мат. в 2-х т. / [ред. кол. Стогній Б. С., Кулик М. М., Жовтянський В. А., Мельник В. І., Нікітін Є. С., Рапцун М. В., Бладзевич Ю. Г.]. – К. : Академперіодика, 2006. – Т. 2: Механізми реалізації політики енергозбереження, 2006. – 600 с.
5. Пріоритетні напрями та обсяги енергоспоживання [Електронний ресурс] / Офіційний сайт ДП “НАЕК “Енергоатом” – Режим доступу : http://www.energoatom.kiev.ua/ua/about/strategy/energy_saving/
6. Співак Я.О. Реалізація потенціалу енергозбереження в Україні / Я.О. Співак // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2015. – Випуск 11.Ч.2 – С. 100–103.
7. Співак Я.О. Енергозбереження як фактор економічного зростання України / Я.О. Співак // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – 2012. – Вип. 2. – С. 208–210.
8. Проект “Ініціативи енергетичної трансформації в Україні” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://saec.gov.ua/sites/default/files/8_Stemkovsky.pdf.

References

1. Energy Strategy of Ukraine till 2030 approved July 24, 2013 №1071. *Official site of the Verkhovna Rada of Ukraine*, zakon2.rada.gov.ua/laws/show/n0002120-13. Accessed 12 Jan. 2017.
2. “The Kyoto Protocol to the United Nations Framework Convention on Climate Change. International document on Nov.12,1997.” *Official site of the Verkhovna Rada of Ukraine*, zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_801. Accessed 20 Feb. 2017.
3. “ESCO mechanism to reduce energy dependence and reorient public resources from current spending on capital investment.” *Official Government Portal*, www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=247603128 . Accessed 20 Feb. 2017.
4. Mechanisms of realization of energy saving policy, vol. 2, Akadempriodyka, 2006.
5. “Priority Directions and Volumes of Energy Saving.” *NNEGC “Energoatom” official site*, www.energoatom.kiev.ua/ua/about/strategy/energy_saving. Accessed 12 Jan. 2017.
6. Spivak, Jaroslav. “Implementation of energy conservation potential in Ukraine.” *Scientific Bulletin of Kherson State University*, Issue 11, part 2, 2015, pp. 100-103.
7. Spivak, Jaroslav. “Energy conservation as a factor of economic growth in Ukraine.” *Scientific Bulletin of International Humanitarian University*, Issue 2, 2012, pp. 208-210.
8. “Initiatives of energy transformation in Ukraine.” *State Agency on Energy Efficiency and Energy Saving of Ukraine*, saec.gov.ua/sites/default/files/8_Stemkovsky.pdf. Accessed 12 Jan. 2017.

Рецензенти:

Полянська А.С. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту і адміністрування Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу

Тараєвська Л.С. – кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту і адміністрування Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу

УДК 005.8
ББК 65.9(4Укр)30-56

Лезіна А.В.

ЦІННІСТЬ ПРОЕКТУ: ІСТОРИЧНИЙ ТА ЗМІСТОВНИЙ КОНТЕКСТ

ДВНЗ “Київський національний університет ім. Вадима Гетьмана”,
Міністерство освіти у науки України,
кафедра стратегії підприємств,
пр. Перемоги 54/1, м. Київ,
03068, Україна,
тел.: 0444556026,
e-mail: lezya16@meta.ua

Анотація. В статті розглянуто історичні етапи розвитку категорії “цінність” в різних науках, зокрема в управлінні проектами. Розроблена хронологія еволюційних змін та запозичення терміну “цінність” в різних науках. Проаналізовані існуючі підходи до визначення цінності в управлінні проектами. Подано авторське тлумачення цінності проектів. Подано авторське бачення “залізного” трикутника критеріїв управління проектом на основі трансформації класичного підходу. Розкрито змістовне наповнення цінності проектів, в тому числі, з урахуванням інтересів всіх стейкхолдерів, з точки зору їх ціннісного очікування.

Ключові слова: цінність, управління проектом, цінність проектів, стейкхолдери проекту, критерії успішності проекту, “залізний” трикутник.

Liezina A.V.

THE VALUE OF THE PROJECT, ITS HISTORICAL CONTEXT AND MEANINGFUL

SHEE “Hetman Kyiv National Economic University”,
The Ministry of Education of Science of Ukraine,
Department strategy of enterprises,
Victory ave.0, 54/1, Kyiv,
03068, Ukraine,
tel .: 0444556026,
e-mail: lezya16@meta.ua

Abstract. In the article the historical stages of the category of “value” in various sciences, particularly in project management were considered. Chronology of evolutionary change and borrowing the term “value” in various sciences was developed. Existing approaches to determining the value of project management were analyzed. Author's interpretation of value projects was represented. Author's vision “iron” triangle of project management criteria based on the transformation of the classical approach was represented. Substance of the value of projects, taking into account the interests of all stakeholders, in terms of their value expectations was revealed.

Key words: value, project management, project value, project stakeholders, the criteria for success of the project, “Iron” triangle.

Вступ. В останні десятиліття управління проектами набуває широкого розповсюдження та потребує подальшої розбудови своєї методологічної платформи. У

цьому контексті значну увагу науковців і практиків привертають ціннісні аспекти проектного менеджменту. Категорія цінності проекту не має усталеного тлумачення та визначеного інструментального апарату щодо її забезпечення. Для вирішення цих проблем доцільним є проведення досліджень історичного підґрунтя і трактування цінності різними науками, а також ідентифікація її змісту в проектному управлінні.

Слід відзначити, що цінність є багатоаспектним поняттям, яке набуло свого широкого поширення в філософії, економіці, управлінських науках. Її вивченню присвятили свої дослідження такі вчені, як Волтер А., Портер М., Улага В., Вілсон Д.Т., Д. Бейлі, Дж. Вільямс та інші. В управлінні проектами поняттю цінність присвячені роботи Бушуєва С.Д., Бушуєвої Н. С., Калити П., Бабаєва І. А., Коупленда Т., Сливотски А., Батенко Л.П., Ярошенко Ф. О. та інших. Не зважаючи на проведені наукові пошуки, серед дослідників все ще продовжується дискусія щодо змісту категорії цінності проектів, яка не є достатньо визначеною та усталеною.

Постановка завдання. Метою даної роботи є дослідження генези категорії “цінність” в історичному і дисциплінарному аспектах, а також визначення сутності цього поняття в проектному менеджменті.

Результати. Розвитку суспільства притаманно вдосконалення інструментального апарату забезпечення ефективного господарювання та управління. Нерідко маємо можливість спостерігати розповсюдження певних термінів та понять, що виникають та використовуються в певній галузі знань, в інші. Яскравим прикладом цього є категорія цінності, яка для більшості фахівців асоціюється з філософією та психологією. За тлумачним словником “цінність” – це те, що має певну матеріальну або духовну вартість [1]. Авторське узагальнення еволюції цього поняття через призму виокремлених історичних періодів та позицій представників різних наук наведено в табл. 1.

Таблиця 1

Еволюція поняття цінності в різних науках

Table 1

The evolution of the concept of value in different sciences

Період	Сфера наукової діяльності	Підходи до визначення цінності
XVII – XVIII ст.	Філософія	Дослідження природи цінностей в реальному житті. Б. Спіноза вбачав цінність в розумі, свободі волі, практичній корисності, науці, прогресі [2]
	Економіка	Згідно теорії цінності Д. Рікардо розрізняється споживча мінова та абсолютна цінності, що переплітаються з теорією розподілу. [3]
XVIII – XIX ст.	Філософія	Наповнення поняття “цінність” економічним змістом завдяки працям І. Канта та І. Фіхте [4]
	Економіка	А. Сміт визначає цінність доходами та пропонує трифакторну модель цінностей. Ця модель включає в себе основні виробничі фактори – заробітну плату, прибуток, ренту. [5]
		Теорія граничної корисності (К. Менгер, Ф. Візер, У. С. Джевонс, Л. Вальрас, Е. Бем-Баверк) – основою вартості є цінність економічного блага для споживача, яка визначається граничною корисністю і раціональними очікуваннями [6]
		Теорії цінності П-Ж Прудона визначає два джерела цінності – обмін і працю [5]

XX – XXI ст.	Філософія	Розвиток цінності в філософії антинатуралізму, спрямований на точні науки, включаючи економіку [7] Поширення потребнісного підходу щодо цінності в філософії, орієнтованого на економічну діяльність людини [8]
	Стратегія підприємства	Концепція ланцюга вартості (цінності) Портера. Концепція “7S”, складовою якої є організаційні цінності [9]
	Менеджмент	Впровадження в США критерію оцінки ефективної роботи компанії завдяки індикаторам максимізації цінності для акціонерів [3] Практичне застосування цінності бізнесом. С. Джобс: “Цінності відіграють основну роль у визначенні бренда Apple.” [10]
	Управління проектами	Перша редакція “Керівництва з управління проектами та програмами підприємства” (скорочено P2M, Японія). Вперше впроваджено обов’язкове створення цінності проекту, яка ґрунтується на його місії [11]

Як бачимо, категорія “цінність” пройшла певний еволюційний шлях в різних наукових сферах. Первісно цінність, з точки зору філософії життя людини, розглядалась лише як категорія моральності та етики людини. Зараз у філософії цінність виступає як напрям наукового вивчення та має свою галузь знань – аксіологію [12].

В подальшому філософське тлумачення цінності набуло еволюційних змін та економічного наголосу. Це призвело до запозичення та її широкого застосування в економічних науках, де цей підхід отримав стрімкого розвитку у XIX–XX ст.

Слід відзначити, що в управлінні проектами поняття “цінність” почало використовуватись наприкінці XX – початку XXI ст. До цього часу, тобто понад століття, ключовими параметрами успішності проекту виступали класичні критерії – час (time), бюджет (cost) та зміст/межі (scope). Їх поєднання та графічне представлення отримали назву “залізний трикутник” управління проектом (рис. 1, а). Існує декілька варіацій “залізного трикутника”. Інколи такий критерій як якість (quality) також є елементом оцінювання успішності проектів (рис. 1, б).

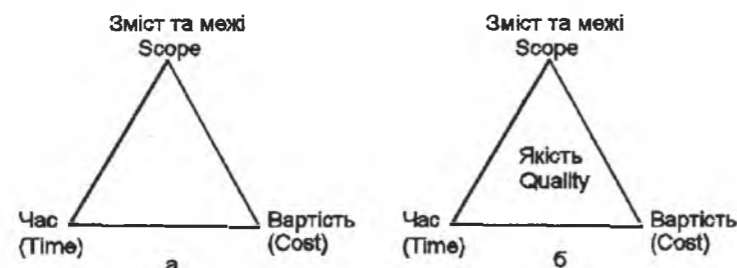

Рис. 1 “Залізний” трикутник проектного управління [13]
Fig. 1 “Iron” triangle of project management

Проте класичний підхід в наш час не відображає комплексу очікувань та результатів реалізації проекту. Саме тому було цілком природним впровадження терміну “цінність проекту”. В 2001 році в першій редакції “Керівництва з управління інноваційними проектами і програмами підприємств” (“A Guidebook of Project and

Program Management for Enterprise Innovation”, Японія) було зазначено обов’язкове створення цінності проекту, яка ґрунтується на його місії [11].

Проведені нами дослідження дозволили виокремити декілька підходів до визначення сутності цього поняття. Перший наголошує на економічному характері цінності; наприклад, згідно Value Methodology Standard and Body of Knowledge цінність визначається як справедлива віддача (в економічному контексті – в грошових коштах) від необхідних вкладень в проект [14]. Також варто відмітити, що Крюков І. О. вважає, що цінність проекту – це важливість певних активів та благ для економічного задоволення суб’єкта економічних відносин [15]. Деякі фахівці розглядають дану категорію з точки зору задоволення інтересів стейкхолдерів. Так, Бушуев С. Д. визначає цінність проекту як вигоду, отриману від реалізації проекту всіма зацікавленими сторонами [16]. Батенко Л. П. вважає, що цінність проекту – це позитивні зміни, які наступають в наслідок реалізації проекту та відповідають очікуванням його стейкхолдерів [17]. Охара С. вважає, що саме для проектів, що створюють цінність, визначається спеціальна місія, яка може бути визначена як “надання конкретної цінності конкретним зацікавленим сторонам” [18].

На нашу думку, висловлювання вчених є виваженими та заслуговують на увагу. Але варто наголосити, що тільки створення цінності для всіх стейкхолдерів може гарантувати отримання загальної цінності від проекту. Це пов’язано з тим, що цінність проекту – багатогранна категорія. Вона має поєднувати в собі наступні складові:

- відповідність отриманих характеристик продукту проекту запланованим та очікуваним, тобто цінність створеного продукту достатньо задовольняє потреби всіх стейкхолдерів;
- відповідність продукту проекту стратегічним цілям і завданням компанії, що надає компанії більшої конкурентоспроможності;
- відповідність виконання проекту встановленим критеріям “залізного трикутника”, тобто вчасно, в межах узгодженого бюджету і обсягів, належної якості;
- накопичення досвіду та формування оновленої бази знань, що призводить до вдосконалення методів та інструментарію проектного управління, підвищує ефективність проектної діяльності компанії.

Слід підкреслити що, цінність проекту виникає в процесі створення продукту проекту та в процесі управління проектом. Враховуючи це пропонуємо наступну певну трансформацію класичного “залізного” трикутника (рис. 2): класичну форму трикутника з двох мірної площини перетворити в піраміду з верхівками час (time), вартість (cost), якість (quality) та обсяг (scope). Цінність, що формується в процесі створення проекту є наповненням піраміди, а цінність що формується в процесі створення продукту проекту зображена у вигляді сфери, в якій означена піраміда.

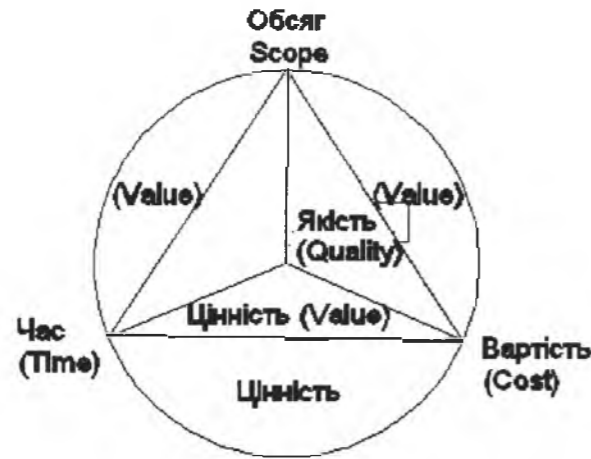

Рис. 2. Сучасна піраміда критеріїв успішності проекту (розробка автора)
 Fig. 2. Modern pyramid of criteria of success of the project (design author)

Як було зазначено вище, створення цінності для всіх стейкхолдерів, кожен з яких має свої ціннісні очікування, вимагає всебічного аналізу. Авторське бачення відповідності кожної складової цінності відповідно до різних стейкхолдерів наведено в табл. 2.

Таблиця 2

Ціннісні очікування різних стейкхолдерів (авторська розробка)

Table 2

Value expectations of various stakeholders (author development)

Напрями діяльності в проекті	Складова цінності проекту	Ціннісні очікування стейкхолдерів							
		Споживач	Замовник	Керівник проекту	Члени пр. команди	Постачальники	Підрядник	Інвестори	Оточення
Створення продукту проекту	Цінність характеристик отриманого продукту проекту	+	+	+	+	-	+	+	+
	Цінність продукту проекту в контексті вирішення стратегічних задач	-	+	+	+	-	-	+	-
Процес управління проектом	Цінність від дотримання критеріїв "залізного" трикутника	-	+	+	+	+	+	+	-
	Ціннісний досвід (накопичення бази знань та удосконалення процесів управління проектами)	-	+	+	+	-	+	+	-

Зміст таблиці ілюструє наступну авторську позицію:

– для наймасштабнішої групи стейкхолдерів – споживачів, цінність є кумулятивною характеристикою продукту проекту. Тому що саме цінність створеного продукту визначає задоволеність від нього в економічному та соціальному аспектах.

– для замовника, керівника проекту, проектної команди та інвестора проекту очікування цінності має прояв у всіх складових.

– на відміну від постачальника, для якого ціннісні очікування найважливіші від дотримання критеріїв "залізного" трикутника.

– для підрядника – отримання цінності від бажаного продукту проекту з дотриманням всіх класичних критеріїв оцінки проекту та набуття досвіду з метою довгострокової співпраці є головними аспектами успішності.

– для оточення – ціннісним є отримання бажаного та вчасного продукту проекту, тобто для цих зацікавлених сторін цінність формується на основі продукту проекту та має більш соціальний та екологічний характер.

Висновки. Генеза сутності категорії цінності призвела до її застосування в багатьох науках та отримала належне визначення в управлінні проектами. Цінність проектів має багатоаспектний прояв і створюється під час процесів створення продукту проекту та зумовлюється його характеристиками, відповідністю стратегічним цілям та задачам, та процесів управління проектом, який забезпечує дотримання параметрів "залізного" трикутника та накопичення досвіду управління проектом. При цьому важливим є визначення та забезпечення ціннісних очікувань для всіх стейкхолдерів проекту. Розвиток методологічної бази та інструментального апарату управління цінністю проекту потребує подальшого наукового пошуку, результати якого буде висвітлено в наступних роботах.

1. Публічна електронна бібліотека української художньої літератури [Електронний ресурс]. – Режим доступу : ukrlit.org/slovnyk/цінність.
2. Спиноза Б. Избранные произведения: у 2 т. Т. 1/ Бенедикт Спиноза. – М. : ГИПЛ, 1957. – Т. 1. – 630 с.
3. Назаренко І.М., Цінність підприємства – головний орієнтир стратегічного менеджменту/ Назаренко І.М. //Агросвіт. Науково – фахове видання з питань економіки. – 2013. - № 11. – с. 14-18.
4. Соловьев Э.Ю. Морально-этическая проблематика в "Критике чистого разума" // "Критика чистого разума". И. Кант и современность. – Рига. – 1984. – С.192.
5. Історія економічних учень: підручник / [Л. Я. Корнійчук, Н. О. Татаренко, А. М. Поручник]; за ред. Л. Я. Корнійчук, Н. О. Татаренко. – К. : КНЕУ, 1999. – 654 с.
6. Боярко І.М. Теоретичні аспекти системи ціннісно – орієнтованого управління підприємства / І.М. Боярко, Я.В. Самусевич // Науковий журнал Бізнес інформ. – 2012. – №9. – С. 282–284.
7. Perry R. V. General theory of value / R. V. Perry // Международный феноменологическое общесвто. – 1996. – № 2. – С. 281–290.
8. Авалиани С. Ш. Природа знаний и ценности / С. Ш. Авалиани. – Тбилиси : 1989. – 230 с.
9. Криканський Є. В. Ланцюг вартості (конструкція, деконструкція, реконструкція) та управління за цінностями / Є.В.Криканський, Зофія Патора – Висоцька // Науковий журнал маркетинг і менеджмент інновацій. – 2015. - № 2. – С. 121–133.
10. Ідеальна компанія за Стівом Джобсом [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://sites.google.com/site/nefesta/ome/otcetnosti/idealnacompaniazastivomdzobsom>
11. Керівництво з управління інноваційними проектами і програмами організацій : монографія. – К. : Новий друк, 2010. – 160 с.
12. Философская энциклопедия в 5 т. Т. 3 – М. : Советская энциклопедия, 1960. – 584 с.
13. Вікіпедія – вільна енциклопедія: Управління проектами [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [uk.wikipedia.org/wiki/Управління проектками](http://uk.wikipedia.org/wiki/Управління_проектками).
14. Value Methodology Standard and Body of Knowledge / SAVE International – 2007.
15. Крюков І. О. Проблема цінності в економіці. Економічна теорія та історія економічної думки / І. О. Крюков // Економіка і регіон. – 2008. – № 4 (19). – С. 183–187.

16. Bushuev S. D. The mechanisms of the formation of values in the activities of design-driven organizations / S. D. Bushuev, N. S. Bushueva // *East European Journal of advanced technology*. – 2010. – № 1–2 (43). – P.4–9.
17. Батенко Л.П. Цінність проекту з позицій різних зацікавлених сторін / Л. П. Батенко // *Ефективна економіка*. Електронне наукове фахове видання. – 2013. – № 9. – С.1–3.
18. Ohara S. “A Guidebook for Project and Program Management for Enterprise Innovatoin” (P2M). Issued by the Project Management Professionals Certification Center (PMCC) of Japan, (Project Management Association of Japan (PMAJ), Japan, 2001. – 90 p.

References

1. *Public electronic library of Ukrainian literature*, ukrlit.org/slovnnyk/цінність. Accessed 8 Feb. 2017.
2. Spinoza, B. *Favourites Works: in two volumes*. Vol.1, State Publishing House of Political Literature, 1957.
3. Nazarenko, I. M., “The value of the company - the main landmark of strategic management.” *Agrosvit. Scientific*, no. 11, 2013, pp. 14–18.
4. Soloviev, E. Y. “Ethical issues in the “Critique of Pure Reason.” “*Critique of Pure Reason.*” I. Kant and modernity, 1984, pp. 192.
5. Korniyuchuk, L. Y., Tatarenko, N. O., and A. M. Poruchnik. *The history of economic studies*. Edited by L. Y. Korniyuchuk, and N. O. Tatarenko, KNEU, 1990.
6. Boyrko, I. M., and Y. V. Samusevich. “Theoretical aspects of value - based management company.” *Scientific journal Inform Business*, no. 9, 2012, pp. 282–284.
7. Perry, R. B. “General theory of value.” *The international phenomenological society*, no. 2, 1996, pp. 281–290.
8. Avaliani, S. *The nature of knowledge and values*, 1989.
9. Krikanska, E.V., and Zofiya Patora – Vysotska. “The chain cost (construction, deconstruction, reconstruction) and management values.” *Scientific journal marketing and management innovation*, no. 2, 2015, pp. 121 – 133.
10. “The ideal company for Steve Jobs.” *OME.com*, ome/otcetnosti/idealnakompaniazastivomdzobsom. Accessed 12 Feb. 2017.
11. *Management of innovative projects and programs of organizations*, Novyi druk, 2010.
12. *Philosophical encyclopedia in 5 Volume*. Vol. 3, Sovietskaia entsyclopediia, 1960.
13. Wikipedia - the free encyclopedia: Project Management, uk.wikipedia.org/wiki/Управління проєктами. Accessed 12 Feb. 2017.
14. *Value Methodology Standard and Body of Knowledge*, SAVE International – 2007.
15. Kriukov, I. O. “The problem of value in the economy. Economic theory and history of economic thought.” *Economy and region*, no. 4 (19), 2008, pp. 183–187.
16. Bushuiev, S. D. “The mechanisms of the formation of values in the activities of design-driven organizations.” *East European Journal of advanced technology*, no. 1-2 (43), 2010, pp. 4–9.
17. Batenko, L. P. “Project value from the standpoint of various stakeholders.” *Electron scientific specialized edition Efficient Economy*, no. 9, 2013, pp. 1–3.
18. Ohara, S. *A Guidebook for Project and Program Management for Enterprise Innovatoin*” (P2M). Issued by the Project Management Professionals Certification Center (PMCC) of Japan, 2001.

Рецензенти:

Омельяненко Т.В. – д.е.н., професор кафедри менеджменту ДВНЗ “Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана”;

Батенко Л.П. – зав кафедри стратегії підприємств ДВНЗ “Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана”.

УДК 339.72

ББК 65.5-56

Мацьків В.В.

ПРОБЛЕМИ ЗАЛУЧЕННЯ ІНОЗЕМНИХ ІНВЕСТИЦІЙ В ЕКОНОМІКУ УКРАЇНИ: ВИКЛИКИ СЬОГОДЕННЯ

ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”,
Міністерство освіти і науки України,
вул. Шевченка, 57, м. Івано-Франківськ,
76000, Україна,
тел.: 0342752391,
e-mail: Gy40k1986@gmail.com

Анотація. У статті досліджено проблемні аспекти залучення іноземних інвестицій. Обґрунтовано важливість регулювання інвестиційної сфери в рамках забезпечення інвестиційної безпеки держави. Проведено аналіз динаміки показників інвестиційної діяльності та здійснено оцінку рівня загроз інвестиційної безпеки. Визначені основні негативні фактори необґрунтованої інвестиційної політики та окреслено шляхи мінімізації їх впливу. Доведено необхідність перегляду державної інвестиційної політики задля подолання деформації у структурі економіки та надані пропозиції відносно ліквідації загроз інвестиційної безпеки.

Ключові слова: інвестиції, інвестиційна безпека, загрози, іноземний капітал, деформація, економічний розвиток країни.

Matskiv V.V.

PROBLEMS OF ATTRACTING FOREIGN INVESTMENTS TO ECONOMY OF UKRAINE: CURRENT CHALLENGES

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University
Ministry of Education and Science of Ukraine,
Shevchenko str., 57, Ivano-Frankivsk,
76000, Ukraine,
tel.: 0342752391,
e-mail: Gy40k1986@gmail.com

Abstract. In the article the problematic aspects of foreign investment were investigated. The importance of investment regulation within the provision of investment security of country was proved. The dynamics of the investment were analyzed and investment security threats were estimated. The main unreasonable investment policy negative factors and ways of reduction of their impact were defined. The necessity of revision of public investment policy for overcoming deformation in the structure of the economy was grounded and suggestions of elimination of investment security threats were provided.

Key words: investments, investment security, threats, foreign capital, deformation, economic development.

Вступ. Ми живемо в епоху глобальної конкуренції, коли для досягнення успіху потрібні нові підходи до розвитку національної економіки та системи економічної безпеки країни. Першочерговою об’єктивною необхідністю, як свідчить досвід останніх років, є зосередження зусиль на досягненні економічної безпеки держави.

У сучасному середовищі однією з найбільш важливих складових економічної безпеки є інвестиційна безпека. Серед науковців відсутній одностайний підхід до розуміння сутності цієї категорії. Про те, в узагальненому вигляді, під інвестиційною складовою економічної безпеки, розуміють сукупність нормативно-правових, соціально-економічних та екологічних умов, що визначають тип і рівень процесу

відтворення вкладеного капіталу. При цьому, зауважують також, що інвестиційна безпека визначається можливістю нагромадження ресурсів.

Міністерство економічного розвитку та торгівлі України в “Методиці розрахунку рівня економічної безпеки України” зазначає, що інвестиційна безпека - це такий рівень національних та іноземних інвестицій (за умови оптимального їх співвідношення), який здатен забезпечити довгострокову позитивну економічну динаміку при належному рівні фінансування науково-технічної сфери, створення інноваційної інфраструктури та адекватних інноваційних механізмів [10].

Інвестиційна безпека країни забезпечується тільки при дотриманні необхідного рівня граничної норми інвестування. Дотримання даної умови дозволяє здійснювати розширене відтворення основного капіталу, підвищує рівень конкурентоспроможності економіки, забезпечує зростання ВВП та дає можливість відтворювати науково-технічний та інтелектуальний потенціал нації. Також від граничної норми інвестування залежить рівень екологічної безпеки та можливість зберігати та відновлювати природні ресурси.

Необхідність та важливість забезпечення необхідного рівня інвестиційної безпеки держави полягає у можливості запобігання зовнішнім та внутрішнім загрозам державним інтересам, що виникають в інвестиційній сфері.

Постановка завдання. Загалом проблеми забезпечення інвестиційної безпеки знайшли своє відображення у наукових працях багатьох вітчизняних учених. О.І. Барановський одним з перших визначив систему індикаторів для кількісної та якісної оцінки інвестиційної безпеки держави [2]. Професор В.І. Кириленко у своїй монографії наводить доволі ґрунтовну методичку оцінки стану інвестиційної безпеки держави [5]. Регіональний аспект в оцінці інвестиційного потенціалу, а також механізми нарощення інвестицій досліджені в працях З.В. Герасимчука та В.Р. Ткачука [4]. Місце та роль інвестиційної безпеки в системі держави досліджувались С.І. Мошенським [7, с. 168]. О.Р. Волосом випрацьовані загальні рекомендації щодо усунення загроз економічної безпеки [3, с. 29]. У наукових працях висвітлене широке коло питань, серед яких сутність категорії “інвестиційна безпека”, її структура, сутність і порядок розрахунку індикаторів фактори впливу, методичні принципи оцінки і т.п. Про те в умовах швидкоплинної зміни факторів впливу потрібні нові підходи щодо зміцнення інвестиційної безпеки та протидії загрозам. Аналіз проблематики показав існування спрощених підходів до її розуміння. Недостатня розробленість теоретичних та практичних аспектів забезпечення інвестиційної безпеки зумовлює потребу подальшого дослідження та пошуку шляхів розв’язання цих проблем.

Метою статті є аналіз сучасних загроз інвестиційній безпеці держави та пошук шляхів мінімізації впливу негативних факторів.

Результати. Як відомо зі вступом України до СОТ наша економіка остаточно закріпила за собою статус “відкритої”. Зокрема про це свідчить щорічне зростання рівня фінансової допомоги. За даними НБУ валовий зовнішній борг України у 2016 році становив 116,01 млрд. дол. США, що відповідно до ВВП склало 128,2% [11]. Через це зростає ризик негативного впливу зовнішніх факторів на безпеку та стабільність фінансово-економічної системи України. Тому основним завданням формування правильної інвестиційної політики є ідентифікація можливих, та уже наявних загроз, виявлення причин їх появи та окреслення шляхів їм протидії.

Незважаючи на військовий конфлікт та економічну кризу Україна залишається привабливою для іноземного інвестора в якості споживчого ринку та ринку недорогої, але кваліфікованої робочої сили.

Нажаль офіційна статистика не дає можливості реально оцінити надходження чи витік капіталу з економіки країни. Для прикладу у 2016 році платіжний баланс було

зведено з профіцитом у 1,3 млрд. дол. США [11]. Однак таке позитивне сальдо не означає, що валюта, яка прийшла в економіку країни буде на неї працювати. Більшість цих коштів надійшли у фінансовий сектор економіки через підвищення вимог НБУ щодо до капіталізації банківської системи.

Негативним фактором є те, що у багатьох випадках прямі іноземні інвестиції мають українське походження. Лідером у цьому плані є Кіпр. Частка надходжень інвестицій від компаній зареєстрованих в цій країні у % до загального підсумку прямих іноземних інвестицій становить близько 24,4%. Ще близько 4,2% надійшло з Белізу та Віргінських островів [8]. Всі три країни є класичними офшорами.

Рух капіталу з інших країн також має певні особливості. Значними є надходження з таких розвинутих країн як Німеччина та Нідерланди. Однак величина та відсутність зростання інвестицій з Німеччини пояснюється тим, що саме через німецьку компанію індійська “ArcelorMittal” контролює “Криворіжсталь”.

Інвестиції з Нідерландів зумовлені тим, що зареєстрована в цій країні компанія VimpelCom Ltd. володіє 43 % акцій компанії “Київстар”. Найбільшим власником VimpelCom Ltd є російська “Альфа-груп”. Реальні інвестиції з Нідерландів незначні.

Такі факти вказують на необхідність перегляду політики держави у сфері залучення іноземних інвестицій.

На даний час існують різні думки щодо доцільності іноземного інвестування на теренах нашої держави та її регіонів. Хоча є цілий ряд позитивних аспектів від залучення інвестицій є і негативні прояви цього явища.

В першу чергу це диспропорція стосовно вкладень за видами економічної діяльності. З 43,371 млрд. дол. США прямих іноземних інвестицій, що надійшли в економіку України за роки незалежності, лише близько 30 % припадало на промисловість. Це зумовлює низьку ефективність інвестицій, оскільки іноземні інвестори вкладають кошти в ті сфери економіки, які є неперіоритетними і мають низький показник доданої вартості. Такі інвестиції не створюють додаткових виробничих потужностей, достатньої кількості нових виробничих місць та й унеможливають інноваційний процес у галузі.

Такий стан інвестиційної політики держави вдало характеризують слова посла США в Україні Джеффри Пайета під час підписання угоди про залучення інвестицій на будівництво зернового терміналу у морському порту “Південний”, про наявність в Україні потенціалу стати аграрною наддержавою. За його словами підписана 24 лютого 2016 року угода з американською компанією Cargill про інвестування 100 млн. дол. США у будівництво нового зернохранища дасть Україні можливість подвоїти обсяг зернових, які вона експортує [1].

Світова практика показує, що держави, які спеціалізуються лише на експорті сировини ніколи не досягнуть рівня розвинутих країн в експорті яких переважає продукція з високим рівнем доданої вартості.

Привабливість сільськогосподарського сектору тимчасове явище, яке склалось в умовах значних курсових різниць спричинених девальвацією гривні.

Наступним проблемним аспектом залучення іноземного капіталу є низькі стандарти якості продукції з іноземними інвестиціями та недостатня їх конкурентоспроможність на міжнародних ринках. Це пояснюється тим, що часто іноземний інвестиційний та кредитний ресурси не йдуть на фінансування науковоємних галузей, а вкладаються у виробництво продукції, яка уже є застарілою в материнських компаніях.

Факт довготривалої відсутності модернізації та зростання економіки України, рівня ВВП та інших економічних показників, а також повна деструкція в економічному балансі може свідчити про те, що наша країна опинилася в ситуації коли мусить “спеціалізуватися” на бідності.

В таких умовах варто приділяти більше уваги внутрішнім капітальним інвестиціям, які в кілька разів за обсягом переважають прямі іноземні інвестиції, оскільки саме внутрішні капітальні інвестиції визначають загальний стан капіталовкладень. Для прикладу у 2015 році обсяг залучених капітальних інвестицій становив 12,5 млрд. дол. США, тоді як річний приток прямих іноземних інвестицій склав лише 3,8 млрд. дол. США [8]. Частка іноземного капіталу в загальному показнику капітальних інвестицій коливається на рівні – 2–3%.

Державна політика повинна бути спрямована в першу чергу на створення відповідних умов для внутрішнього інвестування. Приклад інших країн доводить, що слідом за зростанням внутрішніх інвестицій починають зростати й прямі іноземні інвестиції.

На жаль, у держбюджеті за останні кілька років, на реалізацію інвестиційних проектів передбачається лише близько 1 млрд. грн. Та й серед тих десяти проектів, які фінансуються державою немає жодного у промисловому секторі чи в інноваційній діяльності [9].

Висновки. Інвестиційна сфера є одним з індикаторів економічного розвитку. Вона миттєво реагує на зовнішні та внутрішні чинники. Роль інвестиційного процесу в умовах кризових явищ економіки постійно посилюється. Нівелювання загрози стабільності фінансово-економічної системи України через залучення кредитних та інвестиційних ресурсів стає можливим тільки за умови проведення виваженої інвестиційної політики, яка буде побудована у відповідності до довгострокових пріоритетів розвитку країни. Питання про іноземні інвестиції потрібно розглядати разом з питанням про характер виробництва, яке іноземці запроваджують. Державна інвестиційна політика повинна створити стимули не тільки для галузей чи окремих суб'єктів господарювання, а керуватись принципом інноваційності продукції, впровадженню високих технологій та створенню продукції якої ще немає на ринку.

1. Cargill інвестує 100 мільйонів в новий зерновий термінал в порту "Південний" [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.epravda.com.ua/news/2016/02/24/582789/>
2. Барановський О. І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забезпечення): монографія / О. І. Барановський. – К. : КНТЕУ, 2004. – 759 с.
3. Волос О. Р. Інвестиційна безпека України: загрози та напрями зміцнення / О. Р. Волос // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. серія економічна. – 2014. – Вип. 1. – С. 29–38.
4. Герасимчук З. В. Інвестиційний потенціал регіону: методика оцінки, механізми нарощення: монографія / З. В. Герасимчук, В. Р. Ткачук. – Луцьк : Надстиря, 2009. – 232 с.
5. Кириленко В. І. Інвестиційна складова економічної безпеки: монографія. / В. І. Кириленко. – К. : КНЕУ, 2005. – 232 с.
6. Любимов В. І. Поняття та критерії інвестиційної безпеки / В. І. Любимов. // Державне управління: удосконалення та розвиток. – 2010. – № 5. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2010_5_5
7. Мошенський С. І. Інвестиційна безпека в системі забезпечення економічної безпеки держави: поняття, категорії, сутність / С. І. Мошенський // Наука молода. – 2008. – № 10. – С. 166–171.
8. Офіційний сайт Державної служби статистики України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
9. Офіційний сайт Міністерства економічного розвитку і торгівлі України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.me.gov.ua/Documents/Download?id=5dd2e5b7-a994-47f4-800e-807168233da7>
10. Про затвердження методики розрахунку рівня економічної безпеки України: Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29 жовтня 2013 р. № 1277 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag=MetodichniRekomendatsii>
11. Статистика зовнішнього сектору. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=65613

References

1. "Cargill invests 100 million in new grain terminal at the port "South"." *Official site of the National Bank of Ukraine*, bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=65613. Accessed 28 Feb. 2017.
2. Baranovskii, O.I. *Financial security in Ukraine (assessment methodology and tools of support)*, KNEU, 2004.
3. Volos, O. R. "Investment security Ukraine: threats and trends strengthening." *Scientific Bulletin of Lviv State University of Internal Affairs. Economic series*, no 1, 2004, pp. 29-38.
4. Gerasymchuk, Z.V., and V.R. Tkachuk *Investment potential of the region: methods of evaluation mechanisms increasing: monograph*, Nadstyria, 2009.
5. Kirilenko, V.I. *Investment component of economic security: monograph*, KNEU, 2005.
6. Liubimov, V.I. "Notion and criteria of investment security." *Public administration, improvement and development*, no. 5, 2010, nbuv.gov.ua/UJRN/Duur_2010_5_5. Accessed 28 Feb. 2017.
7. Moshenskii, S.I. "Investment security in the system of economic security: concepts, categories, essence." *Science young*, no. 10, 2008, pp. 166-71.
8. *State committee of Ukrainian statistics*, www.ukrstat.gov.ua. Accessed 20 Feb. 2017.
9. *The official site of the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine*, www.me.gov.ua/Documents/Download?id=5dd2e5b7-a994-47f4-800e-807168233da7. Accessed 28 Feb. 2017.
10. "On approval of the methodology of calculation of economic security of Ukraine. Order of the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine on Oct. 29, 2013 № 1277." *The official site of the Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine*, www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag=MetodichniRekomendatsii. Accessed 28 Feb. 2017.
11. "External sector statistics." *The National bank of Ukraine official website*, bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=65613. Accessed 24 Feb. 2017.

Рецензенти:

Ткачук І.Г. – доктор економічних наук, професор, зав. кафедри фінансів ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника";

Криховецька З.М. – к.е.н., доцент кафедри фінансів ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника".

ПРОБЛЕМИ ОБЛІКУ І АУДИТУ

УДК 657:331

ББК 65.052.9(4Укр)232

Бондарчук Н.В.

ОБЛІК ОПОДАТКУВАННЯ ЗАРОБІТНОЇ ПЛАТИ В СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОМУ ПІДПРИЄМСТВІ

Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет, Міністерство освіти і науки України, кафедра обліку, аудиту та УФЕБ, вул. С. Єфремова, 25, м. Дніпро, 49600, Україна, тел.: 0567135157, e-mail: bondarhuk-n@mail.ru

Анотація. Стаття спрямована на визначення порядку ведення обліку оподаткування заробітної плати та напрямів його удосконалення в сільськогосподарському підприємстві. Визначено, що від правильності визначення розміру зарплати та її структури в значній залежить правильність розрахунку пов'язаних із нею сум обов'язкових платежів до бюджету. Зазначено, що із заробітної плати в нашій країні утримується податок з доходів з фізичних осіб та військовий збір. На фонд оплати праці нараховується єдиний соціальний внесок. Наведено основні рахунки, які використовуються для відображення в обліку операцій з оподаткування заробітної плати та основні бухгалтерські записи. Зазначено, що оподаткування заробітної плати, що менша за мінімальну, незважаючи на просте теоретичне пояснення, на практиці є дуже трудомістким процесом, що вимагає певної послідовності, точності та уважності. З метою покращення процесу оподаткування заробітної плати запропоновано проводити розрахунок сум нарахованого Єдиного соціального внеску на зарплату, що менша за мінімальну, у спеціально розробленій формі, яка допоможе спростити розрахунок суми Єдиного соціального внеску на заробітну плату, яка менша за мінімальну, що, в свою чергу, покращує облік оподаткування заробітної плати.

Ключові слова: податки, облік, заробітна плата, оподаткування заробітної плати на підприємстві

Bondarchuk N.V.

WAGE TAX ACCOUNTING IN THE AGRICULTURAL ENTERPRISES

Dnipropetrovsk State Agrarian and Economic University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Department of accounting, auditing and control of financial and economic safety, S. Efremov str., 25, Dnipro, 49600, Ukraine, tel: 0567135157, e-mail: bondarhuk-n@mail.ru

Abstract. The article aims to determine the order of accounting taxation wage and directions of its improvement in the agricultural enterprise. It was identified, that the accuracy of calculation of the related to wage amounts of mandatory payments to the budget depends on the correct definition of the amount of wage and its structure. It is noted, that in our country income tax from individuals and military collection is deducted from wages. Single social contributions is charged on the labor

remuneration fund. Main accounts which are used for displaying in accounting for taxation of wages and basic accounting records were shown. It was stated, that taxation of wages, which is less than the minimum, despite the simple theoretical explanation, on practice is very time-consuming process which requires a certain sequence, accuracy and attentiveness. To improve the process of wages taxation we propose to calculate the amounts of the Single social contribution charged on wage which is less than minimum, in a specially developed form, which will help to simplify calculation of the Single social contribution on wage, which is less than minimum, that will help to improve wage tax accounting.

Key words: taxes, accounting, wage, taxation of wage on enterprise.

Вступ. В сучасних умовах важливого значення набуває удосконалення механізму регулювання фінансово-господарської діяльності фізичних осіб - працівників підприємства. Механізм регулювання доходів громадян будується із врахуванням принципів, які дозволяють: стимулювати трудову діяльність населення; забезпечувати гнучкість системи управління за рахунок використання регуляторів, які вибірково та ціленаправлено впливають на кожний вид доходу або категорію населення; ліквідувати неплатежі. Одним із вагомих важелів є регулювання доходів громадян. Нині вітчизняне законодавство приділяє значну увагу питанням організації оплати праці, оскільки заробітна плата завжди була і є якісним показником економічного господарювання [9].

В цьому контексті актуальним питанням залишається оподаткування доходів фізичних осіб. В умовах економічної кризи в країні останніх років у державі відбуваються постійні зміни в законодавстві, що тягнуть за собою зміни як бухгалтерського обліку в цілому, так і сфери обліку заробітної плати та її оподаткування. На сьогоднішній день в країні сформувалася складна ситуація з питань нарахування на фонд оплати праці та утримань податків із заробітної плати. Навіть не зважаючи на те, що державою розробляються певні заходи для полегшення оподаткування зарплати: введені єдині ставки нарахування ЄСВ (22%) та податку з доходів фізичних осіб (18%), скасовано утримання ЄСВ і т.д., – проте в процес їх нарахувань та утримань додані нові нюанси. Таким чином, постає все більше запитань щодо правильності їх розрахунку, обліку та відображення у звітності.

Постановка завдання. Метою статті є визначення порядку ведення обліку оподаткування заробітної плати та напрямів його удосконалення в сільськогосподарському підприємстві.

Результати. Відповідно до ст. 1 Закону України “Про оплату праці” від 24.03.95 р. № 108/95-ВР [3] заробітна плата – це винагорода, розрахована, як правило, у грошовому вимірі, яку за трудовим договором роботодавця виплачує працівникові за виконану ним роботу.

Розмір заробітної плати залежить від складності та умов виконуваної роботи, професійно-ділових якостей працівника, результатів його праці та господарської діяльності підприємства [7].

Сутність заробітної плати проявляється в її функціях, до яких насамперед належать: відтворювальна, стимулююча, регулююча, оптимізаційна, розподільна, соціальна.

Розмір заробітної плати залежить від складності та умов виконуваної роботи, професійно-ділових якостей працівника, результатів його праці та господарської діяльності підприємства, установи, організації. Максимальним розміром зарплата не обмежується.

Правильність визначення розміру зарплати та її структури в значній мірі визначає правильність розрахунку пов'язаних із нею сум обов'язкових платежів до бюджету.

Структурою заробітної плати є співвідношення окремих її складових у загальному обсязі зарплати. До таких складових належать основна заробітна плата, додаткова заробітна плата та інші заохочувальні та компенсаційні виплати.

Основна заробітна плата – це винагорода за виконану роботу відповідно до встановлених норм праці: норми часу, виробітку, обслуговування, посадових обов'язків. Вона встановлюється у вигляді тарифних ставок, відрядних розцінок і посадових окладів [3].

Додаткова заробітна плата – це винагорода за працю понад встановленої норми, за трудові успіхи та винахідливість і за особливі умови праці. Вона включає доплати, надбавки, гарантійні і компенсаційні виплати, передбачені законодавством, премії, пов'язані з виконанням виробничих завдань і функцій.

До заохочувальних і компенсаційних виплат належать виплати у формі винагород за підсумками роботи за рік, премії за спеціальними системами і положеннями, компенсаційні та інші грошові і матеріальні виплати, які не передбачені законодавством або які проводяться понад встановлені законодавством норми.

Система заробітної плати – це спосіб визначення розміру винагороди за працю залежно від витрат або результатів праці. Законодавством передбачено дві системи оплати праці – погодинна та відрядна.

При погодинній системі оплати нарахування заробітної плати відбувається пропорційно відпрацьованому часу: протягом години, протягом робочого дня, протягом робочого місяця згідно з тарифною ставкою чи посадовим окладом. Різновидами погодинної оплати праці є проста, погодинно-преміювальна та ін. [7].

При відрядній системі нарахування виконуються залежно від виробленої продукції. Різновидами відрядної можуть бути такі форми, як пряма, непряма, преміювальна, прогресивна, акордна, акордно-преміювальна, відсоткова.

Зазначені системи оплати праці доповнюються заходами стимулювання – преміюванням (додаткова винагорода понад основну заробітну плату).

Найбільша частка серед усіх виплат працівникам належить основній й додатковій заробітній платі; оплаті відпусток; заохочувальним виплатам (премії за результатами праці, іншими словами – виплати за програмою участі працівників у прибутку підприємства); негрошовим виплатам [2].

Із моменту нарахування заробітної плати працівникам підприємства виникають зобов'язання за розрахунками за страхуванням, податками і платежами (єдиний соціальний внесок (ЄСВ), податок з доходів фізичних осіб (ПДФО), воєнний збір).

ЄСВ – консолідований страховий внесок, збір якого здійснюється до системи загальнообов'язкового державного соціального страхування в обов'язковому порядку та на регулярній основі з метою забезпечення захисту у випадках, передбачених законодавством, прав застрахованих осіб на отримання страхових виплат (послуг) за діючими видами загальнообов'язкового державного соціального страхування [4].

Єдиний соціальний внесок нараховується на фонд оплати праці за такими розмірами: 22 % та 8,41 % (якщо на підприємстві працюють інваліди). Базою для нарахування єдиного соціального внеску є вся заробітна плата, допомога по тимчасовій непрацездатності та вагітності та пологах. Розмір ЄСВ та всі основні обов'язкові та інші утримання сплачує роботодавець, тож на руки працівник отримає нараховану зарплату, зменшену на суму обов'язкових та інших утримань.

Утримання із заробітної плати, пов'язані з її оподаткуванням – це податки, що утримуються з суми доходу, яка виплачується працівнику.

Таких податків із зарплати в нашій країні утримується два:

- 1) податок з доходів фізичних осіб (ПДФО);
- 2) військовий збір.

ПДФО) – це податок, що стягується з доходів фізичних осіб та надходить у місцевий бюджет міста, селища, загалом, того місця, де зареєстроване підприємство. Торядок нарахування, утримання та сплати податку з доходів фізичних осіб регулюється розділом VI ПКУ [8].

Із оподатковуваного доходу податок утримує податковий агент – юридична особа (її філія, відділення, інший відокремлений підрозділ) або фізична особа чи нерезидент (або його представництво, які незалежно від їх організаційно-правового статусу та способу оподаткування іншими податками зобов'язані нараховувати, утримувати та сплачувати цей податок до бюджету від імені та за рахунок платника податку, вести податковий облік та подавати податкову звітність податковим органам відповідно до закону, а також нести відповідальність за порушення його норм.

Податок підлягає сплаті (перерахуванню) до бюджету під час виплати оподатковуваного доходу єдиним платіжним документом. Банки не мають права приймати платіжні документи на виплату доходу, які не передбачають сплати (перерахування) цього податку до бюджету.

Якщо оподатковуваний дохід нараховується, але не виплачується платнику податку особою, що його нараховує, то податок, який підлягає утриманню з такого нарахованого доходу, підлягає сплаті (перерахуванню) до бюджету у строки, встановлені законом для місячного податкового періоду.

Якщо оподатковуваний дохід виплачується у негрошовій формі чи готівкою з каси резидента, то податок сплачується (перераховується) до бюджету протягом банківського дня, наступного за днем такої виплати.

Оподаткування заробітної плати є важливою діяльною обліку на будь-якому підприємстві, в тому числі і сільськогосподарському.

Для обліку розрахунків по заробітній платі призначено рахунок 66 “Розрахунки за виплатами працівникам”. Цей рахунок пасивний, балансний. По кредиту рахунку 66 відображається нарахування заробітної плати, а по дебету – видача заробітної плати, або утримання з неї [6].

Відображення в обліку операцій з нарахування заробітної плати відображається наступним чином:

- Дт рах. 15, 23, 24, 91, 92, 93, 94 Кт рах. 66 – за умови використання тільки рахунків класу 9;
- Дт рах. 81 Кт рах. 66 – за умови використання тільки рахунків класу 8;
- Дт рах. 81 Кт рах. 66 та одночасно Дт рах. кл. 9 Кт рах. 81 – за умови використання рахунків класів 8 і 9 [2].

Для узагальнення інформації про розрахунки сільськогосподарського підприємства за всіма видами платежів до бюджету призначено рахунок 64 “Розрахунки за податками і платежами”. Цей рахунок пасивний, балансний, по кредиту рахунку 64 відображається нарахування податків до бюджету, по дебету – їх перерахування до бюджету [6].

Аналітичний облік здійснюється за кожним окремим видом податків і платежів.

Відображення в обліку зобов'язання за розрахунками за податками і платежами, які виникають із моменту нарахування виплат працівникам:

- за ПДФО - Дт рах. 66 Кт рах. 641;
- військовим збором – утримуються із суми виплат працівника та сплачуються роботодавцем за рахунок доходу найманого працівника (Дт рах. 66 Кт рах. 642).

На рахунок 65 “Розрахунки за страхуванням” ведеться облік розрахунків за відрахуванням на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, за індивідуальним страхуванням персоналу підприємства, страхуванням майна та за іншими розрахунками за страхуванням [6].

За кредитом рахунку 65 відображаються нараховані зобов'язання за страхуванням, а також одержані від органів страхування кошти, за дебетом – погашення заборгованості та витрачання коштів страхування на підприємстві.

Аналітичний облік ведеться за кожним видом зборів і відрахувань, по страховальниках та окремих договорах страхування.

Відображення в обліку зобов'язання за єдиним внеском на загальнообов'язкове державне соціальне страхування: Дт рах. кл. 8 та/або 9 Кт рах. 65.

Важливе значення для правильності визначення платежів, пов'язаних з оподаткуванням зарплати має показник мінімальної заробітної плати. Відповідно до статті 8 Закону України від 21.12.16 року “Про державний бюджет України на 2017 рік” [5] в бюджеті на 2017 рік закладені такі розміри мінімальної заробітної плати: з 1 січня 2017 року: 3200 гривень (місячний); 19,34 грн. (погодинний).

Оподаткування заробітної плати, що менша за мінімальну, незважаючи на просте теоретичне пояснення, на практиці є дуже трудомістким процесом, що вимагає певної послідовності, точності та уважності. З метою покращення процесу оподаткування заробітної плати пропонуємо проводити розрахунок сум нарахованого Єдиного соціального внеску на зарплату, що менша за мінімальну, у спеціально розробленій формі (табл. 1).

Для визначення суми внеску, який треба доплатити до нарахованого з фактичної суми заробітної плати, треба порівнювати декілька показників: фактично нараховану суму зарплати з мінімальною, встановлену законодавством; фактично нараховану суму ЄСВ із сумою, що нарахована на суму мінімальної зарплати. Отриману різницю суми внеску додають до суми ЄСВ із фактичної зарплати. Тож загальна сума Єдиного внеску на заробітну плату працівника повинна дорівнювати сумі, що нарахована на суму законодавчо встановленої заробітної плати незалежно від того, яка різниця між мінімальною і фактичною зарплатою співробітника.

Таблиця 1

Таблиця розрахунку ЄСВ 22% на ЗП меншу за мінімальну

Table 1

Table calculation Single Social Contribution 22% for wage, which is less than the minimum

Рік	Місяць	П.І.Б. працівника	Розмір мінімальної з/п, грн.	Фактично нарахована з/п, грн.	Різниця (гр.4-гр.5)	ЄСВ 22% з мін.з/п.	ЄСВ 22% з факт. з/п	Різниця (гр.7-гр.8)
1	2	3	4	5	6	7	8	9
2016	Лютий	Василенко З.П.	1378,00	1281,48	96,52	303,16	281,93	21,23
2016	Березень	Василенко З.П.	1378,00	1351,82	26,18	303,16	297,40	5,76
.....								
2017	Січень	Василенко З.П.	3200,00	1200,44	1999,56	704,00	264,10	439,90
Всього:			19084	16340,62	2743,38	4198,48	3594,98	603,5

Виконавець: бухгалтер

Запропонована форма містить відповідні графи, у які вносяться лише чотири показники: розрахунковий період, прізвище працівника, по якому проводиться

розрахунок, розмір мінімальної зарплати, встановленої законодавством та суму фактично нарахованої заробітної плати співробітника. Формули у таблиці розроблені таким чином, що інші показники (різниця між фактичною зарплатою та мінімальною; ЄСВ 22% з мінімальної зарплати та ЄСВ 22% з фактичної зарплати й різниця цих показників) розраховуються автоматично, що, звісно, полегшує розрахунок суми внеску та в свою чергу прискорює процес оподаткування зарплати.

Окрім того, запропонована форма наочно відображує всі необхідні показники для заповнення таблиці звіту по ЄСВ (Звіт “Додаток 4”).

Висновки. Сутність заробітної плати проявляється в її функціях, до яких насамперед належать: відтворювальна, стимулююча, регулююча, оптимізаційна, розподільна, соціальна. Визначено, що заробітна плата – це винагорода, розрахована, як правило, у грошовому вимірі, яку за трудовим договором роботодавець виплачує працівникові за виконану ним роботу. Правильність визначення розміру зарплати в значній мірі визначає правильність розрахунку пов'язаних із нею сум обов'язкових платежів до бюджету.

Для обліку оподаткування заробітної плати в сільськогосподарських підприємствах відкривають рахунки: 66 “Розрахунки за виплатами працівникам”, 65 “Розрахунки зі страхування”, 64 “Розрахунки за податками і платежами” до яких відкриваються відповідні субрахунки.

Запропонована форма допоможе полегшити та спростити розрахунок суми Єдиного соціального внеску на заробітну плату, яка менша за мінімальну, що, в свою чергу, покращує облік оподаткування зарплати.

1. Бондарчук Н.В. Бухгалтерський облік : навч.-практ. посіб. для самостійного вивчення дисципліни “Бухгалтерський облік” / Н.В. Бондарчук, Л.М. Васильєва, О.П. Бондарчук. – Дніпропетровськ : Біла К.О., 2013. – 188 с.
2. Демченко М.М. Облік та оподаткування виплат працівникам підприємства у контексті законодавчих змін / М.М. Демченко // Молодий вчений. – 2016. – № 2(29). – С. 31-37.
3. Закон України “Про оплату праці” від 24.03.95[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/108/95-вр>
4. Закон України “Про збір та облік єдиного соціального внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування” від 08.07.2010 № 2464 – VI // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2464-17>.
5. Закон України “Про державний бюджет України на 2017 рік” від 21.12.2016 № 1801 – VIII // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/go/1801-19>
6. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій [Електронний ресурс] // Сайт Верховної Ради України. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99>.
7. Огійчук М.Ф. Фінансовий та управлінський облік за національними стандартами : підручник / М. Ф. Огійчук, В. Я. Плаксієнко, М. І. Беленкова та ін. / За ред. проф. М. Ф. Огійчука. – [6-те вид., перероб. і допов.] – К. : Алерта, 2016. – 1042 с.
8. Податковий кодекс України // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
9. Сьомченко В.В. Заробітна плата як соціально-економічна категорія / В.В. Сьомченко, К.О. Засипко // Вісник Запорізького національного університету. – 2016. – № 1(29). – С. 121–127.

References

1. Bondarchuk, N.V., Vasiljeva, L.M., and O.P. Bondarchuk. *Accounting*, Bila K.O., 2013.
2. Demchenko, M.M. “Accounting and taxation of employee benefits in the context of legislative changes.” *Molodyi Vchennyi*, no. 2(29), 2016, pp. 31–37.
3. “The labor law of Ukraine: Zakon Ukrainy.” *Official site of the Verkhovna Rada of Ukraine*, zakon1.rada.gov.ua. Accessed 20 Feb. 2017.
4. “On the collection and accounting of a single social contribution for obligatory state social insurance.” *Official site of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 2010, zakon.rada.gov.ua. Accessed 20 Feb. 2017.

5. "On the State Budget of Ukraine for 2017." *Official site of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 2016, zakon.rada.gov.ua. Accessed 20 Feb. 2017.
6. "Instruction on the application of the Plan of Accounts for assets, capital, liabilities and business operations of enterprises and organizations." *Official site of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 2010, zakonl.rada.gov.ua. Accessed 20 Feb. 2017.
7. Ohiychuk, M.F., Plaksiyenko, V.Y., and M.I. Belenkova. *Financial and management accounting national standards*, Alerta, 2016.
8. "Tax Code of Ukraine." *Official site of the Verkhovna Rada of Ukraine*, zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2755-17. Accessed 20 Feb. 2017.
9. Siomchenko, V.V., and K.O. Zasiipko "Salaries as a social and economic category." *Visnyk Zaporizkogo natsionalnogo universitetu*, no. 1(29), 2016, pp. 121–127.

Рецензенти:

Приходько І.П. – д.держ.упр., професор кафедри обліку, аудиту та УФЕБ Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету;

Васильєва Н.К. – д.держ.упр., професор кафедри обліку, аудиту та УФЕБ Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету.

УДК 657

ББК 65.052

Пилипів Н.І., Мотиль В.М.

**ОРГАНІЗАЦІЯ УПРАВЛІНСЬКОГО ОБЛІКУ У ФОРМУВАННІ
ІНФОРМАЦІЙНОЇ БАЗИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ БУДІВЕЛЬНИХ
ПІДПРИЄМСТВ**

ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника",
Міністерство освіти і науки України,
кафедра теоретичної і прикладної економіки,
вул. Шевченка, 82, м. Івано-Франківськ,
76000, Україна,
тел.: 0342 752391,
e-mail: npylypiv@gmail.com

Анотація. У статті досліджено вплив організації управлінського обліку в межах його окремих елементів на формування інформаційної бази на локальному (на рівні окремого підприємства), регіональному, галузевому та національному рівнях в контексті забезпечення сталого економічного розвитку будівельних підприємств. На основі отриманих результатів побудовано когнітивну карту такого впливу, що проявляється в таких сферах, як: економічна, екологічна та соціальна і сприятиме задоволенню інформаційних запитів менеджменту з метою підвищення ефективності системи управління такими підприємствами як основи їх конкурентоспроможності.

Ключові слова: управлінський облік, організація, забезпечення, сталий економічний розвиток, будівельні підприємства.

Pylypiv N.I., Motyl V.M.

**ORGANIZING OF MANAGERIAL ACCOUNTING IN THE FORMING OF
INFORMATION BASE OF BUILDING ENTERPRISES PROVIDING
DEVELOPMENT**

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University,
Ministry of Education and Science of Ukraine,
Department of Theoretical and Applied Economics,
Shevchenka str., 82, Ivano-Frankivsk,
76000, Ukraine,
tel.: 0342 752391,
e-mail: npylypiv@gmail.com

Abstract. This article explores the impact of organization of managerial accounting on formation of informational base on the local (level of the individual enterprise), regional, disciplinary and national levels in the context of providing stable economic development for building enterprises. Based on our findings, we built a cognitive map of such an influence, which shows itself through different spheres, such as: economic, ecological and social, and will enjoy informational requests of management for improving of effectiveness of management system of such kind of enterprises.

Keywords: managerial accounting, organization, provision, stable economic development, building enterprises

Вступ. В сучасному світі підприємствам будівельної галузі належить визначальна роль у економіці країни, оскільки із розвитком будівництва будуть розвиватись різні галузі промисловості та зростати підприємницький потенціал підприємств. Однак в умовах загострення соціально-економічної кризи в країні, зменшується зацікавленість суб'єктів господарювання до інновацій, що загрожує спаду їх виробництва та гальмує розвиток конкурентоспроможності підприємств. З урахуванням цього перед системою управління будівельних підприємств ставляться завдання щодо пошуку і вибору тих інструментів, які б дали змогу забезпечити сталий їх економічний розвиток. Це можливе за умови якісного і повного інформаційного забезпечення менеджменту, основою формування якого виступає правильна організація управлінського обліку.

Дослідження виділеної проблемної ділянки в контексті забезпечення сталого економічного розвитку доцільно здійснювати у взаємозв'язку з середовищем, у якому вітчизняні будівельні підприємства здійснюють свою діяльність. Так, наприклад, підвищення ефективності управління конкурентоспроможністю будівельних підприємств можливе завдяки дотриманню вимог ресурсозбереження та економічної безпеки у контексті забезпечення сталого економічного розвитку, що вимагає поглибленого дослідження їх організації управлінського обліку.

Постановка завдання. Питанню організації управлінського обліку присвятили свої наукові праці такі вітчизняні та зарубіжні вчені, як: І. Білоусова, С. Ф. Голова, К. П. Друрі, А. Г. Загородній, Т. П. Карпова, Л. В. Нападовська, В. Ф. Палій, Г. О. Партин, Н. І. Пилипів, Дж. Фостер, Ч. Т. Хорнгрен, Н. Г. Чумаченко, А. Д. Шеремет та ін.

Дослідженням організаційно-методичних питань обліку в будівельних підприємствах займалися такі вітчизняні науковці, як: В. В. Бабич, А. А. Баширов, О. В. Вакун, А. В. Дмитренко, В. А. Єрофеева, З. В. Задорожний, Н. Б. Іщенко, Я. Д. Крупка, Б. М. Литвин, О. С. Нарінський, В. О. Осмятченко, О. В. Павелко, О. М. Ромашко, І. Г. Чалий, К. А. Ягмур та ін.

Питанню визначення та формування сталого розвитку присвятили свої праці такі науковці, як: А. М. Вергун, Л. А. Грицина, Н. В. Караєва, Р. В. Коран, Т. А. Коцко, Д. Медоузом, І. В. Недіна, В. П. Прадун, І. О. Тарасенко, В. Трегобчук, Д. Форрестером та ін.

Однак, попри вагомий внесок науковців у розвиток економічної думки щодо організації управлінського обліку та досліджень організаційно-методичних питань обліку в будівельних підприємствах, сучасні умови господарювання і модифікація

підходів до формування інформаційних запитів менеджменту зумовлюють потребу у проведенні подальших досліджень з окресленої проблематики, щоб дати змогу відповідати на виклики сьогодення.

Метою статті є окреслити основні елементи впливу організації управлінського обліку та визначити рівні та сфери його впливу на формування інформаційної бази у контексті забезпечення сталого економічного розвитку будівельних підприємств через застосування системного підходу до побудови ефективної системи управління будівельним підприємством.

Результати. Сталий розвиток необхідно розуміти як загальну концепцію щодо важливості забезпечення рівноваги між задоволенням потреб людства і захистом інтересів майбутніх поколінь, включаючи їх потребу в безпечному і здоровому довкіллі.

Термін “сталий (стійкий) розвиток” з’явився в природокористуванні, і під ним розумілася система експлуатації природних ресурсів, при якій вони не виснажуються і мають можливість природного відтворення. Формування сучасного бачення поняття “сталий розвиток” зумовила, висунута на початку 1970-х рр. американськими ученими на чолі з Д. Форрестером та Д. Медоузом, теорія “меж зростання”, яка передбачає, що при збереженні існуючих тенденцій зростання світового населення, зростання післявоєнного промислового виробництва і, як наслідок, експоненціального збільшення забруднення довкілля і виснаження природного потенціалу планети настане так звана “глобальна катастрофа”. Сам термін “сталий розвиток” (“sustainable development”) отримав широке поширення з 1987 року, коли була опублікована доповідь Всесвітньої комісії ООН щодо довкілля і розвитку “Наше спільне майбутнє”, відома як доповідь Р. Х. Брундтланда. У ній стійкий розвиток визначався як розвиток, при якому нинішні покоління задовольняють свої потреби, не позбавляючи майбутні покоління можливості задовольняти власні потреби [1, с. 32]. Слід відмітити також, що концепція сталого розвитку заснована на трьох складових, які характеризують основні аспекти діяльності людини, а саме: економічну, соціальну та екологічну [1, с. 33].

Підтримуємо позицію дослідників А. М. Вергун та І. О. Тарасенко, які на основі проведених досліджень дійшли висновку, що реалізація концепції сталого розвитку повинна відбуватися на таких рівнях: глобальному, національному, регіональному; галузевому та на рівні суб’єктів господарювання. Це сприятиме формуванню комплексного системного підходу до розв’язання екологічних, економічних та соціальних проблем. Тому вирішення глобальних проблем не можливе без узгодження дій та стратегій розвитку на всіх рівнях – від рівня світової спільноти в цілому і рівня окремих країн до рівня промисловості та конкретних підприємств. Результатом системного вирішення економічних, екологічних та соціальних проблем на всіх рівнях і буде забезпечення сталого розвитку [2, с. 208].

З урахуванням вищенаведеного вважаємо, що раціональна організація управлінського обліку будівельних підприємств матиме позитивний вплив на формування якісного інформаційної бази системи управління та створюватиме необхідні умови для забезпечення сталого економічного розвитку не тільки будівельних підприємств, але й будівельної галузі та національної економіки. Сталий розвиток сприятиме підвищенню конкурентоспроможності, дасть змогу зміцнити позиції на регіональних та міжнародних ринках, що створить основу для економічного розвитку держави, вирішення екологічних та соціальних проблем.

Оскільки формування і забезпечення сталого економічного розвитку є системним поняттям, тому вивчення виокремленої проблематики доцільно здійснювати з урахуванням проведеної оцінки діяльності будівельних підприємств, на базі яких здійснюється дослідження організації управлінського обліку.

З огляду на це, вважаємо за необхідне оцінити діяльність будівельних підприємств на основі статистичних даних про обсяг виконаних будівельних робіт за видами будівельної продукції за 2010–2015 рр. (табл. 1).

Таблиця 1

Обсяг виконаних будівельних робіт за видами будівельної продукції за 2010-2015 рр., млн. грн.

Table 1

The volume of construction works by type of construction products for 2010-2015., mln. hrn.

Показник	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.
Будівлі	19659,1	26745,4	28104,8	28257,3	24856,5	28907,5
у тому числі: житлові	6876,5	8137,1	8523,0	9953,1	11292,4	13908,8
нежитлові	12782,6	18608,3	19581,8	18304,2	13564,1	14998,7
Інженерні споруди	23259,0	34926,3	34832,4	30328,9	26252,2	28607,5
Будівництво, всього	42918,1	61671,7	62937,2	58586,2	51108,7	57515,0

Джерело: складено на основі [3].

Слід відмітити, що інформація наведена без урахування тимчасово окупованої території АР Крим та м. Севастополя, за 2014–2015 роки також без частини зони проведення антитерористичної операції. Будівельна продукція у статистичних даних наведена у розрізі будівель (житлових і нежитлових) та інженерних споруд.

На основі статистичних даних здійснено аналіз динаміки обсягу виконаних будівельних робіт за видами будівельної продукції за 2010–2015 рр., який наведено у табл. 2.

Таблиця 2

Аналіз динаміки обсягу виконаних будівельних робіт за видами будівельної продукції за 2010-2015 рр.

Table

The analysis of dynamics of the volume of completed construction works by type of construction products for 2010-2015.

Показник	Абсолютне відхилення 2015 р. від (млн. грн.)					Темп приросту 2015 р. до (%)				
	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.
Будівлі	+9248,4	+2162,1	+802,7	+650,2	+4051,0	+47,0	+8,1	+2,9	+2,3	+16,3
у тому числі: житлові	+7032,3	+5771,7	+5385,8	+3955,7	+2616,4	+102,3	+70,9	+63,2	+39,7	+23,2
нежитлові	+2216,1	-3609,6	-4583,1	-3305,5	+1434,6	+17,3	-19,4	-23,4	-18,1	+10,6
Інженерні споруди	+5348,5	-6318,8	-6224,9	-1721,4	+2355,3	+23,0	-18,1	-17,9	-5,7	+9,0
Будівництво, всього	+14596,9	-4156,7	-5422,2	-1071,2	+6406,3	+34,0	-6,7	-8,6	-1,8	+12,5

Джерело: складено на основі [3].

У результаті здійснення аналітичних процедур встановлено, що загальний обсяг виконаних будівельних робіт у 2015 р. становив 57515,0 млн. грн. і у порівнянні з попереднім 2014 р. зріс на 6406,3 млн. грн., або на 12,5 %, а у порівнянні з 2010 р. зріс на 14596,9 млн. грн., або на 34,0 %. Однак, якщо врахувати показники за період 2011–2013 рр., то можна простежити дещо іншу ситуацію. Так, обсяг виконаних будівельних робіт у 2015 р. у порівнянні з 2011 р. зменшився на 4156,7 млн. грн., або на 6,7 %, у порівнянні з 2012 р. зменшився на 5422,2 млн. грн., або на 8,6 %, а у порівнянні з

2013 р. зменшився на 1071,2 млн. грн., або на 1,8 %. Збільшення обсягів виконаних будівельних робіт у період з 2011–2012 рр., у більшій мірі, пов'язане із підготовкою до “Євро-2012”, а зменшення обсягів виконаних будівельних робіт у 2014 р., можна пов'язати із початком антитерористичної операції, порушенням стійкості політичної, економічної та соціальної систем країни.

Підтвердженням цього є схожа ситуація із динамікою обсягів будівництва інженерних споруд, до яких відносяться: транспортні споруди; трубопроводи, комунікації та лінії електропередачі; комплексні промислові споруди; інші інженерні споруди. Так, у 2015 р. їх обсяг становив 28607,5 млн. грн. і у порівнянні з 2014 р. зріс на 2355,3 млн. грн., або на 9,0 %, а у порівнянні з 2010 р. зріс на 5348,5 млн. грн., або на 23,0 %. При цьому, у порівнянні з 2011 р. обсяг виконаних будівельних робіт зменшився на 6318,8 млн. грн., або на 18,1 %, у порівнянні з 2012 р. зменшився на 6224,9 млн. грн., або на 17,9 %, а у порівнянні з 2013 р. зменшився на 1721,4 млн. грн., або на 5,7 %.

Деяко інша ситуація із обсягами будівництва будівель, динаміка яких має позитивну тенденцію за аналізований період. Так, у 2015 р. обсяг будівництва будівель становив 28907,5 млн. грн. і у порівнянні з попереднім 2014 р. збільшився на 4051,0 млн. грн., або на 16,3 %, у порівнянні з 2010 р. на 9248,4 млн. грн., або на 47,0 %. Позитивна динаміка спостерігається і за період 2011-2013 рр. обсяг будівництва будівель збільшився на 2162,1 млн. грн. (або на 8,1 %), на 802,7 млн. грн. (або на 2,9 %) і на 650,2 млн. грн. (або на 2,3 %) відповідно. Така тенденція має позитивний характер не тільки для будівельних підприємств, але і для забезпечення сталого економічного розвитку, оскільки їхня діяльність зумовлює вплив на діяльність інших підприємств та якість умов життя населення країни.

Динаміка обсягу виконаних будівельних робіт за видами будівельної продукції за 2010–2015 рр. наведена на рис. 1.

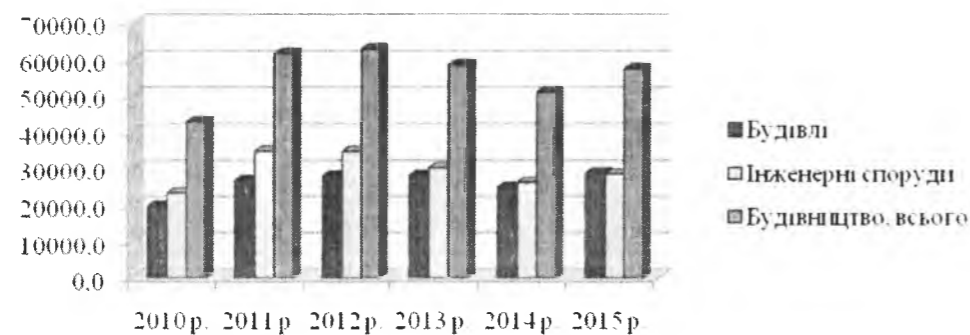

Рис. 1. Динаміка обсягу виконаних будівельних робіт за видами будівельної продукції за 2010–2015 рр., млн. грн.

Fig. 1. Dynamics of volume of completed construction works by type of construction products for 2010–2015.

Джерело: складено на основі [3].

З метою формування більш системної оцінки діяльності будівельної підприємств доцільно здійснити аналіз структури виконаних будівельних робіт за видами будівельної продукції за 2010–2015 рр., який наведено у табл. 3.

Таблиця 3

Аналіз структури виконаних будівельних робіт за видами будівельної продукції за 2010–2015 рр.

Table 3

The analysis of structure of volume of completed construction works by type of construction products for 2010–2015.

Показник	Структура виконаних будівельних робіт (%)						Структурне відхилення 2015 р. від (+,-)				
	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.
Будівлі	45,81	43,37	44,66	48,23	48,63	50,26	+4,45	+6,89	+5,61	+2,03	+1,63
у тому числі: житлові	16,02	13,19	13,54	16,99	22,09	24,18	-8,16	+10,99	+10,64	+7,19	+2,09
нежитлові	29,78	30,17	31,11	31,24	26,54	26,08	-3,71	-4,10	-5,04	-5,17	-0,46
Інженерні споруди	54,19	56,63	55,34	51,77	51,37	49,74	-4,45	-6,89	-5,61	-2,03	-1,63
Будівництво, всього	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	-	-	-	-	-

Джерело: складено на основі [3]

У результаті проведення аналітичних процедур можна зробити наступні висновки. Оскільки будівельна продукція представлена інженерними спорудами і будівлями (житловими і нежитловими), то більшу питому вагу у загальній структурі виконаних будівельних робіт у 2015 р. становлять будівлі – 50,26 %, а інженерні споруди відповідно 49,74 %. За аналізований період (2010–2015 рр.) спостерігається тенденція до збільшення питомої ваги будівництва будівель і зменшення питомої ваги інженерних споруд. Так, у порівнянні з 2014 р. питомої ваги будівель збільшилася на 1,63 % і становила 48,63 %, а у порівнянні з 2010 р. на 4,45 % і становила 45,81 %. Структура обсягу виконаних будівельних робіт за видами будівельної продукції за 2010–2015 рр. наведена на рис. 2.

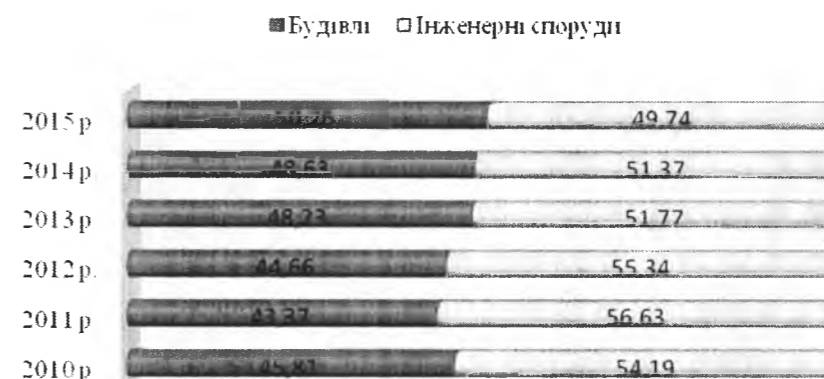

Рис. 2. Структура обсягу виконаних будівельних робіт за видами будівельної продукції за 2010–2015 рр.

Fig. 2. Structure of volume of completed construction works by type of construction products for 2010–2015.

Джерело: складено на основі [3].

Слід відмітити, що така структура обсягу виконаних будівельних робіт має двоїстий характер. З однієї сторони зменшення обсягу будівництва інженерних споруд

може мати негативний наслідок для суспільства, оскільки значна частина таких споруд в нашій країні потребує, або капітального ремонту, або заміни на нові, у зв'язку з їхнім фізичним зносом. Про це свідчать проблеми із трубопроводами, комунікаціями та лініями електропередач, які кожного року збільшуються. З іншої сторони, збільшення питомої ваги будівель за аналізований період свідчить про збільшення кількості житлових будівель, тобто про покращення якості умов населення, та нежитлових будівель, про збільшення можливостей здійснення господарської діяльності іншими підприємствами. Крім цього, така ситуація вказує на комерційний характер діяльності будівельних підприємств, які намагаються за короткий період часу повернути вкладені кошти у будівництво нових об'єктів.

З метою визначення впливу організації управлінського обліку на забезпечення сталого економічного розвитку будівельних підприємств доцільно окреслити категорії (чинники і змінні), які стануть основою для здійснення такої оцінки. Для цього скористаємося таким інструментом моделювання як когнітивна карта, яка дає змогу виявити структуру проблеми, простежити взаємозв'язки між складовими елементами та оцінити вплив факторів один на одного.

Однак, для того, щоб проаналізувати поведінку функціонально-залежних складових системи, необхідно побудувати структурну схему причинно-наслідкових зв'язків. Якщо між елементами системи існує зв'язок, то на схемі його позначають дугою. Напрямок дуги визначає напрямок залежності, тобто перший елемент є причиною і зумовлює вплив на інший елемент, який є наслідком. Такі причинно-наслідкові зв'язки поділяються на позитивні та негативні. Так, зв'язок із знаком «+» називають позитивним (додатним), якщо збільшення першого елемента зумовлює збільшення іншого (наступного елемента), а також, якщо зменшення першого елемента зумовлює зменшення другого, за умови, що інші показники не змінилися. Зв'язок із знаком «-» називається негативним (від'ємним), якщо, за умови стабільності інших показників, зростання першого елемента зумовлює зменшення іншого і зменшення першого елемента сприяє збільшенню другого [4, с. 25].

В результаті проведеного дослідження нами побудована когнітивна карта впливу раціональної організації управлінського обліку на забезпечення сталого економічного розвитку, яка сприятиме визначенню основних завдань, які необхідно вирішити для забезпечення правильної організації управлінського обліку на будівельному підприємстві з метою задоволення інформаційних запитів менеджменту, на основі обраної орієнтації системи управління такого підприємства (рис. 3).

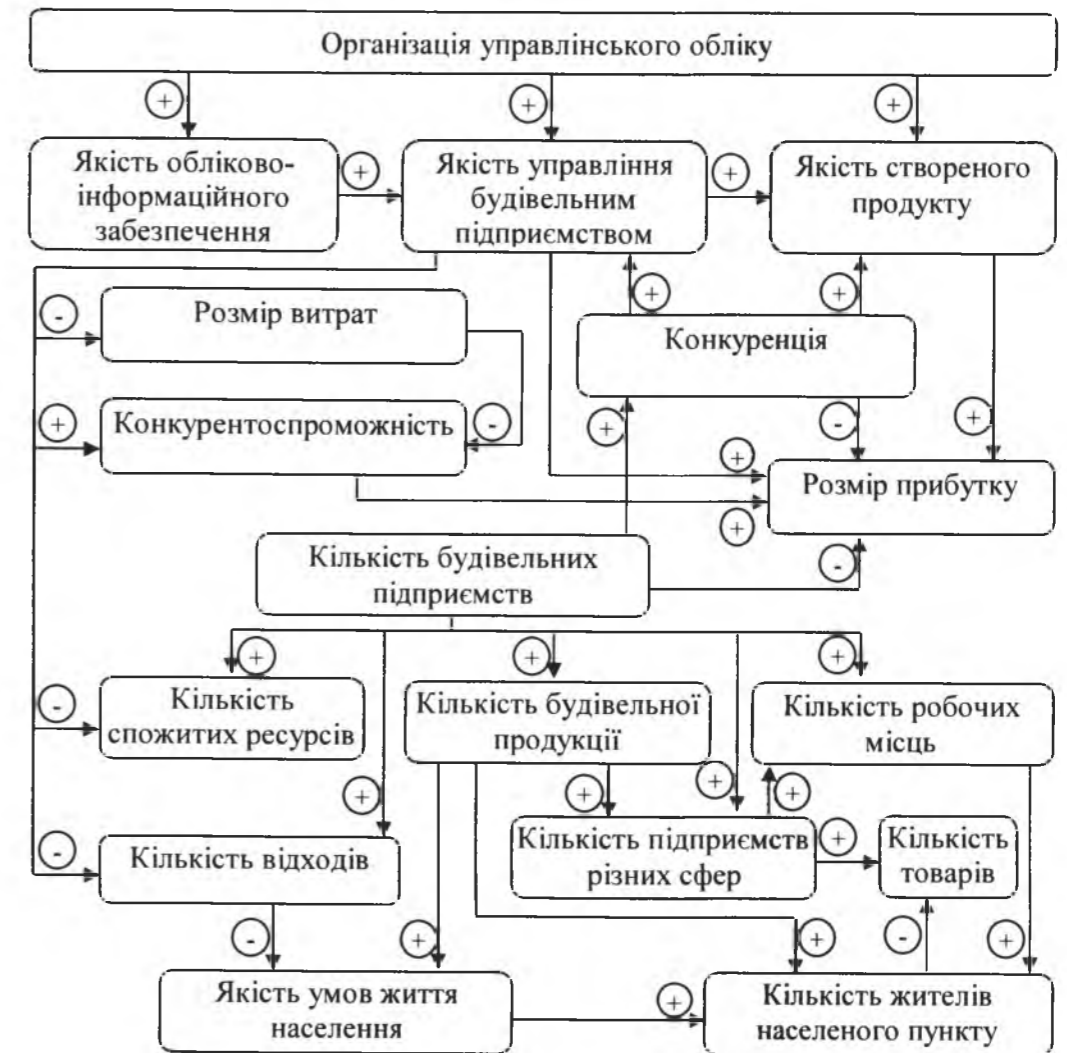

Рис. 3. Когнітивна карта впливу раціональної організації управлінського обліку на формування інформаційної бази в контексті забезпечення сталого економічного розвитку

Fig. 3. Cognitive Map impact of the rational organization managerial accounting on formation of information base in the context of ensure sustainable economic development

Джерело: авторська розробка.

Використання когнітивної карти показує, що саме від раціональної організації управлінського обліку залежить формування якісного інформаційного забезпечення, яке у свою чергу позитивно впливатиме на прийняття обґрунтованих управлінських рішень, забезпечення створення якісного продукту та вказуватиме на якість системи управління будівельним підприємством.

Якість управління будівельним підприємством у контексті забезпечення сталого розвитку зумовлює вплив на кілька важливих елементів: розмір витрат, конкурентоспроможність підприємства, кількість спожитих ресурсів та кількість відходів. Так, зв'язки між якісною системою управління і розміром витрат, кількістю спожитих ресурсів та відходів є негативними (від'ємними), оскільки, пошук і застосування більш нових інструментів системи управління зумовлюватиме зменшення цих похідних. А зв'язок між системою управління і конкурентоспроможністю є позитивним (додатним),

оскільки найчастіше основною ціллю управління є забезпечення зростання конкурентоспроможності підприємства через ефективну реалізацію усіх функцій управління.

Зв'язок між розміром витрат і конкурентоспроможністю негативний, оскільки збільшення розміру витрат зумовить зниження можливостей маневрування ціновим діапазоном створеної будівельним підприємством продукції, а отже матиме негативний вплив на конкурентоспроможність підприємства і навпаки.

У свою чергу збільшення конкурентоспроможності будівельного підприємства позитивно впливатиме на розмір отриманого прибутку, на який також позитивний вплив має якість системи управління будівельним підприємством, а також якість створеного продукту. А негативний (від'ємний) зв'язок із розміром прибутку має конкуренція, яка збільшується із збільшенням кількості підприємств в будівельній галузі. Однак, конкуренція має позитивний зв'язок із якістю системи управління підприємством та якістю створеного продукту, оскільки спонукатиме керівництво будівельного підприємства знову ж таки на пошук нових прийомів, інструментів та технологій для того, щоб протриматися в галузі.

Окремим елементом когнітивної карти є кількість будівельних підприємств, яка зумовлює формування позитивних зв'язків із кількістю: спожитих ресурсів, відходів, будівельної продукції, робочих місць та підприємств різних сфер господарювання, оскільки збільшення першого елемента зумовлює збільшення інших перелічених елементів.

Збільшення кількості будівельних підприємств збільшує кількість будівельної продукції і цим самим сприяє покращенню умов ведення господарської діяльності підприємств різних сфер, які у свою чергу сприяють збільшенню кількості товарів на ринку якості умов життя населення, а також сприяє збільшенню кількості як робочих місць, так і збільшенню кількості жителів населеного пункту, тому зв'язки між цими елементами є позитивними. Проте збільшення кількості відходів має негативний вплив на якість умов життя населення, тому такий зв'язок є негативним.

Слід відмітити, що вплив організації управлінського обліку на формування інформаційної бази у контексті забезпечення сталого економічного розвитку можна простежити на кількох його рівнях. Зокрема, це вплив на сталий розвиток окремого будівельного підприємства, регіону, будівельної галузі та національної економіки в цілому. Тобто на локальному (на рівні окремого підприємства), регіональному, галузевому та національному рівнях.

З урахуванням вищенаведеного, слід констатувати, що формування сталого розвитку будівельного підприємства повинне проявлятися у трьох сферах: економічній, екологічній та соціальній, які взаємопов'язані між собою. З сформованої когнітивної карти видно, що економічна складова сталого розвитку може проявлятися через скорочення витрат, збільшення розміру прибутку, збільшення рівня конкурентоспроможності будівельного підприємства та ін.; екологічна складова – із скорочення кількості використаних ресурсів і відходів та ін.; соціальна складова – із покращення якості створеного продукту, умов якості життя населення та ін. Тобто формування сталого розвитку проявляється у трьох горизонтальних площинах (економічній, екологічній та соціальній сферах) і по вертикалі у таких рівнях як локальний, галузевий та національний (рис. 4).

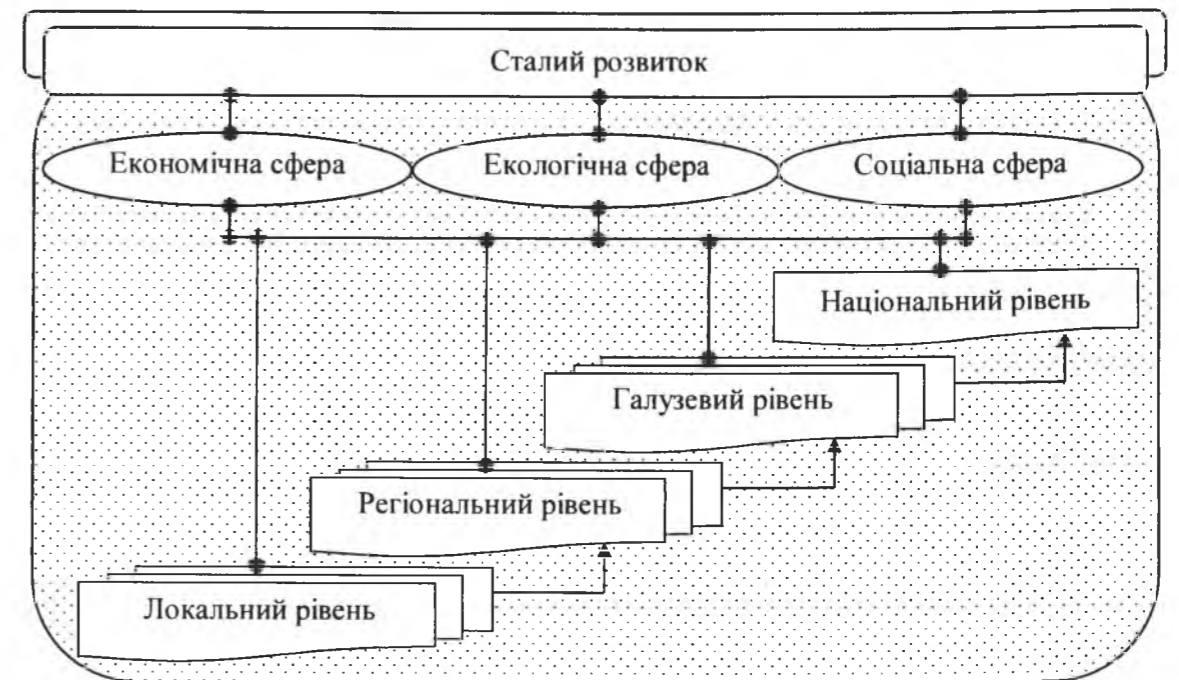

Рис. 4. Структура формування сталого розвитку
Fig. 4. Structure of forming of sustainable development

Джерело: авторська розробка.

У контексті отриманих результатів можна стверджувати, що розвиток кожної сфери сталого розвитку на рівні окремого будівельного підприємства уможливується через застосування сучасних методик управління, які відповідатимуть за інформаційні запити керівництва у межах виокремлених завдань, основним джерелом яких є управлінський облік. Так, якщо керівництво підприємства зорієнтоване на навколишнє середовище (зберегти навколишнє природне середовище, оптимізувати процес використання ресурсів, зменшити кількість відходів), то у цьому випадку доцільно скористатися еколого-орієнтованим управлінням; якщо керівництво орієнтоване на соціальну сферу (сприяти задоволенню потреб населення, виготовити якісну продукцію), то доцільно обрати систему управління якістю; а якщо орієнтоване на економічну сферу (збільшити розмір прибутку, збільшити вартість підприємства, збільшити вартість акцій підприємства), то доцільно обрати систему вартісно-орієнтованого управління.

Для успішної реалізації кожної із вище описаних методик управління необхідне якісне обліково-інформаційне забезпечення, яке адаптується під відповідні інформаційні запити менеджменту. Це можливо з допомогою раціональної організації управлінського обліку на будівельному підприємстві у кожному із описаних випадків. Зокрема через розробку і прийняття відповідних внутрішніх регламентів, рекомендацій, положень, посадових інструкцій, графіків документообігу, норм, планів, форм бюджетів, відомостей та управлінської звітності.

Слід відмітити, що забезпечення сталого економічного розвитку будівельного підприємства необхідно здійснювати із урахуванням інших сфер сталого розвитку, які є взаємопов'язані, що забезпечить комплексний системний підхід у побудові ефективної системи управління будівельним підприємством.

Висновки. Таким чином, у результаті проведеного дослідження щодо визначення впливу організації управлінського обліку на формування інформаційної бази у контексті забезпечення сталого економічного розвитку будівельних підприємств встановлено, що за допомогою побудови когнітивної карти можна визначити залежність між складовими елементами сталого розвитку, обранням відповідно орієнтованої системи управління та формуванням більш повного інформаційної бази менеджменту будівельного підприємства в контексті забезпечення їх сталого економічного розвитку яка буде основою для проведення подальших досліджень у частині забезпечення раціональної організації управлінського обліку.

1. Грицина Л. А. Сталий розвиток України через призму міжнародних індексів / Л. А. Грицина // Вісник Хмельницького національного університету. – 2012. – № 3. – Т. 3. – С. 32–36.
2. Вергун А. М. Концепція сталого розвитку в умовах глобалізації / А. М. Вергун, І. О. Тарасенко // Вісник КНУТД. – 2014. – №2. – С. 207–218.
3. Обсяг виконаних будівельних робіт за видами будівельної продукції (2010-2015) [Електронний ресурс] // Статистична інформація. Будівництво [сайт] / Державна служба статистики України. – Режим доступу : https://ukrstat.org/uk/operativ/operativ2014/bud/ovb/ovb_u/ovb_rik_u_bez.htm
4. Вовк Р. В. Моделювання міжнародних відносин : [підруч.] / Р. В. Вовк. К. : Знання, 2012. – 246 с.

References

1. Hrytsyna, L.A. "Sustainability Ukraine through the prism of international indices." *Herald of Khmelnytsky National University*, vol. 3, no.3,2012, pp. 32-36.
2. Verhun, A.M., and I.A. Tarasenko. "The concept of sustainable development in the context of globalization" *Bulletin KNUVD*, no. 2, 2014, pp. 207-218.
3. "The volume of construction works by type of construction products (2010-2015)." *State Statistics Service of Ukraine*, ukrstat.org/uk/operativ/operativ2014/bud/ovb/ovb_u/ovb_rik_u_bez.htm. Accessed 12 Jan. 2017.
4. Vovk, R.V. *Simulation International Relations*, Knowledge, 2012.

Рецензент:

Ткачук І. Г. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

УДК 336.1(075.8)

ББК 65.290-2я73

КАФКА С. М. ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ ОБЛІКОВОЇ ПОЛІТИКИ ПІДПРИЄМСТВА

Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу,
Міністерство освіти і науки України,
вул. Карпатська, 15, м. Івано-Франківськ,
76019, Україна,
тел.: 0342727117,
e-mail: Kafka@i.ua

Анотація. В статті проведено дослідження наявних підходів науковців до порядку формування облікової політики підприємства, здійснено їх критичний аналіз, виявлено основні групи питань та проблем, що піднімалися у наукових роботах, визначено ті, які й сьогодні вимагають додаткового доопрацювання: формування етапів складання облікової політики згідно вимог законодавства. Для цілей дослідження використано методи аналізу та синтезу, системний підхід – для дослідження процесів розроблення облікової політики підприємства, а логічний метод та моделювання - з метою систематизації інформаційного забезпечення зазначених процесів. В

результаті розроблено комплексний підхід до формування облікової політики, запропоновано і детально розкрито авторське бачення етапів складання облікової політики та їх зміст.

Ключові слова: облікова політика, бухгалтерський облік, елементи облікової політики, інформаційне забезпечення, фінансовий стан, моделювання, достовірні інформація.

Kafka S.M.

THE STAGES OF ACCOUNTING POLICIES FORMATION

Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas,
Ministry of Education and Science of Ukraine,
Karpatska str., 15, Ivano-Frankivsk,
76019, Ukraine,
tel.: 0342727117,
e-mail: Kafka@i.ua

Abstract. In the article the research of the existing scientists' approaches to the procedure of the company accounting policy formation have been done, their critical analysis has been made, the major groups of issues and problems raised in scientific works have been found out, and those ones, which require the further up-to-date refinement, have been identified: the formation of the stages in projecting of the accounting policy in accordance with requirements of legislation. For the purposes of study the methods of analysis and synthesis, systematic approach to study the process of developing the company accounting policy and logical method and simulation to systematize the information support of the processes mentioned have been used. As a result, a comprehensive approach to the formation of accounting policy has been worked out, the author's vision of the stages in projecting of the accounting policy and their contents has been also proposed and disclosed in details.

Key words: accounting policy, accounting, elements of accounting policy, information support, financial position, simulation, reliable information.

Вступ. В сучасних умовах господарювання і ведення бізнесу облікова політика є вагомим інструментом управління не тільки обліком, але і результатами всієї фінансово-господарської діяльності підприємства. При цьому на даний час існує багато питань стосовно змісту і техніки складання облікової політики, що свідчить про актуальність проблем, розглянутих в статті.

Облікова політика підприємства є тим важливим інструментом, завдяки якому існує можливість розумного поєднання державного регулювання і власної ініціативи підприємства в питаннях організації ведення бухгалтерського обліку та подання достовірної інформації стосовно фінансового стану суб'єкта господарювання. В процесі формування власної облікової політики підприємство реалізує право вибору між альтернативними варіантами, які містяться у бухгалтерських, податкових та інших нормативно – правових законодавчих актах, розробляє власні методи та правила ведення обліку, в першу чергу управлінського. Окрім того, в суперечливих ситуаціях, підприємство може зафіксувати в обліковій політиці прийнятний варіант з розкриттям у примітках до фінансової звітності та чіткою аргументацією такого вибору.

Проблеми формування, наповнення та реалізації облікової політики досліджували вітчизняні науковці, зокрема: Г. М. Давидов, Т. В. Барановська, М. Т. Білуха, Ф. Ф. Бутинець, С. Ф. Голов, С. І. Дерев'яно, П. Є. Житний, В. Б. Клевець, М. В. Кужельний, М. І. Кутер, П. Я. Хомин, В. Г. Швець, Л. З. Шнейдман та ін. Досить цікавими і ґрунтовними, на нашу думку, є монографії З.-М. Задорожного [1], А. Кулика [2], М. С. Пушкара та М. Т. Щирби [3; 4], присвячені дослідженню теоретичних та практичних аспектів облікової політики підприємства.

Постановка завдання. Не зважаючи на вагомий внесок вітчизняних науковців в дослідження проблемних аспектів, пов'язаних з формуванням облікової політики, її

ролі та завдань в управлінні сучасним підприємством, ряд питань і досі залишаються дискусійними та не дослідженими, оскільки процес формування облікової політики є складним та носить перманентний характер.

Мета статті – дослідити теоретичні питання та виокремити проблеми практичних напрямів з формування облікової політики підприємства, які найбільш активно цікавлять науковців, але залишаються не розв’язаними, щоб запропонувати авторський уніфікований перелік етапів зі складання облікової політики, адже її зміст доволі різноманітний.

Результати. Формування облікової політики є складним процесом, який передбачає проходження ряду взаємопов’язаних етапів.

Серед науковців не має єдиної думки про кількість етапів і їх складові. Зокрема, Житний П. Є пропонує формувати облікову політику за такими етапами: організаційний; підготовчий; визначення зовнішніх умов, явищ і процесів, які впливають на розробку облікової політики; формування чинників внутрішнього середовища, які визначають облікову політику; вибір елементів облікової політики за об’єктами, визначеними на попередніх етапах; Інформаційне забезпечення процесу формування облікової політики; заключний [5].

Кулик В. А. вважає, що облікову політику підприємства доцільно формувати за такими етапами: організаційний; підготовчий; етап вивчення факторів, що впливають на діяльність підприємства; етап вибору елементів облікової політики підприємства; розробка порядку інформаційного забезпечення процесу формування облікової політики; заключний [2].

Найбільш повно та ґрунтовно, на нашу думку, розкрито особливості формування облікової політики на окремих етапах у дослідженні М. С. Пушкара та М. Т. Щирби [4], які пропонують поступове проходження наступних взаємопов’язаних етапів: (рис. 1).

Науковці зазначають, що, в деяких підходах, щодо виокремлення етапів формування облікової політики підприємства, упущені важливі обліково-аналітичні процедури, а саме: постановка мети та визначення завдань облікової політики; вибір суб’єкта формування облікової політики; розробка елементів (варіантів обліку) за об’єктами облікової політики, стосовно яких відсутня законодавча регламентація; дослідження впливу варіантів облікової політики на показники фінансово господарської діяльності підприємства; порядок розкриття та внесення змін до облікової політики.

Аналіз існуючих підходів до визначення основних етапів формування облікової політики підприємства свідчить про те, що науковці, переважно, розробляють етапи формування облікової політики загалом, без більш глибокої деталізації та аналізу етапів формування облікової політики щодо її основних, найбільш суттєвих для переважної більшості підприємств об’єктів обліку, наприклад, етапи формування облікової політики стосовно необоротних активів, запасів та інших об’єктів, методи обліку і оцінок яких істотно впливають на показники фінансових результатів діяльності.

В результаті досліджень та аналізу різних підходів щодо визначення основних етапів формування облікової політики, їх змісту та складових нами запропоновано виокремити наступні чотири етапи формування облікової політики загалом та запропонувати послідовність етапів, їх наповнення та реалізацію в якості алгоритму формування облікової політики підприємства щодо необоротних активів зокрема.

Відповідно до норм ст. 8 Закону України “Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні ” підприємство самостійно визначає за погодженням власником або уповноваженим ним органом відповідно до установчих документів облікову політику підприємства [1].

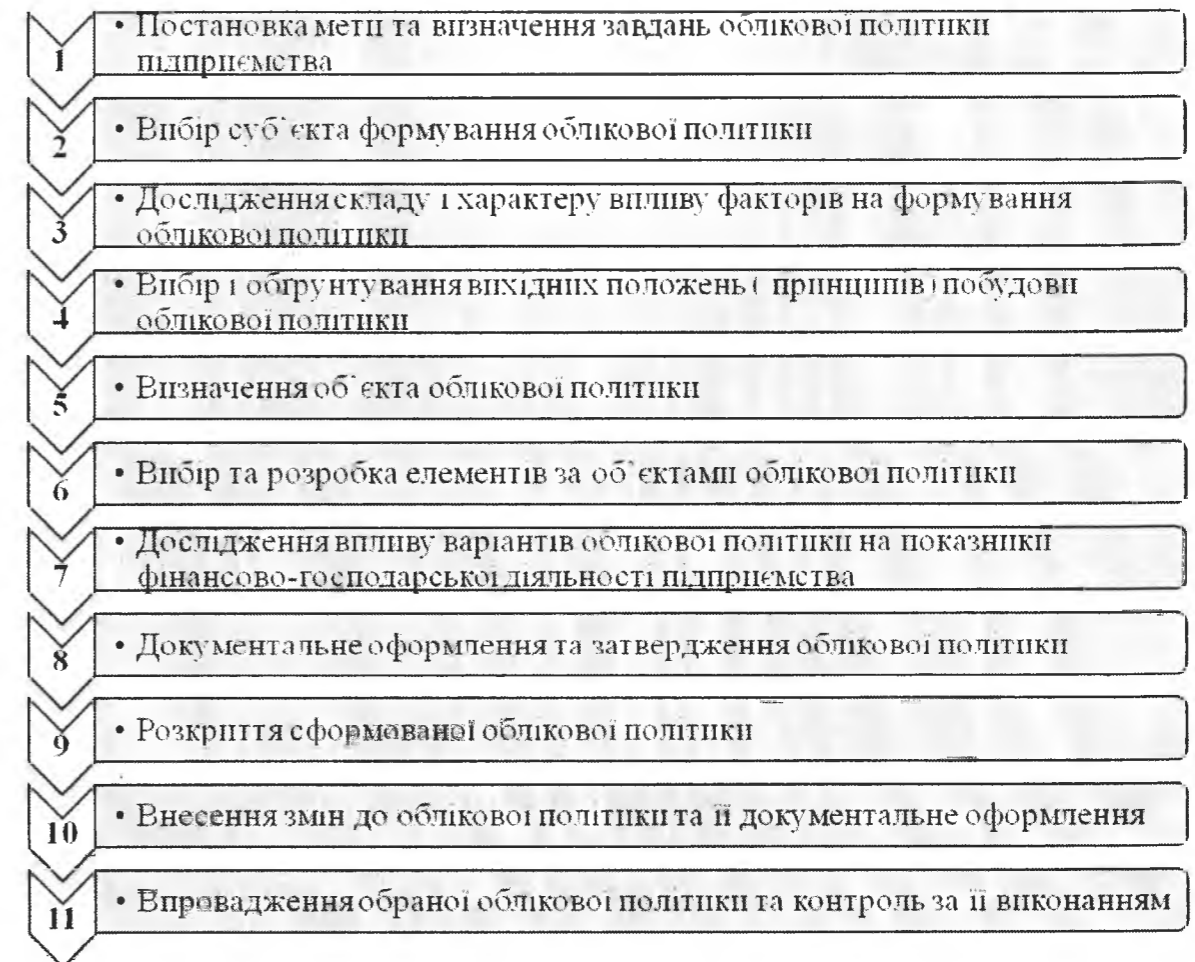

Рис. 1 Етапи формування облікової політики підприємства*

Fig. 1. The stages of accounting policy formation*

* Джерело: сформовано на основі [6].

Законодавство визначає суб’єкта формування облікової політики в особі власника, який, в свою чергу, може делегувати такі завдання уповноваженому органу. На практиці, як правило, власник (власники) не займаються формуванням облікової політики. Але, потрібно зауважити, що саме власники розробляють основну стратегію діяльності підприємства, визначають цілі і напрямки діяльності на поточний момент та на перспективу, окреслюють перед керівництвом підприємства орієнтовні і “бажані ” фінансові показники поточної і перспективної діяльності. Отже, на даному етапі реалізується роль облікової політики, як складової системи управління підприємством, як інструмента управління фінансовими показниками діяльності підприємства. Цілі і завдання, які власники бізнесу ставлять перед управлінським персоналом загалом, зокрема є цілями та завданнями формування облікової політики конкретного підприємства.

При розробці ієрархії суб’єктів інтересів підприємства домінуючі позиції повинні належати власнику засобів виробництва та керівництву підприємства. Важливим моментом є забезпечення можливості об’єктивно та своєчасно бачити фінансові результати від діяльності в розрізі, необхідному власнику (керівнику): у цілому по підприємству та у розрізі структурних підрозділів чи за кожним контрактом окремо. Розмір прибутків повинний відповідати інтересам власників. Але власники не завжди можуть змусити менеджерів усіх рівнів управління підприємством діяти в їх інтересах.

У такому випадку саме бухгалтерський облік за допомогою своїх способів, методів, процедур, схем тощо забезпечує захист інтересів власника.

Власники делегують повноваження щодо організації системи бухгалтерського обліку на підприємстві керівництву, яке і визначає, хто саме буде займатися процесом формування облікової політики, її впровадженням та контролем за виконанням - суб'єкта облікової політики даного підприємства.

Кожне підприємство це складна виробничо-економічна система, яка функціонує у певному середовищі і має властиві їй організаційні, технологічні, виробничі, комерційні особливості, і тому тільки комплексний, колективний підхід при формуванні облікової політики дозволить в процесі формування і аналізу обрати дійсно самий оптимальний варіант для підприємства.

Даний етап передбачає проведення детального аналізу наслідків впливу різних чинників як на діяльність підприємства в цілому, так і на систему обліку: фінансового, управлінського та для цілей оподаткування.

Пушкар М. С. та Щирба М. Т. наводять таку класифікацію чинників впливу на облікову політику: зовнішні, внутрішні, перспективні, поточні, виробничо-організаційні, фінансово-економічні [4].

Окрім того, виокремлюють об'єктивні та суб'єктивні чинники, що впливають як на вибір елементів, так і на процеси формування облікової політики загалом.

До об'єктивних чинників можна віднести: загальні тенденції розвитку економічних та політичних процесів в державі, інфляційні процеси, діюча система нормативно – правового забезпечення, вимоги податкового законодавства, структура ринку, конкуренцію та інші чинники на які підприємство не має впливу;

До суб'єктивних чинників відносяться організаційно-правова форма господарювання, організаційна структура, види виробничої діяльності, наявність філій та відокремлених підрозділів, бізнес-плани, напрямки, цілі, стратегія, мета діяльності та інші [6].

На практиці, для кожного підприємства притаманний свій перелік чинників, які в той чи інший спосіб впливають на процес прийняття рішень, вибір тих чи інших елементів облікової політики.

Окрім того, на цьому етапі проводиться аналіз об'єктів обліку, які обліковуються на підприємстві і щодо яких діючими нормативно-правовими актами з регулювання фінансового обліку та податковим законодавством передбачено альтернативні варіанти обліку або не передбачено жодних варіантів.

На цьому етапі доцільно, також, провести аналіз норм діючих нормативно-правових актів з питань бухгалтерського обліку, податкового законодавства, інших законодавчих актів, що регулюють роботу підприємства за різними напрямками діяльності. Окрім того, доцільно проаналізувати зміни, що планується внести в законодавчі акти в найближчій перспективі, для врахування цих тенденцій при моделюванні різних варіантів облікової політики з метою зменшення ризиків і невизначеності а також вірогідності і доцільності внесення змін та доповнень до облікової політики.

Основним завданням, яке реалізується на даному етапі, є ґрунтовний аналіз елементів облікової політики щодо конкретного об'єкта обліку, вибір та комбінація альтернативних методів обліку і оцінок, оптимальне їх поєднання з урахуванням норм і положень бухгалтерського, податкового законодавства та інших нормативно-правових актів та особливостей організаційно-виробничої структури підприємства, основних завдань та стратегій розвитку.

Для того, щоб в процесі формування облікової політики отримати найбільш оптимальний і ефективний її варіант, а також можливі варіанти облікової політики в

умовах невизначеності, доцільно і логічно буде змоделювати і проаналізувати декілька варіантів облікової політики а також наслідків її реалізації у вигляді отримання різних фінансових показників діяльності (прибутки або збитки) та прийняття на підставі цього відповідних управлінських рішень.

Моделювання, як загальнонауковий метод дослідження, відноситься до найбільш ефективних інструментів стратегічного управління підприємством, за допомогою якого можливо обрати найбільш оптимальний варіант розвитку подій в умовах невизначеності, обрати оптимальну стратегію розвитку і ухвалити виважені управлінські рішення. Розробка і впровадження облікової політики є однією із складових загальної системи управління, інформаційним джерелом для планування та прийняття рішень. Облікове моделювання повинно здійснюватися з урахуванням його основних принципів, серед яких слід виділяти швидкість створення моделі, суттєве відтворення об'єкта, повнота, простота використання моделі, об'єктивність відображення господарського явища, достовірність, точність, адекватність, економічність. Комплексне застосування наведених принципів забезпечує відповідність інформації, створеної в середовищі бухгалтерського обліку, вимогам внутрішніх та зовнішніх користувачів [7].

Процес моделювання облікової політики неможливий без застосування такого ефективного інструменту прийняття рішень, як професійне судження бухгалтера. За відсутності суцільної регламентації (наявності варіативності) облікового процесу вникає невизначеність, для усунення якої бухгалтер приймає рішення, застосовуючи професійне судження. Облікова політика фактично затверджує власний унікальний набір методів і способів ведення обліку здійснених на основі професійного судження бухгалтера [8].

При моделюванні та комбінації різних варіантів облікової політики бухгалтер, використовуючи професійне судження, обирає ті методи обліку і оцінок, які відповідають визначеним цілям та бажаним показникам фінансової звітності і відповідно, покращенню інвестиційної привабливості підприємства чи збиткам і відповідно зменшенню податкового навантаження, оптимізації оподаткування, акумуляції на певному етапі грошових коштів підприємства.

В процесі моделювання бухгалтер повинен чітко усвідомлювати, що створює модель облікової системи підприємства відповідно до поставленої мети та інтересів власників.

Результатом процесу моделювання є формування альтернативних моделей облікової політики, які, відповідно до комплексу обраних методів обліку та оцінок, по-різному впливатимуть на фінансово-економічні показники діяльності підприємства. Відповідно до поставлених завдань обирається найбільш оптимальна на даний час в даних умовах господарювання модель. Обрана таким чином облікова політика відповідно до принципу послідовності є постійною і змінюється лише у випадках, передбачених національними положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку, і повинна бути обґрунтована та розкрита у примітках до фінансової звітності. Але, незважаючи на те, що обрана модель повинна служити реалізації поставлених цілей і загальній стратегії управління підприємством, вона, в свою чергу, не повинна суперечити добросовісності бухгалтера, достовірності інформації про результати діяльності суб'єкта господарювання та повинна знаходитись у рамках діючого законодавства [9].

Інші сформовані на даному етапі моделі можуть бути використані управлінським персоналом як інформаційна база для прийняття рішень при зміні стратегічних планів і напрямів діяльності підприємства в майбутньому, при внесенні змін до діючих нормативно-правових актів без додаткових витрат та організаційних заходів на

формування облікової політики та внесення змін і доповнень до існуючого розпорядчого документа.

Рішення, які приймає бухгалтер, повинні базуватись на ґрунтовних знаннях законодавства, досвіді роботи, кваліфікації, бути виваженими та аргументованими. В міжнародній практиці широко застосовується такий інструмент прийняття рішень, як “професійне судження”. В Міжнародних стандартах фінансової звітності зазначено: “Формуючи професійне судження, управлінський персонал має врахувати останні рішення інших органів, що розробляють та затверджують аналогічну концептуальну основу для розробки стандартів, іншу професійну літературу з обліку та прийняту галузеву практику в тій мірі, в якій вони не суперечать зазначеним вище джерелам” [10].

Етап документального оформлення передбачає формування, розробленої на попередньому етапі, моделі відповідним розпорядчим документом, затверджується власником чи керівником підприємства, і є обов’язковим до виконання структурними підрозділами і посадовими особами. Облікова політика є внутрішнім обліковим регламентом підприємства, в якому встановлено і закріплено основні норми, правила, технологію і методичні прийоми ведення всіх видів обліку: управлінського, фінансового та для цілей оподаткування.

Найбільш поширені, на сьогодні, форми і види розпорядчих документів про облікову політику наведені в таблиці 1.

Таблиця 1

Основні форми та види розпорядчих документів про облікову політику*

Table 1

The basic forms and types of regulatory documents on accounting policies*

Документ (група документів)	Склад (характеристика)
Наказ про облікову політику	Правовий акт, що видається керівником підприємства (структурного підрозділу), який діє на основі єдиноначальності, з метою регламентації основ організації та ведення обліку та внутрішнього контролю на підприємстві
Положення про облікову політику	Правовий акт, що встановлює системно пов’язані норми і правила з питань організації та ведення обліку та внутрішнього контролю на підприємстві
Організаційно-розпорядчі документи	Внутрішні правила, інструкції, регламенти, стандарти щодо засад ведення обліку чи рішення конкретної господарської ситуації
Інша внутрішня документація	Графіки документообігу, робочий план рахунків, посадові інструкції облікових робітників, проект автоматизованого ведення обліку тощо

* Джерело: сформовано на основі [11].

На сьогодні діючими нормативно-правовими актами не затверджено типової форми розпорядчого документа про облікову політику а також його розділів і змісту.

Підприємство самостійно, відповідно до прийнятої в його роботі форми діловодства, обирає форму, розділи та наповнення, відповідно до своєї організаційної системи управління.

Відповідно до принципу повного висвітлення фінансова звітність повинна містити всю інформацію про фактичні та потенційні наслідки господарських операцій та подій, здатних вплинути на рішення, що приймаються на її основі [12]. Необхідно зауважити, що власники, акціонери, потенційні інвестори та інші зацікавлені користувачі, на сьогодні, хочуть бачити фінансову звітність підприємства не просто як набір показників про фінансовий стан, результати діяльності, рух грошових коштів та зміни у капіталі підприємства за звітний період, але і детальний опис того, з використанням яких саме принципів, методів та оцінок ця звітність складена. Показники, які представлені у фінансовій звітності, не несуть ніякої інформації про те, за допомогою яких методичних прийомів вони були отримані, які облікові оцінки при відображенні об’єктів обліку застосовані, відповідно і прийняте, на їх основі таких показників рішення, не завжди може бути достатньо виваженим і об’єктивним. Ухвалення ж правильного і обґрунтованого управлінського рішення можливо тільки за умови ознайомлення з фінансовою звітністю підприємства та обліковою політикою, відповідно до якої цю звітність складено, в комплексі.

Висновки. Формування і прийняття остаточного варіанту облікової політики процес досить складний і відповідальний. Як показують дослідження, сьогодні, на більшості вітчизняних підприємств до формування облікової політики відносяться досить поверхнево, сприймаючи процес її формування скоріш як просту формальність. Відповідно, для науковців постає завдання розробки конкретних пропозицій і рекомендацій, які допоможуть у практичній роботі при формуванні облікової політики, та визначення її як дієвого інструменту управління підприємством.

На підставі аналізу існуючих досліджень з цієї проблеми запропоновано в процесі формування облікової політики виокремити чотири етапи: постановка завдання та аналіз чинників впливу, аналіз можливих варіантів та вибір оптимальної моделі, документальне оформлення, розкриття інформації у фінансовій звітності та адаптовано дану послідовність і наповненість етапів в якості алгоритму формування облікової політики підприємства.

1. Задорожний З. – М. В. Актуальні питання облікової політики підприємств щодо необоротних активів: моног. / З. – М. В. Задорожний, Л. Г. Семеген, Л. Т. Богущька. – Тернопіль : ТНЕУ, 2012. – 237 с.
2. Кулик В. А. Облікова політика підприємства: набутий досвід та перспективи розвитку : монографія / В. А. Кулик. – Полтава : РВВ ПУЕТ, 2014. – 373 с.
3. Щирба М. Т. Облікова політика в системі управлінського обліку : монографія / М.Т. Щирба. – Тернопіль: ВПЦ “Економічна думка ТНЕУ”, 2011. – 340 с.
4. Пушкар М. С. Теорія і практика формування облікової політики: [монографія] / М.С. Пушкар, М.Т. Щирба. – Тернопіль : Карт-бланш, 2010. – 260 с.
5. Житний П. Принципи формування облікової політики / П. Житний // Бухгалтерський облік і аудит. – 2005. – № 4 – С. 25–28.
6. Галюк Л. І. Формування облікової політики підприємства - від теорії до практики / Л. І. Галюк // Матеріали науково-практичної конференції 16-17 жовтня 2015, м. Івано-Франківськ. – С. 347.
7. Шигун М. М. Розвиток теорії та методології моделювання системи бухгалтерського обліку: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора екон. наук: спец. 08.00.09 “Бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами економічної діяльності)” / М. М. Шигун. – К., 2010. – 36 с.
8. Бутинець Ф. Ф. Професійне судження в контексті облікової політики підприємства / Ф. Ф. Бутинець, Н. І. Петренко // Збірник матеріалів II Міжнародної науково-практичної конференції 6–7 грудня 2012р., м. Київ. – 344 с.
9. Академічний глумачний словник [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sum.in.ua/s/formuvaty>
10. Міжнародні стандарти фінансової звітності - 2009: ; пер. з англ. ; ред. Ф. Ф. Голов. – К : Федерація професійних бухгалтерів і аудиторів України, 2009. – 1608 с.

11. Гевлич І. Г. Облікова політика в рамках системи регулювання бухгалтерського обліку сучасного будівельного підприємства / І. Г. Гевлич, Л. Л. Гевлич // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/EkBud/2012_2/08.pdf
12. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні. Закон України від 16.07.1999 № 996-XIV (зі змінами та доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/996-14>

References

1. Zadorozhnyi, Z.-M. V. *The current Issues of Enterprises Accounting Policy on Non-current Assets*, TNEU, 2012.
2. Kulik, V.A. *The accounting policy enterprise: lessons learned and perspectives of development*, RIO PUET, 2014.
3. Shchyrba, M. T. *The accounting policies in management accounting system*, CUP “Economic thought TNEU”, 2011.
4. Pushkar, M. S., and M. T. Shchyrba. *Theory and practice of formation of accounting policy*, Carte blanche, 2010.
5. Zhutnii, P. “The principles of accounting policy.” *Accounting and Auditing*, Apr. 2005, pp. 25–28.
6. Galiuk, L. “The enterprise formation of accounting policy from Theory to Practice.” *Proceedings of the conference 16–17 October 2015, Ivano-Frankivsk*.
7. Shyhun, M. *Development theory and modeling methodology accounting. Avtoref dis... doctor of Economics: 08.00.09 “Accounting, analysis and audit (by economic activity)”*, 2010.
8. Butynets, F. F., and N. I. Petrenko. “The professional judgment in the context of accounting policies.” *Proceedings of the Second International Scientific Conference Dec. 6-7, 2012*.
9. *Academic Ukrainian Glossary*, sum.in.ua/s/formuvaty. Accessed 24 Feb. 2017.
10. “International Financial Reporting Standards.” *Official site of the Verkhovna Rada of Ukraine*, zakon3.rada.gov.ua/laws/show/929_010. Accessed 22 Feb. 2017.
11. Hevlych, I. G., and L. L. Hevlych. “The accounting policies within the regulation of accounting modern construction enterprises.”
12. “The Accounting and Financial Reporting in Ukraine. Law of Ukraine on June 16, 1999 № 996-XIV.” *Official site of the Verkhovna Rada of Ukraine*, rada.gov.ua/laws/show/996-14. Accessed 22 Feb. 2017.

Рецензенти:

Орлова В. К. – кандидат економічних наук, професор кафедри обліку і аудиту Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу;

Долішня Т. І. – кандидат економічних наук, доцент кафедри обліку і аудиту Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу.

УДК 657

ББК 65.052.9 (4 УКР)

Юрченко Т. В.

ЕМФІТЕВЗИС: ОСОБЛИВОСТІ ВІДОБРАЖЕННЯ В БУХГАЛТЕРСЬКОМУ ОБЛІКУ

Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана,
Міністерство освіти і науки України,
кафедра обліку, контролю та оподаткування агробізнесу,
проспект Перемоги, 54/1, Київ,
03680, Україна,
тел.: 0673878827,
e-mail: tanichka_yrchenko@icloud.com

Анотація. У статті досліджено особливості правового регулювання права користування чужою земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб за договором емфітевзису. Обґрунтовано правомірність визнання емфітевзису нематеріальним активом, а, отже, об'єктом

бухгалтерського обліку. Проаналізовано особливості ведення первинного обліку емфітевзису та встановлено, що для документального оформлення операцій надходження, введення в експлуатацію, припинення визнання емфітевзису спеціалізованих форм первинних документів не встановлено. Визначено основні облікові аспекти відображення земельних ділянок за договорами емфітевзису та розроблено шляхи їх вдосконалення. Запропоновано строк, на який передається земельна ділянка у користування згідно договору емфітевзису.

Під час дослідження були використанні загальнонаукові методи – індукція, дедукція, синтез, аналіз, діалектичний, історичний, узагальнення, а також специфічні методи бухгалтерського обліку – документування, оцінка, бухгалтерські рахунки.

Ключові слова: бухгалтерський облік, земельна ділянка, емфітевзис, нематеріальний актив, право користування.

Yurchenko T. V.

PERPETUAL LEASE: FEATURES OF ACCOUNTING

Kyiv National Economics University named after Vadym Hetman,
Ministry of Education and Science of Ukraine,
Accounting, Control and Taxation of Agribusiness Department,
Prospect Peremogy, 54/1, Kyiv,
03680, Ukraine,
tel.: 0673878827,
e-mail: tanichka_yrchenko@icloud.com

Abstract. The article namely deals with the peculiarities of legal regulation of the right to use someone else's land for agricultural purposes under the perpetual lease contract. Recognition of the legitimacy of perpetual lease as an intangible asset and, therefore, the object of accounting was justified. The features of the primary account perpetual lease rights were analyzed. It was found that for documenting transactions receipt, commissioning, de-recognition perpetual lease specialized forms of primary documents is not installed. The main aspects of accounting reflection of land under perpetual lease contracts were identified and ways of their improving were developed. The period on which the land is transferred for use under perpetual lease contract was proposed.

During the study, general scientific methods – induction, deduction, synthesis, analysis, dialectical, historical, generalizations and specific methods of accounting – documentation, evaluation, accounting records were used.

Keywords: accounting, land, perpetual lease, intangible assets, the right to use.

Вступ. 6 жовтня 2016 р. Верховна Рада України прийняла Закон України “Про внесення змін до розділу Х “Перехідні положення Земельного кодексу України щодо продовження заборони відчуження сільськогосподарських земель”, і таким чином продовжила мораторій на продаж сільськогосподарських земель до 1 січня 2018 року. Проте, більшість власників таких земельних ділянок передають їх в користування іншим особам, зокрема аграрним підприємствам, на умовах договору оренди. Водночас, оренда для сільськогосподарського підприємства – це не єдиний законний спосіб користування земельною ділянкою. Сьогодні популярності набуває надання власниками земельних ділянок сільськогосподарського призначення право на їх користування іншим особам на умовах емфітевзису. Хоча емфітевзис законодавчо регламентований Цивільним та Земельним кодексами України, механізм відображення його в обліку залишається недостатньо вивченим. Питаннями відображення в обліку емфітевзису займаються Бездушна Ю. С., Городиський М. П., Жук В. М. [1], Остапчук Т. П. [8], Остапчук С. М., Ярмолюк О. Ф [15]. Не заперечуючи важливості напрацювань науковців, варто зазначити, що питання обліку емфітевзису мало розглядалось в науковій літературі, тому потребує подальшого дослідження та розробок теоретико-методичних засад щодо його обліку.

Постановка завдання. Метою наукового дослідження є поглиблення методичних прийомів відображення в обліку права користування земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб на умовах емфітевзису.

Результати. Перед тим, як розглянути особливості обліку емфітевзису насамперед потрібно дослідити сутність даної дефініції.

Так, згідно з п. 3 ч. 1 ст. 395 Цивільного кодексу України від 16.01.2003 р. № 435-IV (далі – ЦКУ) одним із видів речових прав на чуже майно є емфітевзис. Разом з тим у ст. 102-¹ Земельного кодексу України від 25.10.2001 р. № 2768-III (далі – ЗКУ) наведено наступне визначення емфітевзису – це право користування чужою земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб.

Підставою отримання емфітевзису є договір. Він укладається між власником земельної ділянки та особою, яка має намір використовувати цю земельну ділянку для сільськогосподарських потреб (далі – землекористувач).

Отже, незалежно від того, хто виступає сторонами емфітевзису, обов'язково укладається договір емфітевзису в письмовій формі у двох примірниках. Однак на законодавчому рівні типову форму договору не затверджено, тому він укладається в довільній формі. Строк, на який земельна ділянка надається у користування сільськогосподарському підприємству для сільськогосподарських потреб (наприклад, вирощування соняшника) визначається договором. При цьому потрібно враховувати, що стосовно земельних ділянок приватної власності договір може бути укладений на визначений або на невизначений строк. Водночас, варто зауважити, що відносно земельних ділянок державної або комунальної власності строк емфітевзису не може перевищувати 50 років (ст. 408 ЦКУ, п. 4 ст.102-¹ ЗКУ).

Як відомо, право користування земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб підлягає обов'язковій державній реєстрації у Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно (далі – Державний реєстр прав) у відповідності до ст. 126 ЗКУ, ст. 182 ЦКУ та ст. 4 Закону України “Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень” від 01.07.2004 № 1952-IV (далі – Закон № 1952-IV) і починає діяти з моменту такої реєстрації згідно ст. 125 ЗКУ та ч. 4 ст. 334 ЦКУ. Це надзвичайно важлива інформація, адже без здійснення такої процедури не можна відображати емфітевзис в бухгалтерському обліку. Таким чином, право користування чужою земельною ділянкою, а звідси і право на його відображення в бухгалтерському обліку виникає з моменту державної реєстрації цього права, та отримання власником документів, що засвідчують право користування. Так, підставою для взяття на облік емфітевзису є витяг з Державного реєстру прав про проведену державну реєстрацію права. Процедура державної реєстрації емфітевзису регламентується вказаним Законом та Постановою Кабінету міністрів України “Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень” від 25.12.2015 р. № 1127.

Слід зауважити, що у 2016 році у сільськогосподарських підприємствах Вінницької, Житомирської та Київської областей укладання договорів емфітевзису набуває широкого розповсюдження.

Розглянемо методику обліку емфітевзису оскільки на практиці виникають труднощі, зумовлені важкістю ідентифікації емфітевзису об'єктом бухгалтерського обліку.

Так, деякі спеціалісти, пропонують розглядати речові права на чуже майно як нематеріальний актив та використовувати для його відображення субрахунок 122 “Право користування майном”. Вони приводять наступні аргументи: дане речове право не має матеріальної форми, але може бути ідентифікованим, оскільки землекористувач набуває право користування землею після державної реєстрації відповідного речового права. На цій підставі вони стверджують, що виконуються критерії про

нематеріальність та ідентифікацію нематеріального активу, а саме п. 4 П(С)БО 8 [5, с. 53].

Жук В. М. також стверджує, що в Україні створюються правові передумови для масової постановки на баланси орендарів прав користування земельними ділянками сільськогосподарського призначення. Облік таких прав зоорганізовується, як облік нематеріальних активів [1, с. 42].

Відповідно до П(С)БО 8 “Нематеріальні активи” нематеріальний актив – це немонетарний актив, який не має матеріальної форми та може бути ідентифікований [11, п. 4], та який відображається в балансі, якщо існує імовірність одержання майбутніх економічних вигод, пов'язаних з його використанням, та його вартість може бути достовірно визначена [11, п. 6].

Згідно з МСБО 38 “Нематеріальні активи” встановлено наступне визначення нематеріального активу. Це немонетарний актив, який не має фізичної субстанції та може бути ідентифікований, контрольований суб'єктом господарювання та від якого очікують надходження майбутніх економічних вигід [7].

Враховуючи вимоги національних та міжнародних стандартів бухгалтерського обліку вважаємо правомірним визнавати емфітевзис нематеріальним активом.

Проте, доречно наголосити, що П(С)БО 8 “Нематеріальні активи” та Методичними рекомендаціями з бухгалтерського обліку нематеріальних активів чітко визначено, що право користування майном – право користування земельною ділянкою відповідно до земельного законодавства – є одним із видів нематеріальних активів, а, отже, об'єктом бухгалтерського обліку.

Для обліку прав користування земельною ділянкою у Плані рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств та організацій [9] та Інструкції про застосування плану рахунків [4] передбачено рахунок 12 “Нематеріальні активи” субрахунок 122 “Право користування майном”. За дебетом субрахунку відображається придбання права користування чужою земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб та сума дооцінки, за кредитом – вибуття внаслідок продажу, безоплатної передачі або неможливості отримання підприємством надалі економічних вигод від його використання та сума уцінки. Але суму понесених підприємством витрат на придбання емфітевзису спочатку потрібно відобразити за дебетом субрахунку 154 “Придбання (створення) нематеріальних активів”. При зарахуванні емфітевзису на баланс підприємства сума таких витрати списується і в бухгалтерському обліку здійснюють запис:

Дебет 122 “Право користування майном”

Кредит 154 “Придбання (створення) нематеріальних активів”.

Отже, землекористувач набувши право користування чужою земельною ділянкою для сільськогосподарських потреб за договором, повинен його відобразити в обліку у складі нематеріальних активів у групі “Право користування майном (право користування земельною ділянкою відповідно до земельного законодавства, право користування будівлею, право на оренду приміщень тощо)” – на субрахунок 122 “Право користування майном”.

Згідно з п. 11 П(С)БО 8 “Нематеріальний актив” придбаний нематеріальний актив зараховується на баланс підприємства за первісною вартістю, яка складається з ціни (вартості) придбання, мита, непрямих податків, що не підлягають відшкодуванню, та інших витрат, безпосередньо пов'язаних з його придбанням та доведенням до стану, у якому він придатний до використання.

В контексті нашої ситуації, при укладанні договору емфітевзису з власником земельної ділянки вартість права користування земельною ділянкою, що підлягає відображенню в обліку формується з наступних витрат – договірна вартість

емфітевзису, оплата послуг нотаріуса при укладанні договору, сума адміністративного збору за державну реєстрацію права емфітевзису та інші витрати, безпосередньо пов'язані з отриманням такого права. Договірна вартість може встановлюватися за взаємною згодою сторін договору або встановлюватися згідно експертного висновку про незалежну оцінку майна, наданого суб'єктом оціночної діяльності.

Якщо ж говорити про право користування чужою земельною ділянкою, яке одержане безоплатно, як внесок до статутного капіталу або внаслідок об'єднання підприємств, то його первісною вартістю є справедлива вартість, встановлена на основі ринкової вартості прав користування земельною ділянкою або згідно експертного висновку про ринкову вартість, наданого незалежним оцінювачем [15, с. 28].

За користування земельною ділянкою землекористувач сплачує власнику земельної ділянки винагороду. Так, власник може отримати винагороду у формі:

- одноразової плати при укладанні договору емфітевзису;
- початкового внеску та періодичних платежів;
- початкових платежів без початкового внеску.

Ми пропонуємо сільськогосподарським підприємствам обліковувати платежі за користування чужою земельною ділянкою на субрахунку 915 “Орендна плата за земельні ділянки”. Якщо плату наперед не сплачують, а нараховують щомісячно, то відображається вона у складі витрат, того звітного періоду, на який вона припадає. Коли плата сплачується, наприклад, наперед за рік, то спочатку перераховану суму записують в дебет рахунка 39 “Витрати майбутніх періодів” і кредит субрахунку 685 “Розрахунки з іншими кредиторами”. А потім щомісячно суму плати списують з рахунка 39 “Витрати майбутніх періодів” на витрати звітного періоду (дебет субрахунку 915 “Орендна плата за земельні ділянки”).

Для відображення у бухгалтерському обліку операцій з розрахунками з власниками земельних ділянок використовують субрахунок 685 “Розрахунки з іншими кредиторами”. За кредитом цього субрахунку відображають нарахування платежів, а за дебетом – їх виплату власнику земельної ділянки, утримані суми податку на доходи фізичних осіб, військового збору. Аналітичний облік по субрахунку 685 ведуть в розрізі витягів з Державного реєстру прав, договорів емфітевзису.

Також, важливо акцентувати увагу, що винагорода, яку отримує власник земельної ділянки за договором емфітевзису є його оподаткованим доходом і підлягає оподаткуванню податком на доходи фізичних осіб (далі – ПДФО). При цьому об'єкт оподаткування визначається виходячи з розміру плати, зазначеної в договорі емфітевзису. Водночас, слід зауважити, що податковим агентом платника податку-власника земельної ділянки щодо його доходу за договором емфітевзису є землекористувач. Тобто, нарахування, утримання та перерахування до бюджету податку на доходи фізичних осіб утриманого із суми плати здійснює землекористувач. З 01.01.2016 р. доходи отриманні від надання майна в користування оподатковуються за ставкою 18 %.

Крім того, дохід за договором емфітевзису є об'єктом оподаткування військового збору. Ставка збору становить 1,5 % від об'єкта оподаткування.

Відповідно до Податкового кодексу України [10] право користування майном є об'єктом нарахування амортизації, і відноситься до другої групи нематеріальних активів, які підлягають амортизації. Водночас, не встановлено мінімально допустимий строк корисної експлуатації, а лише зазначено, що строк дії права користування визначається відповідно до правостановлюючого документа.

Однак, доцільно констатувати, що п. 25 П(С)БО 8 “Нематеріальні активи” закріплено, що нарахування амортизації нематеріальних активів (крім права постійного користування земельною ділянкою) здійснюється протягом строку їх корисного

використання, який встановлюється підприємством/установою (у розпорядчому акті) при визнанні цього об'єкта активом (при зарахуванні на баланс). Нематеріальні активи з невизначеним строком корисного використання амортизації не підлягають.

Як вже було зазначено, договір емфітевзису може бути як строковим, так і безстроковим. Ми вважаємо, якщо договором емфітевзису встановлено строк, на який передається земельна ділянка у користування, то його доречно розглядати як строк корисного використання для цілей нарахування амортизації.

Нарахування амортизації, на нашу думку, доцільно відображати у складі загальновиборничих витрат за субрахунком 915 “Орендна плата за земельні ділянки”.

В П(С)БО 8 “Нематеріальні активи” зафіксовано, що для нарахування амортизації нематеріального активу підприємство самостійно обирає метод амортизації, виходячи з умов отримання майбутніх економічних вигод. Якщо такі умови визначити неможливо, то амортизація нараховується із застосуванням прямолінійного методу. Розрахунок амортизації при застосуванні відповідних методів нарахування здійснюється згідно з Положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 7 “Основні засоби”.

Що стосується документального оформлення операцій, доцільно відмітити, що спеціалізовані форми первинних документів для операцій з емфітевзисом не встановлено. Тому для фіксування надходження, введення в експлуатацію, припинення визнання емфітевзису та інших операцій можуть бути застосовані типові форми первинного обліку об'єктів права інтелектуальної власності у складі нематеріальних активів, затверджені наказом Міністерства фінансів України від 22.11.2004 р. № 732 [12]. Зокрема, це Акт введення в господарський оборот об'єкта права інтелектуальної власності у складі нематеріальних активів (форма НА-1); Інвентарна картка обліку об'єкта права інтелектуальної власності у складі нематеріальних активів (форма НА-2); Акт вибуття (ліквідації) об'єкта права інтелектуальної власності у складі нематеріальних активів (форма НА-3) та Інвентаризаційний опис об'єктів права інтелектуальної власності у складі нематеріальних активів (форма НА-4). Також підприємство може самостійно розробити первинні документи довільної форми для обліку емфітевзису з урахуванням вимог щодо наявності всіх обов'язкових реквізитів та затвердити їх Наказом про облікову політику.

Також в Наказі про облікову політику підприємства потрібно зазначити основні рахунки, які використовуються для обліку емфітевзису, метод нарахування амортизації та строк корисного використання.

Висновки. В процесі проведеного дослідження з'ясовано, що набуття права користування чужою земельною ділянкою для за договором емфітевзису – це законна альтернатива оренди земель сільськогосподарського призначення та може гарантувати право користування земель на не визначений строк, крім земель державної та комунальної власності. В обліку емфітевзис ідентифікується як нематеріальний актив, а саме: право користування майном – право користування земельною ділянкою відповідно до земельного законодавства. Порушенні в роботі питання не є вичерпаними й потребують доповнень, змін, уточнень та конкретизації. Також потрібно дослідити документування операцій з обліку емфітевзису.

1. Жук В. М. Пріоритетність обліково-фінансової складової у залученні земель сільськогосподарського призначення до економічного обороту / В. М. Жук // Збірник наукових праць Вінницького національного аграрного університету. Серія: Економічні науки – Вінниця : ВНАУ, 2012. – № 1(56). – С.37-47.
2. Закон України “Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень” // ВВР України. – 2004. – № 51. – Ст. 553.
3. Земельний кодекс України // ВВР України. – 2002. – № 3-4. – Ст. 27.

4. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку, активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій, затверджена наказом Міністерства фінансів України від 30 листопада 1999 р. за № 291, зі змінами [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99>.
5. Коваленко Е. Сервитут, емфітевзис, суперфіцій: поводим в учете / Е. Коваленко // Все о бухгалтерском учете. – № 10. – 2016. – С. 52–57.
6. Методичні рекомендації з бухгалтерського обліку нематеріальних активів, затвердженні наказом Міністерства фінансів України від 16 листопада 2009 р. № 1327 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MF09109.html.
7. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 38 (МСБО 38). Нематеріальні активи: Міжнародний документ від 01 січня 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/929_050.
8. Остапчук Т. П. Обліково-методичні підходи до відображення прав постійного та тимчасового користування земельними активами / Т. П. Остапчук // Вісник ЖДТУ. – № 4 (74). – 2015. – С.50–60.
9. План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій, затверджений наказом Міністерства фінансів України від 30 листопада 1999 р. № 291 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0892-99>.
10. Податковий Кодекс України // ВВР України. – 2011. – № 13-14, № 15-16, № 17. – Ст. 112.
11. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 8 “Нематеріальні активи”, затверджене наказом Міністерства фінансів України від 18 жовтня 1999 р. № 242 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0750-99>.
12. Порядок застосування затвердження типових форм первинного обліку об'єктів права власності у складі нематеріальних активів: Наказ Міністерства фінансів України від 22 листопада 2004 р. № 732 // Офіційний вісник України. – 2004. – № 50. – С. 3301.
13. Постанова “Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень”, затверджена Кабінетом міністрів України від 25 грудня 2015 р. № 1127, зі змінами та доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KP151127.html.
14. Цивільний кодекс України // ВВР України. – 2003. – №№ 40-44. – Ст. 356.
15. Ярмолюк О. Ф. Методичні підходи до відображення емфітевзису в обліку / О. Ф. Ярмолюк // Агросвіт. – № 22. – 2013. – С. 26–33.

References

1. Zhuk, Valery. “Priority accounting and financial component in attracting agricultural land to the economic turnover.” *Collection of scientific works of Vinnytsia national agrarian University. Series: Economic science*, no. 1(56), 2012, pp. 37–47.
2. Verkhovna Rada of Ukraine. “On State Registration of Rights to Real Estate and Their Encumbrances. Law of Ukraine.” *Herald of Verkhovna Rada of Ukraine*, no. 51, 2004, art. 553.
3. Verkhovna Rada of Ukraine. “Land Code of Ukraine.” *Herald of Verkhovna Rada of Ukraine*, no. 3–4, 2002, art. 27.
4. Ministry of Finance of Ukraine. “Instruction on the application of the Chart of accounts, assets, capital, liabilities and business operations of enterprises and organizations.” *Official site of the Verkhovna Rada of Ukraine*, zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99. Accessed 21 Feb. 2017.
5. Kovalenko, Olena. “Easement, perpetual lease, superfcy: reins in Accounting.” *All about accounting*, no. 10, 2016, pp. 52–57.
6. Ministry of Finance of Ukraine. “Guidelines on accounting for intangible assets.” *Platform LIGA:ZAKON*, search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MF09109.html. Accessed 21 Feb. 2017.
7. “International Accounting Standard 38 (IAS 38) Intangible assets.” *Official site of the Verkhovna Rada of Ukraine*, zakon0.rada.gov.ua/laws/show/929_050. Accessed 21 Feb. 2017.
8. Ostapchuk, Tetiana. “Accounting and methodological approaches to reflect the rights of permanent and temporary use of land assets.” *Visnyk ZhDTU*, no 4 (74), 2015, pp. 50–60.
9. Ministry of Finance of Ukraine. “Chart of Accounts for assets, capital, liabilities and business operations of enterprises and organizations.” *Official site of the Verkhovna Rada of Ukraine*, zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0892-99. Accessed 21 Feb. 2017.
10. Verkhovna Rada of Ukraine. “Tax Code of Ukraine.” *Herald of Verkhovna Rada of Ukraine*, no. 13–14, 15–16, 17, 2011, art. 112.
11. Ministry of Finance of Ukraine. “Regulation (standard) accounting 8 “Intangible assets”, *Official site of the Verkhovna Rada of Ukraine*, zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0750-99. Accessed 21 Feb. 2017.

12. The order of application of the statement of standard forms of primary accounting of objects of property rights in intangible assets. The order of Ministry of Finance of Ukraine.” *Official Bulletin of Ukraine*, no. 50, 2004, p. 3301.
13. “On state registration of real rights to immovable property and their encumbrances. The resolution of Cabinet of Ministers of Ukraine.” *Platform LIGA:ZAKON*, search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KP151127.html. Accessed 21 Feb. 2017.
14. Verkhovna Rada of Ukraine. “The civil code of Ukraine.” *Herald of Verkhovna Rada of Ukraine*, no. 40–44, 2003, art. 356.
15. Yarmoliuk, Olena. “Methodological approaches to the display of the perpetual lease accounting.” *Agrosvit*, no 22, 2013, pp. 26–33.

Рецензенти:

Коцупатрий М. М. – професор, кандидат економічних наук кафедри обліку, контролю та оподаткування агробізнесу Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана;
Мельничук В. В. – доцент, кандидат економічних наук кафедри обліку, контролю та оподаткування агробізнесу Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана.

УДК 657

ББК 65.052

Галушчак І.Є.

ЗАГАЛЬНА МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ АУДИТУ ЗАПАСІВ

ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”,
 Міністерство освіти і науки України,
 кафедра обліку і аудиту,
 вул. Шевченка, 54, м. Івано-Франківськ,
 76000, Україна,
 тел.: 0342596003.

Анотація. У статті розглянуто організацію і методологію обліку та аудиту товарних запасів на підприємствах. Пропозиції щодо удосконалення обліку дають можливість підняти на якісно вищий рівень обробку та представлення економічної інформації для обґрунтування і прийняття управлінських рішень. Зазначено проблеми теорії та практики аудиту запасів. Окреслено основні напрямки вдосконалення при проведенні аудиту запасів. Аудитор має змогу сформулювати думку про стан господарських операцій з обліку товарів, встановити недоліки в його організації та можливі напрямки ліквідації порушень і зловживань. Програма аудиторської перевірки обліку операцій із запасами суб'єкта господарювання повинна включати дослідження стану збереження матеріальних цінностей, нормування витрат та оприбуткування, правильність оцінювання покупних матеріальних цінностей, використання запасів на виробництві. При здійсненні аудиту товарів доцільно застосовувати такі прийоми і способи перевірки, як інвентаризація, контрольне порівняння, зіставлення документальних даних, зустрічна перевірка, арифметична перевірка тощо.

Ключові слова: аудит, запаси, діяльність підприємства.

Galushchak I.Ye.

GENERAL METHOD OF STOCKS AUDIT

Vasyl Stephanyk Precarpathian national university,
 Ministry of Education and Science of Ukraine,
 Department of Accounting and Audit,
 Shevchenko str., 54, Ivano-Frankivsk,
 76000, Ukraine,
 tel.: 0342596003.

Abstract. The article deals with the organization and methodology of accounting and auditing inventory enterprises. Suggestions for improvement of accounting permit to raise processing and presenting economic information to a higher level for making the economic and management decisions. Theory and practice problems of stocks audit were investigated. The basic directions of improvement of stock audit were defined. The auditor can form an opinion about the state of business transactions of accounting of goods, define shortcomings in its organization and possible directions of elimination of violations and abuses. Program of audit of operations accounting with stocks should include the investigation of the preservation of property, valuation and posting costs, correct evaluation of purchased tangible assets, using of stocks in production. It is worth to use techniques and methods of verification such as inventory, comparative control, comparison of documentary evidence, counter check, check arithmetic for audit of goods.

Keywords: audit, stocks, activities of the company.

Вступ. Товарні запаси є однією з основних складових оборотних активів торгівельних підприємств. До найбільш важливих елементів системи управління товарними запасами, які забезпечують методичну та інформаційну базу для прийняття оптимальних управлінських рішень, можна віднести облік, аналіз та аудит. Необхідність переходу України на систему обліку, прийняту в міжнародній практиці, потребує розробки та впровадження удосконаленої системи бухгалтерського обліку, аналізу та аудиту, яка наближена до організаційних та методологічних принципів міжнародних стандартів.

Постановка завдання. Метою даної статті є розглянути загальну методіку проведення аудиту запасів. Окреслити проблеми, які виникають при аудиті щодо запасів підприємства.

Результати. Метою проведення аудиту запасів є висловлення аудитором думки про: достовірність первинних даних бухгалтерського обліку щодо фактичної наявності та руху запасів; повноту та правильність відображення первинних даних з обліку запасів у зведених регістрах; правильність ведення обліку запасів відповідно до законодавчих та нормативних актів, облікової політики; достовірність відображення залишку запасів у звітності [3, с. 40].

Для досягнення основної мети аудиту, а також задоволення потреб користувачів в отриманні повної, правдивої та неупередженої інформації щодо запасів аудитором необхідно виконати такі завдання:

- перевірка наявності та порядку зберігання товарно-матеріальних цінностей;
- перевірка забезпечення контролю за збереженням запасів на всіх етапах їх руху та зберігання;
- перевірка правильності та своєчасності документального відображення операцій із надходження, відпуску та внутрішнього переміщення запасів;
- перевірка правильності визначення первісної вартості запасів та відповідності її обліковій політиці та П(С)БО;
- перевірка дотримання норм витрачання запасів для здійснення господарської діяльності та порядку обліку витрачання запасів у виробництві;
- перевірка додержання підприємством встановлених норм списання;
- перевірка дотримання підприємством податкового законодавства по операціях, пов'язаних із формуванням собівартості продукції;
- перевірка правильності відображення в обліку руху МШП;
- перевірка переоцінки та уцінки товарно-матеріальних цінностей;
- оцінка якості проведених інвентаризацій запасів;
- встановлення законності дій, пов'язаних із рухом запасів, та відсутності суттєвих порушень і помилок у бухгалтерському обліку та звітності [1, с. 187].

Загальне визначення завдання аудиту запасів полягає у встановленні достовірності й повноти відображення в бухгалтерському обліку та звітності всіх господарських фактів відносно залишків і руху запасів.

Загальне визначення завдання аудиту запасів полягає у встановленні достовірності й повноти відображення в бухгалтерському обліку та звітності всіх господарських фактів відносно залишків і руху виробничих запасів.

Джерела інформації аудиту в запасів являють собою предметну область аудиторського дослідження. Це нормативні документи, облікова політика підприємства та джерела, в яких зафіксована інформація, що характеризує залишки і рух виробничих запасів.

Здійснюючи аудиторське дослідження, аудитор вивчає документи, за допомогою яких відтворює ланцюг господарських фактів від придбання запасів і їх зберігання до списання. Дослідження не обмежується вивченням бухгалтерських документів. Аудит запасів не може здійснюватися без досліджень оперативного обліку (наприклад, щоденні оперативні дані про рух дефіцитних основних і допоміжних матеріалів та інша оперативна інформація, визначена керівництвом суб'єкта господарювання залежно від його специфіки), інформації з діловодства (накази про зміну матеріально-відповідальних осіб; про проведення ревізій, інвентаризацій; про розгляд результатів ревізій та інвентаризацій тощо), висновків спеціалістів (щодо якості та придатності запасів, доцільності їх придбання, списання).

У ході аудиту використовуються акти ревізій та наказів про проведення тих чи інших заходів внутрішнього ознайомлення з результатами попередніх перевірок (якщо такі мали місце в минулому), перевірок запасів, складені відповідними контролюючими органами, а також інформація, одержана в ході попереднього аудиту. Ці джерела інформації мають допоміжний характер, проте, їх дослідження дає можливість встановити місця підвищеного інформаційного ризику [2, с. 5].

Предметна область дослідження виробничих запасів включає:

1. Внутрішні нормативні та загальні документи клієнта.
2. Облікову політику клієнта з питань обліку запасів.
3. Договори з матеріально-відповідальними особами.
4. Договори з контрагентами.
5. Документацію суб'єктів внутрішнього контролю з питань контролю за раціональним використанням та збереженням запасів.
6. Первинні документи та реєстри обліку по рахунках, призначених для ведення бухгалтерського обліку запасів.
7. Регістри зведеного синтетичного обліку (Головна книга), оперативну, статистичну та фінансову звітність.
8. Інші документи, що відображають факти господарської діяльності, пов'язані з придбанням та списанням запасів.
9. Місця зберігання запасів, включаючи ваговимірні пристрої.
10. Технологічний процес виробництва, а саме, інформаційні потоки щодо руху сировини і матеріалів від складу матеріалів до складу готової продукції, тобто проходження матеріалів від однієї стадії виробництва до іншої, їх перетворення на готову продукцію [4, с. 123].

Вивчаючи внутрішні нормативні та загальні документи клієнта, можна одержати інформацію про: підприємство; його діяльність; особливості технології; перелік виробничих запасів, їх потребу та наявність; кількість місць зберігання. Особлива увага приділяється вивченню наказів про призначення та просування по службі матеріально-відповідальних осіб, а також контролю – ревізій та інвентаризацій. Це дасть змогу

аудитору встановити обсяг інформації, що підлягає дослідженню, оцінити власні можливості, а також час, необхідний для проведення перевірки.

При дослідженні внутрішніх нормативних та загальних документів аудитор визначає питання, на яких необхідно згострити свою увагу при подальшому вивченні інформації. Так, якщо в результаті дослідження аудитор дійшов висновку, що окремих вид сировини є дефіцитним, то виникає необхідність прослідкувати його рух та визначитися, чи не допускалися випадки його недовкладення або підміни іншим із зниженням якості виготовленої продукції. Аналіз інформації з наказів про призначення матеріально-відповідальних осіб та їх характеристик за даними особової справи дає можливість сконцентрувати увагу на ступені довіри до них. Наявність наказів про проведення контрольних заходів щодо збереження виробничих запасів, про одержані результати ревізій та інвентаризацій формує думку аудитора щодо довіри до системи внутрішнього контролю.

Вивчення договорів (індивідуальних та колективних) із матеріально-відповідальними особами дає можливість аудитору скласти думку про дотримання вимог чинного законодавства клієнтом у роботі з цією категорією працівників.

Аудитор у процесі свого дослідження повинен чітко відслідковувати інформаційні потоки, які пов'язані з господарськими діями чи подіями, від прийняття рішення про здійснення господарської операції до відображення факту здійснення в первинних документах, зведених документах, регістрах обліку та звітності.

Аналіз облікової політики дає змогу встановити, яких методів дотримується підприємство з питань первісної оцінки запасів, їх переоцінки та методу оцінки запасів.

Залежно від мети аудиторського дослідження, завдань, які передбачені договором, та власних можливостей аудитор на свій розсуд обирає методику проведення аудиту виробничих запасів [5, с. 165].

Основна мета обраної методики зводиться до встановлення об'єктивної істини про досліджуваний об'єкт. При здійсненні аудиту запасів аудитор використовує спеціальні методи і прийоми – арифметична перевірка, тестування, опитування, документальна перевірка, аналітичні процедури, анкетування.

Програма аудиторської перевірки обліку операцій із запасами суб'єкта господарювання повинна включати дослідження стану збереження матеріальних цінностей, нормування витрат та оприбуткування, правильність оцінювання покупних матеріальних цінностей, використання запасів на виробництві.

Попередня програма складається до початку аудиту, але в ході аудиту до неї аудитором можуть вноситися як незначні, так і суттєві корективи. У програмі аудиту види, зміст та час проведення запланованих аудиторських процедур повинні співпадати з прийнятими до роботи показниками загального плану аудиту. До аудиторської програми включається також перелік об'єктів аудиту за його напрямками, а також час, що його необхідно витратити на кожен напрямок аудиту або аудиторську процедуру. У програмі аудитор оцінює розмір ризику внутрішнього контролю та свій особистий ризик не виявлення суттєвих помилок у звітності, який існує під час проведення аудиторських процедур, визначає термін проведення аудиторських тестів і незалежних процедур, координує роботу всіх можливих помічників, які залучені з числа співробітників підприємства, відзначає присутність інших виконавців аудиту, якщо такі беруть участь у роботі.

Після аналізу отриманих відповідей аудитор розробляє остаточну програму аудиту з переліком процедур, що мають бути виконані. Обрані аудиторські процедури мають дати змогу аудитору: встановити достовірність первинних даних бухгалтерського обліку щодо фактичної наявності та руху виробничих запасів; перевірити повноту і своєчасність відображення первинних даних з обліку запасів у

зведених документах та облікових реєстрах; перевірити правильність ведення обліку запасів відповідно до чинних законодавчих актів, облікової політики суб'єкта господарювання; перевірити достовірність відображення залишку запасів у суб'єкта господарювання; підтвердити або спростувати показники фінансової звітності суб'єкта господарювання, які залежать від достовірності, повноти й своєчасності відображення господарських операцій, пов'язаних з рухом виробничих запасів.

Висновки. Отже, метою проведення аудиту запасів є висловлення аудитором думки про: достовірність первинних даних бухгалтерського обліку щодо фактичної наявності та руху запасів; повноту та правильність відображення первинних даних з обліку запасів у зведених регістрах; правильність ведення обліку запасів відповідно до законодавчих та нормативних актів, облікової політики; достовірність відображення залишку запасів у звітності.

1. Аксентюк М.М. Роль контролера в управлінській діяльності / М.М. Аксентюк // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – № 9 (63). – С. 187–191.
2. Беренда Н.І. Особливості аудиту роздрібного товарообороту / Н.І. Беренда, С.А. Тесленко // Наук. пр. Нац. ун-ту харч. технологій. – 2006. – № 19, ч. 2. – С. 5–8.
3. Буфатіна І. Облік у оптовій торгівлі / Буфатіна І. // Бухгалтерський облік і аудит. – 2000. – № 5. – С. 40–53.
4. Давидов Г.М. Аудит : підручник / Г.М. Давидов. – К. : Знання 2004. – 511 с.
5. Крикавський Є.В. Логістичне управління: підручник / Крикавський Є.В. – Львів : Національний університет “Львівська політехніка”, 2005. – 684 с.

References

1. Aksentiuk, M. “The role of the controller in management.” *Actual problems of economy*, no. 9, 2006, pp.187-191.
2. Berenda, N. “Features of audit of retail turnover.” *Science. pr. Nat. Univ food. Technology*, no. 19, 2006, pp. 5-8.
3. Bufatina, I. “Accounting in wholesale trade.” *Accounting and Auditing*, no.5, 2000, pp. 40-53.
4. Davydov, G. *Audit, Knowledge*, 2004.
5. Krykavski, E. *Logistics*, Lviv National University “Lviv Polytechnic”, 2005.

Рецензенти:

Якубів В.М. – доктор економічних наук, професор кафедри обліку і аудиту Івано-Франківського Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника;

Гнатюк Т.М. – кандидат економічних наук, доцент кафедри обліку і аудиту Івано-Франківського Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

РЕГІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА

УДК 332.1:001.891.7:620.92

ББК 65.050.9(4Укр)22

Якубів В. М.¹, Попадинець Н. М.², Максимів Ю. В.³

ТЕОРЕТИЧНИЙ І ПРИКЛАДНИЙ АСПЕКТИ МОНІТОРИНГУ
СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ПРОЦЕСІВ РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

¹ ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”, Міністерство освіти і науки України, кафедра управління та бізнес-адміністрування, вул. Шевченка, 57, м. Івано-Франківськ, 76018, Україна, тел.: 0666075609, e-mail: yakubiv.valentyana@gmail.com

² ДУ “Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долішнього НАН України”, відділ регіональної економічної політики, вул. Козельницька, 4, м. Львів, 79029, Україна, тел.: 0969459098, e-mail: popadynets.n@gmail.com

³ ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”, Міністерство освіти і науки України, кафедра обліку і аудиту, вул. Шевченка, 57, м. Івано-Франківськ, 76018, Україна, тел.: 0993470894, e-mail: J.Maksumiv@gmail.com

Анотація. На основі систематизації досліджень наукових праць учених-економістів у статті визначено суть моніторингу соціально-економічних процесів розвитку регіону. З'ясовано умови впровадження моніторингу в процеси соціально-економічного розвитку регіону. Визначено відмінності моніторингу від стандартної статистичної технології. Встановлено, що основною метою моніторингу соціально-економічних процесів є збір, вивчення і підготовка інформації для прийняття і аналізу економічних рішень на різних рівнях управління. За напрямом “відновлювана енергетика та енергоефективність” розглянуто показники, які оцінюють у процесі здійснення моніторингу. Визначено основні завдання моніторингу й наведено принципи формування його інформаційної бази.

Ключові слова: децентралізація, інформаційна база, відновлювана енергетика, моніторинг, регіон, розвиток, соціально-економічні процеси.

Yakubiv V. M.¹, Popadynets N. M.², Maksymiv Yu. V.³

THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS OF MONITORING OF
REGION'S SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT PROCESSES:

¹ Vasyl Stefanyk precarpathian national university, Ministry of Education and Science of Ukraine, Department of Management and Business Administration,

Shevchenko str., 57, Ivano-Frankivsk, 76018, Ukraine, tel.: 0666075609, e-mail: yakubiv.valentyana@gmail.com

² M. I. Dolishniy Institute of Regional Research of NAS of Ukraine, Department of regional economic policy, Kozelnytska str., 4, Lviv, 79026, Ukraine, tel.: 0969459098, e-mail: popadynets.n@gmail.com

³ Vasyl Stefanyk precarpathian national university, Ministry of Education and Science of Ukraine, Department of Accounting and Auditing, Shevchenko str., 57, Ivano-Frankivsk, 76018, Ukraine, tel.: 0993470894, e-mail: J.Maksumiv@gmail.com

Abstract. The article defines the nature of socio-economic development processes monitoring in a region on the basis of systematization of scientific works on economics. The terms of monitoring introduction into the processes of socio-economic development of a region are defined. The difference between monitoring and standard statistic technology is explained. The fact that socio-economic processes monitoring is primarily directed at collection, examination and preparation of information for making and analyzing of economic decisions at different management levels is proved. The indicators by the direction “renewable energy and energy efficiency”, which are evaluated in the process of monitoring, are outlined. Major tasks of monitoring are defined and principles of its information basis forming are determined.

Key words: decentralization, information basis, renewable energy, monitoring, region, development, socio-economic processes.

Вступ. Сучасний етап розвитку суспільства характеризується різким зростанням ролі та значення регіонів в управлінні соціально-економічними процесами, що насамперед пов'язано з децентралізацією. Ефективність реалізації стратегії розвитку регіону багато в чому залежить від створення й реалізації системи моніторингу соціально-економічних процесів за найпріоритетнішими напрямками. Організація моніторингу визначається комплексом механізмів практичної реалізації стратегії розвитку регіонів і при цьому застосовність тих чи інших методів та інструментів управління залежить від достовірності й оперативності оцінки процесів, що відбуваються в соціально-економічній сфері.

Постановка завдання. Дослідження щодо перспектив організації та проведення моніторингу регіонального розвитку прослідковуються у роботах таких учених: І. Валентюк, С. Князева, А. Когута, А. Морозова, А. Пікуліної, Д. Стеценка, Т. Ускової та ін. Однак мало дослідженими залишаються проблеми моніторингу соціально-економічних процесів розвитку регіонів у контексті розгляду принципів формування інформаційної бази моніторингу, його часових меж та індикаторів, використовуваних для здійснення оцінки.

Метою дослідження є обґрунтування методологічних основ і практичних рекомендацій щодо формування ефективної системи моніторингу соціально-економічних процесів розвитку регіону та принципів формування його інформаційної бази.

Результати. Використовуваний сьогодні регіональний моніторинг виступає, як правило, у ролі:

– специфічного інструменту “зворотного зв’язку” в територіальному управлінні, що забезпечує стійкість розвитку територіальних утворень і управління в критичних ситуаціях;

– особливого методу отримання знань про протиріччя і закономірності соціально-економічних процесів, формування громадянського суспільства;

– основи для виявлення причин відхилень від запланованого чи бажаного ходу подій, визначеного програмами розвитку регіону.

Термін “регіональний моніторинг” у науковій літературі та в практиці не усталений і вживається в різних сенсах.

Поняття моніторингу в контексті вимог державної регіональної політики визначене у законодавстві та становить собою періодичне відстеження відповідних індикаторів на основі офіційних статистичних даних та інформації центральних органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування та проведення на підставі даних моніторингу оцінки результативності виконання індикаторів соціально-економічного розвитку шляхом порівняння отриманих результатів з їх цільовими значеннями [1].

Т. В. Ускова [2] під моніторингом соціально-економічної ситуації в регіоні розуміє спеціально організовану і постійну систему спостереження, збору, оцінки та поширення інформації, діагностики економічної та соціальної ситуації, що складається на території регіону, аналізу тенденцій розвитку та гостроти регіональних проблем, а також підготовки рекомендацій щодо прийняття раціональних управлінських рішень.

А. А. Пакуліна [3, с. 259] вважає, що моніторинг це систематичний збір і обробка інформації, яка може бути використана для поліпшення процесу ухвалення рішення, а також побічно для інформування громадськості або прямо як інструмент зворотного зв’язку в цілях здійснення проектів, оцінки програм або вироблення політики. Натомість С. О. Князев [4, с. 31] розглядає моніторинг як сукупність аналітично-діагностичних дій, що періодично повторюються, для формування інформаційної складової управління соціально-економічними процесами задля підвищення якості рівня життя населення.

У роботі А. Є. Когута і В. Є. Рохчіна [5] обґрунтовуються важливі напрями моніторингу регіональних соціально-економічних процесів. При цьому одне з головних місць займає моніторинг якості життя населення. Вибір саме цієї системи обумовлений її пріоритетністю, викликані прийнятим курсом на соціальну орієнтацію економіки, усвідомленням обставини, що кінцевим критерієм будь-яких політичних і економічних перетворень є поліпшення якості життя населення. Сутність, проблеми та механізми формування системи моніторингу регіональних ситуацій і регіональних проблем розглядаються в роботі Д. М. Стеценка [6].

Цілком слушно зазначає І. Валентюк [7, с. 147], що для удосконалення шляхів упровадження і використання технологій моніторингу в регіональному управлінні необхідно сформулювати систему показників (індикаторів), які б своєчасно відображали реальну ситуацію, що складається у регіонах.

А. О. Морозов та інші [8] розглядають моніторинг як систему безперервного спостереження за ходом найважливіших соціальних і економічних процесів задля підготовки та прийняття рішень в умовах перехідного періоду.

Таким чином, видається більш конструктивним використовувати підхід до трактування категорії моніторингу, відповідно до якого під моніторингом соціально-економічного розвитку регіону можна розуміти систему спостереження, оцінки, аналізу та прогнозу економічної і соціальної ситуації, що складається на території регіону.

В умовах виключно великої різноманітності регіональних ситуацій і децентралізації основне завдання моніторингу полягає у створенні надійної та об’єктивної основи для адресної державної підтримки тих чи інших територій. В умовах децентралізації влади на перший план виходить забезпечення участі громадян у формуванні регіональної політики та управлінні розвитком соціально-економічних процесів, а як наслідок і участь таких суб’єктів у процесі моніторингу соціально-економічних процесів розвитку регіону.

Тобто моніторинг стає тривалим спостереженням за будь-яким процесом задля оцінки його стану на час початку спостереження і прогнозу про його можливу поведінку в майбутньому. Його суть полягає в зборі фактів, що характеризують соціально-економічні процеси в регіоні та аналізі й інтерпретації соціально-економічної інформації.

Якщо говорити про поняття моніторингу в контексті вивчення соціально-економічних процесів, що відбуваються в регіоні, то це спеціально організоване системне спостереження за ходом і характером кількісних і якісних змін в економіці та в суспільстві, пов’язаних з їх переходом з одного стану в інший, у зв’язку з чим завданням моніторингу є не тільки спостереження, а й накопичення фактів і насамперед їх аналіз для прийняття рішень, здатних ефективно вплинути на об’єкт моніторингу.

Предмет регіонального моніторингу – складна сукупність соціально-економічних процесів і явищ у регіонах. При цьому під особливою увагою є ті, які наведено у прогнозних і програмних документах економічного та соціального розвитку конкретного регіону, сформованих по областях нашої країни відповідно до вимог низки нормативно-правових актів, а саме: Закону України від 23.03.2000 р. №1602-III “Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України” [9], Закону України від 05.02.2015 р. №156-VIII “Про засади державної регіональної політики” [1] тощо.

Під час проведення моніторингу соціально-економічних процесів розвитку регіону такі прогнозні та програмні документи є базою для порівняння виявлених результатів з досягнення чи недосягнення поставлених цілей задля відстеження і регулювання процесів регіонального розвитку. Якщо розглянути такі документи на прикладі стратегічного напрямку інноваційної діяльності, а саме освоєння альтернативних джерел енергії, то документами, які слід враховувати під час моніторингу, є:

1) Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року [10];

2) Деякі питання реалізації у 2015–2017 роках Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року [11];

3) Цільова програма енергоефективності та розвитку сфери виробництва енергоносіїв з відновлюваних джерел енергії Івано-Франківської області на 2016–2020 роки [12] (чи будь-якого іншого регіону);

4) інвестиційні програми (проекти), спрямовані на розвиток регіонів у напрямках, що підлягають моніторингу.

На наш погляд, на основі моніторингу соціально-економічних процесів розвитку регіону, відповідно до встановлених показників, можливо:

– прискорити процеси, якщо вони бажані для регіону, і підвищити їх результативність;

– завчасно вжити адекватних для майбутніх подій заходів, підвищивши тим самим результативність управління соціально-економічними процесами в регіоні.

Наприклад, такими показниками в контексті розгляду моніторингу за напрямом “відновлювана енергетика та енергоефективність” є (див. Таблиця 1).

Таблиця 1

Показники щорічної оцінки соціально-економічного розвитку за напрямом
“відновлювана енергетика та енергоефективність”

Table 1

Indicators of annual evaluation of socio-economic development by the renewable
energy and energy efficiency direction

Найменування показника		Відповідальні за подання даних
Відновлювана енергетика та енергоефективність		
1.	Обсяги паливно-енергетичних ресурсів, спожитих у регіоні за звітний період на одну особу населення регіону, тонн нафтового еквіваленту	Державне агентство з енергоефективності та енергозбереження України
2.	Частка обсягу теплової енергії, виробленої в регіоні з альтернативних видів палива або відновлюваних джерел енергії за звітний період, відсотків до загального обсягу виробленої теплової енергії в регіоні за звітний період	Державне агентство з енергоефективності та енергозбереження України
3.	Рівень упровадження енергозберігаючих джерел світла у зовнішньому освітленні населених пунктів, відсотків до загальної кількості світлоточок	Державне агентство з енергоефективності та енергозбереження України
4.	Частка оснащення багатоквартирних житлових будинків побутовими приладами обліку теплової енергії, відсотків до загальної кількості багатоквартирних будинків, які підлягають оснащенню	Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України (далі – Мінрегіон)
5.	Частка сумарної потужності котелень на альтернативних видах палива в регіоні, відсотків до загальної потужності котелень регіону	Державне агентство з енергоефективності та енергозбереження України
6.	Частка домогосподарств, які уклали кредитні договори в межах механізмів підтримки заходів з енергоефективності в житловому секторі за рахунок коштів Державного бюджету (у тому числі зі співфінансуванням з місцевих бюджетів), відсотків до загальної кількості домогосподарств регіону	Державне агентство з енергоефективності та енергозбереження України
7.	Частка бюджетних установ регіону, щодо яких у звітному періоді було укладено енергосервісні договори, відсотків до загальної кількості бюджетних установ регіону	Державне агентство з енергоефективності та енергозбереження України

Складено авторами на основі джерела [13].

Для результативного моніторингу потрібно встановлювати терміни його проведення, які б давали змогу адекватно реагувати на ситуацію у випадку наявних відхилень за встановленими індикаторами. Згідно з чинними нормативно-правовими актами, моніторинг проводиться щороку центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної регіональної політики, із залученням громадських об'єднань і наукових установ. Так, Мінрегіон щороку до 15 травня готує звіт про проведення моніторингу реалізації Стратегії та виконання плану заходів, який подає на розгляд Кабінету міністрів України [14].

Щодо індикаторів, які слід періодично порівнювати з їх цільовими значеннями, то вони відстежуються на підставі наявних даних офіційної статистики, інформації

центрального органу виконавчої влади. Тобто моніторинг певного соціально-економічного процесу тісно пов'язаний з джерелами інформації, на якій він ґрунтується.

Значні труднощі в становленні повноцінної системи моніторингу регіональних ситуацій і регіональних проблем, пов'язані з особливостями сучасного періоду, полягають у різкому скороченні об'єктів, масштабів і повноти обов'язкової статистичної звітності, у “випаданні” з поля зору офіційної статистики цілих пластів соціально-економічної дійсності (тіньова економіка, самозайнятість населення, реальні доходи населення тощо). Практично руйнується і без того слабка структура регіональної статистики – основа моніторингу регіональних ситуацій і регіональних проблем.

Головною метою моніторингу соціально-економічних процесів є збір, вивчення і підготовка інформації для прийняття і аналізу економічних рішень на різних рівнях управління. Це обумовлює дві особливості, яким має задовольняти моніторинг як система збору та обробки інформації: цільова спрямованість інформаційних процесів і максимальна об'єктивність отриманих висновків на кожній стадії переробки даних.

Від стандартної статистичної технології моніторинг відрізняється:

- цільовим характером спостереження з орієнтацією на виявлення тенденційних і локальних змін, можливостей виникнення несприятливих і ризикових ситуацій;
- інтегрованим урахуванням соціальної, економічної та індивідуально-психологічної інформації;
- включенням у сферу спостереження, накопичення і аналізу не тільки кількісних, а й якісних, нечислових даних, а також “статистики зв'язків”, “статистики чинників” та інших видів результатів обробки даних;
- широким використанням комп'ютерних методів подання, обробки і візуалізації інформації.

Завданнями моніторингу соціально-економічних процесів розвитку регіону є:

- організація спостереження, отримання достовірної і об'єктивної інформації про протікання на території соціально-економічних процесів;
- оцінка та системний аналіз одержуваної інформації, виявлення причин, що виникають у реалізації соціально-економічних процесів;
- виявлення чинників, що викликають економічні та соціальні загрози сьогодні та в перспективі;
- забезпечення органів управління підприємств, установ і організацій, незалежно від їх підпорядкованості та форм власності, громадян інформацією, отриманою під час здійснення соціально-економічного моніторингу;
- розробка прогнозів розвитку соціально-економічних ситуацій;
- підготовка рекомендацій, спрямованих на подолання негативних і підтримку позитивних тенденцій, доведення їх до органів регіонального управління.

У зв'язку зі складністю внутрішньої організації, а також управління регіональної соціально-економічної системою, від моніторингу вимагається:

- достовірність – використання інформаційних даних і системи моніторингових показників (індикаторів), які найповніше і найдостовірніше характеризують досліджуване явище;
- оперативність – орієнтація на скорочення збору і обробки інформації задля можливості прийняття екстрених управлінських рішень, якщо того вимагає наявна соціально-економічна ситуація;
- систематичність – здійснення моніторингу протягом більш-менш тривалого терміну з певними інтервалами збору інформації;

– комплексність – одночасне відстеження динаміки показників, що характеризують різні точки розвитку (при цьому можливий як моніторинг кожного окремо взятого показника, так і зведення їх в інтегральний показник, що дозволяє оцінювати процес реалізації стратегії загалом).

Система моніторингу не має залежати від суб'єктивних факторів, у ролі яких можна розглядати політичні інтереси, оскільки в іншому випадку не виконується вимога об'єктивності та достовірності.

Для найбільш повного відображення сутності соціально-економічних процесів розвитку регіону необхідно об'єднати як кількісні, так і якісні їх характеристики. Для цього, виходячи з особливостей об'єкта спостереження, в організацію та формування інформаційної бази моніторингу соціально-економічних перетворень у регіоні закладається низка основних принципів:

1. Інформаційна база моніторингу соціально-економічних перетворень у регіоні має органічно вписуватися в систему інформаційного забезпечення, контролю та регулювання соціально-економічного розвитку регіону, містити інформацію, необхідну органам влади, відображаючи при цьому специфіку регіону та його розвитку.

2. Інформаційна база моніторингу соціально-економічних перетворень у регіоні має містити сутнісну інформацію про систему цілей у кожній конкретній сфері реформування, чинниках, показниках та індикаторах розвитку об'єктів реформування.

3. Основою формування системи цілей моніторингу є законодавчі акти, постанови, програми органів державного влади, а також інструктивно-методичні матеріали за напрямками реформування.

4. Показники, що характеризують хід і результати соціально-економічних перетворень у регіоні, мають бути наочними, простими в інтерпретації, доступними для аналізу та використання в практиці управління.

5. При формуванні інформаційної бази моніторингу соціально-економічних перетворень, крім системи державної статистики, необхідно використовувати інформацію спеціалізованих систем (банківської, біржової, працевлаштування тощо).

Висновки. Моніторинг соціально-економічних процесів розвитку регіону є інструментом узгодження інтересів у процесі реалізації стратегії регіонального розвитку і є умовою та базою, на основі якої можлива консолідація регіонального співробітництва.

Він є засобом забезпечення комплексного розвитку, у межах якого здійснюється взаємний контроль за реалізацією регіональної стратегії і на його основі здійснюється об'єктивна оцінка соціально-економічної ситуації. Основну роль в організації моніторингу грає цивільний інститут експертів, до складу якого входять: учені, фахівці підприємств і менеджери, представники органів регіональної влади. Їх залучення до процесу моніторингу та управління соціально-економічними процесами розвитку регіону також сприяє процесам лібералізації, демократизації та гуманізації організаційно-правових і економічних відносин.

Перспективами подальших наукових розробок у цьому напрямі є акцентування уваги на визначенні та обґрунтуванні необхідності використання у моніторингу порівнянних показників оцінки ефективності соціально-економічного розвитку регіонів, що дасть можливість надати рекомендації з вдосконалення організації процесу моніторингу соціально-економічного розвитку регіонів і дозволить оперативно здійснювати усі технологічні процедури системи моніторингу та забезпечать підвищення ефективності здійснення моніторингу.

1. Закон України "Про засади державної регіональної політики" від 05.02.2015 року № 156-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/156-19>
2. Ускова Т. В. Управление устойчивым развитием региона : монография / Т. В. Ускова. – Вологда : ИСЭРТ РАН, 2009. – 355 с.
3. Пакуліна А. А. Рационалізація інформаційних потоків і вдосконалення системи показників соціально-економічного моніторингу розвитку регіону / А. А. Пакуліна, Г. С. Пакуліна // Траектория науки. – 2016. – № 2(7). – С. 257–275.
4. Князев С. О. К вопросу формирования системы показателей мониторинга социально-экономического развития регионов / С. О. Князев // В мире научных открытий. – 2013. – № 8.1. – С. 30–34.
5. Когут А. Е., Информационные основы социально-экономического регионального мониторинга : монография / А. Е. Когут, В. Е. Рохчин. – Вологда : ИСЭРТ РАН, 2006. – 217 с.
6. Стеченко Д. М. Управління регіональним розвитком : навчальний посібник / Д. М. Стеченко. – К. : Вища школа, 2000. – 223 с.
7. Валентюк І. Поняття та сутність моніторингу в системі регіонального управління / І. Валентюк // Вісник Національної академії державного управління. – Режим доступу : <http://visnyk.academy.gov.ua/wp-content/uploads/2013/11/2010-1-21.pdf>
8. Інформаційне і аналітичне забезпечення системи моніторингу / А. О. Морозов, В. Л. Косолапов, В. Є. Колосов // Наук.-техн. інформація. – 2002. – №3. – С. 18–23.
9. Закону України "Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України" від 23.03.2000 року № 1602-III // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1602-14>
10. Постанова "Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року" від 6.09.2014 р. № 385 / Кабінет Міністрів України. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF>
11. Постанова "Деякі питання реалізації у 2015-2017 роках Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року" від 7.10.2015 р. № 821 / Кабінет Міністрів України. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/821-2015-%D0%BF/print1446542150663211>
12. Розпорядження "Про схвалення проекту цільової програми енергоефективності та розвитку сфери виробництва енергоносіїв з відновлюваних джерел енергії Івано-Франківської області на 2016-2020 роки" від 13.05.2016 р. №298 / Івано-Франківська обласна державна адміністрація. – Режим доступу : <http://www.if.gov.ua/files/uploads/298.pdf>
13. Постанова "Про затвердження Порядку та Методики проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації державної регіональної політики" від 21.10.2015 р. № 856 / Кабінет Міністрів України. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/856-2015-%D0%BF/page>
14. Постанова "Про затвердження Порядку розроблення Державної стратегії регіонального розвитку України і плану заходів з її реалізації, а також проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації зазначених Стратегії і плану заходів" від 11.11.2015 р. № 932 / Кабінет Міністрів України. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/931-2015-%D0%BF/paran8#n58>

Reference

1. "On the basics of state regional policy. Law of Ukraine on Feb. 5, 2015." *Supreme Council of Ukraine*, zakon3.rada.gov.ua/laws/show/156-19. Accessed 20 Feb. 2017.
2. Uskova, T. V. *Region's sustainable development management*, ISERT RAN, 2009.
3. Pakulina, A. A., and G. S. Pakulina. "Rationalization of information flows and improvement of the system of region's socio-economic development monitoring indicators." *Trajectory of Science*, vol. 7, no. 2, 2016, pp. 257-275.
4. Knyazev, S. O. "Regarding the issue of forming of the system of regions' socio-economic development monitoring indicators." *In the World of Scientific Discoveries*, no. 8.1, 2013, pp. 30-34.
5. Kogut, A. E., and V. E. Rokhynchyn. *Information basis of socio-economic regional monitoring*, ISERT RAN, 2006.
6. Stechenko, D. M. *Regional development management*, Higher School, 2000.
7. Valentyuk, I. "Nature and essence of monitoring in the system of regional management." *Bulletin of the National Academy for Public Administration*, no. 11, 2013, visnyk.academy.gov.ua/wp-content/uploads/2013/11/2010-1-21.pdf. Accessed 20 Feb. 2017.
8. Morozov, A. O., Kosolapov, V. L., and V. Y. Kolosov. "Information and analytical maintenance of monitoring system." *Scientific and Technical Information*, no. 3, 2002, pp. 18-23.

9. "On state prognosis and development of the economic and social development programs of Ukraine. Law of Ukraine on Mar. 3, 2000." *Supreme Council of Ukraine*, zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1602-14. Accessed 20 Feb. 2017.
10. "On adoption of State regional development strategy till 2020. Resolution of Cabinet of Ministers of Ukraine on Sep. 6, 2014." *Supreme Council of Ukraine*, zakon3.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF. Accessed 20 Feb. 2017.
11. "Certain issues of implementation in 2015-2017 of State regional development strategy till 2020. Resolution of Cabinet of Ministers of Ukraine on Oct. 7, 2015." *Supreme Council of Ukraine*, zakon4.rada.gov.ua/laws/show/821-2015-%D0%BF/print1446542150663211. Accessed 20 Feb. 2017.
12. "On adoption of Draft target energy efficiency program and development of the sphere of energy production from renewable energy sources in Ivano-Frankivsk region for 2016-2020. Prescript of Ivano-Frankivsk Regional State Administration on May 13, 2015." www.if.gov.ua/files/uploads/298.pdf. Accessed 20 Feb. 2017.
13. "On adoption of the Procedure and Methodics of monitoring and evaluation of state regional policy implementation efficiency. Resolution of Cabinet of Ministers of Ukraine on Oct. 21, 2015." *Supreme Council of Ukraine*, zakon3.rada.gov.ua/laws/show/856-2015-%D0%BF. Accessed 20 Feb. 2017.
14. "On adoption of the development Procedure of State regional development strategy of Ukraine and plan of activities on its implementation as well as monitoring and evaluation of efficiency of the Strategy and plan implementation. Resolution of Cabinet of Ministers of Ukraine on Nov. 11, 2015." *Supreme Council of Ukraine*, zakon2.rada.gov.ua/laws/show/931-2015-%D0%BF/paran8#n58. Accessed 20 Feb. 2017.

Рецензенти:

Сторонянська І. З. – доктор економічних наук, професор, заступник директора з наукової роботи ДУ "Інститут регіональних досліджень ім. М.І. Долишнього НАН України";

Шульц С. Л. – доктор економічних наук, професор, завідувач відділу регіональної економічної політики ДУ "Інститут регіональних досліджень ім. М.І. Долишнього НАН України".

УДК 331.5:519.86
ББК 65.9(4УКР)24

Якимова Л. П.

СТРУКТУРА І ФАКТОРИ ЦИКЛІЧНОСТІ РЕГІОНАЛЬНОГО РИНКУ ПРАЦІ

Чернівецький національний університет імені
Юрія Федьковича,
Міністерство освіти і науки України,
кафедра економіки та безпеки підприємства,
вул. Коцюбинського, 2, м. Чернівці,
58012, Україна,
тел: 0372584707,
e-mail: office@chnu.edu.ua

Анотація. Стаття спрямована на розвиток методологічних засад дослідження регіонального ринку праці в аспекті його нелінійної динаміки та ідентифікації комплексу ендогенних і екзогенних факторів циклічності. З використанням фільтра Ходріка – Прескотта виокремлено довгострокові тренди і цикли в динаміці показників і факторів циклічності ринку праці Чернівецької області. Обґрунтовано мультициклічність регіонального ринку праці, оцінено волатильність і персистентність циклів його показників, їх відношення до бізнес-циклу, ідентифіковано випереджальні, запізнюючі та співпадаючі циклічні індикатори рівня безробіття. Побудовано економетричну модель з фіктивними змінними для прогнозування сезонних коливань рівня безробіття. Розроблене програмне забезпечення може застосовуватися при підготовці державних і територіальних програм соціально-економічного розвитку та сприяння зайнятості населення.

Ключові слова: ринок праці, регіон, цикл, фільтр Ходріка – Прескотта, циклічний індикатор, сезонні коливання.

Yakimova L. P.

THE STRUCTURE AND FACTORS OF THE CYCLIC RECURRENCE OF REGIONAL LABOR MARKET

Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University,
Ministry of Education and Science of Ukraine,
Department of Economics and Security of Enterprise,
Kotsjubynskiy str., 2, Chernivtsi,
58012, Ukraine,
tel.: 0372525195,
e-mail: nterof@chnu.edu.ua

Abstract. The article focused on the development of methodological principles of research of the regional labor market in the aspect of its nonlinear dynamics and identification of complex endogenous and exogenous factors of cyclical. We applied filter Hodrick – Prescott for the separation of long-term trends and cycles in dynamic indicators and cyclical factors of labor market Chernivtsi region. In this paper we have substantiated multi-cyclical of regional labor market, we estimated volatility and persistence of cycles indicators and their relation to the business cycle and also identified leading, lagging and coincident cyclical indicators of unemployment rate. We constructed an econometric model with dummy variables for forecasting of seasonal fluctuations unemployment rate. The developed software can be used in the preparation of national and regional programs of socio-economic development and promote employment.

Keywords: labor market, region, cycle, Hodrick – Prescott filter, cyclical indicator, seasonal fluctuations.

Вступ. В умовах децентралізації влади та реформи місцевого самоврядування розширюються можливості для регулювання зайнятості на регіональному рівні. Саме тому проблеми розробки регіональної політики, спрямованої на сталий розвиток ринку праці та пом'якшення негативних наслідків кризових явищ, мають бути сферою пильної уваги з боку держави, місцевої влади, науковців. Разом з тим, вивчаючи наукові публікації та зіставляючи їх висновки і рекомендації з потребами практики, слід визнати, що, незважаючи на інтенсивне дослідження ринку праці, по-перше, багато його аспектів залишаються недостатньо вивченими, по-друге, більшість публікацій носить якісний характер. Водночас як загальнонаціональний, так і регіональні ринки праці є складним динамічними системами, що вимагає досліджень з використанням методів моделювання. Серед останніх публікацій такого типу варто виділити наступні: Ю. Бажал, М. Михалевич [1] (здійснено аналіз впливу екзогенного підвищення вартості людського капіталу на економічний розвиток за допомогою двухаргументної функції індивідуальної пропозиції праці); М. Хавінсон, М. Кулаков [2] (на підставі моделі динаміки чисельності різновікових груп зайнятих в економіці регіону доведено, що вікові переваги роботодавців можуть стати причиною флуктуацій економіки регіону); К. Теодорідіс, Ф. Дзанетті [3] (з використанням моделі загальної рівноваги, фільтра Калмана розвинуто RBC model (модель реального бізнес-циклу) та доведено, що новинні шоки є важливим джерелом сукупних коливань і рухів на ринку праці); Л. Калієндо та ін. [4] (розроблено динамічну модель для вивчення впливу сукупних торгових шоків на зайнятість); Р. Бачманн та ін. [5] (за допомогою поліноміальних логіт-моделей станів на ринку праці досліджується вплив кризи 2008–2010 рр. на динаміку європейських ринків праці); Є. Галецька-Бурдзіак, М. Гура [6] (проведено емпіричний аналіз "ефекту зневіреного працівника" серед літніх працівників з використанням фільтра Ходріка – Прескотта та логістичних регресій). Водночас ринок

праці, як підсистема економіки країни і окремих регіонів, розвивається циклічно: внутрішні та зовнішні фактори, в сукупності впливаючи на ринок праці, спричинюють коливання попиту і пропозиції робочої сили, які є різними за тривалістю і амплітудою, що й обумовлює циклічність у розвитку ринку праці. Проте в науковій літературі нелінійну динаміку ринку праці з позиції теорії циклу досліджено недостатньо.

Постановка завдання. Метою роботи є розвиток методологічних засад дослідження регіонального ринку праці в аспекті його нелінійної динаміки та ідентифікації комплексу ендогенних та екзогенних факторів циклічності.

При проведенні дослідження будемо виходити з таких гіпотез: 1) на ринку праці одночасно співіснує та взаємодіє декілька циклів з нерівновеликими довжиною хвилі та амплітудою; 2) циклічні сезонні (кон'юнктурні) коливання ринку праці є складовою частиною економічних циклів; 3) циклічність ринку праці спричиняє комплекс ендогенних і екзогенних факторів, включаючи специфічні особливості регіону.

Результати. Структура методики дослідження нелінійної динаміки регіонального ринку праці, спрямованого на виявлення довгострокових трендів і циклів, визначення їхньої структури та ідентифікацію циклічних індикаторів, складається з наступних етапів: 1) змикання непорівнянних часових рядів; 2) десезоналізація часових рядів; 3) виявлення викидів (аномальних значень рядів) та їх корекція; 4) виокремлення трендових та циклічних компонент часових рядів; 5) дослідження трендів; 6) визначення поворотних точок циклів; 7) нормалізація циклічних компонент; 8) дослідження статистичних параметрів циклічної динаміки часових рядів: 8.1) оцінювання волатильності; 8.2) оцінювання персистентності; 9) визначення типів циклічних індикаторів по відношенню до бізнес-циклу; 10) ідентифікація факторів циклічності регіонального ринку праці та визначення їх типів щодо синхронності змін. Для апробації запропонованої методики в рамках даної роботи здійснено дослідження динаміки ринку праці Чернівецької області за період 2000–2016 рр.

При дослідженні динаміки ринків праці непорівнянними є насамперед часові ряди відповідних макроекономічних показників у зв'язку з тимчасовою зміною територіальних меж України, щодо індексу фізичного обсягу ВВП змінилася ще й база зіставлення. Проте наявність [7] даних, розрахованих за двома методологіями для “перехідного” періоду, уможливило змикання. Що стосується сезонних коливань, то дослідження, яке спирається на річні дані, не потребує десезоналізації. Водночас явні сезонні коливання вимагають врахування фактора сезонності при прогнозуванні по кварталним (місячним) даним, що розглянуто нижче.

Для виявлення циклів та довгострокових трендів показників, що характеризують загальнонаціональний і регіональний ринки праці використано фільтр Ходріка – Прескотта (Hodrick – Prescott filter, HP) [8] (у варіанті його викладення та автоматизації в [9]). Динаміка рівня безробіття в регіоні у період 2000–2016 рр. (рис. 1, а) характеризується затухаючими коливаннями, спадаючий тренд 2000–2007 рр. змінився на практично стаціонарний з незначними коливаннями навколо 10%.

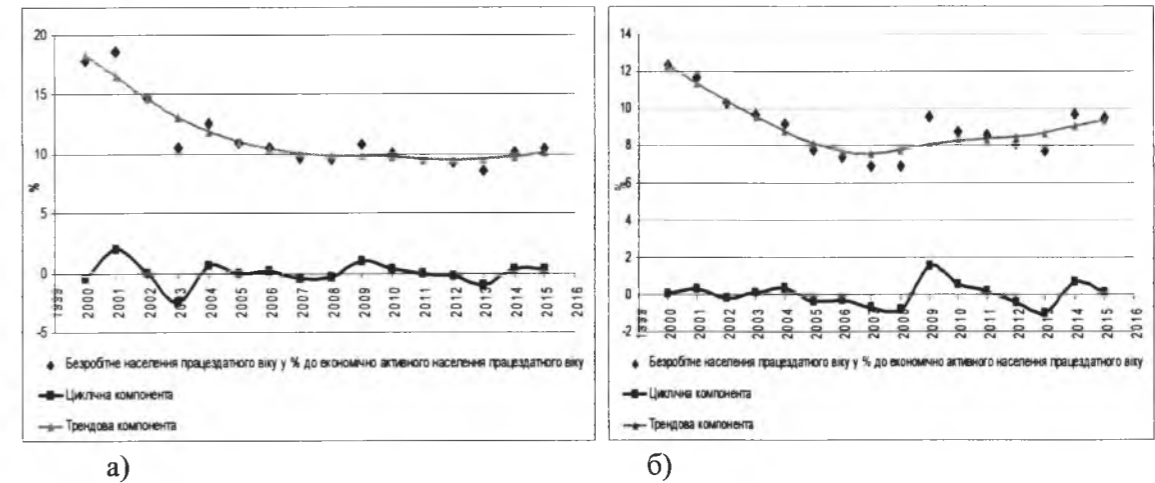

Рис. 1. Результати виокремлення довгострокових трендів і циклів в динаміці безробіття НР фільтром: а) Чернівецька область; б) Україна

Fig. 1. The results of highlight the long-term trends and the cycles in the dynamics of unemployment of the HP filter: a) Chernivtsi region; b) Ukraine

Джерело: розраховано та побудовано автором за даними [7, 10]

Навіть глобальна фінансово-економічна криза 2008–2009 рр. та політико-економічна криза 2013–2014 рр. не спричинили коливань переважаючих коливання початку століття (наслідки квазі-дефолту 1998–1999 рр. та низки структурних криз 2002–2004 рр.). Наявність стійкого безробіття, ймовірно, свідчить про те, що на ринку праці відсутні умови досконалої конкуренції: вільний перелив ресурсів на різних сегментах ринку праці, гнучка заробітна плата, досконала інформація тощо. Немає підстав і для твердження, що це є деяким стійким кінцевим станом – аттрактором. Разом з тим в цілому по Україні (рис. 1, б) безробіття навпаки характеризується зростаючою з часом амплітудою та чітко вираженим параболоїдним трендом з глобальним мінімумом у 2007 р.

Для коректного порівняння циклічної динаміки показників регіонального ринку праці здійснюється нормалізація циклічних компонент. Циклічна динаміка показників ринку праці (рис. 2) характеризується різноспрямованими змінами, зокрема: рівні зайнятості та економічної активності населення працездатного віку – довжина хвилі збільшується, а амплітуда коливань зменшується, тобто мають місце затухаючі коливання; середньооблікова кількість штатних працівників – зменшуються і довжина хвилі, і амплітуда; коефіцієнти обороту робочої сили – довжина хвилі зменшується, амплітуда збільшується; середня тривалість пошуку роботи безробітними – довжина хвилі скорочується при практично постійній амплітуді. При цьому регіональний бізнес-цикл (як його міру обрано індекс фізичного обсягу ВВП) демонструє нестійку амплітуду коливань зі збільшенням довжини хвилі. Разом з тим спостерігаються й загальні закономірності: більшість показників регіонального ринку праці відчують одночасні коливання під впливом криз 2002–2004 рр., 2008–2009 рр., 2013–2014 рр.; період 2005–2009 рр. характеризується досить стійкою динамікою, але не для всіх показників позитивною, далі ринок праці входить в зону турбулентності, що скорочує можливість прогнозування його динаміки. Але для об'єктивних висновків, заснованих на статичному аналізі, оцінено статистичні параметри циклічної динаміки часових рядів показників ринку праці: волатильність і персистентність (табл. 1).

Рис. 2. Динаміка нормалізованих циклічних компонент
 Fig. 2. The dynamics of the normalized cyclical components
 Джерело: розраховано та побудовано автором за даними [10]

Отримані результати оцінювання волатильності часових рядів циклічних компонент дають підстави стверджувати: цикли рівнів економічної активності, зайнятості та безробіття населення мають волатильність більшу за регіональний бізнес-цикл, решта – меншу. Максимальна волатильність притаманна рівню економічної активності населення працездатного віку, тобто цей показник найбільше піддається шокам, але лише перші десять років досліджуваного періоду.

Таблиця 1

Параметри циклічності часових рядів основних показників регіонального ринку праці

Table 1

The parameters of the cyclic time series of key indicators of regional labor market

Показник	Волатильність		Персистен- тність	Відношення до бізнес-циклу
	абсолютна	відносна		
Індекс фізичного обсягу ВРП	1,344	1,000	-0,090	-
Рівень економічної активності, %	1,531	1,140	-0,169	проциклічний ⁴ / нестійкий
Рівень зайнятості, %	1,459	1,086	-0,137	проциклічний ³
Рівень безробіття, %	1,497	1,114	-0,177	ациклічний
Коефіцієнт обороту робочої сили по прийому, %	1,254	0,933	-0,240	проциклічний ²
Коефіцієнт обороту робочої сили по звільненню, %	1,309	0,974	-0,228	проциклічний ³
Середня тривалість пошуку роботи безробітними, місяців	1,127	0,839	-0,185	ациклічний
Середньомісячна заробітна плата реальна, % до попереднього року	1,256	0,935	-0,097	проциклічний ¹
Середньооблікова кількість штатних працівників, тис. осіб.	1,253	0,932	0,249	ациклічний

Примітка: наведено показники для населення працездатного віку ¹рівень значущості $\alpha = 0,01$; ² $\alpha = 0,05$; ³ $\alpha = 0,1$; ⁴ $\alpha = 0,25$

Джерело: розрахунки автора на основі даних [10]

Персистентність коливань основних показників ринку праці статистично незначуща (як міру персистентності використано коефіцієнт автокореляції 1-го порядку). Отже, часові ряди циклічних компонент є антиперсистентними, тому припущення про існування “ефекту пам’яті” часових рядів циклічних складових показників регіонального ринку праці не є коректним, що ускладнює прогнозування циклічних коливань.

Подальший аналіз стосується атрибутів економічних індикаторів, визначених в [11], як: 1) відношення до бізнес-циклу; 2) ступінь синхронності змін економічних показників. Як кількісну міру цих атрибутів обрано, коефіцієнт взаємної кореляції, який дорівнює коефіцієнту парної кореляції показників, обчисленому за їх часовими рядами, узятими з певним лагом $k = 0; \pm 1; \pm 2; \dots$; $\rho(k) = r_{Y, X_{j+k}}$, де Y – індекс фізичного обсягу ВРП, X_j – показники і фактори циклічності ринку праці.

Алгоритм оцінювання статистичного взаємозв’язку регіонального бізнес-циклу та показників ринку праці є стандартним тестуванням за t -критерієм Стьюдента значущості вибіркового коефіцієнта кореляції. Перевіряється нульова гіпотеза $H_0: \rho(0) = 0$ – коефіцієнт кореляції незначущий, індикатор ациклічний. Альтернативна гіпотеза ($H_A: \rho \neq 0$) розбивається на дві гіпотези: $H_{A1}: \rho(0) > 0$ – індикатор проциклічний; $H_{A2}: \rho(0) < 0$ – індикатор контрциклічний. При виборі критичного рівня значущості в даному аналізі був прийнятий до уваги невеликий обсяг вибірки ($n = 16$), що дозволило взяти велику ймовірність помилки I роду $\alpha = 0,1$. При рівні значущості $0,1 < \alpha \leq 0,3$ індикатор визначено як нестійкий, при $\alpha > 0,3$ – ациклічний. Проведене тестування показує (див. табл. 1), що рівень безробіття, середня тривалість пошуку роботи безробітними, середньооблікова кількість штатних працівників – ациклічні показники, тобто їхня динаміка не має ніякого відношення до “здоров’я” економіки регіону. Разом з тим рівень зайнятості проциклічний індикатор (при $\alpha = 0,1$), що відбивається співпадаючими впадинами (2002 р., 2005 р., 2009 р., 2014 р.) та довжиною циклів 3–5 років. Отже, є підстави ввести гіпотезу, що це короткострокові цикли Кітчина – цикли товарно-матеріальних запасів, коли величина запасів спричиняє коливання ВВП, інфляції, зайнятості. Але короткий історичний вік регіонального ринку праці не дозволяє прийняти або спростувати цю гіпотезу (дана обставина унеможливує й виявлення середньострокових циклів Жюгляра (7–11 років) – циклів завантаження виробничих потужностей, які очевидно спричиняють циклічність зайнятості).

Мета регіональної політики з управління ринком праці – досягнення рівноваги між його параметрами. З такого погляду важливим завданням є визначення заходів щодо досягнення сталого розвитку регіонального ринку праці, тому останній етап дослідження спрямовано на виявлення циклічних індикаторів ринку праці – індикаторів, за якими потрібно стежити, щоб передбачати рух ринку. Як показник ринку праці обрано рівень безробіття населення працездатного віку, як циклічні індикатори виявлено ендогенні та екзогенні до регіонального ринку праці фактори (табл. 2). Тип індикатора визначається за допомогою коефіцієнта взаємної кореляції: індикатор X_j є випереджальним цикл рівня безробіття Y на k періодів, якщо максимальне значення коефіцієнта кореляції $\rho_{\max}(k) = \max_k \{ \rho(k) = r_{Y, X_{j+k}} \}$ отримано при $k < 0$; співпадаючим, якщо $\rho_{\max}(k)$ – при $k = 0$; запізнлим на k періодів, якщо $\rho_{\max}(k)$ – при $k > 0$.

Таблиця 2
Циклічні індикатори регіонального ринку праці (рівня безробіття)
Table 2
The cyclical indicators of the regional labor market (unemployment rate)

Фактор	Статистичний показник	Тип індикатора
1	2	3
Темп зростання національної / регіональної економік	Індекс фізичного обсягу ВВП, %	запізнілий ⁴
	Індекс фізичного обсягу ВРП, %	випереджальний ⁴
Рівень інфляції	Індекс споживчих цін, %	випереджальний ²
Розвиток підприємництва та самозайнятості в регіоні	Доходи від підприємницької діяльності та самозайнятості, % грошових доходів	запізнілий ⁴
	Доходи від продажу сільськогосподарської продукції, % грошових доходів	запізнілий ¹
	Вартість спожитої продукції, отриманої з особистого підсобного господарства та від самозаготівель, % сукупних ресурсів	запізнілий ²
	Індекс обсягу сільськогосподарського виробництва (господарства населення)	співпадаючий ²
Інноваційна активність регіону	Питома вага підприємств, що займалися інноваціями, %	співпадаючий ⁵
	Питома вага підприємств, що впроваджували інновації, %	співпадаючий ²
	Загальна сума інноваційних витрат, тис. ол.	запізнілий ⁶
Інвестиційна привабливість регіону	Прямі іноземні інвестиції в економіці області, у % до попереднього року	випереджальний ⁴
Доходи, які не формуються під впливом ринку праці	Пенсії, стипендії, соціальні допомоги, надані готівкою, % грошових доходів	випереджальний ³
Мобільність населення (трудова міграція)	Міграційний приріст, скорочення (–), осіб	випереджальний ¹
	Кількість громадян регіону, які тимчасово працювали за кордоном, працевлаштованих суб'єктами господарської діяльності, що мають відповідну ліцензію, осіб	данні відсутні
Транскордонна кооперація	Експорт (Європа), млн. дол. США	запізнілий ³
	Імпорт (Європа), млн. дол. США	запізнілий ⁴
Демографічні фактори	Населення працездатного віку, тис. осіб.	випереджальний ²
Економічна активність населення	Економічно активне населення, % населення працездатного віку	запізнілий ¹
Рівень оплати праці в регіоні	Середньомісячна реальна заробітна плата, % до попереднього року	випереджальний ³
Сукупність робочих місць в регіоні, що склалася	Середньооблікова кількість штатних працівників, тис. осіб	випереджальний ²

Оборот робочої сили	Коефіцієнт обороту робочої сили по прийому	співпадаючий ²
	Коефіцієнт обороту робочої сили по звільненню	випереджальний ³
	Середня тривалість пошуку роботи безробітними	випереджальний ²
Дисбаланс між попитом та пропозицією робочої сили	Навантаження на 1 вільне робоче місце (Співвідношення кількості безробітних та вакансій, зареєстрованих у службі зайнятості), осіб	данні з 2005 р.

Примітка: ¹рівень значущості $\alpha = 0,01$; ² $\alpha = 0,05$; ³ $\alpha = 0,1$; ⁴ $\alpha = 0,2$; ⁵ $\alpha = 0,25$; ⁶ $\alpha = 0,3$

Джерело: розробка і розрахунки автора на основі даних [10, 12]

Запізнілі індикатори використовуються для підтвердження того, що поворотна точка (пік або впадина) циклу безробіття вже пройдена. Співпадаючі індикатори необхідно використовувати при розробці заходів впливу на них, оскільки вони відображають поточний стан циклу безробіття і в даний момент часу найбільшою мірою впливають на циклічну складову безробіття. Випереджальні індикатори прогнозують цикли безробіття в регіоні, тому є найважливішими орієнтирами при прийнятті управлінських рішень. Наприклад, рівень інфляції (ІСЦ) виявився випереджальним циклічним індикатором ($\rho_{\max}(-1) = 0,6203$, $t_{\text{розр}} = 2,8513$, $t_{\text{кр}}(0,05;13) = 2,1604$) і це означає, що пік безробіття настає після піку інфляції через рік. Або пік безробіття настає через рік після впадини прямих іноземних інвестицій в економіку регіону ($\rho_{\max}(-1) = -0,3619$, $t_{\text{розр}} = -1,3995$, $t_{\text{кр}}(0,2;13) = 1,3502$).

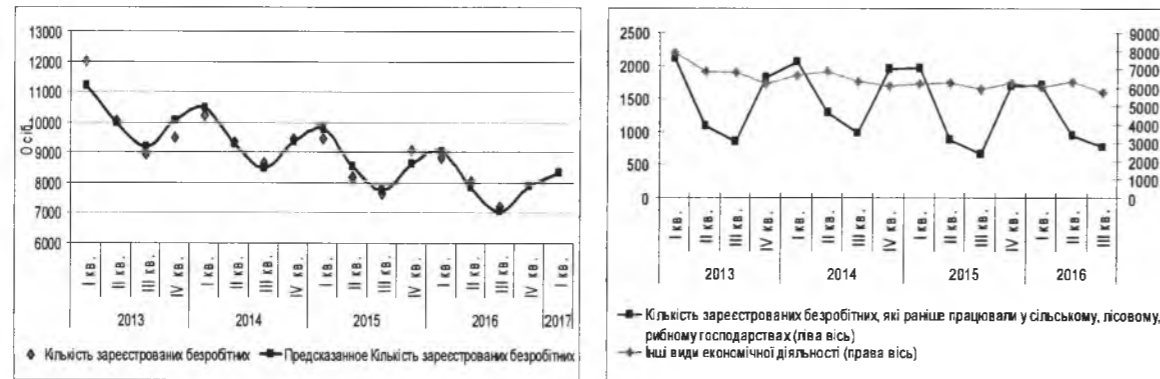
Слід зауважити, що статистичне дослідження впливу факторів на циклічну динаміку рівня безробіття обмежено суттєво якісною природою окремих факторів (соціально-культурні, психологічні особливості регіону, що історично склалися), доступністю (наприклад, трудова міграція), періодичністю статистичних даних (квартальні, місячні дані не для всіх показників), короткою історією регіональних статистичних спостережень.

Як фактор циклічності мають розглядатися й стійкі сезонні (кон'юнктурні) зміни на ринку праці. Так зареєстрований рівень безробіття суттєво коливається протягом року, що пов'язано з впливом сезонного фактору на обсяги звернень громадян до державної служби зайнятості (рис. 3, а). За кварталними даними 2013–2016 рр. кількості зареєстрованих безробітних оцінено параметри моделі з фіктивними змінними (d_1 , d_2 , d_3 – фіктивні бінарні змінні, IV квартал – еталонний), $R^2_{\text{ном}} = 0,8735$:

$$\hat{y} = 10780,75 + 606,49d_1 + 606,49d_1 - 425,33d_2 - 1049,66d_3 - 179,68t.$$

Регулярне спадання кількості безробітних у III кварталі (у порівнянні з IV кв. в середньому – 1049 осіб) обумовлено індустріально-аграрним типом галузевої структури виробництва регіону. Сільське населення складає 58,1%, але сільська місцевість має досить обмежені можливості щодо забезпечення населення роботою, крім сільськогосподарського виробництва, яке досягає піків у III кварталі, а впадин у I. Дані обставини спричиняють впадину рівня зареєстрованого безробіття в у III кварталі і його пік у I серед населення зайнятого в сільському, лісовому, рибному господарствах, при цьому для інших видів економічної діяльності сезонні коливання взагалі відсутні (рис. 3, б). Що стосується попиту на робочу силу, то він не має сезонного характеру, що

спричиняє нерегулярні внутрішньо річні коливання дисбалансу між попитом і пропозицією.

а) зареєстроване безробіття, всього б) за видами економічної діяльності

Рис. 3. Сезонні коливання безробіття в регіоні

Fig.3. The seasonal fluctuations of unemployment in the region

Джерело: розраховано та побудовано автором за даними [12]

Висновки. Проведене дослідження доводить, що положення запропонованої методики у сукупності розвивають методологічні засади дослідження регіонального ринку праці в умовах циклічного розвитку економіки, слугують пізнанню та передбаченню нелінійних процесів на ринку праці та можливостей цілеспрямованого впливу на них.

Другий висновок стосується виявлених закономірностей розвитку ринку праці Чернівецької області: 1) регіональному ринку праці притаманна мультициклічність – наявність циклів коливань його показників з різними довжиною хвилі та амплітудою, волатильністю і персистентністю; 2) розглянутий комплекс ендогенних та екзогенних факторів циклічності регіонального ринку праці далеко не вичерпаний, у процесі розвитку національної та регіональної економіки та відповідних ринків праці будуть виявлятися інші індикатори, а деякі з розглянутих втратять свою актуальність; 3) виявлений суттєвий вплив сезонності на безробіття в регіоні, спричинений індустриально-аграрним типом регіону, потребує переходу від утримання сезонних безробітних до створення нових робочих місць та умов для підприємництва на сільських територіях.

Практична значущість дослідження полягає в тому, що його результати, модельний інструментарій, програмне забезпечення можуть застосовуватися при підготовці державних та територіальних програм соціально-економічного розвитку та сприяння зайнятості населення.

1. Бажал Ю. М. Шляхи підвищення вартості людського капіталу в перехідній економіці / Ю. М. Бажал, М. В. Михалевиц // Економіка і прогнозування. – 2009. – № 4. – С. 5–32.
2. Хавинсон М. Ю. Математическое моделирование динамики численности разновозрастных групп занятых в экономике региона / М. Ю. Хавинсон, М. П. Кулаков // Компьютерные исследования и моделирование. – 2014. – Т. 6. – № 3. – С. 441–454.
3. Theodoridis K. News Shocks and Labor Market Dynamics in Matching Models / K. Theodoridis, F. Zanetti // Department Of Economics, Discussion Paper Series. – 2015. – № 745. Режим доступу : <http://www.economics.ox.ac.uk/materials/papers/13924/paper745.pdf>.
4. Caliendo L. The Impact of Trade on Labor Market Dynamics / L. Caliendo, M. Dvorkin, F. Parro // NBER Working Paper. – 2015. – № 21149. Режим доступу : <http://www.nber.org/papers/w21149.pdf>

5. Bachmann R. Labour market dynamics and worker heterogeneity during the Great Recession – Evidence from Europe / Bachmann R., Bechara P., Kramer A., Rzepka S. // IZA Journal of European Labor Studies. – 2015. – 4:19.
6. Galecka-Burdziak E. The impact of easy and early access to old-age benefits on exits from the labour market: a macro-micro analysis / Galecka-Burdziak E., Góra M. // IZA Journal of European Labor Studies. – 2016. – 5:18.
7. Портал Державної служби статистики України. – Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua>.
8. Hodrick R. J. Business Cycles: an Empirical Investigation / Hodrick R. J., Prescott E. C. Postwar U.S. // Journal of Money, Credit and Banking. – 1997. – Vol. 29 (1). – P. 1–16.
9. Якимова Л. П. Исследование бизнес-циклов пенсионной динамики / Л. П. Якимова // Економіка розвитку. – 2015. – № 3 (75). – С. 28–37.
10. Портал Головного управління статистики у Чернівецькій області. – Режим доступу : <http://www.cv.ukrstat.gov.ua>.
11. Moffatt M. Beginner's Guide to Economic Indicators / Moffatt M. – Режим доступу : http://economics.about.com/cs/businesscycles/a/economic_ind.htm.
12. Портал Чернівецького регіонального центру зайнятості. – Режим доступу : <http://www.dcz.gov.ua/chn/control/uk/statdatacatalog/list>.

References

1. Bazhal, Yurii, and Mykhaylo Mykhalevych. "Ways to increase the value of human capital in transition economies." *Ekonomika i prognuzuvannya*, no. 4, 2009, pp.5–32.
2. Khavinson, Mikhail, and Matvey Kulakov. "Mathematical modeling of the population dynamics of different age-group workers in the regional economy." *Computer Research and Modeling*, vol. 6, no. 3, 2014, pp. 441–454.
3. Theodoridis, Konstantinos, and Francesco Zanetti. "News Shocks and Labor Market Dynamics in Matching Models." *Department Of Economics. Discussion Paper Series*, no. 745, 2015, www.economics.ox.ac.uk/materials/papers/13924/paper745.pdf. Accessed 12 Jan. 2017.
4. Caliendo, Lorenzo, Dvorkin, Maximiliano, and Fernando Parro. "The Impact of Trade on Labor Market Dynamics." *NBER Working Paper*, no. 21149, 2015. The National Bureau of Economic Research, www.nber.org/papers/w21149.pdf. Accessed 16 Jan. 2017.
5. Bachmann, Ronald, Bechara, Peggy, Kramer, Anica, and Sylvi Rzepka. "Labour market dynamics and worker heterogeneity during the Great Recession – Evidence from Europe." *IZA Journal of European Labor Studies*, no. 4:19, 2015, doi: 10.1186/s40174-015-0043-0.
6. Galecka-Burdziak, Ewa, and Marek Góra. "The impact of easy and early access to old-age benefits on exits from the labour market: a macro-micro analysis." *IZA Journal of European Labor Studies*, no. 5:18, 2016, doi: 10.1186/s40174-016-0068-z.
7. Portal State Statistics Service of Ukraine, ukrstat.gov.ua. Accessed 12 Jan. 2017.
8. Hodrick, Robert, and Edward Prescott. "Postwar U.S. Business Cycles: an Empirical Investigation." *Journal of Money, Credit and Banking*, vol. 29 (1), 1997.
9. Yakimova, Larisa. "Research into Business Cycles of Pension Dynamics." *Ekonomika rozvytku*, no. 3 (75), 2015.
10. Portal Main Department of Statistics in the Chernivtsi region, www.cv.ukrstat.gov.ua. Accessed 12 Jan. 2017.
11. Moffatt, Mike. "Beginner's Guide to Economic Indicators." Thoughtco, economics.about.com/cs/businesscycles/a/economic_ind.htm. Accessed 12 Jan. 2017.
12. Portal Chernivtsi regional employment center, www.dcz.gov.ua/chn/control/uk/statdatacatalog/list. Accessed 12 Jan. 2017.

Рецензенти:

Зибарева О.В. – д.е.н., доцент, в.о. завю кафедри підприємництва, торгівлі та біржової діяльності Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича;

Кропельнийька С.О. – к.е.н., доцент кафедри фінансів ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника».

УДК 332.122(142.2)

ББК 67.301я43

Tarajewska L.S., Werbowska L.S., Petryna M.Ju.

TENDENCJE ROZWOJU KOMPLEKSU PRZEMYSŁOWEGO OBWODU IWANO-FRANKOWSKIEGO

Iwano-Frankowski Narodowy Uniwersytet Ropy i Gazu,
Ministerstwo Edukacji i Nauki Ukrainy,
Katedra Zarządzania i Administracji,
UL. SHOPENA, 1, IWANO-FRANKOWSK,
76000, Ukraina,
e-mail: taraevska@yandex.ua, verlesya@gmail.com,
goldsummer@mail.ru

Streszczenie. Przewyciężenie skutków głębokiego kryzysu i wyjście na trajektorię stałego wzrostu jest niemożliwe bez rozwoju kompleksu przemysłowego, który musi zabezpieczać wysoki poziom innowacyjnej działalności przedsiębiorstw, stwarzać szerokie możliwości dla wyrobu konkurencyjnej produkcji jak na rynkach wewnętrznych tak i zewnętrznych. Czołowa rola przemysłu w gospodarce Ukrainy w ogóle i obwodu Iwano-Frankowskiego w szczególności, wyznacza się, przede wszystkim, tamtym, że, zabezpieczając całe branże gospodarki narodowej narzędziami pracy i nowymi materiałami, ona jest najbardziej aktywnym czynnikiem postępu naukowo-technicznego i rozszerzonego odtworzenia w całości. Wśród innych branż gospodarstwa przemysł wyodrębnia się funkcjami kompleksowymi i rejonowo tworzącymi. W artykule przeanalizowano strukturę przemysłowego kompleksu i na podstawie tego określono główne tendencje rozwoju obwodu Iwano-Frankowskiego.

Słowa kluczowe: rozwój, kompleks przemysłowy, branże przemysłu, bogactwa naturalne, tendencje rozwoju.

Taraievska L.S., Verbovska L.S., Petryna M.Yu.

THE DEVELOPMENT OF THE INDUSTRIAL COMPLEX OF IVANO-FRANKIVSK REGION

Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas,
Ministry of Education and Science of Ukraine,
Department of Management and Administration,
Shopena str., 1, Ivano-Frankivsk,
76000, Ukraine,
tel.: 0342727117,
e-mail: taraevska@yandex.ua, verlesya@gmail.com,
goldsummer@mail.ru

Abstract. Overcoming the effects of deep crisis and exit the trajectory of constant growth is impossible without the development of the industrial complex, which must secure a high level of innovative business enterprises to create broad opportunities for competitive production of the product as on the internal and external so. The leading role of industry in the economy of Ukraine in general and Ivano -Frankivsk region in particular, is determined, first of all, that, protecting all branches of the national economy work tools and new materials, it is the most active factor in scientific and technical progress and extended plays in whole. Among other industries holding industry isolated complex functions and rejonowo forming. The article analyzed the structure of the industrial complex and based on that set out the main trends in the development of Ivano -Frankivsk.

Keywords: development, industrial complex, industries, natural resources, farm structure, complex fuel - an energy, shield the resource development trends.

ANALIZA ISTNIEJĄCYCH ZASOBÓW, STRUKTURA GOSPODARSTWA OBWODU IWANO-FRANKOWSKIEGO. Rozmieszczenie i obecność bogactw naturalnych charakteryzują obwód Iwano-frankowski, jako taki, co ma znaczny potencjał przemysłowy i zasobów naturalnych.

Terytorium obwodu obejmuje 13,9 tys. km², co stanowi 2,3% ogólnego terytorium Ukrainy. Liczebność ludności wg stanu na 01.01.2014r. wynosiła 1 379 559 osób, co stanowiło 0,3% ogólnej liczby ludności na Ukrainie. Według podziału administracyjnego obwód ma 14 rejonów, 39 obszarów miejskich wraz z 15 miastami, 765 obszarów wiejskich. Obwód zalicza się do gęsto zaludnionych regionów kraju. Zagęszczenie ludności na 1 km² wynosi 101 osób. Większa część ludności mieszka na obszarze wiejskim (56,7 %).

Struktura gospodarstwa obwodu Iwano-Frankowskiego jest industrialnie-agrarna. Główna część potencjału przemysłowego jest skupiona na przedmieściach miast: Kałusz, Nadwirna, Dolina.

W obwodzie istnieje 160 złóż 25 rodzajów bogactw naturalnych, które można odnieść do takich grup:

- paliwowo-energetyczne (nafta, gaz, bury węgiel, torf);
- chemiczne (sole kamienne i potasowe, siarka, fosforyty);
- budowlane materiały (gips, margle, piaskowce, piaski, gliny);
- balneologiczne (ozokeryt, wody mineralne).

W obwodzie Iwano-Frankowskim zalegają główne zapasy nafty i gazu Karpackiej prowincji nafty i gazu. Wydobywane zapasy nafty stanowią 16,8% złoża ogólnoukraińskich, natomiast gazowe – 11,3%. W potencjale zasobów naturalnych jedno z głównych miejsc zajmują również zasoby leśne. Lasami pokryty jest obszar około 600 tys. ha. Przy średnim wskaźniku lesistości dla Ukrainy 14% dla obwodu Iwano-Frankowskiego ten wskaźnik wynosi 43,5%.

Ogólna długość rzek obwodu – 1 554,00 km. Istnieje 35% górskich rzek, które przydatne dla rozwoju wodnych rodzajów sportu. Tu formują się główne dorzecza rzek Dniestru i Pruta. Rzeki obwodu mają znaczne zapasy zasobów hydroenergetycznych.

ROZWÓJ KOMPLEKSU PRZEMYSŁOWEGO OBWODU IWANO-FRANKOWSKIEGO. Dla przemysłu badanego regionu charakterystyczny jest niezwykle wysoki poziom specjalizacji: w zakresie energii energetycznej około jednej trzeciej ogólnego udziału produkcji przemysłowej. Praktycznie cały udział przypada na jedno przedsiębiorstwo – SET Bursztynska, która jest najpotężniejszym eksporterem w obwodzie Iwano-Frankowskim i największym na Zachodzie Ukrainy.

Czołowymi sektorami przemysłu są również: kompleks naftowo-gazowy (VAT "Naftochemik Przykarpacie") i przemysł chemiczny (Sp. z o.o. "Karpatnaftochem").

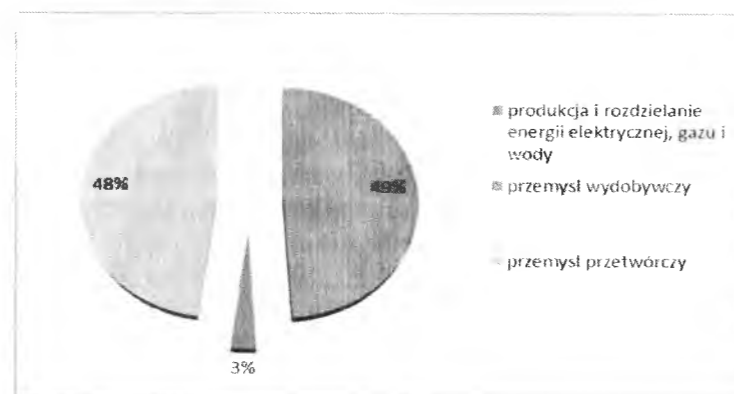
Ponadto można wyróżnić przemysł spożywczy, przemysł materiałów budowlanych, kompleks leśny, budowę maszyn i przemysł lekki. W strukturze produkcji rolnej część zajmuje hodowla zwierząt specjalizująca się w produkcji mięsno-mlecznej oraz uprawa roślin – hodowla zbóż, buraków cukrowych i ziemniaków.

Z regionalnego punktu widzenia przemysł jest jednym z czołowych branż gospodarki. Jego wkład w stworzenie dodanej wartości brutto wynosi 36,9% (część obwodu Iwano-Frankowskiego w dodanej wartości brutto w przemyśle państwa wynosi 2,2%). Prawie 65% produkcji przemysłu w 2013 roku przypadało na przemysł uprawowy, w którym przeważała produkcja przemysłu spożywczego, produkcja drewna i wyrobów drewnopochodnych, branża chemiczna i naftochemiczna, produkcja innych wyrobów niemetali (materiałów budowlanych, wyrobów ze szkła). Jednocześnie obserwuje się niewystarczający poziom produkcji papierniczo-celulozowej, dla rozwoju której jest miejscowa baza surowcowa. Wśród obwodów zachodniego regionu kraju obwód Iwano-Frankowski po wielkości produkcji posiada drugie miejsce, ustępując tylko obwodowi Lwowskiemu.

W ogólnopństwowej produkcji obwód zajmuje czołowe miejsca w produkcji: potasowych nawozów mineralnych – 76,0%, sody kaustycznej – 53,0%, płyt drewniówirowych – 28,1%, płyt z włókien drzewnych – 48,8%, cementu – 9,2%, łupkowi dachowemu – 36,4%, azbestocementów rur i muf – 43,5%, przemysłowych liczników gazu – 100,0%.

Branżową strukturę przemysłu, którą przedstawiono na rysunku 1 można przedstawić trzema głównymi branżami przemysłu, które są najbardziej rozwinięte w obwodzie Iwano-Frankowskim:

- przemysł wydobywczy;
- przemysł przetwórczy;
- produkcja i rozdzielanie energii elektrycznej, gazu i wody.

Rys. 1. Struktura przemysłu obwodu Iwano-Frankowskiego
Fig. 1. Structure of the industry Ivano-Frankivsk region

Uwzględniając obecność bogactw naturalnych, kompleks naftowo-gazowy zajmuje jedno z czołowych miejsc w obwodzie. To również stało się warunkiem dla stworzenia w obwodzie zamkniętego cyklu produkcji: wiertnictwo szybów wiertniczych, wydobycie i przerób ropy naftowej i gazu, ich transportowania i dostarczenia.

Przemysł wydobywczy obwodu Iwano-Frankowskiego charakteryzuje się przede wszystkim wydobywaniem ropy naftowej, gazu ziemnego i produktów towarzyszących.

Zwiększanie zasobu bazy jest jednym z głównych zadań stabilnego funkcjonowania branży. Wprowadzenie do eksploatacji w ciągu ostatnich lat nowych naftowych i gazowych szybów wiertniczych dało odpowiedni wynik w stabilizowaniu wydobywania ropy naftowej i gazu.

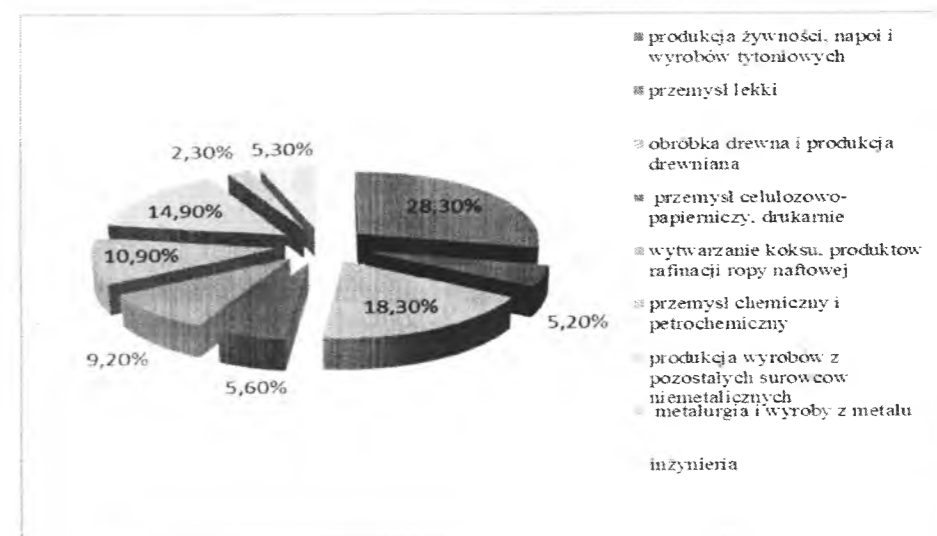
Dodatkowo uwzględniając dla porównania poziom wydobycia energetycznych materiałów na początku lat 90 dwudziestego stulecia, to dzisiejszy poziom osiąga zaledwie jego połowę. Jest to spowodowane tym, że praktycznie całe złoża ropy naftowej i gazu w obwodzie charakteryzują się skomplikowanymi geologicznymi i technologicznymi warunkami eksploatacji i przebywają w końcowej fazie eksploatacji, co wymusza nawadnianie szybów wiertniczych i późniejszą ich likwidację.

Oprócz tego, przyczyną zmniejszenia wydobycia jest zmniejszenie objętości wiertnictwa poszukiwawczo-zwiadowczego i eksploatacyjnego, które w okresie po 1990 roku skróciły się ponad 2,5 razy. Znaczące polepszenie wydobycia gazu i ropy naftowej w obwodzie, w pierwszej kolejności, zależy od przedłużenia poszukiwań geologicznych, z jednoczesnym zwiększeniem ich efektywności.

Przetwarzający przemysł obwodu Iwano-Frankowskiego charakteryzuje się szeregiem branż, struktura których jest podana na rysunku 2.

Przemysł przetwórczy obwodu Iwano-Frankowskiego charakteryzuje się szeregiem branż, w których czołowe są branże chemiczne, naftochemiczne i branża przetwórstwa naftowego.

W ostatnich latach zaznaczyła się stała tendencja wzrostu wielkości produkcji przemysłowej w przemyśle chemicznym i naftochemicznym. Do takiego wzrostu spowodowało optymalne ładowanie potęg petrochemicznego kompleksu Zam. S.A. "Lukor" i sp. z o.o. "Karpatnaftochem", gdzie istotnie wzrosła wielkość produkcji polietylenu, etylenu, propylenu, benzolu i innej produkcji.

Rys. 2. Struktura przemysłu przetwórczego obwodu Iwano-Frankowskiego
Fig. 2. Structure of the processing industry Ivano-Frankivsk region

Jednym z bardzo potężnych przedsiębiorstw obwodu jest "Naftochemik Przykarpacie S.A.", które ma znaczny potencjał produkcyjny dla przerobu ropy naftowej i produkcji produktów przemysłu naftowego. W obecnej chwili produkuje się około 30 rodzajów produkcji.

Priorytetowy w obwodzie jest przemysł drzewny, który zajmuje jedno z czołowych miejsc na ogólnopństwowym poziomie. Ta branża jako jedna z pierwszych osiągnęła stabilizację i w ciągu ostatnich lat nagromadza objętość produkcji towarowej. Charakterystyczna dla niej jest zmiana orientacji produkcji i przemiana nomenklatury wyrobów. Zwiększanie produkcji odbywa się w zasadzie w przedsiębiorstwach tartacznych, produkcji budowlanych detali z drewna i płyt na bazie drewnianej, dykty, papieru i kartonu, przemysłu meblarskiego.

Kosztownością stabilnej gospodarczej działalności Otwarta Sp. Akcyjna "Zakład Iwano-frankowski lokomotywonaprawny", Otwarta Sp. Akcyjna "Zakład Kałuszki budowlanych maszyn", Sp. z o.o. "Techmasz" i nowo utworzone spółki z ograniczoną odpowiedzialnością "Agromasz-IF" i "Dehna Metal Ukraina" są pewne pozytywne zmiany w branży budowy maszyn.

Przedsiębiorstwa branży lekkiego przemysłu posiadają duże potencjalne możliwości produkcji odzieży z naturalnego futra, atykułów skórzanych dla przemysłu obuwniczego i skózanego, pokrycia z taftyngu, bawełnianej przędzy, odzieży górnej i lekkiej, ubrania roboczego.

Stabilną pracę zabezpieczają przedsiębiorstwa przemysłu spożywczego i przedsiębiorstwa z produkcji innych niemetali mineralnych wyrobów.

Ogólnymi problematycznymi pytaniami praktycznie dla większości branż uprawowego przemysłu jest zwiększenie znośności głównych funduszy, techniczne i technologiczne zacofanie, nieobecność wyraźnej polityki późniejszego rozwoju produkcji w warunkach rosnącej konkurencyjności, niski poziom użycia istniejących produkcyjnych potęg, nieopłacalność wypuszczania większości z rodzajów produkcji, niewypłacalność i trudny

finansowy stan, niskie możliwości inwestycyjne, odpływ kadr przy znacznym zapotrzebowaniu na wysoko wykwalifikowanych pracowników.

Głównymi branżami przemysłu, na które przypada największa część wielkości produkcji przemysłowej jest branża chemiczna, naftochemiczna i produkcja energii elektrycznej. Właśnie te branże mają największy potencjał dla prowadzenia innowacyjnej działalności, a więc i pomoc innowacyjnemu rozwojowi obwodu Iwano-Frankowskiego.

Na terytorium obwodu Iwano-Frankowskiego produkuje się prawie 4% produkcji chemicznego i naftochemicznego przemysłu Ukrainy. Część branży w przemysłowej produkcji regionu stanowi ponad 13%. W tej branży produkuje się produkcja ciężkiej organicznej syntezy (etylen, propylen, benzol, winil chlorid, polietylen), chlor, soda kaustyczna, nawozy potasowe, aerosil, produkcja chemii (barwniki syntetyczne, chemikalia-dokładki) wyroby lakierofarbowe i gumotechniczne.

Branżę chemiczną zalicza się do branż inwestycyjno-atrakcyjnych, eksportowo-orientowanych kompleksu przemysłowego obwodu i ma bardzo ważny wpływ na wzrost produkcji. Pierwsze inwestycje zagraniczne w przedsiębiorstwach przemysłu chemicznego i naftochemicznego wniosły 126 mln. dolarów, co stanowi 32,7% od ogólnego kapitału.

Potencjalna miejscowa przewaga – to wystarczająco rozwinięty eksportowy potencjał. Takie produkty jak etylen, propylen, benzol, winil chlorid, kaustyczna soda w dużej objętości eksportują się do Słowacji, Polski, Włoch itp. Część produkcji chemicznej i związanych z nią branż przemysłu w ogólnej wielkości eksportu w marcu 2011 roku wyniosła 28,5% i wzrosła w porównaniu z marcem 2010 roku do 11,3%.

Poważnym problemem dla przedsiębiorstw branży chemicznej jest:

- techniczne i technologiczne zacofanie, wysoka energochłonność, które zwiększają koszt własny produkcji, co produkuje się, i obniżają jej jakość;
- niski poziom opłacalności produkcji głównych przedsiębiorstw;
- negatywny wpływ produkcji na ekologiczną sytuację w regionie, ryzyko stworzenia lejów karst hydrologicznych, niepowodzeń powierzchni, zasolenia gruntów i rzecznych wód w strefie działalności Sp. „Fafryka potasowa”.

Nie zważając na to, że produkcję nawozów mineralnych, w szczególności potasowych, odniesiono do jednego z priorytetowych kierunków rozwoju chemicznego przemysłu, z boku państwa są nieobecne celowe i systemowe działania, co do zarządu procesem wsparcia ojczytych producentów potasowych nawozów, a także finansowania zaznaczonych wydatków.

Niedofinansowanie "Fabryki Potasowej" uniemożliwia rozwiązanie problemu utylizacji solanek, około 10 mln. m³ frakcji, których nagromadzono. W przypadku awarii hydroukładów, solanki mogą przedostać się do systemu wodnego rzeki Dniestr i spowodować ekologiczną katastrofę na europejską skalę.

Dostarczanie energii gospodarce i na potrzeby socjalne dla obwodu odbywa się kosztem dostarczenia głównej części paliwowych zasobów innym regionom Ukrainy, na potrzeby wydobycia węglowodorowych i produkcji elektrycznej i ciepłej energii bezpośrednio w regionie.

Kompleks paliwowo-energetyczny obwodu zawiera 14 czołowych przedsiębiorstw, które zabezpieczają wydobycie, transport i przerobę nafty i gazu, produkcję i podział energii elektrycznej. Wielkość produkcji kompleksu stanowi prawie 40% ogólnoojewódzkiej produkcji.

Prawie 14% przemysłowej produkcji obwodu składa część TSE Bursztynskiej, Otwarta Sp. Ak. "Zachódenergo", gdzie pracuje 12 bloków energetycznych o łącznej mocy 2300 MVt. Ostatnia jest niezależna od połączonego systemu energetycznego Ukrainy i pracuje równoległe z zjednoczonym systemem energetycznym Europy.

W ciągu 2003–2006 lat obserwowano się pozytywna dynamika objętości produkcji energii elektrycznej. Razem z tym, w 2007–2012 latach odbył się niekiedy spadek, że określono obiektywnymi przyczynami – potrzebami zewnętrznego rynku energii elektrycznej.

Głównymi konsumentami energetycznych zasobów obwodu jest energia elektryczna, przemysł chemiczny i naftochemiczny, a także sektor mieszkaniowo-komunalny regionu.

Głównym celem rozwoju branży wydobywania nafty i gazu jest zwiększanie zasobu bazy węglowodorów przez przeprowadzenie poszukiwawczo-zwiadowczego wiertnictwa na nowych perspektywicznych placach i złożach. Już dziś przeprowadza się zwiadowcze wiertnictwo na trzech perspektywicznych placach nafty i gazu. Również w ramach realizacji wspólnej działalności Sp. "Bohorydczannaftogaz" z szwedzką firmą "Swenska Kapital Ojl" przeprowadzają poszukiwania geologiczne na złożu Kubasz-Łukłyńskim.

Problemy dostarczania energii regionu dotyczą głównie konieczności modernizacji technologii wydobycia i przerobu węglowodorów.

Dodatkowo ważnym czynnikiem, który wpływa na obniżenie konkurencyjności wydobycia nośników energetycznych w Karpackim regionie jest wysoki stopień zużycia głównych produkcyjnych funduszy przedsiębiorstw, które wydobywają naftę i gaz, a są rozmieszczone na terytorium obwodu.

Analiza tempa wzrostu przeanalizowanych głównych społeczno-ekonomicznych wskaźników pokazała prosty związek wzajemny między wielkością produkcji i prostymi inwestycjami zagranicznymi. Zmniejszenie wielkości produkcji doprowadza do pogorszenia stanu ekonomicznego regionu, a więc staje się on mniej atrakcyjny dla inwestycji zagranicznych.

Bardziej wysoka kapitałochłonność produkcji wymaga wyższej roboczej kwalifikacji, a to zazwyczaj oznacza wyższy koszt pracy. Ponadto niski poziom płacy (skutkiem czego jest niski dobrobyt) wyznaczają niską siłę nabywczą ludności, co jest negatywnym czynnikiem rozszerzenia produkcji towarów i usług, skierowanych na wewnętrzny rynek.

W ostatnich latach w gospodarce obwodu odbywają się pozytywne przemiany: pojawiają się tendencje ekonomicznego wzrostu, zwiększa się konkurencyjność gospodarki, rosną dochody ludności i ich główny komponent – płaca zarobkowa.

Sprzyjające środowisko dla wzrostu ekonomicznego stworzyły długoterminowe strukturalne czynniki, takie jak: prywatyzacja i restrukturyzacja, przeprowadzenie przemysłowej polityki pieniężno-kredytowej, poprawa dyscypliny płatniczej, co odbywało się na tle uzdrowienia makroekonomicznego środowiska i rozwoju rynkowych instytucji i tym podobne.

GŁÓWNE TENDENCJE ROZWOJU PRZEMYSŁOWEGO KOMPLEKSU OBWODU IWANO-FRANKOWSKIEGO. Kształtowanie tendencji rozwoju kompleksu przemysłowego obwodu Iwano-Frankowskiego jest możliwe z uwzględnieniem nowych politycznych i ekonomicznych realiów, wychodząc z sytuacji, w której znalazła się Ukraina po wydarzeniach listopada 2013 i lutego 2014 lat. Te tendencje rozpatrzmy wychodząc z scenariuszy, zaproponowanych w opracowanej Strategii rozwoju regionu na okres do 2020 roku.

Scenariusz rozwoju Nr1 (obwód rozwija się po inercji, społeczno-ekonomiczny stan kraju nie sprzyja rozwojowi). W strukturze przemysłowego kompleksu obwodu przeważają nisko- i średnio technologiczne przedsiębiorstwa wydobywającego i energetycznego przemysłu. Obniża się objętość wydobywania surowej nafty i gazu na złożach Nadwirnianskim i Dołyńskim przez stopniowe ich wyczerpanie, technologiczną trudność i podwyższenie ceny na wydobycie. Proces będzie towarzyszyć socjalnymi i ekologicznymi problemami. Największe energogenerujące przedsiębiorstwo Zachodniej Ukrainy "Bursztynska TES", najbardziej prawdopodobnie, będzie zmodernizowane i przejdzie na 5–6 technologiczny układ, jednak, objętość produkcji energii elektrycznej zrośnie przez

ograniczenie objętości jej dostarczenia na europejskich rynkach. Mała i średnia przedsiębiorczość będzie rozwijała się powoli, zostając przeważnie w sektorze handlu i usług.

Scenariusz rozwoju №2 (obwód aktywnie będzie wykorzystywał możliwości w warunkach szybkiego społeczno-ekonomicznego rozwoju kraju). Szybkim tempem będą wprowadzały się systemowe reformy: administracyjno-terenowa, podatkowa, budżetowa i tym podobne. Terytorialne gromady otrzymują znaczny materialnie-finansowy zasób na stopniowe polepszenie socjalnej i inżynierskiej infrastruktury. Kierownictwo obwodu wspólnie z terytorialnymi gromadami zrealizuje efektywną marketingową strategię, a potem – efektywną przemysłową i inwestycyjną politykę. Obwód będzie pozycjonować się jak inwestycyjna atrakcja. Główne inwestycyjne sektory - wysokotechnologiczne branże budowy maszyn, lekkiego, spożywczego, przemysłu drzewnego z istotnie podniosłą głębią przerobu. Będą tworzyły się nowe wysokotechnologiczne przedsiębiorstwa w tych branżach, które staną się centrami ekonomicznego wzrostu. Będzie spełniało się technologiczne przeorganizowywanie przedsiębiorstw tradycyjnych dla obwodu branż przemysłu zdobywającego i energogenerującego, podwyższenie ich efektywności i jakości produkcji. Aktywnie będzie rozwijał się mały i średni biznes, stopniowo przesuując się z zakresu handlu i usług w zakres produkcji.

Scenariusz rozwoju Nr 3 (obwód dokłada wysiłków w swoim rozwoju, chociaż społeczno-ekonomiczny stan kraju nie sprzyja rozwojowi). Zgodnie z tym scenariuszem wprowadzenia systemowych reform w regionie spotyka się z pewnymi trudnościami prawnego, finansowego, organizacyjnego i psychologicznego charakteru, odbijając ogólnoukraińską tendencję. W wyniku tego szybkie podwyższenie inwestycyjnego powabu obwodu staje się znacznym wezwaniem dla regionalnej władzy, zatem lwia część regionalnego zasobu będzie skierowywać się na najbardziej gotowe dlatego terytorium, stwarzając oddzielne lokalne "punkty wzrostu". Na tych terytoriach stanie możliwa innowacyjna droga rozwoju jak obecnych tam, tak i nowych przemysłowych branż i produkcji. Takie terytoria stają się nowym modelem terytorialnego innowacyjnego rozwoju, tam formują się inwestycyjne strefy, gdzie zachodzą strategiczni inwestorzy, stwarzając nowe innowacyjne przedsiębiorstwa w przemyśle. Na tych terytoriach aktywizuje się mały i średni biznes, stwarzając sieci logistycznego zabezpieczenia strategicznego inwestora. Otwierają się i pomyślnie rozwijają się wysokotechnologiczne przedsiębiorstwa innowacyjne.

Z uwzględnieniem powyżej zaznaczonego uważamy, że przemysłowy kompleks Iwano-Frankowskiego obwodu na daną chwilę może rozwijać się zgodnie z scenariuszem rozwoju Nr 3, właśnie jest rozwinięta przemysłowa infrastruktura regionu Iwano-Frankowskiego, w połączeniu z wykwalifikowanymi pracującymi zasobami potrafi otrzymać dodatkowy bodziec dla rozwoju dzięki polepszaniu biznes-klimatu w Ukrainie. Bliski aranżacji do granic UE w połączeniu z wysokim poziomem samoorganizacji ludności jest porównawczą przewagą obwodu w warunkach prognozowanej aktywizacji transgranicznej współpracy. Z uwzględnieniem powyżej zaznaczonego uważamy, że przemysłowy kompleks Iwano-Frankowskiego obwodu na daną chwilę może rozwijać się zgodnie z scenariuszem rozwoju Nr 3, właśnie jest rozwinięta przemysłowa infrastruktura regionu Iwano-Frankowskiego, w połączeniu z wykwalifikowanymi pracującymi zasobami potrafi otrzymać dodatkowy bodziec dla rozwoju, dzięki polepszaniu biznes-klimatu w Ukrainie. Bliski aranżacji do granic UE w połączeniu z wysokim poziomem samoorganizacji ludności jest porównawczą przewagą obwodu w warunkach prognozowanej aktywizacji transgranicznej współpracy.

Więc, efektywne funkcjonowanie przemysłowego kompleksu obwodu stwarza przesłanki rozwiązania szeregu ważnych społeczno-ekonomicznych pytań, w szczególności:

- tworzenie etatów i zmniejszenie stopy bezrobocia;
- zabezpieczenie ludności koniecznymi towarami i usługami;
- podwyższenie poziomu dochodów;

– zaprowadzanie zasad ekologicznego managementu w celu polepszania stanu środowiska naturalnego.

PODSUMOWANIE. Więc, efektywne funkcjonowanie przemysłowego kompleksu obwodu stwarza przede wszystkim rozwiązanie szeregu ważnych społeczno-ekonomicznych problemów, w szczególności:

- tworzenie etatów i zmniejszenie stopy bezrobocia;
- zabezpieczenie ludności koniecznymi towarami i usługami; podwyższenie poziomu dochodów;
- zaprowadzanie zasad ekologicznego managementu w celu polepszania stanu środowiska naturalnego.

1. Główny zarząd statystyki w obwodzie Iwanofrankowskim [Elektronowy zasób]. – Reżim dostępu : <http://stat.if.ukrtel.net/>
2. Państwowy komitet statystyki Ukrainy [Elektronowy zasób]. – Reżim dostępu : <http://www.ukrstat.gov.ua/>
3. Sprawozdanie o pracy naukowo-badawczej "Analiza zadowolenia i informacyjnych potrzeb ludności Ukrainy co do głównych aspektów technicznej regulacji i realizacji spożywczej polityki". Regionalne aspekty: obwód Iwanofrankowski. – K. : Sp. z o.o. "Informacyjno-analityczna firma EKCOPI", 2007.
4. Panczenko, T. W. Region jak obiekt i poziom społeczno-politycznej analizy: światowe i ojczyste doświadczenie / Panczenko, T. W. // Czasopismo "Metodologia, teoria i praktyka socjologicznej analizy współczesnego społeczeństwa". – 2009. – №5.
5. Program rozwoju działalności naukowo-technicznej i innowacyjnej obwodu do 2015 roku. Zatwierdzono decyzją obwodowej rady od 05.06.2009 roku Nr 803-30/2009.
6. Rajczewa, O.K. Kształtowanie innowacyjnej infrastruktury regionu w warunkach rynkowych transformacji / O.K.Rajczewa, C.W. Filippowa // Materiały Trzeciej Ogólnoukraińskiej Internetkonferencji edukacyjno-praktycznej "Ewidencyjnie-analityczne zabezpieczenie innowacyjnej transformacji gospodarki Ukrainy"(Odeska narodowa politechnika, 21-25 maja 2009). – Odessa: "BMB", 2009. – S.108–112.
7. Strategia rozwoju ekonomicznego i socjalnego terytoriów obwodu Iwanofrankowskiego do 2015 roku. [Zatwierdzono decyzją dziewiątej sesji rady obwodowej piątego demokratycznego zwoływania od 20.02.2007 roku Nr 214-9/2007].
8. Fedorenko W.G. Inwestycyjne procesy w przemyśle Ukrainy: Monografia / W.G. Fedorenko. – K. : Świat nauki, 2001.
9. Fedulowa L. Technologiczny rozwój gospodarki / L. Fedulowa // Gospodarka Ukrainy. – 2006. – № 6.
10. Markusen A. Regions: The Economic and Politics of Territory / Ann Markusen. New Jersey, 1987.

References

1. Główny zarząd statystyki w obwodzie Iwanofrankowskim, stat.if.ukrtel.net. Accessed 8 Feb. 2017.
2. State Statistics Committee of Ukraine, www.ukrstat.gov.ua. Accessed 8 Feb. 2017.
3. Report about research work "Analysis of the satisfaction and information needs of the population of Ukraine on the main aspects of technical regulation and implementation of food policy". Regional aspects: Ivano-Frankivsk region, Information and analytical company EKCOPI, 2007.
4. Panchenko, T. V. "The region as an object and the level of socio-political analysis: world and native experience." *Methodology, theory and practice of sociological analysis of contemporary society*, no. 5, 2009.
5. Program of scientific and technological development and innovation of the circuit until 2015, approved by the decision of the district council from 05.06.2009 no. 803-30 / 2009.
6. Raicheva, O.K., and C.V. Filippova. "Shaping innovative regional infrastructure in a transformative market environment." *Materials of the Third All-Ukrainian Internet Educational and Practical Conferencing "Evidence-Analytical Security of the Innovative Transformation of the Ukrainian Economy" (National Technological University Odessa, May 21-25, 2009)*, "BMB", 2009, pp. 108-112.
7. Strategy of economic and social development of Ivano-Frankivsk region until 2015, approved by the decision of the ninth session of the council of the fifth democratic convention of 20.02.2007 No. 214-9 / 2007.
8. Fedorenko, W.G. *Investment Processes in Ukrainian Industry*, World of Science, 2001.
9. Fedulova L. "Technological development of the economy." *Economy of Ukraine*, no. 6, 2006.
10. Markusen A. *Regions: The Economic and Politics of Territory*, 1987.

Рецензенти:

Полянська А.С. – д.е.н., проф., зав. каф. менеджменту і адміністрування Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу;

Криховецька З.М. – к.е.н, доцент кафедри фінансів ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”.

УДК 332.1

ББК 65.9 (4 УКР)

Васильченко Г.В.¹, Васильченко С.М.², Вербовська Л.С.³

**МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ ДО СТРАТЕГІЧНОГО ПЛАНУВАННЯ РОЗВИТКУ
ОБ’ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД**

¹ ДВНЗ “Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу”, Міністерство освіти і науки України, кафедра менеджменту та адміністрування, вул. Шопена, 1, м. Івано-Франківськ, 76019, Україна, тел.: 0342 752951, e-mail: galyna_vasylchenko@ukr.net

² ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”, Міністерство освіти і науки України, кафедра теоретичної і прикладної економіки, вул. Шевченка, 82, м. Івано-Франківськ, 76000, Україна, тел.: 0342 752391, e-mail: sergo_v@ukr.net

³ ДВНЗ “Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу”, Міністерство освіти і науки України, кафедра менеджменту та адміністрування, вул. Шопена, 1, м. Івано-Франківськ, 76019, Україна, тел.: 0342752951, e-mail: verlesya@gmail.com

Анотація. В статті розкриваються важливі аспекти стратегічного планування розвитку об’єднаних територіальних громад: можливості місцевого самоврядування, пріоритети розвитку, підходи та методи розробки Стратегії. Автори використовують в статті практичний досвід “Громадського центру “Ділові ініціативи” (м. Івано-Франківськ) з розробки Стратегій місцевого економічного розвитку для Більшівцівської, Галицької та Бурштинської потенційних об’єднаних територіальних громад, а також Старобородчанської ОТГ Івано-Франківської області. Матеріали статті можуть бути корисними для науковців, активістів та лідерів місцевих громад, які створили, або готуються до створення своїх ОТГ.

Ключові слова: децентралізація, стратегічне планування, об’єднана територіальна громада, стратегія розвитку громади.

Vasylchenko G.V.¹, Vasylchenko S.M.², Verbovska L.S.³

**METHODICAL APPROACHES TO STRATEGIC PLANNING OF
UNITED LOCAL COMMUNITIES DEVELOPMENT**

¹ Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas, Ministry of Education and Science of Ukraine, Department of management and administration, Shopena str.,1, Ivano-Frankivsk, 76019, Ukraine, tel.: 0342752951, e-mail: galyna_vasylchenko@ukr.net

² Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Department of Theoretical and Applied Economics, Shevchenka str., 82, Ivano-Frankivsk, 76000, Ukraine, tel.: 0342 752391, e-mail: sergo_v@ukr.net

³ Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas, Ministry of Education and Science of Ukraine, Department of management and administration, Shopena str.,1, Ivano-Frankivsk, 76019, Ukraine, tel.: 0342752951, e-mail: verlesya@gmail.com

Abstract. Important aspects of strategic planning of development of united local communities: possibilities of local self-government, priorities of development, approaches and methods of development of the Strategy are considered in the article. The authors use practical experience of “Business initiatives Public centre” (Ivano-Frankivsk) in working out the Strategies of local economic development for Bilshivtsi, Halych and Burshtyn potential united local communities, and also for Starobohorodchany united local community of Ivano-Frankivsk region. Materials of the article can be useful for scientists, activists and leaders of local communities, who created, or prepare themselves for creation of their united local communities.

Key words: decentralization, strategic planning, united local community, strategy of development of community.

Вступ. Перед нами третє тисячоліття, і саме від здатності нинішніх поколінь до планування, прогнозування та творчого урахування його результатів залежить те, як це тисячоліття проживуть наступні генерації. Сьогодні суттєво змінюється роль планування у системі місцевого управління. В умовах децентралізації воно все більше стає інструментом підвищення соціального статусу держави, конкурентоспроможності територіальних громад, засобом згуртування громадянського суспільства навколо нових цінностей та довгострокових пріоритетів. “Підвищення соціального статусу держави, – зазначає Прем’єр-міністр України В. Гройсман, – безпосередньо залежить від успішного запровадження нею децентралізації цих реформ у партнерстві з громадянським суспільством». [1, с. 27] Увага до планувальної діяльності є закономірним явищем для місцевого розвитку в умовах глобалізації. Глобалізація і локалізація розвитку йдуть поруч. Тому цілком зрозумілим намагання громад та окремих територій знайти адекватні механізми, які б допомагали реагувати на виклики глобалізації та швидкі зміни в політиці, економіці, технологіях, екології тощо. [8] Умови та середовище, в якому живуть сьогодні громади країн світу, не схожі ні на що

досі бачене. Вони дуже динамічні, з конвергенцією технологій, глобалізацією, новими суспільними тенденціями і дедалі більшою участю зацікавлених сторін. Для того, щоб не лише виживати, але ще й процвітати в цих умовах громади мусять бути далекоглядними, мати бажання та стимул сприймати зміни та запроваджувати їх. Використання стратегічного планування в економічному розвитку дає змогу врахувати ці зміни і складнощі, а також забезпечує потребу в досягненні певних цілей, результат від досягнення яких хочуть бачити усі зацікавлені сторони, мешканці громади. Стратегічне планування – це необхідна умова забезпечення того, щоб діяльність з місцевого розвитку у громадах була поступальною сталою, спиралась на раціональне використання ресурсів та розвивала місцеві фактори конкурентних переваг без зайвих втрат ресурсів і була максимально продуктивною. Розвинуті муніципалітети світу сьогодні не роблять жодної дії, якщо вона не відповідає стратегії і не є кроком до її реалізації. Спочатку стратегія, потім проекти і дії.

В матеріалах статті використовується практичний досвід “Громадського центру “Ділові ініціативи” (м. Івано-Франківськ) з розробки Стратегій місцевого економічного розвитку для Більшівцівської, Галицької та Бурштинської потенційних об’єднаних територіальних громад, а також Старобогородчанської ОТГ Івано-Франківської області. [2; 4; 5].

Постановка завдання. Очевидно, що без належного розуміння змісту та інструментів стратегічного планування жодна діяльність з місцевого розвитку не буде результативною. Тому ми вважаємо за необхідне звернути увагу науковців, активістів та лідерів місцевих громад, які створили, або готуються до створення своїх ОТГ відповідно до Закону України “Про добровільне об’єднання територіальних громад”[3], на важливі аспекти стратегічного планування, які стосуються можливостей місцевого самоврядування, пріоритетів розвитку, способів та етапів розробки стратегії, покрокового алгоритму процесу планування.

Результати. Часто виникає питання, чому одні територіальні громади, регіони, міста чи муніципалітети у складний час глобальних змін мають, здавалось би, природну здатність зосереджувати та мобілізувати ресурси для розвитку, пристосовуватись до змін та викликів, використовуючи їх як нові можливості, у той самий час інші постійно скаржаться на проблеми та відсутність коштів і “пливуть за течією”. “Справа в тому, – вважає експерт з місцевого економічного розвитку Г. Васильченко, – що успіх у місцевому розвитку не з’являється сам по собі, він потребує адекватних дій, відповідного планування, розробки ефективної стратегії та наполегливої праці у досягнення цілей. Досвід багатьох країн дає підстави для висновку, що планування є ключовим аспектом ефективної діяльності із забезпечення розвитку громад. Без використання стратегічного підходу дії представників влади ризикують бути частковими, неузгодженими і безрезультатним”. [6; с. 74] Аналогічну думку висловлює А. Ткачук: “щоб більш предметно розуміти мету і завдання стратегічного планування у об’єднанні територіальній громаді, варто ознайомитись із загальними підходами до стратегічного планування в контексті збалансування інтересів держави, регіону та, власне, громади”. [7; с. 5]

Слово “стратегія” походить від давньогрецького “stratos” (мистецтво керівництва суспільною, політичною боротьбою). Популярність стратегічного планування у світі зумовлюється сучасними вимогами глобальної економіки, переходом країн-лідерів на систему управління, що відповідає вимогам “нової економіки” та потребам моделювання розвитку майбутнього в умовах постіндустріального суспільства. Вибір стратегії розвитку, яку б можна було проголосити публічно, сьогодні є важливою роботою чиновників різних рівнів та різних урядів, які займаються плануванням розвитку. Сучасна стратегія повинна:

- містити ясні цілі, досягнення яких є вирішальним для загального результату місцевого розвитку;
- підтримувати громадську ініціативу;
- концентрувати головні зусилля в потрібний час у потрібному місці;
- передбачати таку гнучкість поведінки, щоб використовувати мінімум ресурсів для досягнення максимального результату;
- сприяти адаптації розвитку території до зовнішніх змін;
- спрямовувати дії ОМС у потрібному напрямку;
- визначати скоординоване керівництво;
- окреслювати коректну послідовність дій;
- забезпечувати гарантовані ресурси.

Стратегічне планування охоплює систему довгострокових, середньострокових та короткострокових планів, програм та проектів. Однак головний змістовий акцент робиться на довгострокові цілі та пошук шляхів їх досягнення. Іноді вважають, що стратегічне планування – те саме, що і довгострокове планування¹. Але це не так, зміст цих категорій є різним.

У підходах до створення стратегії, як у дзеркалі, відображається підхід місцевої влади до місцевої демократії. Створення стратегії розвитку громади можна оцінити як виняткову можливість до побудови відчуття громадянської відповідальності за місцеві справи. Почуття відповідальності може бути поширене далеко поза середовище місцевого самоврядування і має шанси охопити коло місцевих лідерів з різних сегментів громадського життя. Хоча, може бути і так – “влада краще знає...”. Такого висновку можна дійти, покладаючись на карикатурне розуміння принципів представницької демократії – “...якщо нас вже вибрали і нам довіряють, – кажуть деякі депутати, – то навіщо нам запрошувати громаду, яка вже передала нам повноваження вирішувати за них...”. У зв’язку з цим, можна виділити кілька методів (способів) розробки стратегій.

1. Метод патерналізму. Стратегія розробляється владою та муніципальним менеджментом, пишеться в кабінетах без будь-яких контактів з громадою.

2. Експертний метод. Стратегія розробляється експертами, які роблять глибокі дослідження статистичних показників, використовують математичний апарат, проводять кореляційні чи факторні аналізи, прогнозують тенденції та пропонують плани дій, професійно працюють над створенням стратегії і віддано відпрацьовують отриману платню.

3. Експертно-консультативний. Стратегія розробляється експертами, які в процесі дослідження середовища та розробки основних напрямків розвитку звертаються за консультаціями (круглі столи, громадські слухання, анкетування тощо) до місцевої громади (бізнесу, громадських організацій тощо) та влади.

¹ Варто уточнити співвідношення понять “стратегічне планування” та “стратегічне управління”. СТРАТЕГІЧНЕ УПРАВЛІННЯ – це системний послідовний процес впливу (планування, організація, мотивація, контроль), що визначає прядок дій з розробки і реалізації стратегії. Це постійна діяльність та контроль з метою вчинення правильних дій, які необхідно зробити сьогодні, щоб досягнути бажаних цілей у майбутньому. СТРАТЕГІЧНЕ ПЛАНУВАННЯ – процес постановки цілей, пошуку шляхів їх досягнення, розробка плану дій, планування необхідних ресурсів, системи моніторингу та підтримки зв’язку із зовнішнім середовищем. Стратегічне планування є частиною стратегічного управління, але стратегічне управління неможливе без Стратегії.

Таблиця 1

Порівняння довгострокового та стратегічного планування.

Table 1

Comparison of long-term and strategic planning

Довгострокове планування	Стратегічне планування
<ul style="list-style-type: none"> • Майбутнє передбачуване шляхом перенесення тенденцій змін • Довгострокове планування визначає “що треба зробити” • Планування здійснюється періодично • Плани готуються, виходячи з того, що поточні тенденції зберігаються • Планування відбувається від досягнутого на основі залучення місцевих наявних ресурсів • Планування деталізується на окремі щорічні оперативні плани • Враховується один варіант розвитку 	<ul style="list-style-type: none"> • Майбутнє непередбачуване і залежить від конкурентних позицій • Стратегічне планування визначає “що можна зробити” • Планування є перманентним (постійно діючим процесом) • Плани готуються з врахуванням очікуваних змін • Планування враховує можливі варіанти розбудови конкурентоспроможних креативних місцевих ресурсів • Планування деталізується на окремі проекти, тривалість яких визначається конкретними умовами • Готується кілька вірогідних сценаріїв на основі поточної оцінки стану розвитку громади та середовища

Розробка автора.

4. Адміністративно-консультативний. Стратегія розробляється владою та муніципальним менеджментом з консультативним залученням громади через опитування громадської думки, круглі столи, громадські слухання тощо.

5. Метод “співучасті”, що базується на довготривалому партнерстві із залученням експертів. Концепція методу побудована на колективній участі громади та формуванні групи професіоналів з лідерів місцевих громад, бізнесу та влади, яка працює над розробкою стратегії розвитку за допомогою залучених незалежних експертів.

Найбільш ефективним вважається сьогодні Метод “співучасті”, що базується на довготривалому партнерстві із залученням експертів. Успішний сталий економічний розвиток потребує реального партнерства, а стратегічне планування надає системний інструмент для управління змінами та досягнення консенсусу в громаді щодо спільного бачення кращого економічного майбутнього. Залучення сторонніх експертів до праці значно підсилює вагомість процесу розробки документу, скеровує дії учасників та надає їм впевненості у прийнятті правильних рішень.

З точки зору методики, стратегічне планування є складним інструментом впливу на економічне майбутнє. В процесі стратегічного планування переглядаються місцеві

економічні умови, а також аналізуються сили, які впливають на місцеву економіку ззовні. Далі розробляються конкретні заходи (програми, проекти чи завдання), які необхідно виконати. Разом з тим, зміни, які треба впровадити, мають впливати на усю місцеву економіку за допомогою конкретного набору вибраних заходів. Це є, власне, селективна складова процесу стратегічного планування. Оскільки наявні у громаді можливості та ресурси завжди обмежені, в процесі стратегічного планування має постійно здійснюватися виявлення та відбір проблем, завдань та заходів, що є найбільш потрібними, надійними і здійсненними.

Висновки. Стратегічні плани можуть стосуватися громади (села, селища або міста), мікрорегіону (об’єднаної територіальної громади, декількох громад в межах області), регіону (області), макрорегіону (кількох територіальних одиниць в межах сусідніх областей). Успіх стратегічних планів в територіях, більших за територіальну громаду чи об’єднану територіальну громаду, залежить від успіху стратегії в кожній окремій громаді. Розвиток однієї громади спонукає до розвитку навколишніх громад, які проживають на одній території і мають спільний простір життєдіяльності. Розвиток території підсилюється, якщо громади зосереджують увагу на спільних питаннях, які необхідно вирішувати разом і об’єднуються. Концентруючи зусилля на спільних проектах та нових можливостях, вони створюють нові фактори конкурентних переваг і досягають при цьому економії ресурсів.

Правильний підхід до розробки стратегічного плану та забезпечення процесу його реалізації перетворить Стратегію на інструмент, який допоможе раціонально використати обмежені ресурси, залучити місцевий бізнес, підвищити конкурентоспроможність територіальної громади та сформувані умови для подальшого економічного зростання та добробуту її мешканців.

1. Гройсман В. Процеси централізації та децентралізації в сучасному державному управлінні / В. Гройсман // Державне управління та місцеве самоврядування. – 2015. – Вип. 2. – С. 26–37.
2. Громади Галицької, Бурштинської та Більшівцівської потенційної ОТГ працюють над стратегічним баченням, місією та напрямком розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.lgr.org.ua/?p=6217>
3. Закон України “Про добровільне об’єднання територіальних громад”. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/157-19>
4. Основні пріоритети стратегії Старобогородчанської ОТГ на 2017–2026. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://st-bogorodchany.gromada.org.ua/osnovni-prioriteti-strategii-starobogorodchanskoi-otg-na-20172026-10-39-24-24-02-2017/>
5. Концепція стратегії розвитку громад Галицького району [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://selfgov.org.ua/wp-content/uploads/2016/10/Strategy_Halych_2020.pdf
6. Планування розвитку територіальних громад : навчальний посібник для посадових осіб місцевого самоврядування / Г. Васильченко, І. Парасюк, Н. – 2015. – 256 с.
7. Ткачук А.Ф. Стратегічне планування у громаді (навчальний модуль) / Анатолій Ткачук, Василь Кашевський, Петро Мавко. – К. : ІКЦ “Легальний статус”, 2016. – 96 с.
8. Sergiy Vasylychenko. Globalization and strategic planning of local development in the context of energy safety of the country / Sergiy Vasylychenko, Galyna Vasylychenko // Scientific and educational journal. – 2015. – №5. – Vol. 2. – P. 58–61.

References

1. Hroisman, Volodymyr. “Processes of centralization and decentralization in modern state administration.” *State administration and local self-government*, Issue 2, 2015, pp.26–37.
2. “Societies of Galych, Burshtyn and Bilshivtsi potential united local communities work on strategic vision, mission and direction of development.” *The Civil Society Institute*, www.lgr.org.ua/?p=6217. Accessed 20 Feb. 2017.
3. “On voluntarily association of local communities. Law of Ukraine”. *Official site of the Verkhovna Rada of Ukraine*, zakon3.rada.gov.ua/laws/show/157-19. Accessed 12 Jan. 2017.
4. “Basic priorities of strategy of Starobogorodchany united territory community for 2017–2026.”

- Starobohorodchany community, st-bogorodchany.gromada.org.ua/osnovni-prioriteti-strategii-starobogorodchanskoi-otg-na-20172026-10-39-24-24-02-2017. Accessed 12 Jan. 2017.
5. "Conception of strategy of Galych district communities development." *SelfGov*, selfgov.org.ua/wp-content/uploads/2016/10/Strategy_Halych_2020.pdf. Accessed 12 Jan. 2017.
 6. Vasylychenko, Halyna, Parasyuk, Igor, and Natalia Yeremenko. *Planning of development of local communities. Educational manual for public servants of local self-government*, "VNA Enterprise" LTD, 2015.
 7. Tkachuk, Anatoliy, Kashevskiy, Vasyl, and Petro Mavko. *Strategic planning in a society (educational module)*, "Legal status" ІКС, 2016.
 8. Vasylychenko, Sergiy, and Galyna Vasylychenko. "Globalization and strategic planning of local development in the contest of energy safety of the country." *Scientific and educational journal*, vol. 2, no. 5, 2015, pp. 58–61.

Рецензенти:

Ткачук І. Г. – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника;

Романюк М.Д. – доктор економічних наук, професор кафедри менеджменту і маркетингу Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

УДК 33.057.7:001.891

ББК 339.7

Тимечко І.Р.

ФІНАНСОВІ ІНСТРУМЕНТИ СПІВРОБІТНИЦТВА ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В ТРАНСКОРДОННОМУ ПРОСТОРИ УКРАЇНИ І ЄС

ДУ "Інститут регіональних досліджень
ім. М.І. Долішнього НАН України"
вул. Козельницька, 4, м.Львів,
79026, Україна,
e-mail: tyymi@ukr.net

Анотація. Прикордонні територіальні громади отримали додаткові фінансові можливості в умовах євроінтеграції. Метою статті є обґрунтування фінансових інструментів співробітництва територіальних громад в транскордонному просторі України та ЄС. Виявлено, що співробітництво територіальних громад в транскордонному просторі відрізняється за розміром, сфери діяльності, консолідації чи інституціоналізації, коливаючись між проведенням консультацій або вибіркового співробітництва (конкретне питання) і програмами та створення спільних інститутів (комітети, асоціації, робочі групи тощо). Запропоновано виокремити співробітництво в транскордонному просторі як транскордонне співробітництво, як транснаціональне співробітництво, як міжрегіональне співробітництво. Європейський Союз здійснює фінансову підтримку транскордонного співробітництва шляхом використання ряду ініціатив, програм та проектів, а саме: INTERREG, PHARE CBC, TACIS CBC, PHARE CREDO, MEDA, CARDS, LACE. Європейський інструмент сусідства та партнерства як інструмент сприяння економічному та більш глибокому політичному співробітництву, надання допомоги для використання специфічних можливостей та вирішення проблем територій, що мають єдиний кордон з країнами ЄС або географічно близько знаходяться до країн-сусідів ЄС.

Ключові слова. територіальна громада, співробітництво територіальних громад, транскордонне співробітництво, фінансові інструменти транскордонного співробітництва.

Тимечко І.Р.

LOCAL COMMUNITIES COOPERATION IN CROSS-BORDER AREA OF UKRAINE AND THE EU

SI "Institute of Regional Research n.a. M. I. Dolishniy of the NAS Ukraine"
Kozelnitska str., 4, Lviv,
79026, Ukraine,
e-mail: tyymi@ukr.net

Abstract. Border local communities has received additional financial resources in the conditions of European integration. The aim of the article is justification of the financial instruments of local communities cooperation in cross-border area of Ukraine and the EU. It was revealed that the cooperation of local communities in cross-border area is different in size, scope of activities, consolidation or institutionalization, ranging between consultation or selective cooperation (specific issue) and programs and the creation of joint institutions (committees, associations, working groups, etc.). It is offered to highlight the cooperation in cross-border area as a cross-border cooperation, transnational cooperation and interregional cooperation. The European Union provides financial support to the cross-border cooperation through using of a number of initiatives, programmes and projects, namely: INTERREG, PHARE CBC, TACIS CBC, PHARE CREDO, MEDA, CARDS, LACE. The European neighbourhood and partnership instrument facilitates the economic and deeper political cooperation, provides the assistance for using the specific opportunities and solving territory problems that have the only border with the EU or that are geographically close to the neighboring countries of the EU.

Keywords: local community, local communities cooperation, cross-border cooperation, financial instruments of cross-border cooperation

Вступ. Прикордонні територіальні громади України перетворилися в контакт-зони між різними політичними, економічними і соціальними системами, де природні, людські та фінансові ресурси можуть бути використані спільно в умовах євроінтеграції. У той же час, інтерес у розвитку співробітництва територіальних громад зростає на національному, регіональному та місцевому, а також на міжнародному рівні.

Переважаючі стимули були (і досі) прагматичного характеру [1], йдеться про поліпшення згуртованості, спільної експлуатації місцевих ресурсів, покращення інфраструктури і комунікацій, а також культурних обмінів і спільних ініціатив в галузі культури і туризму. Співробітництво територіальних громад в транскордонному просторі є горизонтальним співробітництвом, узгоджене з функціональними можливостями і вирішенням проблем, що слугує конкретним прагматичним цілям.

Фундаментальний характер мають наукові праці з питань співробітництва територіальних громад таких авторів В. Гоблик [1], Н. Мікула [2], В. Чужиков [3] та ін. В працях науковців зосереджено увагу на транскордонному співробітництві, проте питання фінансових інструментів співробітництва територіальних громад в транскордонному просторі потребують глибокого вивчення.

Метою статті є обґрунтування фінансових інструментів співробітництва територіальних громад в транскордонному просторі України та ЄС.

Існують різні форми територіального співробітництва, в залежності від конкретних потреб залучених місцевих інституцій, з одного боку, і відповідних повноважень місцевих органів управління.

Форми територіального співробітництва відрізняються за розміром, сфери діяльності, консолідації чи інституціоналізації, коливаючись між проведенням консультацій або вибіркового співробітництва (конкретне питання) і програмами та створення спільних інститутів. Тому доцільно виокремити територіальне співробітництво як транскордонне співробітництво (cross-border cooperation), як транснаціональне співробітництво (transnational cooperation), як міжрегіональне співробітництво (interregional cooperation) [2]. Найбільш поширена транскордонне співробітництво, так, як виробляє конкретні результати з точки зору спільних проектів.

Транскордонне співробітництво – спільні дії, спрямовані на встановлення і поглиблення економічних, соціальних, науково-технічних, екологічних, культурних та інших відносин між територіальними громадами, їх представницькими органами, місцевими органами виконавчої влади України та територіальними громадами, відповідними органами влади інших держав у межах компетенції, визначеної їх національним законодавством [3].

З 1990 Європейський Союз (ЄС) здійснює фінансову підтримку транскордонного співробітництва шляхом використання ряду ініціатив, програм та проектів, а саме: INTERREG, PHARE CBC, TACIS CBC, PHARE CREDO, MEDA, CARDS, LACE. INTERREG є найбільшою програмою місцевих ініціатив (Community Initiative) ЄС щодо підтримки розвитку прикордонних громад країн – членів ЄС і деяких приморських територій.

В період з 2000-2006 роки ця програма стала відома як INTERREG III, що забезпечує три напрями співробітництва:

- транскордонне співробітництво (напряма А.);
- транснаціональне співробітництво (напряма В.);
- міжрегіональне співробітництво (напряма С.).

PHARE CBC – програма підтримки транскордонного співробітництва прикордонних територій країн Центральної Європи, які межують з ЄС і яка почала діяти з 1994 року. Іншими фінансовими інструментами Європейського Союзу стали програми TACIS CBC (охоплює прикордонні регіони Росії, України, Білорусії та Молдови), MEDA (для віддалених прикордонних регіонів країн не членів ЄС); CARDS (нова програма для західних Балканських країн), LACE (проект Асамблеї європейських прикордонних регіонів, мета якого проводити роз'яснювальну та інформаційно-рекламну роботу позитивної практики транскордонного співробітництва).

До 31 грудня 2006 року допомога ЄС країнам Європейської політики сусідства (ЄПС) надавалася завдяки численним регіональним програмам, таким як TACIS для України. З 1 січня 2007 року як частина реформи інструментів допомоги ЄС, TACIS та інші численні програми (MEDA) замінені одним інструментом – Європейським інструментом сусідства та партнерства (ЄІСП). ЄІСП з 2007 року застосовується у країнах, котрі раніше були охоплені програмою TACIS.

ЄІСП (European Neighbourhood and Partnership Instrument) розроблений як більш гнучкий і керований політичними потребами інструмент. Дві головні мети ЄІСП:

- сприяння економічному та більш глибокому політичному співробітництву між ЄС та країнами-партнерами;
- надання допомоги для використання специфічних можливостей та вирішення проблем країн, що географічно мають єдиний кордон з країнами ЄС або географічно близько знаходяться до країн-сусідів ЄС.

У рамках Європейського інструменту сусідства та партнерства 2007–2013 років окремо виділено програми транскордонного співробітництва, які передбачають співробітництво на рівні – NUTS 3 між країнами-партнерами ЄІСП і країнами-членами ЄС, як по сухопутних кордонах, так і в рамках морських басейнів.

Довідково, регіони в країнах-членах Європейського Союзу здебільшого склалися історично, це привело до того, що адміністративні формування NUTS-1 (номенклатурні одиниці територій для статистики), чисельність населення в яких перевищує 5 млн жителів, існують далеко не в усіх країнах ЄС. Локальних утворень з чисельністю населення від 800 тис. жителів до 2 млн, з відповідним рівнем NUTS-II. NUTS-III, з чисельністю жителів менше 800 тис. осіб [4].

Програми ЄС значно переважають за кількістю та обсягом фінансування серед інших програм міжнародної технічної допомоги, які прямо або опосередковано стосуються транскордонного співробітництва. Так, найбільш активними щодо фінансування питань транскордонного співробітництва в Україні можна назвати програми в рамках “Європейського Інструменту Сусідства та Партнерства (ЄІСП)”, Ініціативи “Східне партнерство”, а також Програми “Підтримки політики регіонального розвитку України”.

Особливістю програм транскордонного співробітництва є відсутність при їх впровадженні щорічних програм дій. Натомість, країни-учасниці кожної із програм розробляють Спільну операційну програму на весь термін впровадження ЄІСП.

Загальний бюджет компоненту транскордонного співробітництва ЄІСП складає близько 1,1 млрд. євро (включатиме внески фондів ЄІСП та ЄФРР (Європейський фонд регіонального розвитку)).

Україна брала участь у наступних програмах ЄІСП (2007–2013) :

- “Україна – Польща – Білорусь”;
- “Україна – Угорщина – Словаччина – Румунія”;
- “Україна – Румунія – Республіка Молдова”;
- “Чорне море”;

Підготовка цих програм базується на попередньому досвіді впровадження програм сусідства. У програмних документах визначаються географічні рамки, пріоритети та окремі заходи, спільні органи управління. До програмних документів включається фінансовий план з чітким визначенням асигнувань за кожним пріоритетом програми. Але, на відмінну від попередніх програм сусідства, в рамках нових програм співфінансування відбувається на рівні проекту (мінімально 10 %).

Пріоритети програм ЄІСП:

- сприяння соціально-економічному розвитку регіонів з обох сторін кордону;
- співробітництво у сфері захисту навколишнього середовища, охорони здоров'я та попередження воєн, конфліктів та злочинності;
- забезпечення ефективності та безпеки кордонів;
- сприяння ефективному співробітництву між людьми на локальному рівні.

Територіальне охоплення кожної з вищезазначених програм:

Програма Польща-Білорусь-Україна (Загальний бюджет 2007–2013 – 186,201 млн.євро, з них 2007–2010 – 97,1 млн. євро, 2010–2013 – 89,1 млн. євро). Поширюється на наступні адміністративні одиниці:

у Польщі: Кросненсько-Перемишльський субрегіон (Підкарпатське воєводство), Бялостоцько-Сувальський субрегіон (Підляське воєводство), Бяльсько-Подляський і Хелмсько-Замойський субрегіони (Любельське воєводство), Остроленсько-Седлецький субрегіон (Мазовецьке воєводство). Прилеглі регіони співпраці: Жешувсько-Тарнобжезький субрегіон (Підкарпатське воєводство), Ломжинський субрегіон (Підляське воєводство) та Люблінський субрегіон (Люблінське воєводство);

у Білорусії: Гродненська область, Брестська область, сім західних районів в Мінській області: Мядель, Вілейка, Молодечно, Воложин, Столбци, Несвіж, Клецк та прилеглі регіони співпраці: східна частина Мінської (15 районів і місто Мінськ) та Гомельська область;

в Україні: Львівська, Волинська, Закарпатська області, а також прилеглі регіони співпраці: Рівненська, Тернопільська та Івано-Франківська області.

Програма Румунія–Україна–Республіка Молдова (Загальний бюджет 2007–2013 – 126,718 млн.євро, з них 2007–2010 – 66,1 млн. євро, 2010–2013 – 60,6 млн. євро).

Територія програми Румунія–Україна–Республіка Молдова охоплює такі регіони: в Румунії – повіти Сучава, Ботошань, Яси, Васлуї, Галац і Тульча; в Україні – Одеську та Чернівецьку області; в Республіці Молдова – усю територію. До програми включені також прилеглі території: в Румунії – повіт Браїла, в Україні – Івано-Франківська та Вінницька області, 10 районів Хмельницької та 12 районів Тернопільської областей.

Програма "Басейн Чорного моря" (Загальний бюджет 2007–2013 – 17,306 млн. євро, з них 2007–2010 – 9, 0 млн. євро, 2010–2013 – 8,3 млн. євро).

Дана масштабна і багатостороння Програма в цілому охоплює десять країн-учасниць, чотири з яких не мають прямого виходу до Чорного моря, однак в силу історичної, культурної, соціальної, економічної інтегрованості із його басейном підпадають в силу дії Програми (Греція, Вірменія, Азербайджан і Молдова). Такі країни як Вірменія, Азербайджан, Молдова і Грузія ввійшли у склад Програми всією національною територією, тоді як із інших країн-учасниць лише окремі регіони, наближені до басейну: Україна (Одеська, Миколаївська, Херсонська, Запорізька, Донецька області, АР Крим), Туреччина (Костянтинополь (Стамбул), Текірдаг, Коджаелі, Зонгюлдак, Кастамону, Самсун, Трапезунд), Румунія (регіони групи NUTS II (південно-східний регіон), Греція (центральна та анатолійська (східна) Македонія, Фракія), Болгарія (NUTS II (північно-східні та південно-східні)).

Програма "Угорщина-Словаччина-Румунія-Україна" (Загальний бюджет 2007–2013 – 68,6 млн.євро, з них 2007–2010 – 35,8 млн. євро, 2010–2013 – 32,8 млн. євро).

У Програмі беруть участь регіони чотирьох країн-учасниць, зокрема угорські: Шабольц-Шатмар-Берег (основний) та Борсод-Абай-Земплен (прилеглий); словацькі: Кошице і Прешув, румунські: Сату Маре, Марамуреш (основні) та Сучава (прилеглий), а також українські: Закарпатська, Івано-Франківська (основні) та Чернівецька (прилегла) області.

Однією з вимог більшості Програм є співфінансування проектів. Так, Львівська обласна рада затвердила Порядок співфінансування проектів міжнародної технічної допомоги з обласного бюджету (18 березня 2014 року), що містить процедури та механізми реалізації та фінансування з обласного бюджету проектів міжнародної технічної допомоги.

Важливо також зазначити, що з 50 польсько-українських проектів, які реалізувались у Львівській області в 11 проектах "лідерами" виступають українські організації (20%), 27 проектів реалізуються державними структурами (54%), 17 проектів – органами місцевого самоврядування (34%), 11 проектів – НУО (20%), 5 проектів – ВНЗ (10%) [5]. Загальна вартість проектів транскордонного співробітництва (Програма ЄСП), які реалізуються на даний час у Львівській області, становить більше 70 млн. євро, в тому числі кошти для української сторони орієнтовно – 35 млн. євро.

Так, партнери (місцеві органи управління) з української сторони в рамках використання технічної допомоги ЄС зацікавлені, зазвичай, у підписанні усіх документів в спільних транскордонних проектах з партнерами (місцевими органами управління) в транскордонному просторі, залишаючи поза увагою співфінансування, оцінку проблем території, написання пропозицій щодо їх вирішення, складання

кошторисної документації та реалізацію інших етапів написання проекту, що передбачені програмами транскордонного співробітництва. Це зумовлює те, що вагому частину фінансування з фондів ЄС, що передбачається в цих проектах, отримує сторона, що більш зацікавлена в них (зазвичай іноземний партнер).

В 2013 році розпочалася підготовка Програм транскордонного співробітництва в рамках Європейського інструменту сусідства на 2014–2020 роки. Україна приймає участь у 4 спільних операційних програмах прикордонного співробітництва Європейського інструменту сусідства 2014–2020 роки, а саме "Польща – Україна – Білорусь", Угорщина – Словаччина – Румунія – Україна", " Румунія – Україна" та "Басейн Чорного моря" (далі – ППС ЄС). ППС ЄС поширюються на 14 областей України, представники яких спільно з представниками країн-учасниць приймають активну участь у підготовці спільних операційних документів ППС ЄС.

У Програмному документі на 2014–2020 роки. визначено три стратегічні цілі ЄС транскордонне співробітництво для транскордонних заходів:

– сприяння економічному та соціальному розвитку регіонів по обидві сторони спільного кордону;

– вирішення спільних проблем, що стосуються навколишнього середовища, здоров'я мешканців та охорони і боротьби зі злочинністю;

– сприяння створенню кращих умов та інструментів для забезпечення мобільності людей, товарів і капіталу.

Програмний документ про підтримку ЄС ЄС транскордонне співробітництво (2014–2020) також включає 10 цілей, зокрема наступні пріоритети Програми транскордонного співробітництва ЄС Польща-Білорусь-Україна 2014–2020 [7]:

1. Промоція місцевої культури та охорона історичної спадщини (ТЦ3)
 - Пріоритет 1.1 Промоція місцевої культури та історії
 - Пріоритет 1.2 Промоція і збереження природної спадщини
2. Покращення доступності регіонів, розвиток надійного та стійкого до кліматичних впливів транспорту, комунікаційних мереж і систем (ТЦ7)
 - Пріоритет 2.1 Покращення та розвиток транспортних послуг та інфраструктури
 - Пріоритет 2.2 Розвиток інфраструктури ІКТ
3. Спільні виклики у сфері безпеки (ТЦ8)
 - Пріоритет 3.1 Підтримка розвитку охорони здоров'я та соціальних послуг
 - Пріоритет 3.2 Вирішення спільних проблем безпеки
4. Покращення управління кордонами та управління безпекою, мобільністю та міграцією (ТЦ10)
 - Пріоритет 4.1 Сприяння ефективності та безпеці кордонів
 - Пріоритет 4.2 Покращення діяльності з управління кордонами, митних і візових процедур

ППС ЄС "Польща – Україна – Білорусь" Програма розповсюджується на такі регіони України: Волинська, Закарпатська, Львівська області – в якості основних регіонів; Рівненська, Тернопільська, Івано-Франківська області – в якості додаткових регіонів. Бюджет – 175,799 млн. євро.

ППС ЄС "Угорщина – Словаччина – Румунія – Україна" Програма розповсюджується на такі регіони України: Закарпатська, Івано-Франківська області – в якості основних регіонів; Чернівецька область – в якості додаткового регіону. Бюджет – 73,952 млн. євро.

ППС ЄС "Україна – Румунія" Програма розповсюджується на такі регіони України: Одеська, Чернівецька, Івано-Франківська та Закарпатська області – в якості основних регіонів; Вінницька, Тернопільська та Хмельницька області – у якості додаткових регіонів. Бюджет – 60 млн. євро.

ППС ЄС “Басейн Чорного моря” Країнами-партнерами за програмою Вірменія, Азербайджан, Болгарія, Греція, Грузія, Румунія, Молдова, Туреччина, Україна. Програма розповсюджується на такі регіони України: Одеська, Херсонська, Миколаївська, Запорізька та Донецька області. Бюджет – 39,039 млн. євро.

Державна програма розвитку транскордонного співробітництва є одним із інструментів реалізації державної політики розвитку транскордонного співробітництва. Державна програма розвитку транскордонного співробітництва комплекс заходів органів державної влади України, спрямованих на розвиток транскордонного співробітництва, які здійснюються з використанням коштів Державного бюджету України [6]. Державні програми розвитку транскордонного співробітництва розробляються суб'єктами транскордонного співробітництва України, погоджуються із центральними органами виконавчої влади, що забезпечують формування державної регіональної політики, державної політики у сфері економічного розвитку, державної фінансової політики, та Міністерством закордонних справ, а також центральними органами виконавчої влади, до компетенції яких належать питання транскордонного співробітництва, та подаються в установленому законодавством порядку Кабінету Міністрів України.

Фінансове забезпечення цієї Програми здійснюється за рахунок коштів, передбачених у державному і місцевих бюджетах на відповідний рік, а також коштів Державного фонду регіонального розвитку, Європейського Союзу в рамках виконання програм прикордонного співробітництва Європейського інструменту сусідства на 2014–2020 роки, Дунайської транснаціональної програми на 2014–2020 роки, програм територіального співробітництва “Молдова – Україна” та “Білорусь – Україна” Європейського інструменту сусідства на 2014-2020 роки, двосторонніх угод, укладених Україною з країнами-партнерами, зокрема Договору між Урядом України та Урядом Республіки Польща про надання кредиту на умовах пов'язаної допомоги від 9 вересня 2015 р. у частині розбудови під'їзних доріг та прикордонної інфраструктури.

Обсяг державної фінансової підтримки для виконання цієї Програми визначається щороку в межах коштів, передбачених законом про Державний бюджет України на відповідний рік. Співфінансування у розмірі не менше 10 відсотків загального обсягу фінансування проекту транскордонного співробітництва за рахунок коштів місцевого бюджету та/або інших джерел є умовою надання державної фінансової підтримки.

Висновки. Підсумовуючи вище зазначене, слід зауважити, що основною проблемою є співфінансування проектів Програм транскордонного співробітництва, тому доцільно сприяти місцевому розвитку через співфінансування проектів транскордонного співробітництва, зокрема з місцевих бюджетів. Для цього необхідно, на всіх рівнях, визначити порядок співфінансування, який включатиме процедуру, механізми реалізації, фінансування з бюджету, моніторинг проектів.

1. Гоблик В.В. Спільні транскордонні регіони України та ЄС: зовнішньоекономічний аспект: [монографія] / В.В. Гоблик. – Львів : ІРД НАН України, 2012. – 305с. (Серія “Транскордонне співробітництво”).
2. Мікула Н. Міжтериторіальне та транскордонне співробітництво: [монографія] / Н. Мікула. – Львів : ІРД НАН України, 2004. – 395 с.
3. Закон України “Про транскордонне співробітництво” від 24 червня 2004 року № 1861-IV. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1861-15>.
4. Чужиков В.І. Глобальна регіоналістика: історія та сучасна методологія / В.І. Чужиков. – К. : КНЕУ, 2008.– 127 с.
5. Аналіз політики транскордонного співробітництва у Львівській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dialog.lviv.ua/analiz-polityky-transkordonnoho-spivrobitnytstva-u-lvivskij-oblasti/>

6. Державна програма розвитку транскордонного співробітництва на 2016-2020 роки від 23 серпня 2016 р. № 554. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/554-2016-%D0%BF>.
7. Програма транскордонного співробітництва ЄС Польща-Білорусь-Україна 2014-2020 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pbu2020.eu/ua/>

References

1. Goblyk, Volodymyr. *Cross-border regions of Ukraine and the EU*. IRD NAN Ukrainy, 2012.
2. Mikula, Nadiya. *Territorial and cross-border cooperation*. IRD NAN Ukrainy, 2004.
3. Supreme Council of Ukraine. “On cross-border cooperation. Law of Ukraine on June 24, 2004 № 1861-IV.” *Official site of the Verkhovna Rada of Ukraine*, zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1861-15. Accessed 20 Feb. 2014.
4. Chuzhikov, Viktor *Global regionalism, history and contemporary methodology*, KNEU, 2008.
5. “Policy analysis cooperation in Lviv region.” *NGO “European Dialogue”*, dialog.lviv.ua/analiz-polityky-transkordonnoho-spivrobitnytstva-u-lvivskij-oblasti. Accessed 20 Feb. 2017.
6. Cabinet of Ministers of Ukraine. “State program of cross-border cooperation for the 2016-2020years. Resolution of Cabinet of Ministers of Ukraine on Aug. 23, 2016, № 554. *Official site of the Verkhovna Rada of Ukraine*, zakon3.rada.gov.ua/laws/show/554-2016-%D0%BF. Accessed 20 Feb. 2017.
7. *Cross-border Cooperation Programme Poland - Belarus - Ukraine 2014–2020*, www.pbu2020.eu/ua/. Accessed 20 Feb. 2017.

Дані про авторів

Баран Ростислав Ярославович – к.е.н., доцент кафедри гуманітарних і фундаментальних дисциплін Івано-Франківського навчально-наукового інституту менеджменту Тернопільського національного економічного університету.

Бондарчук Наталя Володимирівна – д.держ.упр., професор кафедри обліку, аудиту та УФЕБ Дніпропетровського державного аграрно-економічного університету.

Борейко Володимир Іванович – д. е. н., проректор з наукової роботи, професор кафедри економіки і фінансів Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука, м. Рівне.

Васильченко Галина Василівна – к.е.н., доцент кафедри менеджменту і адміністрування Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу.

Васильченко Сергій Миколайович – к.е.н., доцент кафедри теоретичної і прикладної економіки ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”.

Вербицька Галина Любомирівна – к.е.н., доцент кафедри менеджменту і міжнародного підприємництва Національного університету “Львівська політехніка”.

Вербовська Леся Степанівна – к.е.н., доцент кафедри менеджменту і адміністрування Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу.

Галушак Ірина Євгенівна – к.е.н., доцент кафедри обліку і аудиту ДВНЗ “Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника”.

Давиденко Надія Миколаївна - д.е.н., професор, завідувач кафедри фінансів Національного університету біоресурсів і природокористування України.

Жук Ольга Іванівна – к.е.н., доцент кафедри управління та бізнес-адміністрування ДВНЗ “Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника”.

Кафка Софія Михайлівна – к.е.н., доцент, завідувач кафедри обліку і аудиту Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу.

Климчук Марина Миколаївна – к.е.н., доцент, доцент кафедри організації та управління будівництвом Київського національного університету будівництва і архітектури.

Коваленко Вікторія Володимирівна – д.е.н., професор, завідувач кафедри банківської справи Одеського національного економічного університету.

Лезіна Анастасія Володимирівна – аспірант кафедри стратегії підприємств ДВНЗ “Київський національний університет ім. Вадима Гетьмана”.

Максимів Юлія Василівна – к.е.н., доцент кафедри обліку і аудиту ДВНЗ “Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника”.

Мацьків Володимир Володимирович – викладач кафедри фінансів ДВНЗ “Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника”.

Меджибовська Наталія Семенівна – д.е.н., професор кафедри економічної кібернетики та інформаційних технологій Одеського національного економічного університету.

Микитюк Оксана Володимирівна – магістр з спеціальності “Фінанси і кредит” ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”.

Михайленко Світлана Володимирівна – д.е.н., професор кафедри фінансів та банківської справи Приватного вищого навчального закладу “Європейський університет”.

Мотиль Василь Миронович – аспірант кафедри теоретичної і прикладної економіки ДВНЗ “Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника”.

Петрина Марія Юріївна – к.е.н., доцент кафедри менеджменту і адміністрування Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу.

Пилипів Надія Іванівна – д.е.н., професор, завкафедри теоретичної і прикладної економіки ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”.

Плець Іван Іванович – к.е.н., доцент кафедри фінансів ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”.

Попадинець Назарій Миколайович – к.е.н., науковий співробітник відділу регіональної економічної політики ДУ “Інститут регіональних досліджень ім. М.І. Долішнього НАН України”.

Руденко Зоряна Михайлівна – к.е.н., доцент кафедри банківської справи Львівського навчально – наукового інституту ДВНЗ “Університет банківської справи”.

Рудик Володимир Касянович – д.е.н., доцент, зав. кафедрою фінансів, банківської справи та страхування Подільського державного аграрно – технічного університету.

Ставнича Наталія Ігорівна – асистент кафедри менеджменту і адміністрування Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу.

Станьковська Ірина Мирославівна – к.е.н., доцент Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу.

Тарасівська Леся Степанівна – кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту і адміністрування Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу

Тимечко Ірина Романівна – к.е.н., с.н.с., докторант ДУ “Інститут регіональних досліджень ім. М.І. Долішнього НАН України”.

Черноіванова Ганна Степанівна – к.е.н., доцент кафедри менеджменту та бізнесу, докторант, Харківського національного економічного університету імені Семена Кузнеця.

Юрченко Тетяна Володимирівна – аспірант кафедри обліку, контролю та оподаткування агробізнесу Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана.

Якимова Лариса Петрівна – д.е.н., доцент кафедри економіки та безпеки підприємства Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Якубів Валентина Михайлівна – доктор економічних наук, завідувач кафедри управління та бізнес-адміністрування ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”.

Щур Роман Іванович – к.е.н., доцент кафедри фінансів, докторант кафедри фінансів ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ РЕГІОНУ

Науковий журнал

Випуск 13

Том 1

В авторській редакції

Головний редактор Василь ГОЛОВЧАК

Комп'ютерна правка і верстка Віктор ДЯКІВ

Підп. до друку 04.05.2017 р. Формат 60x84/8. Папір офсет.

Гарнітура "Times New Roman". Друк на ризографі.

Ум. друк. арк. 25,23. Наклад 300 пр. Зам. № 19

Видавництво Прикарпатського національного університету

імені Василя Стефаника

76018, м. Івано-Франківськ, вул. С. Бандери, 1

тел.: 71-56-22

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру

від 12.12.2006 серія ДК 2718

НБ ПНУС

809822

ISSN 2313-8246

9 772313 824000 >

ИБ ИИУС

809822